

Teorija **P**raksa **in**

Iz vsebine:

MITJA ŠVAB

Racionalno gospodarjenje
in »kritiki« samoupravljanja

ROMAN ALBREHT

O ekstra dohodku

ANDREJ KIRN

Podružbljenost
in proizvodnja

FRANC ŠETINC

Vidiki zabavnosti v tisku

6-7

L J U B L J A N A V J U N I J U 1966

10003

186613
+

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

186613

~~186613~~

Urejuje uredniški odbor:

**Roman Albreht, Vlado Benko, Adolf Bibič, Stane Kav-
čič, Dragana Kraigher, Sergej Kraigher, Stane Kranjc,
Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter,
Rino Simoneti, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Joža Vilfan, Boris Zihel**

GLAVNI UREDNIK:

Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK:

Stane KRANJC

Tehnični urednik: Janez KOROŠEC, lektor: Mojca MOČNIK,
oprema: ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO:

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA:

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 232

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)

Cena te številke 4,5 N din (450 dinarjev)

Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 504-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikove tiskarna, Breg 12—14

Rokopisov ne vračamo

PO 548/1968

Teorija in Praksa

Letnik III. 1966 št. 6-7 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- MITJA SVAB: Racionalno gospodarjenje in »kritiki« samoupravljanja 885
- ROMAN ALBREHT: O ekstra dohodku 888
- ANDREJ KIRN: Podružbljenost in proizvodnja 901
- FRANC SETINC: Vidiki zabavnosti v tisku 914
- MLADI IN NAS ČAS:
- FRANC PEDICEK: K duhovni podobi mladih 926
- JANEZ KOCIJANCIC: Ob ocenah mladine 937
- JOVITA PODGORNİK: Po mnogih srečanjih z mladimi 948
- CIRIL BASKOVIČ: Gimnazija in življenje 952
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
- A. FINZGAR: Nov način gospodarjenja s stanovanjskimi hišami 959
- STJEPAN BUNTA: Samoupravljanje v zdravstvu na stranskem tiru? 966
- FRIDERIK HRAST: Formalna in dejanska participacija 975
- PETER KLINAR: Skupščina in družbenopolitične organizacije v občini 981
- FRANC UREVC: Ali nas bo vsaj tako draga šola kaj naučila? 987
- VLADO SRUK: Umetnost — azil 996
- STANE MOZINA: Smotrnost šolanja in zaposlovanje kadrov 1000
- LOJZE CAPUDER: Terenski dodatki in delitev po delu 1010
- ODMEVI:
- J. ZEMLJAK: Se o slovenskem kmetu in kmetijski politiki 1017
- POLEMİKA:
- VLADIMIR BREZAR: Arhitektura ali oblikovanje prostora 1023
- GORAZD MAKAROVIC: Nesporazum ali nerazumevanje? 1027
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
- LOUIS ALTHUSSER: Danes 1032
- KP Francije o ideologiji in kulturi 1038
- ZDENKO ROTER: Dogmatizem in dialog 1045
- MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:
- BOGOLJUB KUSTRIN: Tradeunioni in Brownova dohodkovna politika 1050
- JANKO JERI: Sodobni družbenopolitični premiki v Italiji 1057
- MEDNARODNI ODNOSI:
- VLADO BENKO: Politika zahodnoevropskih držav 1066
- PRIKAZI, RECENZİJE:
- MARJAN SEDMAK: Dve knjigi o Afriki 1078
- ANDREJ KIRN: Mesto morale v sedanjih fazi našega razvoja 1081
- Ljudje v novem mestu — Velenje 1965 (Marjan Tavčar) 1089
- Beleške o tujih revijah 1095
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN CLANKOV 1100

CONTENTS

MITJA SVAB: Rational Economy and the «Critics» of Selfmanagement 885
 ROMAN ALBREHT: On Extra Income 888
 ANDREJ KIRN: Socialisation and Production 901
 FRANC SETINC: Aspects of Amusement in Print 914
 YOUTH AND OUR TIME:
 FRANC PEDICEK: To the Image of the Young 926
 JANEZ KOČIJANČIČ: On Estimations of Youth 937
 JOVITA PODGORNIK: After Several Meetings with the Young 948
 CIRIL BASKOVIC: Secondary School and Life 952
 GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:
 A. FINZAR: New Way of Management of Apartment Houses 959
 STJEPAN BUNTA: Selfmanagement in Health Service off the Main Line 966
 FRIDERIK HRAST: Formal and Real Participation 975
 PETER KLINAR: Assembly and Socio-political Organizations in Municipalities 981
 FRANC UREVC: Will such an Expensive Experience Teach us Anything 987
 VLADO SRUK: The Art — Azil 996
 STANE MOZINA: Appropriateness of Schooling and Employment of Trained People 1000
 LOJZE ČAPUDER: Additional Money for outside the Office and Distribution in accordance with Labour 1010
 ECHOES:
 J. ZEMLJAK: A Word on Slovene Farmer and Farming Policy 1017
 POLEMIC:
 VLADIMIR BREZAR: Architecture or Shaping of Space 1023
 GORAZD MAKAROVIC: An Instance of Misunderstanding or Wanted Misunderstanding? 1027
 SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:
 LOUIS ALTHUSSER: Today 1032
 Communist Party of France on Ideology and Culture 1038
 ZDENKO ROTER: Dogmatism and Dialogue 1043
 INTERNATIONAL LABOUR MOVEMENT:
 BOGOLJUB KUSTRIN: Tradeunions and Brown's Policy of Income 1050
 JANKO JERI: Contemporary Socio-political Changes in Italy 1057
 INTERNATIONAL RELATIONS:
 VLADO BENKO: Policy of West European Countries 1066
 REVIEWS, NOTES 1078
 BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 1100

САДЕРЖАНИЕ

МИТЯ ШВАБ: Рациональное хозяйство и «критики» самоуправления 885
 РОМАН АЛЬБРЕХТ: Сверхдоходы 888
 АНДРЕЙ КИРН: Обобществление и производство 901
 ФРАНЦ ШЕТИНЦ: Аспекты развлекательного в печати 914
 МОЛОДЕЖЬ И НАШЕ ВРЕМЯ:
 ФРАНЦ ПЕДИЧЕК: К духовному облику молодежи 926
 ЯНЕЗ КОЧИЈАНЧИЧ: Об оценке молодежи 937
 ИОВИТА ПОДГОРНИК: После многих встреч с молодежью 948
 ЦИРИЛ БАШКОВИЧ: Гимназия и жизнь 952
 ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:
 А. ФИНЖГАР: Новый метод управления жилым фондом 959
 СТЕПАН БУНТА: Самоуправление в здравоохранении в тушке? 966
 ФРИДЕРИК ХРАСТ: Формальное и действительное участие 975
 ПЕТЕР КЛИНАР: Скупщина и общественнополитические организации в общине 981
 ФРАНЦ УРЕВЦ: Научат ли нас чему-нибудь хоть эти дорогостоящие уроки? 987
 ВЛАДО СРУК: Искусство — убеждение 996
 СТАНЕ МОЖИНА: Целеустремленность учебы и прием кадров на работу 1000
 ЛОИЗЕ ЧАПУДЕР: Надбавочные в связи с работой в районах и распределение по труду 1010
 ОТЗЫВЫ:
 И. ЗЕМЛЯК: Еще раз о словесном крестьянине и сельскохозяйственной политике 1017
 ОБСУЖДЕНИЯ:
 ВЛАДИМИР БРЕЗАР: Архитектура или придавание облика пространству. 1023
 ГОРАЗД МАКАРОВИЧ: Недоразумение или недопонимание? 1027
 СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:
 ЛЬЮИС АЛЬТЮССЕР: Сегодня КП Франции об идеологии и культуре 1038
 ЗДЕНКО РОТЕР: Догматизм и диалог 1043
 МЕЖАУНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:
 БОГОЛЮБ КУШТРИН: Тред-юнионы и бровновская политика доходов 1050
 ЯНКО ЈЕРИ: Современные общественно-политические сдвиги в Италии 1057
 МЕЖАУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:
 ВЛАДО БЕНКО: Политика западноевропейских государств 1066
 ОБЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ 1078
 БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ 1100

Racionalno gospodarjenje in »kritiki« samoupravljanja

Bilo bi neodgovorno in škodljivo za napredek, če bi dopustili, da se razbohota mnenje, da je samoupravljanje moč uresničiti z dekretom, s silo zakona. Tako neredko menijo tisti, ki pojmujejo samoupravljanje samo kot institucionaliziranje neposredne demokracije, ne sprejmejo ali vsaj ne razumejo za samoupravljanja kot družbenoekonomski odnos, ki se lahko v vsej svoji razsežnosti uveljavi le v dolgotrajnem procesu. Za ljudi, ki tako mislijo, je samoupravljanje privesek, če hočete povedano še ostreje, nujno zlo socializma, ne pa njegov bistveni in neizogibni temelj. Zanje ni enačaja med socializmom in samoupravljanjem, zanje to ni zakonitost epohe, v kateri živimo. V takem gledanju so tudi ideološke osnove odnosov do samoupravljanja, osnove za postavljanje dilem, katerih sicer ni, skratka, to so osnove subjektivnega gledanja, ki hočeš nočeš zavira uveljavljanje samoupravnih odnosov.

S približno enakih izhodišč izhajajo tudi nekateri »kritiki« samoupravljanja. Lastijo si vlogo borcev za pravice delovnega človeka, zato ker dokazujejo, kako mnoge ekonomske in družbene kategorije še vedno niso socialistične. Nestrpni so in iščejo krivce za to, da posamične kategorije, kot so vrednost, delo, osebni dohodek in druge, še niso »čiste«, nove, socialistične, samo v sferi politike, namesto in predvsem v sferi ekonomike. Tudi taki hočeš nočeš ovirajo napredek, ker z opisovanjem »čistih kategorij« ponavadi prav ničesar ne povedo o poteh, o tem, kako, ob kakšnih materialnih možnostih in v kakšnih družbenih odnosih bodo te kategorije dobile popolnoma novo vsebino, če bodo kot ka-

tegorije sploh ostale. Pri tem jim še najmanj pomaga sklicevanje na pravne norme, na zakone in ustavo.

Zlasti potem, ko so bili sprejeti ekonomski ukrepi reforme, so živele tudi že znane razprave o tem, ali pomeni samoupravljanje tudi racionalno gospodarjenje oziroma ali ni samoupravljanje eno in gospodarjenje nekaj čisto drugega. Tisti, ki so razumeli ali pa še vedno razumejo samoupravljanje samo kot obliko dela, so menili, da je v določeni gospodarski situaciji potrebno in »za stvar« socializma koristno, če take oblike začasno iz taktičnih razlogov opustimo. Skrajni izraz takega pojmovanja in sebe le posamičen primer je podjetje, v katerem je direktor zahteval zaradi gospodarskih ukrepov, ki zaostrejuje pogoje gospodarjenja, izredna pooblastila. Izredna pooblastila, ki naj bi omejila pravice delavskega sveta na mnogih področjih, od investiranja do sprejemanja in odpuščanja delavcev. Zahteve po avtoritarnosti so lahko tudi neprimerno manj drastične kot v tem primeru, pa v končni posledici vendarle pomenijo zanikanje samoupravljanja kot odnosa, kot gospodarjenja in razpolaganja z rezultati dela, izraženima v dohodku delovne organizacije.

V zadnjem času se takim nepravilnim pojmovanjem pridružujejo še druga. Prizadevajoč si za znižanje neproduktivnih stroškov, tehnokrati — kajti za te gre — čedalje pogosteje omenjajo samoupravljanje. Njihova teza, ki jo brez pomislekov razlagajo na sestankih, je približno takale: Sestanki delavskih svetov in vseh drugih samoupravnih organov so za delovno organizacijo neracionalen izdatek (to je lahko tudi izdajanje tovarniškega glasila, ipd.); česa takega si v sodobno organizirani proizvodnji ne bi smeli privoščiti, kot si tega ne dovolijo v zahodnem (beri: kapitalističnem) podjetju. Na prvi pogled bi lahko tako tezo celo sprejeli, če pomislimo na naš sistem sestankovanja, ki je posledica slabo pripravljenih sej. (Vsebina sej delavskih svetov je z mnogimi predpisi celo natančno določena. Ne bi mogli trditi, da je to vselej smotrno in lahko vodi v vse večji formalizem. Na to in še na druge probleme nas opozarja analiza vsebine sej samoupravnih organov.) Pripravljeni smo torej privoliti v to, da je neracionalen sestanek katerega koli samoupravnega organa za delovno organizacijo nepotreben in brezkoristen izdatek. Dejstvo je tudi to, da so oblike samoupravljanja slej ko prej enake oblikam pred šestnajstimi leti, čeprav se je vsebina samoupravljanja nenehno polnila, od delnih pravic in možnosti pri delitvi plač do materialnih osnov celotnega samoupravljanja, ki zajemajo procese enostavne in razšir-

jene reprodukcije proizvodne delovne organizacije. Nova vsebina nedvomno terja tudi nove oblike samoupravljanja. Menim, da upravičeno lahko govorimo o samoupravni delitvi dela, če naj bi bilo to delo racionalno in neformalno. Toda tisti, ki prav zdaj tako vztrajno ponavljajo, da je samoupravljanje — neproduktiven strošek, ne razmišljajo in ne iščejo rešitve v tej smeri. Njihovo mnenje je samo kritika tistega, kar je, in to je odveč. Ker moramo krepiti racionalno gospodarjenje, moramo kot dobri gospodarji odpraviti tudi nepotrebne izdatke, torej omejiti, če že ne odpraviti oblike samoupravljanja. Samo en logičen sklep je: samoupravljanje onemogoča racionalno gospodarjenje družbeno-ekonomski odnos, ki je temelj samoupravljanja, potemtakem ni primeren za gospodarjenje, za doseganje večje produktivnosti in boljše življenjske ravni. Naš cilj ni samoupravljanje zaradi samoupravljanja, ni igranje s frazami o neposredni demokraciji, naš cilj je večja proizvodnja zaradi boljše življenjske ravni. Če bi samoupravljanje bilo ovira, da bi dosegli boljše življenje, bi morali biti vsi skupaj za to, da ga takoj odpravimo. Tako nas popolna ideološka zmeda v glavah posameznikov, še prej pa slaba praksa, ki jo skušajo nekateri posplošiti, pripelje do nesmislov.

Tako razmišljajo in nemalokrat tudi praktično-politično delujejo tehnokrati, ki so razumeli reformo kot začetek dobe strojev, ki je človek le njihov privesek. Tehnika je vse, človek nič. Naj samo mimogrede omenimo, da kažejo tak odnos do samoupravljanja brez zadrege največkrat prav tisti ljudje, ki se sicer nenehno sklicujejo na zahodno, moderno organizirano podjetje in kažejo nanj; bilo naj bi nam vzor (tega niti ne zanikamo, saj nas je že zdavnaj poučil Lenin, rekoč: »Uveljaviti je treba marsikaj od tega, kar je znanstvenega in naprednega v Taylorjevem sistemu, določanja plač v skladu s splošno bilanco dela tovarne...« (ID XII/205 in 223.) Zdi se mi, da bomo morali zares še marsikaj dosledneje uveljaviti, npr. to, da bodo »plače« odvisne od bilance), hkrati pa ti tehnokrati ničesar ne povedo o tem, da prav v teh podjetjih poleg drugega zelo pogosto uporabljajo znanstvene izsledke svojih teorij o »odnosih med ljudmi«. To so ljudje, ki »zagovarjajo misel, da je tehnika vzvišena nad politiko in da v sedanjem času odloča o vsem, pri tem pa zanemarija človeško, politično in humanistično plat osnovnih tehničnih problemov« (dr. J. Djordjević; VND 18/61). Zanimivo je končno tudi, da govorimo o neproduktivnih izdatkih za seje samoupravnih organov, zbranih predstavnikov proletariata, ki razpolagajo s prisvojenimi sredstvi svojega dela, in ne trdi-

mo, da je izguba pravzaprav seja delničarjev, kolegijev in odborov, ki dele in si prilaščajo delavcu odtujena sredstva, profit. Kako to, da si tako racionalni gospodarji, kot slišimo, da so ti lastniki proizvodjalnih sredstev, dovoljujejo take ne-produktivne izdatke?

Ali so torej teze o »čorsti roki«, neproduktivnih stroških, dilemi gospodarjenje-samoupravljanje, o manjšem poslovnem uspehu, ker obvezno sejemo, in vse druge podobne tezice kaj drugega kot birokratizem in tehnokratizem ter ideje o kapitalističnem menedžerstvu. Ni strahu, da bi bile teze sprejete, le to je, da so to subjektivna ovira pri uveljavljanju samoupravljanja, ker se jim premalo odločno upiramo. Nosilce takih, lahko rečemo, determiniranih idej moramo sproti razgaljati. Menim, da prvotni vzrok zaostajanja ni v materialnih, torej objektivnih osnovah samoupravljanja, marveč predvsem v našem subjektivnem odnosu in subjektivnem pojmovanju samoupravljanja. Govorimo torej o ovirah hitrejšega napredka in ne o stagnaciji samoupravljanja. Stagnacija pomeni zastoj v napredku družbenoekonomskih odnosov sploh — to pa zanikuje vsakdanja praksa in še zlasti praksa, uveljavljena po ukrepih, ki smo jih sprejeli lani.

Poleg takega pojmovanja samoupravljanja pa dokaj pogosto opazamo tudi napačne razlage oziroma odnos do demokracije in svobode, ki v končni posledici spreminja samoupravljanje v sinonim za nered in nedisciplino in samovoljo. Koristno bo razpravljati o avtoriteti posameznika in avtoriteti samoupravnega dogovora, kajti le tako si bomo razjasnili, kaj je to disciplina v proizvodnem procesu in odgovornost za sprejeto delo. Take razprave bi vsakomur pokazale, da je samoupravljanje lahko samo sinonim za še večji red in da lahko zapišemo po samoupravnem dogovoru o organizaciji dela na vrata podjetij: »Pustite vso avtonomijo zunaj, vi, ki vstopate!« (Marx-Engels, ZD, I/835, CZ, 1950.) Tokrat bi želel opozoriti ob konkretnem primeru na to, kako napačna so mnenja, ki povezujejo demokracijo s svobodo, in pozabljajo, da tudi socialistična demokracija ni »popolna« svoboda, ampak pomeni v proizvodnji organizirani delavski razred. V podjetju (kmetijski kombinat Emona) so ugotavljali, da se sej delavskega sveta udeležuje zelo malo njegovih članov. Ker so samoupravljavci v statutu sami določili, da je moč sklepati le z dvetretjinsko večino, je bilo čedalje več sej, ki niso bile sklepčne. Zato sta predsednik delavskega sveta in direktor napisala pismo, v katerem, kratko rečeno, terjata, izhajajoč vsak iz svojih pristojnosti, red in odgovornost in predlagata tudi sankcije. Precej je takih tako v pod-

jetju kot zunaj njega, ki so pismo oziroma zahteve in predlagane sankcije označili kot napad na demokratičnost in omejevanje osebne svobode. Kakor da je pripravljenost voljenega predstavnika delavcev, da pride na sejo ali pa se ji izogne, stvar demokracije in osebne svobode. Kajti od tedaj, ko je sedanji član privolil, da bo kandidiral in zlasti, ko je bil izvoljen za člana, je njegova svoboda, vsaj kar se tiče pripravljenosti oziroma nepripravljenosti prihajati na seje, popolnoma omejena, ni je. Na sejo mora, če je zdrav itd. Isto velja za vse organizatorje proizvodnje, ki skušajo morebiti preprečevati članom, ki delajo v njihovih enotah, da bi se udeleževali sej. Edino sankcije so različne. Ravnanje, kakršno smo lahko opazili v omenjenem primeru in kakršno je v navadi v vseh podobnih primerih, ki niti niso tako redki, dokazuje, da nekateri mislijo, da je samoupravljanje samo pravica, ne pa tudi dolžnost. Za nas ne more biti razlike med proizvodno in samoupravno disciplino. Anarhično pojmovanje odnosov v proizvodnji in samoupravljanju nedvomno že ovira napredek. Preveč resna so ta vprašanja, da bi bili lahko do njih brezbrizni, kajti tudi tu se kaže, da samoupravljanje vendarle še nismo do kraja razumeli.

Ko se bomo o teh in podobnih problemih pogovarjali ali tudi zavračali nesprejemljive teze, bomo pogosto naleteli na prizanesljivo posmeh, skrit za »argument«: »Teorija o samoupravljanju je eno, praksa pa je nekaj docela drugega. Načelno je samoupravljanje lepa stvar, v praksi pa čisto drugačna; praksa je tisto, kar ovira uresničenje teoretičnih načel.« Poznamo, vsaj deloma, probleme odnosa med teorijo in prakso. Toda prav zadnji argument samo potrjuje, da samoupravljanje nekateri ne razumejo, vsaj kot družbeno-ekonomski odnos ne. Razumejo ga samo kot svojo slabo prakso, ki naj bo v skladu z ideologijo, ki so si jo izdelali o samoupravljanju.

MITJA SVAB

ROMAN ALBREHT

O ekstra dohodku

Kompleksni rezultat združenega dela delovne skupnosti je, kot smo že zapisali, dohodek. Toda dohodek je blagovna kategorija. To pomeni, da mora delovna skupnost, da bi ustvarila dohodek, prodati svoje proizvode, se pravi, uveljaviti se mora na trgu.

Tržišče pa ni samo goli posrednik med proizvodnjo in delitvijo, temveč je tudi ekonomski regulator: odmerja namreč količino družbeno potrebnega dela, ki se v menjavi blaga prizna proizvajalcem blaga. Trg uresničuje svojo regulatorsko funkcijo predvsem v dveh ekonomsko zelo pomembnih smereh.

Prvič, trg deluje kot ekonomsko gibalo interesov proizvajalcev, da izboljšujejo produktivnost dela. V razmerah blagovnega gospodarstva proizvajalci istega blaga ne sodelujejo v delitvi na podlagi svoje individualne porabe dela v enoti proizvoda, temveč na podlagi družbeno potrebne porabe dela. To pa je pravzaprav poprečna poraba dela vseh proizvajalcev (oziroma tiste skupine proizvajalcev, ki zadovoljujejo potrebe, izvirajoče iz povpraševanja). To pomeni, da tržno merilo družbeno potrebne porabe dela oblikujejo pravzaprav proizvajalci blaga sami, kajti sleherni proizvajalec z doseženo ravniyo svoje produktivnosti dela vpliva na oblikovanje poprečne produktivnosti dela, s katerim je ekonomsko opredeljena tudi družbeno potrebna poraba dela.

Z družbeno potrebno porabo dela blagovna menjava popravlja osnovo, na kateri sodelujejo posamezni proizvajalci v prisvajanju. Popravek je v tem, da se v menjavi popravlja individualna poraba dela posameznih proizvajalcev blaga

z družbeno potrebno porabo dela. To praktično pomeni: produktivnejšim proizvajalcem prizna trg udeležbo na povečani osnovi (ker je njihova individualna poraba dela pod poprečjem, sodelujejo pa na podlagi poprečne porabe), manj produktivnim pa prizna zmanjšano udeležbo (ker je njihova individualna poraba dela nad poprečjem). Zato dobijo produktivnejši proizvajalci iz delitve nekaj več, slabše produktivni pa nekaj manj od svoje porabe dela. To se pravi, da daje trg z blagovno menjavo prednost tistim proizvajalcem istega blaga oziroma skupin blaga, kateri proizvedejo enoto proizvoda (kos, tona, meter, kwh, PS ipd.) z manjšo porabo dela (opredmetenega ali živega). Tako trg pravzaprav spodbuja proizvajalce, da povečujejo produktivnost dela ter zmanjšujejo porabo dela pri enoti blaga. Prav v tem pa je tudi intenzivna spodbujevalna ekonomska funkcija menjave: proizvajalci nepretrgoma povečujejo svojo produktivnost dela, da bi dosegli v delitvi delež, ki ustreza njihovi porabi dela v proizvodnji.

V tem tiči dozdevno krivica blagovne menjave, krivica, ki jo pri nas še zmeraj precej pogosto in glasno poudarjajo. Iz takšne ocene izvirajo tudi nasveti, da bi bila mórala naša družbena skupnost preprečiti nepravični vpliv menjave na delitvena razmerja. Pri tem še zmeraj najpogosteje mislijo, da bi bilo treba to nalogo izpolniti z neposrednimi posegi družbene skupnosti v delitvena razmerja.

Nedvomno je eden izmed prvih ciljev socialističnega gospodarstva, da doseže stvarno, ne pa blagovno ekvivalentno menjavo. Toda blagovna proizvodnja in torej tudi blagovna menjava, ki se javlja med proizvodnjo in delitvijo, nista sad družbenih razmerij, temveč proizvodnih sil oziroma stopnje njihove razvitosti. Zategadelj vpliva ekonomskih zakonov blagovne menjave na razmerja v prisvajanju ni mogoče odstraniti z družbenim poseganjem v delitvena razmerja, temveč samo z intenzivnim izpopolnjevanjem proizvodnih sil, s povečanjem proizvodnega potenciala. Poglavitna, impulzivna sila, ki deluje v tej smeri, je ravno vpliv omenjenega zakona blagovne menjave. Če poskušamo z družbenimi posegi v delitvena razmerja odstraniti vpliv blagovne menjave na delitvena razmerja, povzročimo neuskladenosti med razmerji v proizvodnji in delitvi. To dušenje vpliva ekonomskih zakonitosti blagovne menjave nujno povzroča deformacije, te deformacije pa spet povzročajo stagnacijo in druge ekonomske stranpote v proizvodnji in v razvoju proizvodnega potenciala. Zatorej s posegi v delitvena razmerja samo na videz odstranimo dozdevno nepravični vpliv blagovne me-

njave na delitvena razmerja. V resnici pa s takšnimi posegi povzročimo motnje v proizvodnih gibanjih, to pa pomeni, da z njimi upočasnimo nadaljnji razvoj proizvodnega potenciala, ki edino lahko povzroči, da postanejo zakonitosti blagovne menjave odvečne. Iz tega sledi, da so predlogi, po katerih bi morala družbena skupnost popravljati delitvena razmerja, ki nastajajo pod vplivom omenjene ekonomske zakonitosti blagovne menjave, v nasprotju z objektivnimi zakonitostmi gospodarstva. To pomeni, da so nestvarni, voluntaristični, da so ekonomsko neuresničljivi in da se iz prizadevanj, da bi jih uresničili, izcimijo prav nasprotni učinki od tistih, ki jih pričakujemo in želimo. Vse to navaja k zelo jasnemu sklepu. Družbena skupnost ne sme spreminjati razmerij v delitvi, razmerij, ki se oblikujejo pod vplivom blagovne menjave, kajti s takšnimi posegi povzroča ravno nestabilnost med odnosi v proizvodnji in v delitvi, ta nestabilnost pa neogibno nadalje povzroča motnje v proizvodnji in navzkrižja v družbenih razmerjih. Toda to je le ena, tako imenovana ekonomsko funkcionalna plat tega problema. Prav tako pomembna pa je tudi njegova družbena plat. Spreminjanje razmerij v delitvi, ki se oblikujejo pod vplivom blagovne menjave, je namreč v nasprotju z načelom delitve po delu v samoupravnih družbenih razmerjih.

Motiv vsake proizvodnje je prisvajanje. V samoupravnih proizvodnih razmerjih delovne skupnosti prisvajajo rezultate svojega lastnega dela, da bi jih izkoriščale za zadovoljevanje svojih potreb (življenjski standard članov delovne skupnosti, materialne razmere njihovega dela in prispevek k zadovoljevanju skupnih družbenih potreb). Zatorej je motiv proizvodnje samoupravnih delovnih skupnosti prisvajanje proizvodov lastnega dela za zadovoljevanje potreb delovnih skupnosti. Toda, kot je znano, delovne skupnosti ne prisvajajo rezultatov svojega dela naturalno, temveč v vrednostni obliki, v obliki dohodka. To pa pomeni, da ne prisvajajo neposredno rezultatov svojega dela, temveč vrednost, ki ustreza družbeno potrebnim porabi dela pri njihovih proizvodih; kar pa določa trg.

Kolikor gledamo na prisvajanje samo s stališča porabe dela, je docela pravilna trditev, da produktivnejše delovne skupnosti prisvajajo en del dela manj produktivnih, kar tudi velja za nepravilno. Vendar pa se zdi, da takšno pojmovanje razmerij v delitvi v samoupravnih proizvodnih odnosih ni več niti popolno niti v celoti točno. V razmerah blagovne menjave (poprečna poraba dela) ustvarjajo vse delovne skupnosti, ki dosegaajo, presegajo ali ne dosegaajo po-

prečne produktivnosti dela pri proizvodnji določenih proizvodov, ravno tolikšen dohodek, s katerim morejo kupiti enako količino proizvodov, ki jo sami proizvedejo.

To tezo je mogoče dokazati z zelo preprostim zgledom, ki je zaradi jasnosti do kraja poenostavljen. Dve delovni organizaciji izdelujeta čevlje. Prva porabi za par čevljev dve uri oziroma 3000 dinarjev za par. Drugi pa so potrebne štiri ure oziroma porabi pri tem 6000 dinarjev. Čevlji se prodajajo na trgu po poprečni porabi dela, se pravi, tri ure za en par oziroma po 4500 dinarjev. Nadaljnji račun je naslednji: produktivnejša delovna organizacija pridobi pri paru čevljev dohodek, ki je za eno uro oziroma za 1500 dinarjev večji, kot znaša njena poraba dela. Toda z doseženim dohodkom od čevljev lahko delovna skupnost kupi na trgu natanko toliko čevljev, kolikor jih je sama proizvedla. Isto velja tudi za manj produktivne delovne skupnosti.

To pomeni, da blagovna menjava pravzaprav omogoča delovni skupnosti, da lahko z doseženim dohodkom od svoje proizvodnje kupi na trgu natanko toliko čevljev, kolikor jih je sama izdelala. Zatorej v razmerah blagovne menjave delovne skupnosti prisvajajo enako količino proizvodov, kot so jo same proizvedle. To se pravi, da prisvajajo rezultate svojega dela. Edina posebnost je v tem, da ne prisvajajo rezultatov svojega dela neposredno, temveč s posredovanjem blagovne menjave, ki na podlagi priznavanja družbeno potrebne porabe dela zagotavlja delovnim skupnostim, da tudi s posredovanjem blagovne menjave pridejo do iste količine proizvodov, ki so jo same proizvedle, seveda različnih vrst blaga.

Zdi se, da pri preučevanju, kako vpliva trg v naših proizvodnih razmerjih, zelo pogostokrat preveč zanemarjamo posebnosti položaja delavcev in delovnih skupnosti v družbeni proizvodnji, posebnosti, ki vnašajo številne nove zelo pomembne komponente v odnose gospodarjenja, s tem pa tudi spreminjajo družbene učinke delovanja posameznih ekonomskih zakonitosti. In prav v tem so notranje funkcionalne vezi med delovanjem ekonomskih zakonitosti in razvojem ter učinkovitim delovanjem samoupravnih razmerij.

Na podlagi navedenih misli pa ne bi smeli sklepati, da v tržni menjavi delujejo ekonomski zakoni v čisti obliki, mirno, brez slehernih pretresov in motenj, brez posledic, ki bi utegnile spodkopati prisvajanje po delu, in da sploh ni nikakršnih potreb po družbenem vplivu na gospodarska gibanja in odnose v njih. Takšen sklep bi bil netočen in škodljiv.

Ekonomski zakoni blagovne menjave namreč vplivajo na konkretna razmerja v prisvajanju zgolj kot splošna tendenca. To pa pomeni, da se uresničujejo na podlagi odklonov. Odkloni so lahko različni, manjši ali večji, kratkotrajnejši ali dolgoročnejsi. To je namreč odvisno od vzrokov teh odklonov (neuskladnost med ponudbo in povpraševanjem pri nekaterih vrstah blaga, veliki razločki v produktivnosti posameznih proizvajalcev, avtarkična zaprtost gospodarstva, slaba gibljivost denarja ipd.). To, kar pravzaprav moti razmerja v delitvi, torej niso zakoni blagovne menjave, temveč način, kako se uresničujejo. Odklone od menjave na podlagi poprečne družbeno potrebne porabe dela je glede na njihov vpliv na gospodarska gibanja mogoče razvrstiti v dva poglobitvena kompleksa. Prvi kompleks sestavljajo tisti odkloni v prisvajanju, ki nastajajo zategadelj, ker se posamezni proizvajalci spretnije prilagajajo zahtevam povpraševanja po blagu kot drugi: njihovo blago kaže boljši asortiment, boljšo kakovost, pravočasno prihaja na trg ipd. Takšni proizvajalci praviloma dosegajo višje cene za svoje proizvode kot drugi. Te materialne spodbude ne bi smeli teptati, saj razvija pozitivno konkurenco med proizvajalci, bogati trg, povečuje zmožnost proizvajalcev, da se s svojimi proizvodi prilagajajo zahtevam povpraševanja na trgu ipd.

Drugi kompleks odklonov pri prisvajanju nastaja kot posledica večjih, globljih in pomembnejših motenj v odnosih med ponudbo in povpraševanjem. Te motnje so posledica pomembnejšega pomanjkanja določenih vrst blaga zaradi neuskladenosti med kupno močjo in ponudbo blaga na trgu. To so torej motnje, ki nastajajo zaradi večjih strukturalnih ovir v gospodarstvu. V takšnih okoliščinah morejo proizvajalci blaga, ki ga primanjkuje, dosegati zelo visoke cene za svoje proizvode, torej lahko pridobivajo ekstra dohodek.

Tako doseženi ekstra dohodek pomeni resnično prelivanje rezultatov dela od porabnika tistega blaga, ki ga primanjkuje, k proizvajalcem tega blaga, zato spodkopava delitev po delu. Poleg tega lahko ekstra dohodek pači gospodarsko in družbeno orientacijo proizvajalcev blaga, ki ga primanjkuje, in vnaša v razvoj teh delovnih skupnosti resne motnje. Temeljni ekonomsko funkcionalni defekt ekstra dohodka je v tem, ker lahko zbudi delovnim skupnostim, ki takšen dohodek ustvarjajo, gospodarsko samozadovoljstvo, ki se utegne najhujše maščevati prav njim prvim (zanemarjanje vlaganj v izpopolnjevanje opremljenosti dela, usmeritev v ekonomsko predimenzionirano osebno in splošno potrošnjo, poskusi ohraniti monopolni položaj določenega blaga

z zapiranjem trga, z zmanjševanjem lastne proizvodnje proizvodov, ki jih primanjkuje, zadrževanje nekaterih proizvodov v skladiščih ipd.). Že to so zadostni ekonomski razlogi, zaradi katerih je treba z ekonomskim sistemom preprečevati, da se ne pokaže ekonomsko negativni vpliv ekstra dohodka. Reforma je tudi v tem pogledu napravila velik korak naprej.

V spremembah, ki so nastale po gospodarski reformi v gospodarskem sistemu, se kaže predvsem doslednejše spoštovanje kot poprej načela, po katerem družbena skupnost ne more in ne sme reševati problemov, ki nastajajo v ekonomskih odnosih, zlasti ne na fiskalni način, se pravi, z davčno ekspropriacijo proizvajalcev. V razmerah samoupravnega gospodarjenja bi moralo biti težišče pozornosti samoupravnega organizma in družbene skupnosti osredotočeno zlasti na usklajevanje odnosov med ponudbo in povpraševanjem na trgu in na preprečevanju globljih neskladnosti. Vsekakor so pri tem najuspešnejši tisti ukrepi, s katerimi skupnost spodbuja povečanje količin tistega blaga, ki ga sicer primanjkuje in za katerega je mogoče realno pričakovati večje povpraševanje na trgu (ukrepi v režimu uvoza in izvoza blaga, ki ga primanjkuje, kreditiranje uvoza tega blaga in kreditiranje investicij za razširitev in izboljšanje produkcijskega potenciala dejavnosti, ki proizvajajo blago, ki ga primanjkuje, kolikor so dane ekonomske možnosti in kolikor pomanjkanje ni le predhodno itd.). Pri tem je potrebno usposabljanje trgovino in vse gospodarske činitelje blagovnega prometa, da morejo pomembneje vplivati na proizvodno usmeritev gospodarstva in izločiti iz ekonomskega mehanizma in družbene prakse vse ukrepe, navade in ravnanja, s katerimi se trg zapira v avtarkične gospodarske okvire.

V mehanizmu dohodka lahko torej ovirajo dosledno izvajanje delitve oziroma prisvajanje po delu tiste motnje in neuskladenosti med ponudbo in povpraševanjem blaga, ki omogočajo ekstra dohodek. Zato je pglavitna naloga gospodarskega sistema, da z ekonomskimi sredstvi nenehno usklaja odnose med ponudbo in povpraševanjem. Pri tem je vsekakor bistveno, kako gospodarski sistem vpliva na usklajevanje odnosov. Kolikor sistem vpliva na razreševanje določenih strukturalnih neuskladenosti na način, s katerim se spodbuja proizvodnja, da torej povečuje količino proizvoda in ustvarja večjo produktivnost dela, potem prispeva k razreševanju strukturalnih neuskladenosti. Pravzaprav ekonomski sistem kot družbeno usmerjevalni činitelj gospodarskih gibanj v tem primeru prispeva k zavestnemu izpolnjevanju nalog ekonomskih zakonitosti blagovne menjave, vendar brez

grobih odklonov in ovir, ki neogibno spremljajo stihijsko izpolnjevanje teh nalog. V nasprotnem pa, če sistem s svojim vplivom na gospodarska gibanja povzroča stagnacijo, krni proizvodnjo, zapira trg, upočasnjuje proizvodne tokove in povzroča podobne posledice, je to zelo zanesljivo znamenje, da sistem samo dozdevno spodbuja k razreševanju strukturalnih neuskladenosti, kar pomeni, da jih pravzaprav zastruje in poglablja.

V sklopu ukrepov gospodarske reforme imajo vsekakor prevladujoč položaj prav tiste spremembe, s katerimi se gospodarski sistem prilagaja samoupravnemu gospodarjenju v razmerah blagovne menjave. To pa pomeni, da so iz sistema odstranjeni oziroma da se odstranjujejo tisti instrumenti oziroma tisti elementi v njih, ki so poprej zagotavljali administrativno prevlado nad gospodarstvom, in da so namesto njih upoštevani v sistemu oziroma se upoštevajo mnogi ekonomsko stimulatívni elementi. Iz sistema predvsem izločamo dominacijo fiskalnega načina usmerjanja gospodarstva, in to iz dveh razlogov: prvič, ker pomeni fiskalno usmerjanje gospodarstva ekspropriacijo delovnih skupnosti enega dela rezultatov dela in ustvarjanje materialne podlage za prevladovanje državne administracije v gospodarstvu. Drugič, ker se s fiskalnim usmerjanjem gospodarstva samo na videz razrešujejo strukturalni problemi, ki se neogibno kažejo v gospodarskem razvoju, v resnici pa prav takšno usmerjanje poraja stagnacijo v gospodarskih gibanjih, zavira proizvodne tokove, zmanjšuje gibljivost denarja in blaga ipd. Takšne funkcionalne spremembe je doživel tudi davek na promet (ki je pomemben regulator razmer in odnosov v blagovni menjavi). Davku na promet smo predvsem iz temeljev spremenili namen. Pred reformo je bil namreč davek na promet instrument, s katerim si je država zagotovila udeležbo pri delitvi dohodka delovnih skupnosti. V takšnih razmerah so višino davka na promet določali odvisno od preseženega dela delovnih skupnosti, ne pa od konjunkturalnih razmer na trgu. Reforma pa je spremenila davek na promet v instrument za vplivanje gospodarskega sistema na tržna gibanja. Pri sprejemanju reformnih ukrepov sta nastali predvsem dve pomembni spremembi pri opredeljevanju davka na promet. Prva je ta, da se davek na promet pobira v prometu blaga, druga pa, da pri prisvajanju davka na promet sodelujejo vse družbeno-teritorialne skupnosti in ne le federacija. Vendar pa so pri sprejemanju gospodarske reforme manjkale nekatere bistvene komponente (tržne cene, jasno določen carinski režim in devizni sistem, obstoj konjunkturalne službe,

ekonomsko jasneje preučena strukturalna neskladja in njihove količinske dimenzije, precej pomemben prehodni režim gospodarjenja ipd.), da bi bila mogla gospodarska reforma že do kraja spremeniti praktični vpliv davka na promet.

Večje spremembe v delovanju davka na promet zahtevajo tudi, da hitreje in dosledneje preraščamo nekatera pojmovanja o davku na promet in njegovih funkcijah. Ta pojmovanja so nastala v razdobju pred reformo. Med njimi je tudi mnenje, češ da je mogoče z davkom na promet urejati in ne le usmerjati odnose v blagovni menjavi. To so v bistvu administrativno voluntaristični pogledi na trg in na blagovno menjavo, ki so v razdobju administrativnega gospodarjenja pognali zelo globoke korenine. Njihova pglavitna slabost je v iluziji, da je mogoče vsa neskladja, ki se kažejo v delitvi, razrešiti s posegom v delitev. V bistvu torej ta pojmovanja odvrtaajo pozornost od resničnih vzrokov, zaradi katerih nastajajo neskladja v gospodarstvu.

Poleg tega je neogibno treba dosledneje preraščati tudi pojmovanja, češ da je davek na promet predvsem administrativno fiskalni instrument. Takšna pojmovanja so zlasti močna še v mnogih proračunskih organih. Po teh pojmovanjih sta logika in funkcija davka na promet bistveno drugačni od tistih, ki jih mora davek v resnici opravljati. Po teh pojmovanjih vsiljuje davku na promet svojo logiko proračunu, to pa je v bistvu logika ponovne delitve v prid državne administracije in proračunske potrošnje.

To se pravi, da je v mehanizmu dohodka davka na promet eden izmed instrumentov gospodarskega sistema, s katerim vplivamo na usklajevanje odnosov med ponudbo in povpraševanjem in preprečujemo grobe deformacije v delitvi, ki lahko nastanejo pod vplivom strukturalnih neskladij v proizvodnji. Funkcija davka na promet je torej dvojna: njegova naloga je, prvič, da deluje kot korekcijski faktor v gibanjih povpraševanja in ponudbe, in drugič, da zaobseže tako imenovani ekstra dohodek. To je tisti del dohodka, ki se pridobiva na enoto proizvoda, kolikor se pokaže izredna konjunktura za posamezne proizvode. Gre torej samo za izredno konjunkturo in za obdavčenje proizvodov v prometu, ne pa za obdavčevanje dohodka delovne skupnosti. Samo ob izredni konjunkturi je mogoče prodajati blago po ceni, ki vsebuje tudi pravi ekstra dohodek. Ta ni rezultat dobre poslovne aktivnosti delovne skupnosti, ki je sestavina njenega samoupravnega dela (boljši asortiment, pravočasno pošiljanje blaga na trg, boljša kakovost blaga ipd.), temveč predvsem

izraz nekaterih motenj v razmerju med ponudbo in povpraševanjem.

Dosedanja preučevanja o nastanku ekstra dohodka in različni posegi doslej, katerih namen je bil izločiti ekstra dohodek in njegov deformirajoči vpliv na razmerje v delitvi oziroma pri prisvajanju, opozarjajo zlasti na dve zelo pomembni spoznanji.

Ekstra dohodek nastaja v blagovnem prometu, v menjavi, kot posledica neskladij med ponudbo in povpraševanjem nekaterih vrst blaga oziroma skupin proizvodov na trgu. To pomeni, da je treba odkrivati elemente ekstra dohodka v ceni proizvoda, ne pa v dohodku delovne skupnosti. Pri tem so veljavni tisti pokazovalci, ki kažejo nenormalno konjunkturo nekaterih proizvodov, ne pa doseženo presežno delo, stopnjo produktivnosti, ekonomičnosti ipd., ki se kažejo v dohodku delovne skupnosti.

Te opredelitve, kako je treba določati ekstra dohodek, so zelo pomembne, kajti v naši javnosti pa tudi v Zvezi komunistov še nismo do kraja zavrgli mnenja, po katerem je ekstra dohodek sleherno nadpoprečno presežno delo, ne glede na produktivnost dela, s katerim je bil pridobljen. Na podlagi takšnih ekonomsko docela napačnih opredelitev ekstra dohodka, ga skušajo seveda tudi napačno odpraviti. Skupni imenovalec rešitev, ki jih na takšni podlagi predlagajo, je, da bi izenačili rezultate gospodarjenja z najrazličnejšimi egalizatorskimi instrumenti (različne obresti na osnovna sredstva, tehnična in naturalna renta, obdavčevanje dohodka in osebnih dohodkov, investicijskih skladov delovnih skupnosti ipd.). Dosedanja praksa pa je jasno pokazala, in v tem je drugo spoznanje, izvirajoče iz dosedanjih prizadevanj preprečiti negativni vpliv ekstra dohodka na razmerja v delitvi, da omenjeni ukrepi v gospodarstvu vplivajo docela nasprotno od tega, kar želimo doseči. Omenjeni instrumenti ne odstranjujejo škodljivega vpliva ekstra dohodka na delitvena razmerja, temveč pačijo delitev po delu in namesto nje izenačujejo rezultate gospodarjenja in zavirajo proces ponovne delitve dohodka med gospodarstvom in državno administracijo. Poleg tega omenjeni ukrepi neogibno pačijo pravo ekonomsko podobo rezultatov gospodarjenja. Škodljive posledice takšnih deformacij se neogibno kažejo v raznih oblikah v gospodarjenju in pri tem nastajajo napačne predstave o ekonomičnosti in produktivnosti dela, na teh podlagah pa se sprejemajo napačne investicijske odločitve, določajo se mehanizmi notranje delitve, ki se ne ujemajo z delitvijo po delu ipd.

Učinkovito delovanje mehanizma dohoka resno zavira tudi prevladovanje administrativne regulative nad gibanjem denarnih sredstev (obvezno vezanje na rok, administrativno združevanje in podobne oblike administrativnega vmešavanja v razpolaganje s sredstvi delovnih skupnosti, na drugi strani pa kritje izgub, razdeljevanje kredita za obratna sredstva ipd.) in nerazviti denarni trg. Z omenjenimi oblikami administrativnega vmešavanja v razpolaganje z denarnimi sredstvi delovnih skupnosti se pravzaprav, bodisi začasno odtuje delovnim skupnostim del njihovega dohodka iz delitve (administrativno blokiranje, obvezno vezanje na rok ipd.) ali pa se del njihovih dohodkov preprosto ekspropriira (obvezno združevanje ipd.). Zategadelj so te metode, s katerimi se usmerja gibanje denarja, v svojem ekonomskem bistvu groba kršitev delitve po delu. Pa ne le to! Z administrativno dominacijo nad sredstvi delovnih skupnosti potiskamo hkrati delovne skupnosti v docela neenakopraven položaj v potrošnji. To pa mora neogibno vplivati na ekonomske učinke te potrošnje. Če blokiramo sredstva delovnih skupnosti, vnašamo motnje v njihove programe o investicijski potrošnji, zaviramo realizacijo programov, podaljšujemo in dražimo dela in na koncu zelo pogostokrat privedemo delovne skupnosti v zelo zamotan ekonomski položaj. Vse te posledice pa se naposled preprosto pripišejo poslovni nesposobnosti delovnih skupnosti. Vendar v tem niti ni bistvo stvari. Bistveno je to, da gredo posledice vseh teh administrativnih posegov zmeraj na rovaš dohodka delovnih skupnosti, s čimer je kršena delitev po delu. Gospodarska reforma je v osnovi zavrnila takšne metode razpolaganja s sredstvi delovnih skupnosti.

Izvajanje delitve po delu resno zavira tudi administrativno odvzemanje deviz delovnim skupnostim in administrativno razpolaganje z njimi. Zategadelj je gospodarska reforma s svojimi ukrepi izhajala iz tega, da so devize integralni del dohodka delovne skupnosti, ki je te devize pridobila, kar pomeni, da mora z njimi tudi avtonomno razpolagati. V takšnih razmerah je mogoče zagotoviti kroženje deviz z ustvarjanjem ustreznega trga. K razvoju takšnega trga lahko veliko pripomore konvertibilnost domače valute, kar je tudi eden izmed gospodarskih namenov reforme.

Pri nas pa je slišati predloge, naj bi takoj uvedli režim, na podlagi katerega bi morale delovne skupnosti prodajati pridobljene devize banki po določeni pariteti, banka pa bi jih prodajala tistim delovnim skupnostim, ki potrebujejo devize za uvoz. Če bi sprejeli to rešitev, bi v deviznem re-

žimu še nadalje ohranili metodo administrativne eskpropriacije in razdeljevanja, ter tako pravzaprav blokirali razvoj deviznega trga. Poleg tega bi s takšno rešitvijo kršili tudi delitev po delu. Poprečna produktivnost, ki jo delovnim skupnostim priznava domači trg, je praviloma manjša od poprečne produktivnosti, ki jo priznavajo tuja tržišča. Mimo tega se morajo delovne skupnosti, ki izvažajo, prebijati s svojimi proizvodi skozi zaščitne ovire na tujih trgih, medtem ko delovne skupnosti, ki prodajajo proizvode na domačem trgu, močno izrabljajo zaščito. V takšnih razmerah dinar, pridobljen s prodajo blaga na domačem trgu, ni zmeraj rezultat enake produktivnosti dela, kot je dinar, dosežen na tujem trgu. Prav te razlike pa mora premagati naše gospodarstvo, da bi lahko doseglo konvertibilnost domače valute. Te razlike je mogoče premagati le z večjim vključevanjem domače proizvodnje v mednarodno delitev dela in mednarodno menjavo. Takšno usmeritev delovnih skupnosti pa je treba tudi spodbujati z ukrepi gospodarskega sistema. Eden teh ukrepov je tudi v tem, da spoštujemo načelo, po katerem so devize integralni del dohodka delovnih skupnosti. To pomeni, da s pridobljenimi devizami delovne skupnosti samostojno razpolagajo (obvezno pa morajo del pridobljenih deviz dati za zadovoljevanje skupnih potreb, kar se zagotovi z obveznim prispevkom iz deviz). Torej morejo delovne skupnosti pridobljene devize same uporabljati, jih prodajati ali pa vlagati v banko, jih deliti s svojimi kooperanti in subliferanti ipd. Slehera drugačna rešitev bi ne pomenila le ekspropriacije delovnih skupnosti enega dela njihovega dohodka, temveč bi bila tudi groba kršitev delitve po delu. S takšnim režimom bi torej resda zagotovili ponovno delitev deviz v prid tistih delovnih skupnosti, ki ne izvažajo, morajo pa uvažati, da bi lahko proizvajala, hkrati pa bi občutno oslabili ali v celoti zadušili materialni interes delovnih skupnosti, da izvažajo svoje blago. To pa bi bilo ravno v nasprotju z nameni gospodarske reforme, saj bi tako konservirali sedanja razmeroma nerazvito blagovno menjavo s tujino, ne bi pa je razvijali.

Podana zapažanje je mogoče strniti v nekaj temeljnih misli:

1. Dohodek je oblika, s katero delavci, združeni v delovne skupnosti, prisvajajo rezultate svojega dela.

Delitev družbenega proizvoda na podlagi dohodka zagotavlja družbeno uskladenost med načinom in vsebino dela samoupravnih delavcev v proizvodnji z načinom in obsegom njihove udeležbe v delitvi. To se kaže zlasti v naslednjem:

— delavci (združeni v delovne skupnosti) na podlagi svojega kompleksnega dela v proizvodnji prisvajajo skupen rezultat svojega dela;

— z družnim delom svojih članov delovne skupnosti pridobivajo dohodek, v katerem je prispevek slehernega posameznega člana kot delček združenega dela; zato delovne skupnosti samostojno razdeljujejo pridobljeni dohodek na podlagi prispevka posameznika k rezultatu združenega dela;

— delovne skupnosti so proizvajalke blaga in dosegajo rezultate svojega dela v denarni obliki, to je v obliki dohodka;

— delovne skupnosti z dohodkom praviloma prisvajajo isto količino materialnih dobrin, ki so jih same proizvedle (proizvod dela se ne odtuja delovni skupnosti, uresničuje se delitev po delu) ipd.

Ker zagotavlja dohodek prisvajanje rezultatov dela, ki ustreza položaju in funkcijam samoupravnega dela v proizvodnji, s svojim stimulativnim vplivom spodbuja, usmerja in oblikuje samoupravno delo oziroma delovne skupnosti v nosilca in gibalo vseh procesov dela in poslovanja.

2. S sistemom dohodka je nezdružljivo administrativno vmešavanje v tokove in procese gospodarjenja, administrativno dušenje vplivov blagovne menjave na takove gospodarjenja, administrativno odvzemanje dohodka delovnim skupnostim, ustvarjanje administrativnih mehanizmov za obtok denarnih sredstev ipd. Predvsem ne sme družbeno usmerjanje gospodarskih tokov sloneti na fiksalem odvzemanju posameznih delov dohodka delovnim skupnostim, temveč na razvijanju in usposabljanju samoupravnega mehanizma, da obvlada gospodarjenje v razmerah blagovne menjave.

3. Ena izmed temeljnih gospodarskih funkcij družbene skupnosti kot skupnosti samoupravnih proizvajalcev je, da z ekonomskimi ukrepi gospodarskega sistema pomaga preprečevati oziroma razreševati strukturalna neskladja v gospodarskih gibanjih, ki so neogibni spremljevalec slehernega razvoja, ne pa sad samoupravnega gospodarjenja. Zatorej osnovne funkcije gospodarskega sistema ne smemo uresničevati tako, da sistem preprečuje delovanje ekonomskih zakonitosti blagovne proizvodnje, temveč da si še bolj prizadeva zamenjati njihovo stihijsko delovanje (ki se praviloma uveljavlja z odkloni, zaradi česar povzroča deformacije in motnje v gospodarskih gibanjih, s tem pa tudi nasprotja v družbenih razmerjih) z gospodarsko akcijo samoupravnih sil, akcijo, ki temelji prav na odkrivanju in družbenem izkoriščanju delovanja objektivnih zakonitosti gospodarstva.

4. V razmerah samoupravnih proizvodnih razmerij in dohodka postajajo tudi denarna sredstva blago, zato je njihovo kroženje, obtok, prelivanje ipd. mogoče zagotoviti samo z denarnim trgom (z bankami, razvitim sistemom kreditiranja ipd.).

5. Tako imenovani ekstra dohodek se pojavlja samo v tržni ceni izredno konjunkturalnih proizvodov (takšna konjunktura pa je posledica resnejših strukturalnih motenj v blagovno-denarnih odnosih). Prva naloga gospodarskega sistema in gospodarske politike je torej ta, da pomaga odstranjevati motnje (uvoz blaga, odstranjevanje tržnih ovir, kreditiranje proizvodnje blaga, ki ga primanjkuje ipd.) v blagovno-denarnih odnosih. Druga naloga pa je, da z davkom na promet zajame iz cene proizvoda tisti del, ki je bil pridobljen zaradi izredne konjunkturalne.

ANDREJ KIRN

Podružbljenost in proizvodnja

Človek ni začel zgodovino kot podružbljeni človek vsega človeštva, ampak kot podružbljenec svoje ozke lokalne skupnosti, črede, plemena. Podružbljenost človeštva je lahko le nasledek zgodovine. Šele od tod dalje začenja zgodovina od predpostavljenega subjekta, ne pa od predpostavke nastajanja subjekta. To pomeni, da človek več ne prihaja šele k spoznanju, da je prisiljen vse bolj zavestno organizirati področje svoje dejavnosti, ampak že izhaja iz te oblike družbenega življenja. S tem izgine tudi utemeljenost vprašanja o nujnosti v zgodovini. Da je človek v dejanskem odnosu do sebe kot do rodovnega bitja, je po Marxu mogoče le tako, da

a) ustvari svoje rodovne sile, kar je možno le s skupnim delovanjem ljudi, samo kot nasledek zgodovine,

b) da je v odnosu do rodovnih sil kot do predmetov, kar je mogoče doseči le v obliki odtujitve.¹

Uresničitev tega rezultata je proces spreminjanja zgodovine v svetovno. Individuum vstopa v duhovno in materialno proizvodnjo z vsem človeštvom. Iz empirične, lokalne eksistence stopa v svetovno zgodovinsko eksistenco. Ta proces se kaže kot zgodovina delitve dela in nastajanja svetovnega trga. To je hkrati tudi humanizacija narave in naturalizacije človeka in šele tu postaja univerzalnost narave resnični temelj človekovega življenja in s tem se konča tudi to, da bi

¹ K. Marx: »Die Frühschriften«, str. 269 — Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1953.

si človek naravo zamišljal v njeni omejeni, posebni obliki. >Človeško bistvo narave obstaja šele za družbenega človeka; ker šele tu obstoji zanj kot zveza s človekom...² Toda proces, v katerem priroda v čedalje večjem obsegu postaja za človeka družben predmet, je hkrati nastajanje in odpravljanje tistega načina proizvodnje, kjer ta predmet postaja kapital in človek njegovo sredstvo.

Dokler so individui vključeni v ozek krog odnosov, imajo prav takšen lokalni pomen njihova delovna sredstva. Že materialna podoba njihovih orodij dovolj očitno kaže, da jih lahko obvlada posameznik. Revolucija v mejah tega značaja delovnih sredstev je lahko pomenila samo prenašanje novih funkcij na individue ali pa je po obsegu razširjala že obstoječe, ni pa spremenila samega načina dela. Strogo nadzorstvo med družbeno delitvijo dela se uveljavlja z avtoriteto naravnega zakona, zato pa v delovnem procesu posamezen proizvajalec ne pripoznava nobene avtoritete oziroma je sploh ne more biti, ker vse stopnje v delovnem procesu opravlja sam. Tu se razredna odvisnost še kaže kot osebni odnos, z menjavo pa pridobi predmetno obliko v denarju. V prvem primeru je v ospredju menjava s naravo, v drugem pa menjava med ljudmi potisne v ozadje to temeljno dejstvo in kaže se, da je menjava v svoji blagovni obliki pogoj, da se lahko izvede proces menjave z naravo. Pri ročni proizvodnji je množica individuov podrejena določenim vrstam orodja, z nastopom strojne in avtomatizirane proizvodnje pa nastane možnost, da je množica različnih delovnih sredstev povezana v enoten, nepretrgan delovni proces, podrejen individuu. Ker ne obvladuje nobenega določenega orodja, lahko obvladuje vse, se pravi, da lahko proizvaja po meri vseh reči in ne zgolj po meri svojega orodja.

Stopnja prevrata lokalne zgodovine v svetovno se kaže najbolj očitno v sferi menjave, ki ne pomeni nič drugega kot razširitev odnosov individuov. Nastop zakona družbeno potrebnega delovnega časa ne kaže samo, v kakšnem obsegu se produkt spreminja v blago, ampak kaže tudi, v kolikšni meri je proizvajalec povezan v vse obsežnejše družbene skupnosti. To je tudi proces omejevanja čedalje večjega dela človeštva na abstraktno delo, ki postaja v strojni proizvodnji abstraktno v sami materialni podobi. Delo ob tekstilnem stroju ali ob stroju, ki izdeluje razne mehanske dele, se skoraj ne razlikujeta. Nastajanje novih, različnih poklicev, katerih značaj se več ne omejuje na neposredno fizično delo,

² Prav tam, str. 237, podčrtal A. K. — pisec sestavka.

kaže po eni strani to, da propada delo, ki se ne odlikuje po bogastvu razlik, na drugi strani pa da se širi delo, katerega enotnost bo v duhovnem značaju, v neizčrpnih oblikah umetniške ter znanstvene eksperimentalne dejavnosti. To pomeni, da vse večji del industrije postaja eksperimentalna baza znanosti. Proizvodni proces postaja hkrati znanstveno eksperimentalni proces. Za fazo mehanizacije in delne avtomatizacije so nekateri industrijski sociologi iz statističnih podatkov posplošili, da se je mogoče v pol ure priučiti neposrednih del pri stroju, drugi pa celo navajajo primere, da je to mogoče doseči v treh minutah. Izenačevanje produktov v nerazviti menjavi že kaže v sebi možnost, da delo tudi v sami materialni obliki postane enako. Za Marxa je redukcija dela na enostavno delo specifičen način, po katerem je delo, ki proizvaja blago, družbeno delo. »Specifični način«, družbena oblika dela, pa se v strojni proizvodnji v čedalje večji meri ujema z delom v njegovi materialni določenosti, z delom, ki proizvaja različne uporabne vrednosti, ker je namreč tu postalo delo v sami svoji fizični podobi enostavno, abstraktno, četudi proizvaja različne uporabne vrednosti. S tem ko postaja človekovo delo čedalje bolj podružbljeno, postaja čas njegova mera, toda samo dotlej, dokler ostaja značaj dela pretežno tak, da ga je mogoče meriti. Mera je odvisna od merjenega predmeta in ne narobe. To sta dobro opazila in posplošila na podlagi proučevanja značaja dela sodobne avtomatizirane proizvodnje tako marksistični ekonomist Strumilin kot meščanski teoretik avtomatizacije Buchingham. Čeprav sta prišla vsak zase do tega spoznanja, njuno dognanje ni izvirno in samo potrjuje globino tehle Marxovih misli: »Kolikor je delo v neposredni obliki prenehalo biti veliki vir bogastva, je delovni čas čedalje manj in sčasoma sploh ni več njegova mera in merjalna vrednost (mera) uporabne vrednosti... Kapital sam je protislovje v tem procesu, ker skuša reducirati po eni strani delovni čas na minimum, medtem ko ga po drugi strani vzpostavlja kot edino mero bogastva...³ Delovni čas kot merilo bogastva predpostavlja, da je samo bogastvo osnovano na bedi in da svobodni čas obstaja v protislovju, in zahvaljujoč protislovju z njegovim presežnim delovnim časom.«⁴ Te Marxove misli temeljijo na zakonitosti, ki jo je odkril, namreč da se z razvojem proizva-

³ K. Marx: »Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie«, str. 595, Dietz Verlag, Berlin 1955.

⁴ Citirano po G. N. Volkovu: »Era robotov ili era človeka«, str. 125, Moskva 1965.

jalnih sil delež živega dela v produktu čedalje bolj manjša, delež minulega pa večja, to pa tako, da se celotna vsota dela v produktu manjša. To je omogočeno s tem, da se čedalje več opredmetenega dela izkorišča kot naravna sila in se tako uporaba delovnih sredstev čedalje bolj približuje storitvi naravnih sil. Vse to kaže na zlom zakona družbeno potrebne delovnega časa in na njegovo mesto stopi zakon svobodnega časa. Tu večina individuov troši svoje sile kot obče družbene sile, zato odpade merjenje, koliko posamično individualne in sektorske produktivnosti odstopajo od obče družbene produktivnosti. Ker postane obče merilo inherentno pri vsakem individu, torej sploh ni več potrebno. To pomeni, da individui ne trošijo več svoje sile kot individualno fizično silo, ampak le kot občo akumulirano silo človeškega znanja, pridobljenega v univerzalni duhovni kooperaciji. Človekova produktivna sila se je tako pomnožila, da so individualne razlike postale nepomembne in jih zato ni treba več meriti. Različne posledice, ki izhajajo iz individualnih razlik, so sorazmeroma malenkostne v primerjavi z rezultati, ki jih daje njihov skupni način izkoriščanja družbenega znanja. Zdaj tudi ni več redukcije kompleksnega dela na enostavno delo, ker izgine enostavno delo samo in s tem tudi reduciranje.

Če je Marx formuliral zakon odnosa med opredmetenim in živim delom glede na odnos med manufakturo in strojno proizvodnjo, potem bi bila naša naloga, da raziščemo, kako je to zakonitost še neskončno bolj zaostрила avtomatizacija. Marxova formulacija zakonitosti ima večidel za predpostavko še mehansko tehnologijo, ne pa kemijske tehnologije, ki se danes čedalje bolj uveljavlja, čeprav je treba pripomniti, da je Marxov genij predvidel, da bo le-ta v čedalje večji meri zamenjavala prvo, toda zaradi njene nerazvitosti je še ni mogel vzeti za izhodišče pri svoji analizi. V kemijski tehnologiji se namreč delovna sredstva sploh osvobodijo orodja, ki je le izpopolnjena človekova roka. S tem pa izgine glede na človekove sposobnosti poslednja velika omejenost proizvodnje. Orodni stroji, s svojo mehansko obdelavo materiala namreč, še posnemajo človekovo opravljanje teh funkcij, nasprotno pa se kemični procesi popolnoma osvobodijo tega posnemanja in proizvodni proces se postavi na takšno osnovo, da je popolnoma nemogoče, da bi bil človek neposredni člen tega procesa. Tu je potem najbolj potrjena Marxova misel, da človek nič več ne vriva med sebe in naravo posameznega delovnega sredstva, ampak sam prirodni znanstven proces, v katerega se je spremenil proizvodni proces.

Proizvodnja—kapital—avtomatizacija

*>You take my life when you do
take the means whereby I live.<*

(Shakespeare)

Marx je poudaril v Kapitalu, še posebno pa v Kritiki gotskega programa, da delo ni edini vir bogastva, da je za njegovo predmetno obliko potrebna naravna snov. Ta je nepogrešljivi pogoj človekovega dela in ko se ta pogoj spremeni v lastninski odnos, je po človeku samem ustvarjen razkol med človekom in naravo. Ta razkol je najbolj globoko zasekan takrat, ko se lastninski odnos spremeni v odnos kapitala. Tu vstopa individuum v zgodovino v družbeni določbi proletarca, hkrati pa mu je odvzeta izvorna možnost, da bi delal zgodovino. Odvzet mu je temelj, ki ga je omogočal, in zdaj se srečuje z njim kot z nečim tujim, kar ni v njegovih rokah. Potem ni čudno, če si človek še vedno zastavlja vprašanja, ki predpostavljajo pomanjkljivo existenco človeka in narave, in je zato potrebno bitje, ki je šele omogočilo človeka in naravo. Če se individui združujejo z naravo, svojim anorganskim telesom, prek posrednika kapitala, potem ni nič skrivnostnega, da še vztrajajo v veri, da tudi narava potrebuje posrednika. Če postavlja filozofija novega veka za eno izmed svojih izhodišč subjekt, bi bilo zanimivo raziskati, ali je ta v kakšnem pomembnem odnosu z dejstvom, da se tudi proletariat postavlja kot čista osamosvojena subjektivna možnost nasproti predmetnim pogojem svojega dela in se mora iz dneva v dan soočevati z iluzijo svoje samostojnosti. Ta iluzija je najbolj razgaljena v gospodarskih krizah, ko se na svoj način barbarsko uničujejo tako predmetna osnova kot subjektivne sposobnosti. Ta razgaljenost pa ravno pokaže, da osnovni vzroki teh kriz temeljijo že v proizvodnem procesu. Po Marxu je človek odtujen od svojega proizvoda, ker je v odtujenem odnosu že v proizvodnji. V fenomenu brezposelnosti se kaže najbolj odkrito odtujeni odnos do narave. Vsak stroj nadomešča človeka, toda če se to nadomeščanje spremeni v brezposelnost, to nikakor ne izvira iz tehnične narave stroja, ampak iz družbene ureditve. Avtomatizacija v okoliščinah kapitalistične proizvodnje še veliko bolj kot mehanizacija zaostreuje problem brezposelnosti, ker je veliko večja produktivna sila in ker sploh odpravlja neposredno fizično in tudi rutinersko umsko delo in tako zajame tudi upravno-administrativno področje. Pri mehanizaciji človek lahko najde delo drugje, ne da bi mu bilo treba spreminjati

značaj dela, avtomatizacija pa razvrednoti same njegove dosedanje delovne sposobnosti, zahtevajo se nove kvalitete, ki si jih lahko pridobi samo z dolgotrajnim, organiziranim študijem. Prej se je v pol ure lahko naučil operacij, ki jih je nato opravljal vse življenje, zdaj pa se mora vse življenje učiti, da bi lahko opravljal zahtevane naloge. Kakšno produktivno silo predstavlja avtomatizacija in kako kapitalistična proizvodnja reagira nanjo, lepo pokažejo tile statistični podatki: D. G. Osborn je odkril pri 12 primerih uvedbe avtomatizacije, od proizvodnje čokolade do železniškega prometa, da je bila povprečna redukcija v zaposlenosti 63,4 %. V omrežju južnih železnic ZDA se je zaposlenost v letih 1946—1956 zmanjšala za 45 %. Elektronska industrija v ZDA pa je bila leta 1956 za 325 % večja kakor leta 1947, toda zaposlenost se je povečala komaj za 50 %; kemična industrija se je v obdobju 1953—1960 povečala za 80 %, vendar se je število delavcev zmanjšalo za 13 tisoč. Mednarodna zveza električarjev je ugotovila, da je v 22 mesecih (do konca novembra 1954) izgubilo delo zaradi avtomatizacije 110 tisoč delavcev. Leta 1953 je v jeklarski industriji v Pittsburgu bilo odpuščenih 40 tisoč delavcev in samo 14 tisoč od teh jih je zopet našlo delo. Za druge pa je The Times 30. avgusta 1955 ugotovil, da »so postali permanentno nezaposleni, izločeni z avtomatizacijo«. Za transfer strojev je ugotovljeno, da nadomestijo 20 delavcev. Poleg tega, da prihranijo material, da je potrebno manj delovne sile, je potrebno tudi veliko manj prostora. Tako je npr. pri uvedbi avtomatične linije v tovarni strojev »Ordžonikidze« bilo potrebnih le 200 m² namesto 500 m². Linija je sestavljala 16 strojev in je zamenjala prejšnjih 56 strojev. V primerih, ki jih je raziskoval D. Osborn, se je produktivnost povzpela od 14 do 1320 %. V uradu pa se pri uvedbi avtomatizacije povzpne produktivnost v povprečju za 382 %. Treba je pripomniti, da je s tehnične plati vdor avtomatizacije v to področje celo lažji kot v materialno proizvodnjo, ker pri obdelavi informacij ni treba računati z lastnostmi materiala. Glede stroškov za avtomatizirano opremo pa tako specialisti na Vzhodu kot na Zahodu prihajajo do ugotovitev, da so manjši kot za obnovitev obstoječe opreme. Ker avtomatizacija skrajšuje proizvodni čas posameznega proizvoda v nekaterih primerih tudi do 9-krat in silno povečuje obseg proizvodnje, je mogoče stroške za avtomatizacijo hitreje poravnati. Tako so stroške za uvedbo avtomatizacije v industriji nafte v SZ poravnali v 2—7 letih, v ZDA pa v 1—3 letih. Ta čas je še krajši, če se uporabi avtomatična oprema za pisarniško upravno delo.

Nekateri ameriški teoretiki, ki niso preveč pesimistični glede brezposelnosti, celo trdijo, da je gospodarstvu v korist, če obstaja »zmerna brezposelnost« — tj. 4—5 %; toda napredni misleci v kapitalističnih deželah odkrivajo, da se za takimi teorijami skrivajo razredni interesi, da bi opravičili širši manevrski prostor za pritisk na delavski razred. Take teorije pa ne dajejo tudi nobenega zagotovila, da bo brezposelnost ostala »zmerna«. Ameriški teoretiki zelo pogosto črpajo gradivo za svoje optimistične dokaze iz obdobja 1939—1953, ko se je število delovne sile v ZDA povečalo za 35 %, v industriji, kjer je avtomatizacija dosegla največji napredek, pa se je povečalo za 73 %. Po Pollockovem mnenju je mogoče iz teh rezultatov povzeti optimistične napovedi zato, ker zanemarijajo naslednja dejstva:

a) avtomatizacijo zamenjujejo z mehanizacijo, saj se resnični prodor avtomatičnega načina proizvodnje začne šele po tem obdobju;

b) argumentacija temelji na številkah, ki so bile cenzurirane;

c) to je bilo obdobje vojnega gospodarstva;

č) letnici primerjave nista primerno izbrani, ker je bilo l. 1939 povprečno 9,5 milijona brezposelnih, leta 1953 pa je bila visoka konjunktura. Če bi vzeli za primerjavo leti 1946 in 1953, bi bila slika drugačna. Število zaposlenih v industriji se je počasneje večalo, kot rast prebivalstva, hkrati pa se je število zaposlenih v kmetijstvu zmanjšalo za 20 %.

Optimisti pogosto navajajo tudi primere, da se je absolutno število zaposlenih z uvedbo avtomatizacije povečalo. To je po Buchinghamu možno, če je le-ta bila uvedena ob konjunkturi. Ponavadi pa se absolutno število zmanjša, in sicer tako, da se absolutno zmanjša število polkvalificiranih in nekvalificiranih delavcev ob relativnem povečanju kvalificiranih in visokokvalificiranih; število le-teh se običajno tudi absolutno poveča. Po sovjetskih izkušnjah se v tovarnah strojev, kamor prodre avtomatizacija, zmanjša število delavcev operaterjev z 80—85 % na 20—25 %, delež strojnikov pa se s 5—6 % povzpne na 40 %. Razmišljanja, ki zavračajo možnost večje brezposelnosti v kapitalističnih deželah, so navedene tele splošne trditve:

a) avtomatizacija ima lokalni pomen in se pojavlja na stopnji, ki ustreza povečanim potrebam po izdelkih množične proizvodnje;

b) množična avtomatizirana proizvodnja zahteva veliko proizvodnjo proizvodjalnih sredstev, ki bo sprejela sproščajočo se delovno silo;

c) da bodo vedno obstajale takšne panoge, ki ne bodo podvržene avtomatizaciji.

Prva teza drži toliko, ker imata mehanizacija in avtomatizacija posebne, ugodne perspektive v podjetjih množične proizvodnje, toda avtomatizacija se je začela uspešno uveljavljati tudi v mali serijski proizvodnji. Druga trditev prav tako pozablja, da bo avtomatizacija na široko zajela tudi veje, ki proizvajajo stroje in opremo, in tako tudi tu nastajajo podobne posledice kot v panogah, ki proizvajajo predmete za množično porabo. Ta teza ima za osnovo teorijo »tehnološke brezposelnosti«, ki je renesansa stare teorije kompenzacije, s katero je že Marx obračunaval v *Kapitalu*. Tretja teza tudi ni ravno najbolj prepričljiva, če navedem, da je Pollock samo v ZDA že ob koncu leta 1955 naštel 62 panog, ki uvajajo avtomatizacijo. Ali pa se ozrimo na uvajanje avtomatizacije v SZ: l. 1950 so imeli le 39 avtomatičnih linij, v obdobju 1959—65 pa so nameravali po planu uvesti 1500 avtomatičnih linij samo v proizvodnji strojev. V istem obdobju naj bi avtomatizacija sprostila v železarstvu 14,6 tisoča delavcev za druga dela. Uspešen je bil prodor avtomatizacije tudi v energetiko. Tako imajo avtomatiziranih 109 velikih in srednjih hidrocentral. Večina ima telemehansko upravljanje iz centra, ki je oddaljen več sto kilometrov od postaj. Na mnogih HC dela le 4—5 ljudi, na srednjih 1—3, 20 postaj pa dela sploh brez stalno nameščenih delavcev. Doslej je avtomatizacija še najmanj prodrla v poljedelstvo, rudarstvo in gradbeništvo.

Teoretiki, ki izhajajo iz teorije kompenzacije, uvajajo neutemeljeno predpostavko, da se tržni mehanizem avtomatično prilagaja povpraševanju delovne sile. Njihove misli si sledijo v temle deduktivnem sklopu: avtomatizacija znižuje delovne stroške, kar povzroča zniževanje cen, nižje cene povečujejo kupno moč ljudi, ta pa sproži povečanje produkcije, ki zaposli odpuščene delavce. Pollock, Lilley, Buckingham prihajajo vsak zase do sklepov, ki potrjujejo rezultate analize nekaterih sovjetskih ekonomistov, namreč, da se vsa ta konstrukcija misli sesuje ob dejstvu, da se kljub povečanemu obsegu proizvodnje ob povečanju produktivnosti cene ne znižajo, ampak zvišajo. Po podatkih same ameriške statistike se je v predelovalni industriji v letih 1953—1959 produktivnost povečala za 25,8 %, plače pa za 21,4 %, toda indeks cen za predmete in storitve osebne porabe se je povečal od 1945—1958 za 61 %. Pollock očita teoriji kompenzacije tudi to, da ne upošteva časovnega faktorja.

Vsaka stopnja v razvoju proizvajalnih sil, ki nadomesti proizvajalca, zahteva ustrezno stopnjo razširitve proizvodnje. Ravno te »ustreznosti«⁵ pa v kapitalističnih deželah ni. V obdobju 1940—1959 se je obseg industrijske produkcije v SZ povečal za 4,8, produktivnost delavcev v industriji pa za 2,5. Število delavcev se je v istem obdobju povečalo od 8,5 milijona na 16,8. V ZDA pa se je v istem obdobju povečala 2,4-krat, produktivnost 1,75-krat, število delavcev pa od 10 milijonov na 12,2 milijona. Če bi se SZ razvijala tako kot ZDA, bi se leta 1959 število zaposlenih povečalo le za 100 tisoč, in narobe: če bi se ZDA razvijale tako kot SZ, bi se moralo število delavcev l. 1959 povzpeti na 24,4 milijona.⁵ Temu dokazu ponavadi ugovarjajo, češ da je bila komaj nastala socialistična dežela zaostala in se je zato lahko tako hitro razvijala. Toda hitrost razvoja ni odvisna od zaostalosti, ampak prav od socialistične organizacije proizvodnje, ker so bile namreč v tistem obdobju, ko je nastala SZ, zaostale tudi mnoge druge kapitalistične dežele, pa še zdaleč niso dosegle tako hitrega razvoja gospodarske rasti. Končno pa tudi ni mogoče iskati opravičila v »nasičenosti«⁶ ameriške družbe, saj ima ena petina vseh ameriških družin komaj 2000 dolarjev letnih dohodkov, kot to navaja Pollock. Videz nasičenosti, kot meni Lilley, ustvarja premajhna kupna moč prebivalstva. Omejeno prisvajanje je v čedalje ostrejšem protislovju z univerzalnostjo proizvodnje. Protislovje med proizvodnjo in potrošnjo je podrejeno protislovju med privatnolastniško organizacijo proizvodnje, čeprav v obliki monopolov, in podružbljenim značajem proizvodnje. Avtomatizacijo pomeni v teh razmerah po eni strani silno povečanje proizvajalnih sil, po drugi strani pa grozi, da bo milijone ljudi obsodila na relativno bedno prisvajanje. Omejena potrošnja pomeni tu mejo proizvodnje, v socialističnih razmerah pa nasprotno potrošnja nima nobene druge meje razen meje proizvodnje. Tak napredni meščanski mislec, kot je Pollock, opaža protislovje med proizvodnjo in potrošnjo, ne pa med proizvodnimi odnosi in ravnijo proizvajalnih sil, ko ugotavlja: »Stroj lahko naredi vse, z eno samo izjemo: da kupi stvari, ki jih je proizvedel.«⁶ Buržoazni tisk poskuša, kot nekdam, delavce ožigosati z ludisti, če se skušajo upreti, da bi jih zaradi avtomatizacije vrgli na cesto. Tako se je zgo-

⁵ »Istorija tehnik«, str. 698, Moskva 1962.

⁶ P. Pollock: Automation-Materialien zur Beurteilung der ökonomischen und sozialen Folgen, str. 290, Europäische Verlagsanstalt 1956.

dilo, ko je leta 1956 začelo stavkati 11 tisoč delavcev pri Standard Motor Company, ki je grozila z množičnimi odpusti in ni pokazala nobene volje, da bi se poprej pogajala z delavci. Delavci so izjavili, da nimajo proti avtomatizaciji nič več kot proti elektriki in da se njihove zahteve omejujejo zgolj na to: „Nam je potrebno delo. Kako to zagotovite, je vaša stvar.“

Avtomatizacija in izobrazba

Avtomatizacija postavlja nove naloge šolskemu sistemu in še posebej vzgoji znanstveno-tehničnih kadrov. Kakšna je težnja, nam dovolj jasno pove to, da se npr. v ZDA 15-krat hitreje povečuje število kvalificiranih, posrednih delavcev kot neposrednih. V svetu je leta 1958 prišel 1 inženir na 45 industrijskih delavcev, z avtomatizacijo pa pride 10 inženirjev na 1 delavca. Potem ni čudno, če Diebold ugotavlja, da je izobraževalni problem najbolj pereč v obdobju napredka avtomatizacije. Sovjetska zveza je po številu visokokvalificiranih kadrov pustila daleč za seboj vse kapitalistične dežele na svetu. Na leto se v SZ usposobi 5-krat več diplomiranih inženirjev kot v Angliji in 2-krat več kot v ZDA. Leta 1960 je bilo v SZ 1080 diplomiranih inženirjev v gospodarstvu, v ZDA pa 525 na 1000 prebivalcev. Meščanske teoretike je zajel ob tem dejstvu pravi preplah in pravijo, da bo SZ hitreje uvajala avtomatizacijo kakor Zahod, ker le-ta ne vzgoji dovolj kadrov za konstrukcijo avtomatizirane opreme. Alarm za ta preplah je prvič sprožila Komisija podkomiteja za ekonomsko stabilizacijo pri ameriškem Kongresu, ki se je lotila leta 1955 kompleksne analize družbenoekonomskih problemov avtomatizacije. Uspehi SZ na najrazličnejših področjih so enkrat za vselej naredili konec tradiciji, da se o njej omalovažujoče govori kot o zaostali agrarni deželi. Po Lilleyevem mnenju je prav nasedanje tej propagandi vzrok, da ameriški inženirji in znanstveniki niso spremljali uspehov sovjetskih kolegov in si tako nepošteno prilastili čast konstruktorjev prve avtomatične tovarne na svetu, ki so jo zgradili leta 1954, čeprav so prvo tako tovarno zgradili v SZ že leta 1949 in je bil njen podroben opis objavljen v neki angleški reviji že leta 1951. Lilley se sprašuje, zakaj so se v SZ lotili tako težke naloge, ko pa so vendar daleč zaostajali za ZDA v količini proizvodnje transfer strojev. To si razlaga tako, da bi proizvodnja nekaj ducatov več transfer

strojev pomenila malo pri ekonomiji 200 milijonov ljudi in je bila zato pridobitev izvirnih izkušenj za novo stopnjo v razvoju avtomatike več vredna in tudi bolj ekonomična, ker so pač vedeli, da bo omogočila hitrejši in obsežnejši prodor avtomatizacije v proizvodni proces. Tak »leap frog« pri sistemu organizacije znanstvenega dela v SZ ni izjemen primer. Ko so se leta 1960 zahodni znanstveniki udeležili nekoga kongresa v Moskvi, so sporočili, da so v SZ preskočili vmesno stopnjo v razvoju avtomatične kontrole in izvedli uspešno integracijo elektronskih in pnevmatičnih računalnikov, kar bi po njihovem mnenju lahko pripeljalo k odločilni znanstveni in produkcijski prednosti SZ nad Zahodom.

Buckingham se pritožuje, da ameriško znanstveno tehnično osebje ne posveča dovolj pozornosti učenju ruskega jezika, česar pa tega ni mogoče trditi o nasprotni strani. Če za nas ni mogoče reči, da ne spremljamo sovjetske znanstvene tehnične literature, pa se mi zdi, da se premalo menimo za njihove dosežke v družboslovnih vedah in morda še posebno v filozofiji. Postajamo že dolgočasni v kritiki Stalinovega dogmatizma, kolikor ne vidimo velikanskega napredka, ki so ga v SZ naredili v zadnjih desetih letih. Če ne bomo začeli gojiti kritike te vrste, potem sem prepričan, da bodo sovjetski filozofi prej želi priznanje, kot so ga na nekaterih področjih že, med naprednimi misleci v kapitalističnih deželah kakor pri filozofih v socialističnih deželah. Kritika stalinistične prakse in teorije pa bo še naprej trajen vir izkušenj v nadaljnji graditvi socializma in za mednarodno delavsko gibanje.

Strumilin ima prav, ko nastopa proti temu, da merijo stopnjo razvitosti dane dežele samo po količini materialnih proizvodov na enoto prebivalstva; zavzema se za to, da bi pri tem merjenju upoštevali napredek na področju kulture, prosvete, zdravstva, ker je za socialistične dežele ravno značilno, da se v teh sferah pokažejo najprej korenite spremembe. Tej kulturni revoluciji v socialističnih deželah je izreklo priznanje tudi glasilo zahodnonemških učiteljev, ko je zapisalo, da na Vzhodu skrbijo, da noben talent ne zakrni, da nobena nadarjenost ne zamre. V takih družbenih razmerah je seveda lahko vsakršna inačica teorije elite zgolj smešni anahronizem. Ker politika socialističnih dežel zavestno teži za najvišjim kulturnim vzponom ljudskih množic, je govorjenje o povprečni topi množici nasproti osveščenemu kritičnemu individuu torej lahko samo kar najbolj plehko

ovekovečenje določene stopnje delitve dela na umsko in fizično. Ortega y Gasset gleda npr. na duhovni razvoj množic kot na hudo deformacijo človeka. Torej je deformacija, če izobrazba prekorači tradicionalne meje privilegiranih plasti. Inteligenci mora biti njen značaj dela sam zadosten dokaz, da bo ta značaj osvojilo vse človeštvo. Inteligenca je po eni strani sama rezultat razkola med umskim in fizičnim delom, a hkrati znamenje, da bo ta razkol odpravljen.

Zdaj ko sem navedel nekatere težnje, ki se uveljavljajo v tehnično najbolj razvitih deželah z različnimi družbenimi sistemi, bi se lahko vprašali, kako se pri nas uveljavlja industrijska revolucija in kakšne procese je sprožila v naših razmerah. Ker pomeni avtomatizacija nov način združevanja osebnih in materialnih elementov proizvodnje, sem uporabil izraz »industrijska« in ne »znanstveno-tehnična revolucija«. Redki so pri nas filozofi, sociologi, pedagogi in ekonomisti, ki bi skušali globoko osmisliti ta prevrat in reševati njegove probleme, kot je to primer v drugih deželah, čeprav je jasno, da naš tehnični razvoj ne teče in ne bo tekkel ločeno ali celo v nasprotno smer, kakor jo nakazujejo težnje v razvitejših družbah. Ko gledamo, kako v drugih deželah skokovito narašča delež znanstveno-tehničnega kadra v delovnih organizacijah, bi morali sami bolj misliti na to, da bi doma ustvarili možnosti za zaposlitev ljudi, namesto da podarjamo ekonomske zakonitosti pri odhajanju naše delovne moči v tujino. Seveda — dokler doma ne bomo ustvarili možnosti, toliko časa nima smisla ovirati njeno odhajanje z administrativnimi predpisi.

Konservativna mojstrska miselnost ni naklonjena uvajanju nove tehnike, ker ve, da ta zahteva spremembo kvalifikacijske strukture zaposlenih. Pomembno vprašanje je, kako prihaja do spora med samoupravljanjem in tehnološko organizacijo proizvodnje, ki jo vsiljuje nova narava proizvodjalnih sredstev. Lahko smo slišali trditve, da se ti dve vsebini čedalje bolj neizogibno izključujeta, seveda je to najbolj skrajno in nevzdržno stališče. Uvajanje ali neuvajanje nove tehnike sproža ne samo ekonomska, ampak tudi etična vprašanja. Možno je slišati resne trditve, podkrepljene z dokazi, da je bolj ekonomično plačevati stroške za zdravljenje kot kupiti drago zaščitno opremo. Moderna tehnika je sprožila tudi »čisto« filozofska vprašanja, kot npr. stroj — logika — mišljenje, stroji in živi organizmi, stroj in ustvarjalni značaj človekovega dela, spremenjeni odnos človeka do prirode

preko svojega dela idr. Težiti je treba, da bi se vseh teh in še vrste drugih problemov zavedela naša znanstvena misel in jih začela raziskovati bolj vsestransko in globoko kot doslej.⁷

⁷ V tekstu uporabljena, a ne citirana literatura:

1. W. Buckingham: Automation, ita Impact on Business and People, New York 1961.
2. D. Diebold: Beyond Automation — Managerial Problems of an Exploding Technology, New York 1964.
3. S. Lilley: Automation and Social Progress, London 1957.
4. Tehničkiskij progress i voprosi truda pri perehode k komunizmu, Moskva 1962.
5. Socialjno ekonomičeskie problemi tehničkiskoga progressa, Moskva 1962.

FRANC ŠETINC

Vidiki zabavnosti v tisku

I

O rekreativni funkciji tiska je več različnih naziranj. »Industrijska rekreacija«, ki prodira tudi na strani tiska, je nastala po mnenju nekaterih izdajateljev, ki se jim sploh še zdi vredno zagovarjati in utemeljevati potrebo po obstoju bulvarskega tiska,¹ kot posledica industrijske revolucije. Publika, ki je s skrajševanjem delovnega časa imela na voljo čedalje več prostega časa in ki je v 90 od 100 primerov imela samo osnovno šolo, si je želela predvsem zabave, sprostitve, pozabe vsakdanjosti. Tej publiki po tej teoriji, ki ima namen odvrniti pozornost od resničnih vzrokov, ni bilo za resne informacije. Niso je zanimala usodna vprašanja človeštva, njegovega bivanja in napredka. Svoj prosti čas je hotela izrabiti za iluzije, za sanje o lepši, bolj napeti in bogatejši resničnosti od tiste, ki jo je živela sama. Takega sveta ji ni bilo težko pričarati z razburljivimi, dramatiziranimi in osladnimi zgodbami o filmskih zvezdah, boksarjih, rekorderjih, kronanih glavah, kriminalcih.

V bulvarskem tisku ima prednost negativno pred pozitivnim. Kar je slabo, je aktualno! Spričo tega ni čudno, da so strani časnikov polne pornografije, da kar mrgoli opolzkih situacij, kjer so v ospredju primitivizem, brezobzirnost, nasilje, nehumanost. Tako branje pričara človeku svet, ki ni njegov in ki tudi ni resničen. Ali je res namen take plaže, da odvrača pozornost človeka od resničnih družbenih problemov? Mar je to res zdravilo za osamljenega posameznika kapitalistične družbe, zdravilo zoper občutek osamljenosti, zoper odvisnost od samega sebe?

¹ Pri tem mislim na časnike s plehko, plitvo vsebino, ki se izneverjajo svoji osnovni, to je informativni funkciji in ki prinašajo na straneh predvsem »napetec« in »dramatizirano«, izkoriščajoč instinkte in psiho-biološke lastnosti bralcev.

Kje je treba iskati vzroke za človekov beg od resničnosti? Vsekakor v družbi, v kakršni so plodna tla za tak razmah bulvarskega tiska. Miselnost v tej družbi, namreč ideologija, po kateri je kapitalistična družba družba enakih možnosti, je dajala hrano tudi taki plaži. Prikazovanje predvsem sveta filmskih zvezd, rekorderjev, ljudi,² ki so čez noč obogateli, je v duhu te ideologije: v tej družbi ima vsakdo enake možnosti in od posameznika je odvisno, ali bo uspel, se povzpел ali pa bo ostal spodaj. Če se le redki povzpnejo, večina pa ostane spodaj, po tej konformistični ideologiji ni treba kriviti družbe, kajti ta je dobra, in kdor dela proti njej, bi rad oropal posameznika za priložnost.

Ne gre seveda zanikati dejstva, da je človeku, zlasti človeku industrijske dobe, potrebna sprostitev. Ampak v bulvarškem tisku se na svoj način kaže tudi odtujitev človeka v svet praznih upov. Ž »zabavo«, ki mu jo nudi bulvarški tisk, nadomešča človek tisto, česar v resničnem življenju nima. Neuresničena pričakovanja v družbi »enakih možnosti« nadomeščajo z zgodbami o ljudeh, ki so uspeli. Uredniki bulvarških listov menijo, da se svet bolj zanima za osebnosti kot načela. Toda to morajo biti drugačne osebnosti, drugačne od milijonov bralcev, ker sicer bralcu niso dali iluzij. Človek — pravijo — se rad istoveti z napetim, lepim, bogatim življenjem. Bralec ne želi poročil o resničnosti, ker beži od nje. Beži pa od nje vse dotlej, dokler ni sposoben odkriti izhoda iz dane situacije, smeri in zakonitosti družbenega razvoja, dokler nima možnosti, da bi vplival na dogajanja v svetu, v katerem živi, in da bi razmere, s katerimi ni zadovoljen, bistveno spreminjal. Tisk, ki je monopol privatnih interesov, vsekakor ni pripravljen pomagati bralcu pri tem odkrivanju. Ta nepripravljenost seveda ni zgolj subjektivna, temveč je predvsem objektivna.

Morda bo kdo rekel, da sem krivičen bulvarškemu tisku. Res je, videti bi moral tudi tisto, kar je dobro. Ne bi smel spregledati dejstva, da je bulvarški tisk, kakršen že je, prva stopnica k branju, da bi se kasneje obudilo zanimanje bralca na višji ravni. Bulvarški tisk v milijonskih nakladah posreduje bralcem literarne in druge umetniške stvaritve, jih torej pomnožuje, čeprav jih hkrati tudi pači. Bulvarški tisk hočeš nočeš vodi množice k svetovni kulturni dediščini, ko širi njihovo obzorje in veča bralsko kulturo.

² Bivši šef biroja AP v Bogoti je pojasnil svoje kriterije takole: »Za najvažnejše smatram novice o potresih, študentskih nemirih, stavkah, poskusih ubojev in letalskih nesrečah.« Toda te vesti pošilja z nujno pošto le, če je bilo pri teh dogodkih dovolj mrtvih.

Da dobršen del tiska niti v tradicionalnih buržoazno-demokratskih, a kaj šele v bolj ali manj totalitarnih buržoaznih državah ni ogledalo, ki bi odsevalo družbo v vsej njeni resničnosti, priznavajo tudi buržoazni teoretiki — publicisti, čeprav so sicer vneti zagovorniki kapitalističnega sistema. Tako na priliko Francis Williams v knjigi »Tisk, parlament in ljudstvo«³ priznava, da je bilo ogledalo, ki ga je tisk postavljalo zgodovini, tisto, ki je odsvitalo vse, kar je nepomembno. Boja ljudskega duha, ki je imel za civilizacijo nadvse velik pomen, tisk pogosto ni zabeležil ali ga je namenoma prezrl, ker ni mogel — kakor pravijo časopisni izdajatelji — prispevati k povečanju prodaje časnikov in privlačiti oglasov.

Walter Hagemann pravi v svoji knjigi »Dankt die Presse ab?«,⁴ da z enako radovednostjo, kakor so nekdaj raznašali in požirali grofovske čenče, uživa dandanes malo-meščan ob skrivnostih spalnice »velikih«. Jedro »moderne« časnika ni več informacija, temveč senzacija. Dogodek ocenjuje po tem, ali zbudi človeška čustva in strasti, ne pa po njegovi objektivni vrednosti.

Hearstovi uredniki imajo pri svojem delu pred očmi tri vrste bralčevih interesov: samoohranitev, ljubezen oziroma razmnoževanje in čistihlepnost. Grobo vzeto, vključujejo ti interesi vse, kar vsak dan nudi bulvarski, senzacionalistični tisk svojim bralcem. To območje interesov zajema vse tisto, kar imenujemo plaža.

Angleški državnik Baldwin je v času, ko je nastajal monopol časopisnih mogotcev, obtožil časnike, da težijo k oblasti brez odgovornosti, kar je posebna pravica prostitutk vseh časov. Odgovor časopisnih izdajateljev, da je prva dolžnost take dame, da ugaja svojim strankam, in da sta njena dejavnost in uspeh odvisna od tega, je samo potrdil znano resnico, da je funkcija tiska predvsem pridobivanje dobička. Kajti če hoče dama uspevati, se mora prilagajati vsakršnemu, tudi najbolj zaostalemu instinktu. In bulvarski časniki so zares kakor prostitutica — brez morale. Ničesar se ne sramujejo: ne brskanja po intimnostih človeka in družine ne vohunstva ali česa podobnega.⁵

³ Francis Williams: Tisk, parlament in ljudstvo (prevod v rokopisu).

⁴ Walter Hagemann: Dankt die Presse ab?, ISAR VERLAG München, 1957.

⁵ Znani angleški časnik »Daily Express«, ki se je bal, da bi z opozarjanjem na nevarnost nacizma pokvaril razpoloženje svojih bralcev in s tem tudi svoj poslovni uspeh, je leta 1939, tik pred nemškimi napadom na Poljsko, zapisal: »Vojne ne bo.« Izmisli si je komično vojaško osebnost, da bi se ponorčeval iz tistih, ki so opozarjali na kritičen položaj.

»Bežanje v senzacionalizem je svojevrsten praktizem, bežanje od resničnih odnosov buržoazne družbe nasploh.«⁶ V buržoazni družbi prikrivajo celo kategorijo družbenih odnosov, o katerih sodijo, da niso povsem v skladu z njihovimi smotri in ne bi mogli koristiti ožjim strankarskim interesom, ali pa jih enostransko prikazujejo, napihujejo in poudarjajo. Od tod pravzaprav tudi želja po senzacionalnosti, po nabuhlosti itd.⁷

V večini časnikov na zahodu — pravi Walter Hagemann v svoji knjigi »Dankt die Presse ab?« — merilo ni resnica, temveč učinek, ne notranja vsebina, marveč vabljiva oblika. Bralcev ne navajajo k samostojni presoji, torej k razmišljanju, temveč k pasivnosti, saj zadovoljujejo njihov svet instinktov in njih psiho-biološke lastnosti. Če »news« ne zbudijo dovolj pozornosti, prikličejo na pomoč pretiravanje in nemalokrat tudi laž.

II

Čeprav so sredstva obveščanja pri nas osvobojena monopola, tako privatnega kot državnega, pa to ne pomeni, da so povsem brez monopola kolektiva in njegovih partikularističnih interesov. Zato se tudi še nismo povsem otresli nevarnosti stila in duha bulvarskega pisanja. Nekateri časniki, ki na svojih straneh odmerjajo precej prostora — če ne celo večino — senzacijam, indiskretnostim in škandalom, skratka »dramatiziranemu« in »napetemu«, tega početja ne bi mogli zagovarjati s »komercialnim interesom«, če ne bi obstajala tudi publika, ki si želi takega pisanja. To je prav tako svojevrsten beg pred resničnostjo, ampak pred resničnostjo, v kateri je še polno protislovij, ki jih je treba premagovati. To je beg pred življenjem, ki terja od človeka angažiranost in odgovornost. To je resničnost, v kateri ne delajo težav samo ostanki preteklosti, temveč postavljajo ovire tudi protislovja, ki jih poraja ta stvarnost sama. Zato ne bi smeli pripisovati pojava plaže pri nas samo tujim, negativnim vplivom z zahoda, kajti ti vplivi ne bi učinkovali, če seme ne bi padalo na ugodna tla.

Preveč bi poenostavljali, če bi pripisovali pojav plaže le bežanju pred ostrino protislovij. So še drugi vzroki, kot

⁶ Milentije Popović, *Sodobni problemi družbenega obveščanja*, VSPV, Ljubljana 1963.

⁷ Stane Kavčič, *Sodobni problemi družbenega obveščanja*, VSPV, Ljubljana 1963.

so na priliko, nizka izobrazba, nizka splošna kulturna raven, nerazvitost višjih kulturnih potreb, zaostalost okolja itd., ki spodbujajo nizko raven izživiljanja — slab okus, nezmožnost kritične selekcije, pasivnost. Včasih pa je plaža tudi rezultat sicer pozitivne težnje človeka, nameniti prosti čas svobodni uporabi psihičnih in fizičnih sposobnosti, pa mu ne moremo dati nič boljšega. Mar mlad človek ne želi s posnemanjem tistega, kar je videl in prebral, uveljaviti svojo osebnost, pri tem pa se seveda ne zaveda, da ga to še bolj zaslužuje, ker posnema nekaj, kar ni njegova resnična individualnost?

Časopisne plaže ne bomo odpravili ne z administrativnimi ukrepi ne z objavljanjem sivih, suhoparnih, dolgočasnih sestavkov, ki so slab nadomestek za plažo, če je celo ne spodbujajo. Če je treba bralcu prikazovati svet takšen, kakršen v resnici je, brez olepševanja in brez vsiljivega opravičevanja, potem to ne pomeni, da ga je treba prikazovati nezanimivo ali da je treba prikazovati samo skrbi in težave. Če se zgražamo ob pisanju o kriminalu, potem to ne pomeni, da o kriminalu ni treba pisati. Če se spoprijemamo z negativnim v časniku, potem to ne pomeni, da smo proti zabavi. Sploh ne bi smeli zaiti v apriorističen odnos, češ samo rekreativna ali samo informativna funkcija časnika. Potrebni sta obe, potrebna je tudi vzgojna funkcija časnika; vse funkcije se morajo vzajemno prepletati in dopoljevati, ne pa izključevati.

V dilemi, kaj storiti za razširitev tiska, se pojavljata tudi dve skrajnosti: eni vztrajajo pri mnenju, da je treba ravnati s časnikom kot s tržnim blagom, kar pomeni, da se mora po vsebini in obliki prilagoditi zakonu ponudbe in povpraševanja. Drugi trdijo, da tisk opravlja pomembno kulturno poslanstvo, ki ga mora družba dotirati. V resnici pa dilema ni tako preprosta, ker tisk ni niti samo eno niti samo drugo. Če bi bil samo navadno tržno blago ali samo kulturna dobrina, bi bila razrešitev dileme preprosta, tako rekoč na dlani. Ker pa ni samo eno in ne samo drugo, je stvar bolj zapletena. Rešitve ne bi smeli iskati samo v eni smeri. Škodljivo je tudi, če silimo tako imenovani zabavni tisk v goli komercializem, da bi tako lahko »vzdrževal«
resen politični tisk. V takih težnjah se dejansko kaže podpora temu, da se zabavni tisk pri nas razvija v napačno smer, da nekritično posnema tuje zglede in da bolj ali manj kopira — po obliki in vsebini — bulvarski tisk na zahodu.

Tisk — ne zabavni ne resen politični — ne sme postati samo tržno blago. S tem bi se namreč v nemajhni meri od-

rekal svojemu kulturnemu poslanstvu; njegov nivo bi občutno padel. Po drugi strani pa tudi družbena dotacija ni prava rešitev, ker to ni v skladu s sistemom dohodka in samoupravljanja pri nas. Rešitev je treba iskati v demokratičnem dogovoru samoupravljavcev, da razvijajo tak tisk, ki bo ustrezal potrebam in možnostim na določeni stopnji razvoja družbe. Odločilna sta dva dejavnika: skrb novinarskega kolektiva in vseh drugih, ki so dolžni pomagati, za nenehno rast kvalitete časnika ter ekonomski in kulturni napredek družbe, k čemur po svoje prispeva tudi časnik.

V prizadevanjih, da povečamo naklado, za nas ni sprejemljiva pot v kompromis z okusom zaostalega, nekultiviranega bralca. Dobra pa ni niti druga pot, ki vodi navzdol, k zniževanju naklade: kompromis z birokratsko zdolgočasenostjo, uniformiranostjo in nezanimivostjo. »Rešitve ni v administrativni intervenciji, temveč v prizadevanju za nadaljnje dozorevanje naše družbe kot celote ter v spremenjanju družbene zavesti, na katero najbolj vpliva objektivna družbena praksa sama.«⁸

Če rečemo, da zabavni tisk še ni dober, potem ga ne moremo kratko malo odpraviti (zlasti še, ker ljudje lahko kupujejo tuje bulvarske časnike, revije in stripe). Naš zabavni tisk mora postati boljši, kvalitetnejši, tak, da se bo človek ob branju bogatil, plemenitil in tudi zabaval, ampak zabaval tako, da bo to prispevalo k razvijanju ustvarjalnosti, k bogatenju, ne pa siromašenju njegove osebnosti.

Nadomeščati plehko plažo z bogatejšim zabavnim tiskom ni samo stvar novinarjev. To je tudi naloga drugih zavestnih sil. Res je: novinar mora imeti izostren okus, imeti mora pravo mero in občutek odgovornosti do bralca. Tega pa nima novinar, ki beži pred obstoječimi protislovji v puhlo besedičenje in leporečje, v nekakšen larpurlartizem v novinarstvu, ko misli, da so mu strani časnika na voljo zato, da piše o čemerkoli in kakorkoli. Sredstev družbenega obveščanja in zabave ni dovoljeno zlorabljati za sebične koristi posameznikov ali ožjih skupin — na škodo vse skupnosti. Tisk je sicer rešen varuštva raznih državnih organov in »agitpropa«, ni pa oproščen odgovornosti do družbe in naše socialistične javnosti. Svoboda ustvarjalnosti vsebuje tudi vso odgovornost tistih, ki jo uživajo. Odgovornost je pravzaprav samo druga stran svobode, brez nje se demokracija spreminja v svoje nasprotje, prav tako pa tudi ni prave odgovornosti brez resnične svobode... Novinar je po

⁸ Bogdan Osolnik, Gradivo za predmet javno mnenje, VSPV, Ljubljana 1963.

eni strani svoboden, po drugi strani pa mora biti odgovoren za to, kar piše. Stvarno niha med dvema pozicijama: biti mora svoboden in odgovorno mora pisati — da bo odgovoren.⁹

Ko preučujemo želje posameznih skupin bralcev, je treba kajpak vedeti, da njihova misel ne seže čez meje življenjskih razmer, v katerih živijo in delajo. Gospodinja, ki izraža pomanjkanje lastnih doživetij v željah po »specifičnem«
branju, ima drugačne želje kakor zaposlena ženska. Uredništva ne smejo zapirati oči pred temi dejstvi: časnik naj doseže takega in drugačnega bralca. Ko se uredništva odločajo, ali bodo prilagodila izbiro tematike in zvrsti takemu ali drugačnemu nivoju bralcev, sploh ne gre za alternativen odnos do tega vprašanja. Pisati je treba tudi o nesrečah, kriminalu in drugem, ampak pri tem ne smemo zdrkniti na nivo senzacionalnosti in neokusnosti.

Ne le časopis, tudi okolje vzgaja bralca. Razvoj samoupravljanja in produktivnosti bo nujno vplival — seveda ne brez zavestne dejavnosti ljudi — na kulturo ljudi, s tem pa tudi na odpravljanje duševne revščine, katere posledica so tudi želje po plehkem branju in plaži v časnikih. V naši družbi, v kateri z bolj in bolj humanimi odnosi med ljudmi čedalje bolj osvobajamo osebnost, časnik ne sme iti po poti duhovnega obubožanja in zaslužnjevanja. Če pa vseeno gre, je to rezultat protislovij, ki jih je treba razreševati, da bi odpravljali tudi spremljajoče popačke v naši družbi, med katere sodijo tudi pojavi senzacionalizma, trivialne banalnosti in podobnega.

Spraviti okus bralcev na višjo raven, skratka kultivirati ga, ostriti bralčevo zahtevnost in kritičnost je naloga, ki presega novinarjeve zmožnosti. To je naloga še drugih družbenih činiteljev — šole, raznih izobraževalnih ustanov, družine, družbenopolitičnih in drugih organizacij itd. V sodelovanju, ne drug proti drugemu, je treba iskati nove oblike in vsebino zabavnega življenja (ne samo v časniku), saj je očitno, da starih do danes še nismo znali ali mogli nadomestiti z novimi, boljšimi.

Razne študije in raziskave so dokazale, da se pri ljudeh kaže tem večja potreba po branju bolj poglobljenih časopisnih sestavkov in tem manjša po branju plaže, čim bolj so izobraženi, ali bolje, čim višji je njihov kulturni standard.¹⁰ To seveda ni samo v zvezi z višjo izobrazbo, temveč

⁹ Milentije Popović, *Sodobni problemi družbenega obveščanja*, VSPV, Ljubljana 1963.

¹⁰ Anton Skok, *Interes in rubrike* (diplomsko delo).

— povezano s tem — tudi z večjo družbenopolitično aktivnostjo, z bolj zahtevnim delovnim mestom in podobno. Čim bolj je človek izobražen, kar je — kot je dokazano — indikator njegovih še drugih karakteristik, tem širše je njegovo obzorje. Tak človek se giblje v širših ekonomskih in socialnih okvirih delovanja, njegove potrebe so zahtevnejše in raznovrstnejše. Njegova sposobnost dojemanja in razumevanja je mnogo večja.

Zahtevnosti in kritičnosti ni mogoče privzgojiti bralcu čez noč in tudi ne samo s časnikom. Premagovati moramo — seveda ne s poučevanjem, moralizatorsko, pridigarsko — dvojno moralo v družini in družbi sploh. Pred nami je naloga: odstraniti nasprotje med deklarativnim in resničnim, med besedo in dejanjem. Razkrajajoče oblike je treba nadomestiti z novimi oblikami socialne povezanosti med ljudmi. Potem bomo odstranili tudi vzroke, zaradi katerih je branje plaže tudi pri nas svojevrsten beg pred resničnostjo, pred protislovji našega časa.

Naš delovni človek, samoupravljavec, ne potrebuje nobenih nadomestkov za resnično življenje. Če ni zadovoljen z obstoječim, se mora bojevati za boljše. Če svet, v katerem živi, ni dovolj dober, ga mora spremeniti in narediti boljšega. Samo to je njegova prava perspektiva. Druge perspektive ni.

III

Ne le zastran filma, tudi zastran časopisne plaže je dosti razprav, češ, ali slabi stripi, nabuhli članki o kriminalu in podobno negativno vplivajo na bralce, zlasti na mlajše, ki so bolj sprejemljivi za take vplive. Ob tem problemu so se nekatera skrajna mnenja razdelila v dva tabora: eni zatrjujejo, da to ne deluje negativno na človeka, drugi pa trdijo narobe. Prvi zagovarjajo svoje stališče nekako takole: tisti, ki v svoji biopsihološki konstituciji nimajo antisocialnih dispozicij, bodo z branjem takih sestavkov v sebi utrjevali odpor do amoralnega in asocialnega. Tisti pa, ki so asocialno predestinirani, bodo z branjem takih sestavkov doživljali svojevrstno psihoterapijo, ki jih bo na simboličen način osvobajala težnje po asocialnih manifestacijah. Ameriški raziskovalci tiska trdijo, da sredstva za množično obveščanje ne delujejo na slabitev, pač pa samo okrepijo že oblikovane okuse.¹¹ Drugi spet trdijo, da vidijo ljudje v časnikih tako malo resnosti, da so povsem ravno-

¹¹ Modern Public Opinion, William Albing.

dušni, ali list, ki ga berejo, govori resnico ali ne, ali je svet, ki ga prikazuje, resničen ali zlagan. Alain Girard pravi nekako takole: Če je nevarno prikazovati družbeno skupnost kot pribežališče tatov in morilcev, je prav tako nevarno predstavljati bralcu svet, v katerem nikoli ne kra-dejo in streljajo.¹²

Drugi, ki menijo, da taki sestavki negativno vplivajo na človeka, dokazujejo to s primeri, ko je branje kriminalnih romanov, gledanje plehkkih filmov tako osvajalno delovalo na mlade bralce ali gledalce, da so poskušali posnemati ravnanje svojih junakov. Ta izrazita sugestivnost baje otopi človekovo razsodnost, onemogoča proces samostojnega, kritičnega mišljenja in navaja k mehaničnemu posnemanju.

V obeh teorijah (povzetih iz literature) je najbrž precej pretiravanja, predvsem pa enostranosti. Oboji namreč spregledujejo, da na človeka delujejo še drugi dejavniki in da zato tudi tega vpliva ne bi smeli jemati osamljeno. Motivi človekovega ravnanja in presojanja so namreč predvsem posledica objektivnih razmer, v katerih človek živi, objektivnih vplivov, ki nanj delujejo.¹³ Mimo tega ne bi smeli zanemariti tudi misli, da psihološke zakonitosti delujejo v glavah ljudi, ki živijo v različnih družbenih razmerah, v takih ali drugačnih družbenih strukturah, s takim ali drugačnim družbenim položajem, torej ne zunaj časa in prostora. Ali bo branje časopisne plaže vplivalo na človeka negativno, ali ga bo pustilo ravnodušnega, ali pa bo zbu-jalo v njem celo odpor do amoralnega, je odvisno od tega, kakšen je človek. Ne gre samo za različnost biopsihološke konstitucije, marveč imamo opraviti tudi z različnimi razmerami, v katerih žive ljudje, s takim ali drugačnim okoljem, tako ali drugačno družino, ki lahko deluje na človeka pozitivno ali negativno, z družbo, ki je za njegovo vzgojo in za normalne življenjske razmere lahko storila mnogo ali zelo malo. Drugače bo slaba kriminalna zgodba delovala na človeka z lastnimi občutki, mislimi in obnašanjem kakor pa na psihološko omahljivo, nedozorelo in malo razvito osebnost. Prvi je sposoben kritične analize, drugi je nezmožen kakršnegakoli intelektualnega navora. Za duševno nerazvitost pa ni kriva zmeraj samo narava.

Napak ravnaajo tisti, ki iščejo za vse ekscese in deformacije v značaju mladih ljudi grešnega kozla v tisku, radiu in televiziji. To je zares slaba odločitev. Popolnoma sogla-

¹² Alain Girard, Javno mnenje in tisk (prevod v rokopisu).

¹³ Bogdan Osolnik, Gradivo za predmet javno mnenje, VSPV, Ljubljana 1963.

šam s tistim, ki je v anketi Konference za družbeno aktivnost žensk Čemu služi tako pisanje? pravilno ugotovil, da je časnikarska plaža pogosto le znamenje negativnega pojava, ne pa njegov vzrok. In narobe: nemalokrat je vzročna zveza, čeprav ne neposredna, tudi med časopisno plažo in, denimo, mladinskim prestopništvom, ampak ta vzročna zveza ni osamljena, ker ima več posrednih členov. Vzročno zvezo med slabim zabavnim tiskom, plažo in negativnimi pojavi v družbi je treba temeljito raziskati. O tem se ne da govoriti po občutku. O nekaterih negativnih pojavih v zabavnem tisku, o slabi izbiri avanturistične literature, o nekritičnem prevajanju iz tujih časnikov smo doslej pogosto sodili površno, tako da smo kazali na posamezne sestavke, namesto da bi dali pod lupo ves koncept tega ali onega časnika. Posvetovanje o nekaterih vidikih zabavnosti v tisku je bil poskus ocene našega zabavnega tiska, čeprav še zmeraj zelo splošen in površinski, a je vendar — in to je dobro — opozoril na to, da je treba v prihodnje stvari temeljito in strokovno analizirati. Pokazalo se je, da na vprašanje, kakšen naj bo zabavni tisk, da bi ustrezal našim razmeram, ni lahko odgovoriti. Na tem torišču imamo premalo svojih, se pravi izvirnih izkušenj, tudi na tujem imamo le malo dobrih zgledov, zato je pri iskanju izvirnega koncepta in vloge tovrstnega tiska nujno tudi precej stranskih poti in zmot.

IV

Napak bi bilo tudi, če bi vsako zabavo, ki razbremenuje človeka napetosti sodobne, industrializirane družbe, lomili čez koleno. Negativističen odnos do zabavno pisane besede je treba obsoditi. Rekreativna prek časnika bo težko zmeraj na visoki ravni, ker je treba pač upoštevati, da izhaja časnik vsak dan ali vsak teden. Odločilno pri tem je, da je zabavnost, ki jo posreduje tisk, v skladu s socialistično etiko in človekovim dostojanstvom, da ne navaja k trivialni banalnosti, temveč k plemenitim občutkom, da sprošča zdravo, ne bolne domišljije.

Delavčev prosti čas se pojavlja kot faktor, ki bistveno vpliva na razširitev tiska. S skrajševanjem delovnega časa bo človeku na voljo več prostega časa za razne zabavne, vzgojne, upravljalne in druge pozitivne aktivnosti. V daljšem prostem času bo mogoče nameniti več časa branju časnikov, in to ne le zaradi zabave, temveč tudi zaradi širjenja obzorja, obveščenosti in znanja. Prostega časa delov-

nega človeka ne bi smeli popolnjevati z »industrijo zabavnega tiska« po vzoru zahodnega sveta, a tudi ne s sivino dolgočasje in monotonosti.

Dimenzija prostega časa bo čedalje pomembnejši činitelj v nadaljnjem razvoju naše družbe. Človek bo čedalje bolj osvobojen materialne nujnosti in naravnih naključij. Mar naj izpolnimo njegov prosti čas z nepomembnim? Ali naj postane človek suženj neokusa, neestetskega, nehumanega? Naš namen mora biti: razvijati harmonično celotno osebnost, usmerjeno k zavestnemu ustvarjanju, mislečo, kot pravimo, z lastno glavo. K temu lahko pripomore tudi pozitivna rekreacija, zabava, ki izpričuje dober okus in smisel za lepo. Zabava naj tudi vznemirja — za lepo, plemenito. Take zabave pa novinarji ne morejo nuditi bralcu brez študija, brez resnične tvornosti, z neznanjem in vulgarnostjo. Zaradi tega ne bi smeli presojudati sposobnosti novinarjev samo po daru opisovanja, po smislu za leporečje, temveč mora novinarja odlikovati tudi dar opazovanja življenja, razumevanje zapletenosti družbenih problemov, občutek za pomembno in nepomembno.

V tem smislu tudi ne bi smeli inkvizitorsko obračunavati z vsakim zanimivim, lahkotnejšim pisanjem. Senzacionalizem je škodljiv, ker izvira iz sebičnih pobud, iz želje, biti ekskluziven za vsako ceno, pa čeprav na račun tendencioznosti in demagogije. Škodljiv je, ker vodi v površno, brezidejno in vulgarno prikazovanje pojavov in situacij.

Ni vse senzacionalizem. Ne moremo očitati novinarju, da je senzacionalen, če je njegov »greh« samo ta, da hoče koristno in potrebno informacijo posredovati bralcu čim bolj zanimivo in privlačno. Če nam je do tega, da bi vest prebral tudi bralec, ki sicer samo preleti časnik in se dalj časa zadrži samo pri romanu ali na športni strani, jo bomo morali posebej poudariti, narediti mikavnejšo. Poleg tega moramo vedeti, da tudi v naši družbi nismo tako daleč, da bi se sleherni človek ob vsaki priložnosti opredeljeval samo razumsko, ker se mnogi opredeljujejo tudi čustveno. In če ima v tem primeru lahkotnejše napisan sestavek koristne posledice, ga nikakor ne bi smeli preganjati iz naših časnikov. To pa seveda ne bi smelo biti pravilo, zakaj bralca je treba vzgajati, da se ne bo odločal s čustvi, temveč s samostojnim in kritičnim razmišljanjem, da ne bo torej samo sprejemal, temveč tudi reagiral. Novinarjevo težjo po ekskluzivnosti je treba prav usmeriti, pri nas naj doživi nujno transformacijo: preoblikovati jo je treba v novinarjevo

lastnost, da bo šel pred dogodki, da ne bo ostajal na površini pojavov, da bo nenehno razvijal svoje spoznavne sposobnosti, s tem pa tudi sposobnost, kreirati novo, naprednejše, ne pa samo registrirati sedanje nezadovoljivo stanje ali pa ga celo olepševati oziroma grditi. Takega novinarja ali urednika mora imeti tudi zabavni tisk¹⁴: imeti mora dober okus in odgovoren mora biti.

¹⁴ Vseskozi sem uporabljal izraz »zabavni tiske«, čeprav se zavedam, da sploh ne ustreza in da bo treba te vrste tisk pravilno definirati. Ko pravim »zabavni tiske«, mislim na tisti del pisanja v tedenskih, dnevnih in drugih časnikih oziroma revijah, ki je namenjen pretežno razvedrilu, pri tem pa ima — tu bolj, tam manj — tudi informativni in vzgojni pomen.

V tej številki zaključujemo rubriko »Mladi in naš čas«, ne pa tudi razprave o teh vprašanjih. Vse prispevke, ki jih bomo še dobili na to tematiko, bomo objavljali v naših rednih rubrikah.

K duhovni podobi mladih

Pisati o duhovni podobi mladih je danes pri nas prav gotovo težavna in nehvaležna stvar.

Težko je pisati o tej podobi, ker nam je za zdaj še nemogoče odmotati zapleteno vozlišče ekonomskih, političnih in duhovnih dejavnikov, ki oblikujejo našo sodobno mlado generacijo. Nehvaležno pa je pisati o tej podobi, ker smo za njene temne ploskve zelo občutljivi, dobro zavedajoč se, da so sence na duhovni podobi današnjih mladih odsev prenekaterega zla v našem sedanjem skupnem bivanju.

Kljub temu se oglašam, da bi razkril na tej podobi s pričujočim prispevkom nekaj nam manj znanih črt, ker sem trdno prepričan, da smo danes dolžni razkrivati to podobo in razmišljati o njej — kakor nam narekujejo naše izkušnje, naša družbena in moralna prizadetost — ne pa je zakrivati, boječ se neprijetnih resnic.

Seveda si drznem vnašati v to podobo le nekaj bežnih in fragmentarnih potez, kakor jih odbiram kot šolnik iz duhovnega zadržanja mladih. Razen tega omejuje pričujoči prispevek še vrsta drugih stvari: vse zapisano sem opazil predvsem pri gimnazijski mladini, je le sad večletnega subjektivnega opazovanja in je le izraz osebne pedagoške prizadetosti avtorja za duhovno podobo naše mlade generacije.

1

Polno znamenj je, ki nam razkrivajo, da je današnjim mladim ljudem tuj vsak dogmatizem, zlasti dogmatizem abstraktnih družboslovnih kategorij za uravnavanje človekovega vsakdanjega, praktičnega življenja. Priznavajo le dogmatizem svojega konkretnega zgodovinskega bivanja.

Ne marajo nobenih »doktrin«, ker gledajo v njih človeku odtujene in zanj zle sadove duhovne ekspanzije posameznikov ali skupin.

Opaziti je, da mladi ne verjamejo kaj dosti v naše deklarirane resnice duha, stvarnosti, človeka in družbe. Iščejo si v vsem svojo resnico, globljo in kompleksnejšo, bolj ustvarjalno in bolj počlovečeno, kakor je naša večkrat še zelo pozitivistična in nemalokrat tudi parcelirana, zunaj človeka postavljena resnica.

Ker iščejo kot posamezniki in kot generacijska populacija svojo resnico, tudi obsojajo vsako nestrpnost do nasprotnih mnenj. Tako lahko opazamo, da se odlikujejo danes mladi po plemeniti miselni in doživljajski strpnosti do slehernega tujega mnenja. Vsakomur puščajo njemu lastno resnico duha, življenja in doživljanja. Večkrat more opaziti človek v pogovoru z njimi, kako zavračajo vsakršno opremljanje naših stališč z etiketami relativne absolutnosti ali absolutne relativnosti. Resnica je zanje vedno sad interakcije človeka in stvari, duhovna funkcija konkretnega zgodovinskega človeka in njegovega bivanja ter njegovega konkretnega doživljanja v danem osebni in skupnem življenjskem času ter prostoru.

2

Naj se človek še tako trudi »razumeti«¹ današnje mlade ljudi, ga vendar nekaj čedalje bolj skrbi in vsakič globje rani: to, da kažejo tako malo spoštovanja do zgodovinskega dela, ki smo ga mi opravili.

Zaradi tega v človeku, ki opazuje njihov odnos do našega dela, in razmišlja o mladih, čedalje bolj vrta vprašanje: Kdo je tega kriv? Ali gluhoti mladih za zgodovino našega življenja in dela, ali pa morda mi sami in naša zdánja podoba v njihovih očeh, mislih, doživljanjih in vrednotenju?

Naravnost zaboli nas nemalokrat, ko čutimo, kako mladi danes malo spoštujejo naše življenje, naše delo, naše boje in naša odrekanja, vzdana v temelje njihovega sedanjega toliko lagodnejšega in bogatejšega bivanja. Vse, kar smo do danes ustvarili, tako malo šteje v njihovi zavesti. Vse naše trpljenje in delo jim je samoumevno zgodovinsko izražanje naše generacijske bití. Znamenj kakšne večje in resnično prizadete hvaležnosti ni opaziti v njih. Nemalokrat smo deležni hudih, po krivici zadanih udarcev lastnih otrok, za lepše in srečnejše življenje katerih smo vse žrtvovali.

Kaj pa, če tega le niso krivi v vsem samo mladi? Kaj pa, če mladi danes zaman iščejo v naši sedanji besedi, akciji in morali podobo naših velikih zgodovinskih dejanj, o katerih jim tako pogostokrat govorimo? Kaj pa, če vse to votli našim otrokom potrebno spoštovanje do nas?

Boleče je, kako se upirajo danes mladi z vsem žarom in ognjevitostjo svojega bivanja našemu zgodovinskemu in zdanjemu — kakor nam nemalokrat očitajo — perfekcionizmu.

Slavo okrog mnogih naših zgodovinskih dejanj preverjajo pogostokrat s »testi«² svojih pravično preiskujočih misli in z ognjem svojih pravično gorečih čustev.

Naše lastne hvale, s katerimi najbrž le vse prevečkrat nastopamo pred njimi, jih duše, so jim zoprne. Z vnemo vernikov svoje dobe in svoje generacije iščejo protislovja in negacije v njih; iščejo objektivno resnico v njih. Z ognjem javnih tožilcev jih postavljajo na zatožno klopi in terjajo od nas, da jim povemo vso neskaljeno resnico.

Vse to je za naše mlade tako nujno zgodovinsko delo in edino, ki jim je preostalo, kot je bil za nas boj z idejnimi, kasneje z nacionalnimi, še kasneje z ideološkimi in razrednimi nasprotniki graditve organizacije domačega življenja.

Zgodovinsko usodno utegne najbrž postati, če se ne bomo čimprej odčarali svojega »živega spomeniškega varstva«³ raznih vrst in začeli odkrivati mladim ljudem vso objektivno zgodovinsko resnico našega bivanja, brez slehernih okraskov in ponarejenosti naše subjektivnosti. In seveda tudi: če ne bomo zbrali v sebi toliko moči in poguma, da bomo znali v kakšni stvari stati pred njimi tudi kot ljudje napačnih in moralno problematičnih zgodovinskih dejanj, kot ljudje, ki jih je zgodovina sicer obremenila z nečloveško težo svoje odgovornosti, a ki se pri svojih dejanjih ne sklicujejo le na objektivne zgodovinske silnice, temveč prevzemajo nase tudi individualno odgovornost za vse morebitno zlo.

Šele ko bomo znali vse to objektivno razgrniti današnjim mladim ljudem, se bomo — kakor vse kaže — znašli z njimi na isti ravni doživljanja zgodovine in ustvarjanja naše skupne sedanjosti ter jutrišnjosti.

Podoba je, da se čutijo danes mladi ljudje pod zidarskimi odri naših družbenih in tehničnih stvaritev nemočni, neogljani in oropani lastnih zgodovinskih nalog.

Zaradi tega ni redko moč opaziti v njih neke podzavestne môtore, da, tudi neke želje po uničevanju. Razne oblike rušilnosti (ruinibilnosti), ki nas danes tako vznemirjajo in skrbe, so morebiti le frustracije tega njihovega podzavestnega doživljanja. Ni tudi redko, da govore, kako nam v nekem

smislu celo zavidajo usodo naše trpeče in z grozotami razbičane mladosti.

Delno se rešujejo iz te svoje notranje krize, ki jo doživljajo pod zidarskimi odri naših stvaritev, tako, da pohlepno iščejo nazaj v temo človekovih notranjih sil in moči, da iščejo korenine svojega, človekovega bivanja. Ker ne morejo spreminjati in rušiti reda vnanjih stvari, pojavov in procesov, ki smo ga mi ustvarili, rušijo z največjim ustvarjalnim zanosom red v sebi, v človekovem miselnem in doživljajskem svetu. Če pa se hočejo sporazumevati med seboj sredi tega ustvarjalnega rušenja starega notranjega sveta in sredi načrtovanja novega, si morajo ustvariti svoj lastni sistem medsebojnega sporazumevanja, svojo lastno simboliko podob in besed. In sad tega je njihova »alogična logičnost« v misli in besedi, v podobah in simbolih, ki pa nas močno jezi in vznemirja, ker je »hermetična« in zaradi tega nismo kos njeni pomenskosti.

Mladi so zato danes kot tisti sodobni umetniki, ki grade svet svoje umetnosti tako, da rušijo stara pravila lepega. Podobno iščejo današnji mladi ljudje pranarise vsemu našemu miselnemu, doživljajskemu in vrednostnemu sistemu, našemu nazoru o svetu, družbi in človeku. Ravno tako iščejo tudi temelje naši morali.

Mi čutimo in doživljamo to nemalokdaj kot krivico. A vprašanje je, ali je ta naš občutek oziroma doživljaj upravičen!

5

Mogoče je v vsem tem vzrok, da mladi danes nimajo takšnega spoštljivega odnosa do naše ustvarjene »civitas solis«, kakor si mi na tihem želimo od njih in tudi pričakujemo. Naša zavzetost za stvari jim je nerazumljiva, ker se lastnemu zlu v sebi ne upiramo in si še celo domišljamo, da gradimo s kupi stvari edino trden temelj sreče in zadovoljnosti sebi ter njim. Mi se hudujemo, da mladi ne sprejemajo našega »dobrinskega eudajmonizma« tudi za svoj življenjski nazor. Jezimo se, da ne občudujejo stvari, ki jim jih mi razkazujemo v izložbenih oknih kot sad svoje zgodovinske ustvarjalnosti. Ko vodimo mlade mimo izložbenih oken te naše zgodovinske zaslužnosti, ne gledajo in ne vidijo stvari v njih, temveč le podobo človeka na odsevni ploskvi stekla. Fenomen človeka, senca človeka jih povsod spremlja in zaobsega. Skozi vselej in povsod spremljajočo podobo človeka vrednotijo mladi vso stavbo naše zgodovinske ustvarjalnosti.

Mladi danes na nas ugotavljajo, da ima človek sodobnega dne samo dve možnosti: ali postati suženj stvari, suženj množstva dobrin, sipajočih se iz čedalje bogateje bruhajočih sodobnih tehničnih »orodij«, ali pa se začeti na svojo pest boriti za dvig potopljenega sveta v sebi, za novo »Atlantido« v sebi, jo dvigniti iz globin svojega bivanja, ostrgati z nje mah brezbrežnega morja časov in jo dosledneje urediti po načelih človeškega humanega sožitja, ravnanja, pravnosti in vrednotenja.

6

Sebi in mladim smo danes s svojimi tehničnimi dosežki porušili v marsičem naravni utrip življenja, doživljanja, čustvovanja, hotenja in mišljenja.

Iz življenja smo močno izbrisali sedanjost, ki je pa nujno potreben most med preteklostjo in prihodnostjo. Na ta most mora človek večkrat stopiti, če hoče razumno, ustvarjalno in moralno živeti, saj se mu šele s tega mostu prikazujeta obrežji preteklosti in prihodnosti s takšne perspektive, da je sposoben odbirati le dobro z njunih obzorij. Ker pa mi takšnih ustvarjalnih postankov in razgledov z mostu sedanjosti skoraj več ne poznamo, se utapljamo eni v preteklosti, drugi v prihodnosti. Mladi pa si želijo od nas trenutkov sedanjosti, si želijo postaj sedanjosti na poti svojega mladega življenja. A mi? — Mi obračamo mladim pogled in misel nemalokrat ali v našo osebno in družbeno slavno ter veličastno preteklost ali pa jim skušamo votliti njihovo kritično in družbeni etos terjajočo misel z obljub polnim zarisovanjem daljne prihodnosti, ki jih čaka, če bodo sledili naši »arhitekturi« družbene proizvodnje in njenih odnosov.

In sad vsega tega? — Eni smo mladim »nedeljski izletniki zgodovine«, drugi zanesenjaški načrtovalci njene »zlate prihodnosti«. Mladi pa terjajo od nas sedanjost, lepšo, bolj bogato, bolj humano, bolj etično, bolj ustvarjalno in bolj osrečujočo sedanjost za sebe in za vsakega našega človeka delovnih rok in delovnega duha.

7

Nekateri s pravim generacijskim ogorčenjem ugotavljajo — in res je včasih tako videti — da je današnji mladini vsak napor odveč. Vse bi radi hitro dosegli, na hlastav, poceni in lahek način. Naprezanja tihega in plemenitega prizadevanja ne poznajo in ne cenijo kot nekaj, kar oblikuje človeka in daje težo njegovi vrednosti. Njihov obrazec pri

delu je: truditi se je treba le toliko, da zadovoljiš spodnjim še pozitivnim normam, več pa le takrat, kadar je res nujno in potrebno! Nemalokrat je tudi slišati očitek, da mladi nimajo naših sposobnosti, da nimajo prave volje do življenja in dela, da niso sposobni osrediti duha itd. itd.

Brez dvoma so te in podobne trditve o mladih na videz upravičene, vsekakor pa relativne in majave. Vsakdo, kdor ima tesnejše stike z njimi, ve, da so današnji mladi ljudje neverjetno »brihtni«, seveda pa za nekaj drugega, torej ne za to, kar od njih terjamo. Mladi se danes ne zadovoljujejo s pojasnjevanjem stvari, kakor se mi še marsikdaj. Mladi hočejo vse razumeti. Njihov duh gre naprej mimo naših deskripcij. Njim ni dovolj naše fotografiranje stvari, pojavov, procesov. Biti hočejo pri vsem soudeleženi kot subjekti spoznavanja, ne le kot »pridni učenci«. Ker pa jim šola ponuja predvsem zbirke najrazličnejših fotografij o stvareh, pojavih in procesih, v sodobni šoli ne sodelujejo preveč s svojim duhom. Šole nimajo radi ali pa jo le trpijo kot posredovalko nekaterih življenjsko pomembnih »papirjev«.

Občutek imajo, da jih v šoli ne učimo tega, kar bodo v življenju resnično potrebovali. Očitajo nam, da se naše šolske modrosti nemalokrat ustavljajo na stopnji evklidske geometrije, v tretjo dimenzijo, v globino, pa jim znanj in spoznanj ne širimo. Mlade venomer navdaja občutek, da jih vodimo le skozi muzeje klasične znanosti, mimo vitrin s slavnimi imeni in odkritji, ki jih mnogi mladi v marsičem bolje poznajo kakor mi, da jih pa v prave in resnične laboratorije sodobne znanosti v šoli sploh ne pripeljemo. Zaradi tega nam pri vsem šolskem izobraževalnem delu zaupajo le toliko kakor vodnikom po muzejih. Mladi odkrivajo pri svojih današnjih učiteljih preveč besed, premalo pa resničnega intelektualnega, proučevalnega dela. Naš intelektualizem in pozitivizem jih ne obvladujeta. Sprejemajo le tisto, kar govori neposredno njihovim čutom in mentalnim čustvom, ne pa, kar govori govorico naše mrzle in sumljive racionalnosti, osebne neprizadetosti, neangažiranosti ali scientistične samovšečnosti.

Mladi danes o stvareh več razmišljajo, manj pa se o njih »pridno« uče. In ravno to učečo se pridnost jim tako pogostokrat postavljamo za zgled, kar jih pa prav nič ne gane. Morebiti je v tem vzrok, da nas tako malo poslušajo in tako samorastniško prodirajo v stvari mimo naših nauk in naših miselnih markacij. Vsemu hočejo priti za pročelje, za skorjo. Bleščavost vnanjosti stvari, pojavov, procesov jih miselno ne odžeya, ne zadovoljuje. Ker se pa naši nauki ne-

malokrat ustavljajo na površini, jih ne spoštujejo. Ravno tako tudi ne naših pogostih panegirikov o »zadnjih« znanstvenih odkritjih, ki so tolikokrat »zadnja«, gledano iz naših šolskih klopi. Mladi so namreč častilci sodobnih izumov človeškega duha. Za te se navdušujejo. In zaradi tega se v svojem duhovnem razvoju bolj opirajo na lastno impulzivno mentalno pronicljivost kakor pa na orumenele kartoteke našega znanja in podatkov.

Ugotoviti namreč moramo kljub vsemu, da znajo tudi mladi imeti odnos do dela in da poznajo tudi nezmagljivo voljo pri oblikovanju svojih sposobnosti. Samo naši zastareli vzgojni apeli, s katerimi jim skušamo pomagati, da bi prebudili v sebi »močno voljo« do dela, so resnično brezuspešni. V mladih vzbujajo »generacijsko misel«, ki ni posebno spoštljiva do nas...

8

Mladim pomeni znanost sicer najvišjo duhovno avtoriteto, a hkrati jim znanost ne pomeni takšnega mirnega pristana, kakor je včasih — in še danes — pomenila našemu razbičanemu iskateljskemu duhu in bivanju.

To zaradi tega, ker kakšne obče, vseveljavne objektivne znanstvene resnice o prirodi, družbi in človeku sodobni mladi ljudje ne priznavajo tako navdušeno in brez dvomov, kakor smo jo nemalokrat mi v njihovih letih in jo morda še danes.

Izhodišče vse znanosti jim ni več čim večja eksterioriteta objekta ali proučevanega pojava v odnosu do raziskujočega, mislečega, iskateljskega subjekta. Zaradi tega pa tudi vsakomur priznavajo pravico, da si išče o prirodi, družbi in človeku objektivno resnico po svoji subjektivni poti.

V tem so pred nami. Mi bi še vedno radi vsakogar osrečili s svojo znanstveno neoporečno resnico o prirodi, družbi in človeku. In pri tem se trudimo, da bi naredili naše resnice tudi za resnico naših mladih.

9

Mladi so danes v vsem veliki svetovljani. Okna in vrata svojega duha ter doživljanja odpirajo na stežaj daljavam sveta. Svet jim ni zaprt prostor, poln priznanega ali nepriznanega privatnega lastništva in medsebojno odtujenih dežel, družb, civilizacij ter kultur, temveč prostran in odprt prostor ljudskega sožitja in sodelovanja. Svet jim je velik dom ljudske tovarišije, ne pa zakleti grad, poln gospodarsko, nacionalno in ideološko vase zaprtih ljudskih »makrodružin«.

Mladi so častilci civilizacijskih in kulturnih vrednot celotnega človeštva. Naša ozka domačinska kulturnost jim je nerazumljiva. Nas boli, da se mladi danes tako navdušujejo nad lepotnimi kulturnimi stvaritvami daljnih ljudstev, ki so bila nam doslej duhovno tuja. A mladim je smešen naš evropskokulturni narcizem. Zaradi tega pa mi tako pogosto vzdihujemo nad »propadom« resnične umetnosti in kulturnosti v doživljanju ter lepotnem vrednotenju današnjih mladih ljudi. Jezimo se nad njimi, ker se bolj navdušujejo nad civilizacijsko kulturo vsega odkritega sodobnega sveta kakor pa nad »kulturno civilizacijo« starega evropskega sveta.

Nas jezi njihov sproščeni in docela neslovesni odnos do umetnosti, stvaritev kulture. Mlade pa srdi in zabava naš neredko poškrabljen kulturni snobizem, naša neredka kulturna poza ob srečevanju s staro in sodobno umetnostjo. Nas jezi, ker mladi ponižujejo umetnost in kulturo na potrošništvo slehernega delovnega dne. Mlade pa srdi naša nedeljska in prazniška kulturnost ter naša težnja obdržati umetnost, kulturo v privatnolastniški posesti »boljših ljudi« in iz nje delati le poslastico večernih in nedeljskih ur. Mladi se vsem tem našim zgodovinsko pogojenim nameram upirajo z obširno lestvico vedenja in popolnoma novega ter pogumnega vrednotenja sodobne lepote in kulturnosti.

10

Prav gotovo je duhovni položaj današnje mlade generacije spričo čedalje večje odprtosti domačega sveta in spričo plime in oseke svetovnih miselnih ter vrednostnih strujanj vse prej kakor lahak.

Lahko je bilo nam z bolj ali manj »predpisano duhovno hrano« vrsto let! — A biti resnično napreden pomeni za današnjega mladega človeka brez dvoma nekaj več in nekaj težjega, kakor je to bilo ali je kdaj pomenilo za nas.

Odprtost svetu in naše čedalje bolj angažirano sodelovanje na svetovnem odru sodobnih dogajanj postavlja današnjo mlado generacijo pred naloge, stiske, vrednotenja in odločitve, pred kakršnimi ni stala tako v celoti nobena naša dosedanja generacija. Biti napreden danes namreč ne pomeni več biti le napreden domačin, temveč biti napreden svetovljan. To drugo pa je dosti težje kakor prvo.

Ta dva vidika naprednosti ustvarjata docela novo koordinatno polje, v katerem se morajo gibati današnji naši mladi ljudje s svojim duhom, delom, čustvovanjem, vrednotenjem, odločanjem, akcijo in odgovornostjo do zgodovine.

Če nedovoljeno poenostavimo diferenciacijo v naši mladi populaciji, smemo reči, da se del naših mladih giblje v današnji bibavici duha in zgodovine na eni strani v smer domačinskega naprednjaštva, v smer nekritičnega »razumevanja« neredkih domačih napak, v zaskrbljivo neborbenost do mnovega zla v nas ter v njih. Drugi del mladih pa se giblje bolj v nasprotno smer, to je v preveč nekritičen odnos do vsega tujega, tujinskega (»tujinski snobizem«) in v zaskrbljivo zanikujoč, kritikastrski odnos do vsega domačega.

Gotovo lahko najdemo med tema dvema deloma naših mladih tudi neko »dialektično zlitost« naše mlade populacije, ki pa se »odlikuje« po tem, da nima aktivnega odnosa niti do sodobnega domačinstva niti do sodobnega tujstva. Med omenjenima deloma pojavljajoča se posebna »celota« naših mladih ljudi samo gleda, posluša, se giblje po priučenih navadah, diha, se hrani, si vrta gramofonske plošče, hodi v kino, pleše, se navdušuje nad popevkami, gleda televizijo, se sprehaja po ulicah, postopa naokrog in preganja »hudičev dolg čas«, išče različnih vznemirjenj, popiva po lokalih ali izbranih domovih »boljših« znancev in prijateljev, si krajša čas z erosom in seksualnostjo, skratka — biva...

Mogoče je eden izmed vzrokov za takšno doživljajsko in duhovno »razslojevanje« v vrstah naše mladine tudi v tem, da smo vsa ta leta naše mlade vse premalo duhovno zaposlovali, jih vse premalo pehali na poti lastnega duhovnega iskateljstva. Mogoče smo tudi vse preveč sankcionirali le našo generacijsko misel, naša spoznanja in naša stališča kot edino napredna in družbeno upravičena v skoraj vsakem primeru, ob skoraj vsaki priložnosti in ob skoraj vsakem duhovnem srečanju in dialogu z mladimi ljudmi.

Mladi so nas v tem početu gledali ter opazovali leta in leta ter se pri tem tudi nečesa naučili, česar nam mora biti danes žal...

Prav gotovo smo mladim premalo dovoljevali dvomiti o naših mislih, o naših besedah in o naših vedno in vselej »naprednih« spoznanjih ter dejanjih. Premalo smo jim odstirali še nerešene probleme. Preveč smo jih vodili le skozi naše »zgodovinsko« sankcionirane nauke in teze. Reševali smo jih nemalokrat z največjo avtoritativnostjo in »demokracičnostjo« vse probleme njihovega individualnega in na-

šega družbenega bivanja. Vso problematiko spoznavanja prirode in družbe, človeka, zgodovine, akcije in odgovornosti smo jim lepo urejali v sistem edinega naprednega in javno-izpovedno dovoljenega svetovnega in življenjskega nazora. V takšni duhovni situaciji mnogim našim mladim ljudem najbrž res ni preostajalo drugo kakor domačinski konformizem na eni strani ter zajedljiva, zanikujoča, s cinizmom »začinjena« in kritikastrska frustracija na drugi strani.

15

Dialogi z mladimi nam odkrivajo, da si mladi danes ne grade svojega svetovnega in življenjskega nazora z našega duhovnega brega, temveč iz svoje življenjsko eksistenčne, bivajoče smeri. Za filozofijo bivanja in akcije svoje generacije razglašajo humanizem. Toda ne našega, kakor nam očitajo, filozofsko-citatološkega humanizma.

Oporekajo nam naš humanizem, češ da z mnogimi deklaracijami o humanizmu zalepljamo rane našega pogostnega nehumanizma, da pa pri tem izgubljammo iz misli, doživljanja in interakcij našega živega, konkretnega, našega zdanjega človeka. Zaradi tega je mladim dokaj tuj »človek« iz naših humanizacijskih razprav. Mladi izhajajo v svojem humanizmu iz stisk dela in življenja našega danes bivajočega in danes ustvarjajočega človeka, ki živi v spletu naših čedalje bolj zaostrenih notranjih nasprotij.

Na to temo nam še govore nekako takole: — Vi prihajate do humanizma, izčrpani od disput in dialogov okrog obeh monizmov. Humanizem vam je pristan. Mladi danes v tem pristanu začenjamo svojo duhovno pot...

Vam je postal humanizem bolj ali manj bleščeč oplesek vaše generacijske misli. Nam je humanizem bistvo, srž duhovnega bivanja, začetek in konec našega duhovnega snovanja ter zgodovinske ustvarjalnosti; nam je prvina življenja, zgodovinska samoumevnost in nujnost. Zaradi tega mladi o humanizmu ne govorimo toliko. Humanizem kratko malo živimo. Toda ne živimo ga po vaših obrazcih, temveč po imperativih svoje z ničimer obremenjene vesti. Terjamo prodor »delujočega« humanizma v vse tkivo našega skupnega življenja. Deklaracije nas ne pomirjajo. Bičamo vaš humanizem razstav, praznikov in weekendov. Terjamo humanizem slehernega delovnega dne za slehernega našega človeka, ki dela. Terjamo humanizem pri strojih in lopatah. Humanizem v družbeni bití. Humanizem zgolj v »nadstavbi« nas ne zadovoljuje.

Dialektiko, ki smo se je mi priučili, da smo z njo oplemenitili in oborožili svoj svetovni in življenjski nazor, so mladi danes začeli živeti.

V tem je vzrok, da mladi danes obsojajo naše zaustavljanje dialektike pri nas samih. Mladi dialektiko prelivajo v svoje bivanje in svoje bivanje v dialektiko. Dialektiko sveta in družbe pojmujejo in doživljajo kot prvino svojega obstoja. Zatorej je tudi njihovo mišljenje in ravnanje ter doživljanje takó kompleksno, dinamično, totalno, kvalitativno skokovito in spremenljivo, zunanje ter notranje protislovno, da daljici, dinamiki, podobi in teku njihovega bivanja, mišljenja in doživljanja največkrat ne moremo slediti.

Glede dialektike so mladi neusmiljeni do sebe. Mi bi jih radi v tem zaustavili, jim dopovedali, da se je treba držati v vsakdanjem življenju tudi stare in preizkušene logike. Toda prekasno. Dialektika je postala mladim prvina življenja. Nepregledno vozlovje dialektike so prenesli v svoje bivanje, v svoje doživljanje sveta, družbe, človeka, sebe in etosa.

Prav zato jih tako težko razumemo, kadar govore, pišejo, pojo ali razkrivajo svoje poglede na naše zdanje bivanje. Mogoče pa je vse to izraz agonije nečesa starega in izraz rojstva nečesa novega v doživljanju, vrednotenju in akciji jutrišnjega človeka.

Mladi nočejo biti danes »živi odrazi« ničesar: ne dogajanj v narodi na relaciji do večne nenastale materije in ravno tako tudi ne »živi odrazi« dogajanj v družbi na relaciji do objektivnih družbenozgodovinskih razmer in okoliščin. Mladi danes nočejo biti semensko zrnje zgodovine. Biti hočejo sejavci semenja zgodovine.

Mladi danes ne priznavajo ničesar absolutnega v objektivnosti narode ali v objektivnosti družbe. Ustvarjalni in bistvujoči medij vse objektivnosti jim je — konkretni, zgodovinski človek.

V tem nas daleč presejajo, premagujejo. Tako nemalokrat stojimo čisto nemočni pred premočrtnostjo in moralno razsežnostjo njihovih misli, pred neko novo človečnostjo v vitrah njihovega doživljanja in vrednotenja.

Današnji mladi ljudje ne poznajo ovinkov v mislih in dejanjih. Do nas in do sebe so do golote duha odkriti, tako tudi drug do drugega. Niso z ničimer obremenjeni. So zgodovinsko »tabulae rasae«. Medsebojne misli se jim jasne. Človek med njimi toliko velja, kolikor ve o življenju in stvareh, ne pa, kolikor ve o idejah. V njihovih očeh si toliko vreden, kolikor znaš stvari narediti, ne pa, kolikor znaš o njih govoriti.

Mladih danes ne mučijo več kompleksi rušenja, grajenja, urejanja, razkrinkavanja in organiziranja. To so tujki v njihovi zavesti. Ravno tako jih tudi več ne muči kompleks zamišljanja, kakšen mora biti svet, da bo človek srečno ujet v njegovo zaukrivljeno lupino.

Mladi danes jemljejo svet in življenje, njune smisle in nesmisle takšne, kakršni so, kot se jim kažejo, kot jih doživljajo. Življenje in sveta okrog sebe ne bremene s svojimi čustvi in utopizmom. Žive in uživajo oboje v širokih zamahih. O svetu in življenju ne razmišljajo po naših miselnih in čustvenih kolotečinah. Nič jima ne bližajo s hipotezami in raznimi konstrukti mrzlega razuma v imenu zgodovine. Mladi se v sodobni svet in sodobno življenje, njune vrtince lepote in zla kratko malo strmoglavljajo, se vanje brezskrbno potaplajo, pri tem pa odkrivajo stvari in nove razsežnosti človeškega bivanja, ki so nam neznane. In njihovo kasnjenje v bivanju postaja s tem prehitevanje zgodovine našega časa, našega dela in našega življenja...

FRANC PEDIČEK

Ob ocenah mladine

Zasluga VIII. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije pa tudi dejavnosti Zveze mladine je, da se v naši družbi danes o mladini veliko razpravlja in da so se te razprave iz monologov razvile v polemike in iz razlag v boj mnenj. Ta pozornost, posvečena mladini, pozornost, ki je pred VI. kongresom SZDL Jugoslavije ponovno večja, pa vsekakor ni pretirana, saj je odnos do mladine v revolucionarni družbi, kot je naša, v bistvu odnos do revolucionarne kontinuitete družbenega razvoja. Za tako kontinuiteto pa ni dovolj, če revolucionarne generacije dajo mladim samo svoje

revolucionarne pridobitve in izkušnje, ampak jim morajo privzgojiti in predati tudi revolucionarno metodo za reševanje družbenih vprašanj. V tej ugotovitvi je globoko bistvo generacijskega vprašanja pri nas, vprašanja, ki po svojih pojavnih oblikah nekatere straši, druge skrbi in vznemirja, tretji pa ga kar preprosto zanikajo ali prezrejo.

Razprave o mladini so različne, kot so različni ljudje, ki o njej govorijo, in kot je sama po sebi raznolika tudi mladina. Nekateri mladino zelo ostro napadajo, očitajo ji nepravilen odnos do moralnih vrednot in revolucionarnih tradicij, predlagajo najostrejše ukrepe proti mladim izgrednikom, ugotavljajo, da sistem vzgoje ni dober, in predlagajo najrazličnejše sisteme in načine, kako mladino popraviti. Drugi zopet nekako zamaknjeno razmišljajo o psihi mladolenika, ki se je znašla v burnem idejnem in moralnem viharju današnjega časa in ki ji ni bila vedno ob strani pomoč starejših in izkušenejših. Tretji bi radi sebe in bralce prepričali, da je z mladino vse v redu, da pa nekaj mladostne razposajenosti in odklonov mladini pravzaprav ni potrebno zameriti, saj so taki in podobni pojavi spremljali rast sleherne mladine v preteklosti. Četrta hladno, z anatomsko natančnostjo secirajo mlado generacijo in seznanjajo javnost s suhimi dejstvi, ki pa seveda ne povedo, zakaj je mladina taka oziroma kje so vzroki pojavov. Pete zanima predvsem politična zavzetost mladine. Prav na podlagi tega razvijajo svoje najrazličnejše ideje in poglede. Tako bi lahko našteval različne ocene in metode skoraj v nedogled. Naenkrat poznajo mladinska vprašanja mnogi, in skoraj vsi bi radi sodili mladim ali pa družbi, ki je to mladino vzgojila. Mlajši, ki govorijo ali pišejo o tem, pa bi radi razložili interese, želje, hotenja in težave celotne mladine. Žal pa mnogi med prvimi in drugimi na mlade ljudi le projicirajo svoja mnenja in svoje sheme. Tako na podlagi priljubljene »mladinske problematike« rešujejo svoje, dostikrat čisto nemladinske dileme.

I

Poglejmo najprej nekaj številck:

V Sloveniji je po podatkih iz leta 1964:

	Skupaj	Žensk	Moških
mladih od 0 do 25 let	717.206	352.343	364.837
mladih od 0 do 30 let	845.145	415.867	429.278
mladih od 14 do 25 let	276.105	136.765	139.340

V članstvo Zveze mladine se vključujejo mladi od 14. do 25. leta. Formalno je v Zvezi mladine Slovenije včlanjenih (podatki iz leta 1965) 154.160 mladink in mladincev, kar je 56 % generacije, stare 14 do 25 let.

V proizvodnji in družbenih službah je zaposlenih približno 200.000 mladih od 14 do 25 let, kar je okoli 35 % vseh zaposlenih, šola pa se jih (šolsko leto 1965) v osnovni šoli 238.997 učencev, v srednjih in strokovnih šolah ter v šolah za učence v gospodarstvu 58.308, na visokih in višjih šolah pa 15.082 študentov (11.221 rednih).

V redno šolanje je bilo zajetih v šolskem letu 1964/65:

od 7. do 14. leta starosti (osnovna šola)	99,5 %
od 15. do 19. leta starosti (šole II. stopnje)	45,0 %
od 20. do 24. leta starosti (višje in vis. šolstvo)	7,0 %

V dijaških domovih je 18,6 % vseh dijakov, v študentskih pa približno 30 % študentov. Po podatkih z dne 31. 10. 1965 dobiva štipendije 28,9 % rednih študentov. Poprečna štipendija je 19.900 dinarjev. Kredite pa je dobilo 13,4 % mladine v povprečnem znesku 16.000 dinarjev.

Štipendistov na srednjih šolah je bilo v Sloveniji (1964/1965) 15 % (8319), poprečna štipendija pa je bila 11.192 din.

Regresi za vozače, ki jih je samo v osnovnih šolah v Sloveniji 17.017, so urejeni le do konca tekočega šolskega leta.

Po prvih predvidevanjih na podlagi podatkov o vpisu v zadnje razrede vseh vrst šol in na podlagi možnosti za nadaljnji študij na naslednjih višjih stopnjah šol bo po končanem šolskem letu 1965/66 iskalo zaposlitev več kot 20.000 mladih ljudi. Skrb vzbuja zlasti podatek, da bo med njimi čez 40 % mladih, ki jim je potekla šolska obveznost in nimajo dokončane osnovne šole.

Zelo težko je predvidevati, da bodo ob sedanjih stopnjah zaposlovanja lahko vsi ti našli v kratkem ustrezno zaposlitev.

Razlike v izobrazbeni strukturi mladine, izvirajoče iz gmotnega položaja staršev ali razvitosti kraja, v katerem se šolajo, so še vedno bistvene pri njihovih nadaljnjih življenjskih odločitvah in opredelitvah.

Omenjene možnosti zaposlovanja v družbeni proizvodnji so zaustavile beg mladine s podeželja. Zaradi nejasnih perspektiv v sorazmerno zaostalem kmečkem okolju pa bo del kmečke mladine po končanem obveznem šolanju ostal doma le začasno. Ta mladina se bo skušala zaposliti v nekmetijskih dejavnostih in bo čakala, da izpolni pogoje, zlasti starostne, ki omogočajo mlademu človeku samostojnejše korake

v življenje; iz zavetja domače strehe teži ta mladina v druge razvitejše kraje ali pa celo v tujino.

V tujini se je v zadnjih dveh letih zaposlilo preko zavodov za zaposlovanje 11.523 delavcev (1964 — 4718, 1965 — 7805). Od teh je večji del star 20 do 30 let. Poleg tega se jih je približno toliko zaposlilo v tujini mimo zavodov za zaposlovanje. Prvi letošnji podatki ne kažejo, da bi bila ta tendenca kaj šibkejša.

Vsi ti podatki, čeprav nepopolni, v marsičem prikazujejo, kako živi slovenska mladina. Poznati jo, je prvi pogoj za kakršnokoli ocenjevanje njene usmerjenosti in dejavnosti.

II

Mladina je tisti del družbe, ki biološko, psihično in socialno dozoreva in se vključuje v družbenoekonomsko in družbenopolitično življenje. Ker mladina ne dozoreva na vseh treh področjih enako hitro, nujno nastajajo nasprotja med hotenji in možnostmi, med pravicami in njihovim uveljavljanjem, med željami in stvarnostjo. Zato v mladih, ki si načeloma želijo hitro in radikalno reševati osebna in družbena vprašanja in ki zaradi nezadostnih izkušenj, a polni mladostnega poleta, težko sprejemajo ustaljeni tok dogodkov in stvari take, kot so, nastajajo notranji konflikti in mnogi idejni ter moralni problemi. Vse to pa, odvisno od delovanja najrazličnejših komponent, narekuje njihovo idejno usmerjenost in družbenopolitično zavzetost ali pa pasivnost in resignacijo.

Vzroki za dejavnost oziroma nedejavnost, za idejno usmerjenost in za notranje stiske mladih so kompleksni. Vsak poizkus, da bi jih enostransko razložili, nujno vodi v shematizem, ki nikomur ne koristi, lahko pa samo škodi. Posebej se mi zdi, da v zadnjih razpravah preveč posplošujemo probleme in idejne dileme intelektualne mladine oziroma tistega dela intelektualne mladine, ki se ukvarja s filozofskimi in sociološkimi vprašanji. Idejne dileme študentske mladine pa v mnogočem izvirajo iz protislovja med njihovimi sorazmerno velikimi možnostmi za družbeno analizo in njihovo družbenoekonomsko nesamostojnostjo ter tem, da skoraj niso povezani z družbenoekonomskimi, predvsem pa proizvodnimi odnosi.

Razprave o mladini, zlasti tiste v raznih družbenopolitičnih organizacijah, se pogosto začnejo ali pa končajo z ugotovitvijo, da so problemi mladine problemi celotne družbe, da so torej slabosti mladih, kot so npr. razni deviantni pojavi, samo odsev družbenih slabosti itd. Mislim, da so te trditve

samo delno točne. Če jih prevečkrat poudarjamo, postanejo fraze ali pa navajajo k napačnim sklepom. Problemi mladine, njenega razvoja in vključevanja v družbene tokove današnjega časa so res pomembni družbeni problemi in v prid vse družbe je, da jih rešujemo normalno, brez zaostrenih generacijskih protislovij. Mladega človeka in njegovih problemov ne moremo opazovati, analizirati in razreševati ločeno od družbenih dogajanj, kjer živi. Vendar pa nekatere trditve, da so problemi mladine družbeni problemi, vsebujejo tudi misel o tem, da je delovanje mladine determinirano. S tem prizvokom odrekajo mladim subjektivnost in individualnost. Vse delovne uspehe mladih pripisujejo družbi in za vse napake krivijo družbo. To pa ni in ne more biti v celoti točno. Mladina ni le objekt družbenih dogajanj, ampak je in mora biti čedalje bolj njihov subjekt, odgovoren za svoje delo, uspehe in napake. Ni torej odgovorna samo družba za mladino, ampak tudi mladina za družbo.

Ideje in moralni pogledi mladih se razvijajo v nenehnem iskanju pod vplivom idejnih tokov in etičnih vrednotenj starejših ter pod vplivom življenja in njegovih nasprotij. Zato so v posameznostih, večkrat pa tudi v celoti, nazori starejših in mlajših različni. Današnji čas, velike družbene spremembe, razvoj civilizacije in kopičenje materialnih dobrin, razvoj znanosti in tehnike in čedalje večje povezovanje vseh držav in narodov, prinaša doraščajočim generacijam bistveno drugačne probleme kot njihovim prednikom. Zato se razlikam v pogledih ne smemo čuditi, saj je zgodovinsko dognano, da so bile razlike tudi v bistveno manj dinamičnih obdobjih.

Še eno je pomembno, če ocenjujemo in analiziramo mladino. To so veliki razločki med sloji mladine, razlike v gmotnem položaju in tudi starosti. Ravno zadnje, starostne razlike, pogostokrat zanemarjamo. Zlasti jih ne upošteva Zveza mladine, čeprav je jasno, da so dozorelost in s tem tudi odgovornost ter zanimanje štirinajstletnika in štiriindvajsetletnika različna, saj ju loči celo desetletje osebnostnega razvoja.

III

Podatki kažejo, da se del mladih ljudi neustrezno odziva na družbeno stvarnost. Tako je bilo npr. v l. 1964 storjenih v Sloveniji 1637 kaznivih dejanj. Od tega so jih 42 % (688) zakrivali mladoletni storilci. V letu 1965 je bilo razmerje še bolj neugodno za mladino. Od 1754 registriranih kaznivih dejanj so jih mladoletniki zagrešili 49 % (866). Tendanca po naraščanju je torej očitna. Poleg tega pa je potrebno upošte-

vati tudi črne številke (število neodkritih kaznivih dejanj). Te bi položaj prikazale še v temnejši luči. Vrstijo se razni huliganski prekrški, ni redka tudi moralna in seksualna razpuščenost oziroma »svoboda«. Nekateri mladinci in mladinke padajo ob poslušanju moderne zabavne glasbe, zlasti električarskih ansamblov, v trans, hodijo oblečeni po zgledu svojih popevkarskih idolov, pustijo si rasti dolge lase, združujejo se in zasmehujejo mirne občane itd. Čeprav ne bi mogel trditi, da si družba ne prizadeva onemogočiti in odpraviti teh pojavov, pa se vseeno ne morem znebiti vtisa, da smo za te pojave enako krivi mlajši kot starejši ter enako Zveza mladine kot drugi družbenopolitični faktorji, predvsem pa šolski in vzgojni sistem.

Vzroki za delinkventno obnašanje mladih ljudi so kompleksni in v naši publicistiki dovolj obdelani, tako da mi jih ni treba ponavljati. Tudi o huliganstvu in podobnih pojavih se piše precej, vendar mislim, da bolj parcialno in nedosledno. Huliganstvo ni samo posledica vzgojne zapuščenosti in duševne revščine enega dela mladih ljudi, temveč predvsem oblika njihovega družbenega odzivanja. Marsikdaj gre za beg pred družbeno stvarnostjo in osebno odgovornostjo.

Naša družba se je kljub notranji razgibanosti in revolucionarnim reformnim procesom ustalila v mnogih ozirih. Strokovna usposobljenost, prizadevnost in izkušnje so vedno bolj pogoj za uspeh v življenju in pri delu. Te lastnosti pa se ne dajo pridobiti čez noč in zlahka. Delu mladine to ni razumljivo ali pa ni sprejemljivo, posebno še, ker vidi, da se je kljub tej pozitivni tendenci in deklaracijam mogoče uveljavljati v naši družbi tudi drugače, ne tako moralno. Njihovo obnašanje skuša biti nekonformistično in tudi je nekonformistično, vendar najslabše vrste. Zanikujejo in zavračajo družbene norme oblačenja, bontona, ustvarjajo svoje družčine in na razne na prvi pogled nerazumljive načine protestirajo proti obstoječim družbenim odnosom. Njihov upor je plitek in sploh ne sega do temeljnih družbenih odnosov, do družbenoekonomskih, saj je z vidika teh odnosov celo irelevanten in neškodljiv. Izredno nevaren pa je, če ga ocenjujemo s stališča, da bodo morali tudi mladi ljudje, ki si tako oblikujejo svoje idejne in moralne nazore, nekoč prevzemati odgovorna mesta v samoupravljalovski družbi.

Na huliganstvo, »beatlsomanijo« in beatništvo, ki je prvim dvem pojavom podobno po nekaterih komponentah, po vsebini pa je globlje, mnogi starejši reagirajo z jezo in nerazumevanjem. Namesto da bi iskali smiselne možnosti za ponovno socializacijo teh mladih ljudi in predvsem odprav-

ljali vzroke teh pojavov, predlagajo ostre kazni, to, da bi mehanično posnemali prisilne ukrepe drugih držav in podobno. Lep primer takega pisanja je v Pismih bralcev (Delo, dne 11. III. 1966), ko ing. Leo Knez predlaga, da bi vsakega izgrednika najprej opomnili, po drugem izgredu pa bi ga poslali na delo na družbena posestva, kot to delajo z uspehom v Bolgariji. Koristnost takega pisanja kot tudi predlaganih ukrepov je več kot dvomljiva.

Mladoletniška delinkvenca, huliganstvo, idolatrija, beatništvo in podobni pojavi so med seboj sorodni, vendar pa so motivi zanje različni. Zato se ne moremo zadovoljiti s posplošeno oceno, ampak je treba vsakega temeljito proučevati in odpravljati njihove vzroke in posledice. To nalogo ima več znanstvenih in strokovnih ustanov, ki pa bi morale o svojih dosežkih pogosteje in izčrpnije poročati javnosti in tistim, ki jih bodo lahko uporabili v praksi. To nekatere od teh ustanov tudi delajo (npr. Kriminološki inštitut), vendar je javnost za njihova opozorila, ocene in predloge skoraj gluha. Hkrati pa ne smemo pozabiti, da tem pojavom mnogokrat botruje tudi premajhna družbena skrb in gmotna pomoč mladim in njihovi aktivnosti. Mnogi mladi ljudje se znajdejo v vrstah prestopnikov, huliganov in mladostnih objestnežev, ker preprosto nimajo priložnosti, da bi svojo mladostno energijo izživelili kako drugače.

Najbolj napačno ravnaajo tisti, ki skozi prizmo prestopniških in podobnih pojavov med mladimi ocenjujejo mladino nasploh. Ti pojavi sicer bodejo v oči, vendar pa so veliki večini slovenske mladine enako tuji in nesprejemljivi, kot tistim starejšim, ki zaradi njih obupujejo nad mladino.

Vzgoji in idejnemu oblikovanju slovenske mladine so dosti bolj škodljiva prevelika nesorazmerja in nasprotja med deklaracijami in njihovim uresničevanjem v življenju, škodljivi so čedalje pogostnejši pojavi egoizma in privatizacije, neustrezno delo družbenopolitičnih organizacij (tudi Zveze mladine) na terenu, kvantitativno in kvalitativno preozki učni programi družbenih ved na šolah vseh stopenj, nepripravljena izobrazbena struktura pedagogov, ki te predmete poučujejo, nesistematično vzgojno vplivanje sredstev javnih komunikacij itd. Osrednji vzroki za idejne in moralne odklone slovenske mladine so torej družbena protislovja, premajhna sredstva, ki jih dajemo za vzgojo človeka, in druge pomanjkljivosti šolstva ter premalo sistematična in smiselna dejavnost zavestnih družbenih sil. Zaradi tega in pa mnogih drugih nerešenih problemov mladih bi bilo treba na področju dela, vzgoje in položaja mladine sprejeti nacionalni pro-

gram, ki bi moral biti sad skupnega navora Zveze komunistov, drugih družbenopolitičnih organizacij, organov oblasti in mladine. Ker tega programa ni, razdrobljeno razrešujemo probleme mladine, jo tako vzgajamo in takšno je tudi njeno družbeno delovanje. Odtod torej nenačrtnost in pogoji za delovanje naši družbeni stvarnosti nasprotnih sil.

IV

O samostojnem političnem organiziranju mladine, o principu, ki ga je postavil in utemeljil v revolucionarnem delavskem gibanju Lenin, dandanes veliko razpravljamo. Iz kritik obeh mladinskih organizacij pri nas, Zveze mladine in Zveze študentov, so mnogokrat razvidne pripombe, ki bi jih avtorji, če bi bili pogumnejši, radi naperili proti Zvezi komunistov ali pa Socialistični zvezi. To trditev je sicer težko dokazati, še teže pa jo je ovreči. Zato je iz teh razprav včasih že kar težko razbrati, katera so osnovna vprašanja političnega organiziranja mladih. Menim, da naslednji vprašanja:

1. Katere so tiste posebnosti mladih, ki jim dajejo pravico do lastne organizacije?

2. Kaj je in kaj bi morala biti vsebina političnega organiziranja mladine?

Dejstvo je namreč, da diferenciacija med progresivnim in konservativnim oz. reakcionarnim v družbi ne poteka na generacijski podlagi, temveč da se na različnih političnih in idejnih osnovah najdejo ljudje zelo različnih starosti in enakih ali sorodnih pogledov. Vendar pa je hkrati treba priznati, da imajo mladi zaradi svojih generacijskih značilnosti (mladostni polet in navdušenje, neobremenjenost s preteklostjo, z osebnimi zmagami in porazi, kritičnost, radikalizem, antitradicionalizem, nekonformizem ipd.) velike možnosti, da se opredelijo za napredno. Naprednost mladine v družbi je odvisna od tega, kako se mladina povezuje z revolucionarno silo v družbi, to je v naši stvarnosti povezovanje z Zvezo komunistov. Zato je ena izmed najvažnejših nalog revolucionarne sile, da s svojo teorijo in prakso vpliva na marksistično svetovnonazorsko opredeljevanje mladine.

Najboljša metoda vzgoje je samovzgoja. Tu omogočajo dozorevanje mladih medsebojne razprave, medsebojni vplivi in utemeljevanja. Ob idejnem vplivu Zveze komunistov in vplivu najnaprednejše družbene prakse sta prav taka samovzgoja in iz nje izhajajoči princip samostojnega političnega organiziranja mladih najbolj prilagojena družbenemu bistvu slovenskega mladincea.

Mladinska organizacija je do sedaj preveč prevzemala nase družbeno odgovornost za mlade ljudi in preveč je kopičila odgovornosti in pristojnosti, ki jih v praksi ni bila zmožna opravljati.

To so predvsem naloge, ki si jih je mladinska organizacija sama zadajala, ko je neposredno reševala življenjske probleme mladine. Take posege Zveze mladine, ki jih običajno imenujemo s skupnim izrazom »sindikalizem«, ni samo izredno težko teoretično opravičiti, saj v praksi često pomenijo sektaški odnos do samoupravljanja, ampak so tudi precej več škodili kot koristili mladim, ker so se zaradi šibkih sil izjavili običajno že kar na začetku.

Podobno usodo so doživele tudi tiste akcije, ki niso bile zasnovane ali zavestno sprejete v Zvezi mladine in jih je organizacija avtomatično prevzemala od drugih, predvsem od Zveze komunistov in Socialistične zveze. Če mladi ljudje kaki akciji ali razpravi niso znali dati svoje vsebine in če se je niso lotili po svoje, se je izrodila v navadno transmissijsko premlevanje in prežvekovanje.

Zveza mladine je morala ob precej nezadostnem znanstvenem raziskovanju problemov mladih pogosto iskati podatke in oporo za svoje delo, kakor je pač najbolje vedela in znala: sama je organizirala raziskave, analize in ankete, ki pa jim lahko očitamo najmanj laičnost in dvomljivost rezultatov.

Že te tri vrste dejavnosti so v preteklosti precej zaposlovale mladinsko organizacijo in njena vodstva. Ker Zveza mladine zaradi tega ni bila učinkovita, dosledna in avtentična, je izgubljala tisto zaupanje članstva in mladih ljudi nasploh, ki bi ga bila organizacija mladih morala imeti, oziroma si tega zaupanja sploh ni pridobila.

Dosledno odpravljanje teh pomanjkljivosti, graditev pravičnega in jasnega koncepta v življenju so pglavitne današnje naloge Zveze mladine. Za to so, če deloma izvzamem gmotne težave, vsaj v naši republici ugodne razmere, medtem ko je v jugoslovanskem prostoru bolj čutiti nekatere konservativne odpore, ki z apologetskim žarom branijo sedanje stanje in so kvečjemu pripravljene reči, da so obstoječe pomanjkljivosti Zveze mladine »v nasprotju med dobrimi koncepti in slabo prakso«.

Mladinska organizacija mora graditi na spoznanju, da mora sleherni mladinec sam zase sprejeti osnovna načela socializma, da se mora sam prepričati o pravilnosti marksističnih dogajanj, in to z analizo odnosov, v katerih živi, dela ali pa se uči. Pri tej analizi, pri tem iskanju mu je potrebna

pomoč starejših, šole, znanstvene literature in njegovih tovarišev, združenih v Zvezi mladine. Ta odnos, v katerem mladi preverjajo sleherno resnico in skušajo ponovno najti odgovore na že zdavnaj rešena vprašanja, kar nekateri neustrezno imenujejo prevrednotenje vrednot, mnoge starejše tovariše preseneča in vznemirja. Vendar njihov nemir ni upravičen, kakor tudi ni upravičeno, če v slehernem nerodno zastavljenem vprašanju vidijo reakcionarno misel. Ponavljanje argumentov in iskanje novih, današnji stvarnosti ustrežnejših, ne bo razvrednotilo nobene prave vrednote, niti je ne bo spodkopalo, pač pa bo pomagalo, da se bodo mladi do teh vrednot izvirno opredelili, jim dali svoj specifični smisel in utemeljenost in se bodo nato s prepričanjem zavzemali za njihovo uveljavitev.

Te ugotovitve veljajo za veliko večino slovenske mladine, saj podatki kažejo, da največji del mladih sprejema osnove naše socialistične ureditve, družbeno lastnino proizvodjalnih sredstev, samoupravljanje, delitev po delu, da pozdravlja reformo gospodarskih in drugih družbenih odnosov, da se zavzema za resnično socialistično moralo itd. Vendar so pri določanju teh ciljev mladi pogosto nejasni in nedoločni, niso jim znane vse njihove razsežnosti in vsebina, hkrati pa jih motijo nedoslednosti v praksi, birokratski, tehnokratski in drugi odkloni, motijo jih protislovja družbenega razvoja in ne tako redko hinavščina nekaterih njegovih nosilcev.

V teh odnosih bo morala Zveza mladine Slovenije v prihodnje delovati predvsem na treh področjih, in sicer na idejnem, na vzgojnem, poleg tega pa bo morala skrbeti za sistem zadovoljevanja življenjskih potreb mladih ljudi.

Idejna vloga Zveze mladine je v tem, da bo mladiška organizacija veliko bolj kot doslej pripravljala vsebino in oblike dela, v katerih bodo mladi s študijem sodobnih vprašanj, z neposrednim reševanjem le-teh v okviru samoupravnega sistema, z učenjem in delom prispevali k svojemu idejnemu dozorevanju in odraščanju. S svojimi pogledi in nazori mladi seveda ne bodo smeli ostajati osamljeni, ampak se bodo morali udeleževati boja mnenj v celotni družbi, da bodo tako preverjali vsebino in vrednost svojih spoznanj. Poglavitni pomen idejnega dela v Zvezi mladine je omogočiti mladim ljudem, da sprejmejo marksistični svetovni nazor in da se na tej osnovi združujejo in angažirajo.

Zaradi vzgojne funkcije Zveze mladine morajo biti njene aktivnosti izraz interesov mladih, njihovega medsebojnega povezovanja, razvijanja in prepletanja, tako da bodo vzgojna zavzetost, tovarištvo itd. v resnici plod spoznanj sleher-

nega posameznika, ne pa suhoparne resnice, naučene ob pomoči abstraktnih zgledov.

Zveza mladine danes ne more mimo eksistenčnih vprašanj mladega človeka. Šolanje, štipendiranje, kreditiranje, nastanitve, zaposlovanje, nagrajevanje po delu, odhodi na delo v tujino in podobno so kljub nespornim prizadevanjem družbe, da bi vse to hitreje in uspešneje reševala, še vedno odprti in nerešeni problemi. Marsikaterega mladega človeka pahnejo v hude življenjske, osebnostne in moralne krize. Zveza mladine sicer ne more reševati vsakega takega primera posebej, niti ne more prevzeti odgovornosti ali dolžnosti, da bi uredila katerega izmed omenjenih kompleksnih problemov, vendar pa mora vplivati na pospešeno reševanje v okviru pristojnih organov in argumentirano zahtevati večjo družbeno skrb za reševanje problemov mladih.

Zveza mladine mora omogočiti vsakemu mlademu človeku spoznanje, da je njegova usoda v veliki meri v njegovih rokah in da so njegove življenjske perspektive odvisne predvsem od njegovega dela in od njegove aktivnosti v samoupravljanju. Ne varuštvu nad mladimi, ampak osveščanje in angažiranje mladih neposredno v danih demokratičnih možnostih, je prva vloga mladinske organizacije.

V skladu s temi temeljnimi ugotovitvami mora mladinska organizacija tako delovati, kot ustreza današnji mladini. Zlasti pomembna je uporaba sredstev javnih komunikacij, pomembno razvijanje klubske aktivnosti (danes delajo mladi v Sloveniji v 274 klubih, od tega pa jih je 16 izredno mladinskih), uveljavljanje in širjenje marksističnih krožkov (na srednjih šolah v Sloveniji jih je čez 30), organiziranje šol za življenje (danes v Sloveniji samo 4), pomoč posebnim mladinskim organizacijam (športnim, kulturnim, počitniškimi in drugim) in še vrsta podobnih dejavnosti.

O politični organiziranosti mladih obstaja tudi več napačnih mnenj in špekulativnih teorij. Posebej mislim, da so se preživele zahteve, da bi bilo poleg Zveze mladine potrebno organizirati še kadrovsko mladinsko organizacijo, nekak SKO J. Te zahteve v bistvu zanikujejo idejno vlogo komunistov v Zvezi mladine in iščejo zanjo nekakšen organiziran nadomestek.

Enako napačna so tudi mnenja, da bi morala biti mladinska organizacija avantgarda, da je njen poglavitni cilj kritičnost, da je njena osnovna vloga kritika birokracije itd. Vsi, ki tako mislijo, zahtevajo konec koncev močno mladinsko organizacijo strankarskega opozicijskega tipa, ki samo-

upravnim razmeram sploh ne bi ustrezala in bi bila nasprotna temeljem naše družbenopolitične ureditve.

Za politično aktivnost mladih je pomembno vključevanje v Zvezo komunistov. V Zvezi komunistov Slovenije je (podatki z dne 31. 12. 1965) 71 128 članov, od tega jih je 7412 ali 10,4% starih do 25 let. Številke jasno kažejo, da je mladih članov Zveze sorazmerno malo. Vzroki so različni, precej pa je tudi nezaupanja mladih v Zvezo komunistov in komunistov do mladih. En pojav pogojuje drugega in narobe. Oba sta enako neutemeljena. Počasnemu sprejemanju mladih botruje tudi ne tako redek sektaški odnos mladih komunistov, ki so neverjetno kritični ob sprejemanju svojih vrstnikov. Čas je, da se nad tako počasnim sprejemanjem zamislimo in da ga skušamo popraviti.

Današnja mladina si želi, kakor vsaka druga mlada generacija v zgodovini, da bi se osebno in družbeno uveljavila. Ta uveljavitev pa je najbolj mogoča v razmerah socialistične družbe. Za to si prizadeva večina mladih posameznikov in mlada generacija v celoti. Potemtakem ne moremo govoriti o krizi mladine ali mladinske organizacije, saj so nam nekatere slabosti in zaostitve (npr. na področju političnega organiziranja mladine) le potrdilo in spodbuda, da bomo probleme mladih v prihodnje bolj reševali.

»Želja mladih ljudi, da se družbeno uveljavijo in da usklajajo svoje življenje s sodobno civilizacijo, kulturo, znanostjo in tehniko, je naravna in nezadržna.« (Teze za VI. kongres SZDLJ.) Od izpolnitve te želje pa je usodno odvisen napredek naše socialistične družbe.

JANEZ KOCIJANČIČ

Po mnogih srečanjih z mladimi

Zares mi je žal, da se nisem mogla udeležiti pogovora, ki ga je vaše uredništvo pripravilo ob temi »*Mladi in naš čas*«. Neposredna prisotnost pri takem pogovoru omogoča veliko bolj zavzeto udeležbo pri razmišljanju, zato se s tem dodatnim diskusijskim prispevkom najbrž ne bom mogla enakovredno vključiti v razpravo. Vašemu povabilu pa se ne morem odreči. Iz preprostega razloga, ker imam mlade ljudi zelo rada. Veliko sem delala z njimi kot prosvetna delavka, naj je bilo na področju predmetnega pouka moje

stroke, ali še več na področju filmske estetike, v cikličnih predavanjih »šol za življenje«, v eksperimentalnih stikih z gojenci in gojenkami v vzgajališčih za mladostne prestopnike. Pa še drugod smo se srečevali, v dolgoletnih pismenih stikih. Bila sem sedem let svetovalka rubrike »Včasih mi je hudo« v Mladini, Irena. (V začetku je bil psevdonim zelo potreben, kasneje vedno manj, kajti zaupanje je prebudilo zaupanje in danes se lahko pogovarjamo odkrito, brez predsodkov z mnogimi mladimi ljudmi o njihovih stiskah in problemih, ne da bi bila med nami potrebna kulisa.)

Vsega, kar sem naštela, bi seveda ne bilo potrebno navajati, če bi se, recimo, s »kvantiteto« dela ne hotela zavarovati pred morebitnim očitkom mojim kasneje povedanim mislim, češ da sem prevelik optimist ali da me zavajajo prepovršna izkustva.

Po mnogih srečanjih z mladimi imam torej pravico do mnenja, ki je kajpak še vedno subjektivno, ni pa iz trte zvito, niti demagoško, ni špekulantsko vis-a-vis mladih in ni nepravilno v oceni vseh nas, ki bi morali biti učinkovitejši organizatorji, mentorji, vzgojitelji, mobilizatorji aktivnih in tvornih sposobnosti naše mladine.

Trdim, da našim mladim rodovom ne bi smeli očitati, češ da so slabši, kakor so njih očetje, da so idejno in politično premalo zreli, razvajeni, oropani vrednot, površinski in plehki, usmerjeni samo ali predvsem v pridobitništvo materialnih dobrin na račun svojega nedela, a z veliko zahtevnostjo in s takojšnjo pripravljenostjo na revolt, če ne gre vse po njihovih željah.

V določenih krogih mladine se vsaj navzven, sodeč po zunanjih manifestacijah govorjenja in dejanj, pojavljajo elementi opisanih očitkov, toda ti krogi so številčno omejeni in nikakor ne predstavljajo centralnega dela naše mlade generacije.

Večina namreč živi drugače in si oblikuje svoj življenjski ter, žal, tudi svetovni nazor precej bolj po svoji lastni presoji in zmogljivosti kakor z našo pomočjo in podporo.

Pri vseh mladih ljudeh pa je čutiti pomanjkanje naše sposobnosti, da bi znali, kar je pozitivnega v uveljavljajoči se mladi osebnosti, *usmerjati k pozitivnemu dejanju, k pozitivnemu razmišljanju, torej k intenzivnejšemu formiranju jutrišnjega človeka, ki nas bo lepega dne moral nadomestiti s polno odgovornostjo pred družbo in seboj.*

Spoznala sem, da malo ali nič ne opravimo s praktični-
stično pedagoško intervencijo ob velikih svetovih moralnih, etičnih in političnih vrednot, če govorimo mladim s frazo,

s parolo, s črno-belo sliko. Dokler je osnovnošolski otrok še naiven in nekritičen, verjame v črno-bele opise družbenih razmer, naše preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Pozneje pa prisluhne življenju doma, na ulici, v skupnosti, kjer živi po nekaj let, primerom, ki jih — izolirane — ne razume po zakonih dialektike, marveč jih vrednoti samo z intenzivnim čustvenim doživljanjem. Zanj postaja recimo predstava o članih ZK na splošno vse bolj črna, ker zna razmišljati o enem, dveh, treh ali komaj nekaj več negativnih primerih, ki jih pozna. Ne razmišlja o celoti. To je le primer med mnogimi, ki bi jih lahko označili kot problem osamljenosti mladine v času dozorevanja in osamosvajanja stališč, sodb, nazorov. Za pesimizem dela mladine smo soodgovorni.

Kadar se mladim približaš z ustreznim poslušom in z ustrežno nevsiljivostjo, se ti odprejo. Postajajo dovzetni za razprave, naj so teme še tako delikatne. In nihče ne zardeva, ne mladi, ne mi, njihovi vzgojitelji. Spekter vprašanj, ki ostajajo med mladino brez pravšnjega pojasnila, je izredno bogat. Dotika se čisto medosebnih intimnih sfer človekovega življenja in sega do odtenkov zunanjepolitičnih vprašanj. Zdi se mi, da zares premalo poznamo svet našega, v dilemah sodobnega sveta iščočega se mladega človeka. Pre-pogostokrat ga obremenjujemo z manj pomembnimi vsebinami, namesto da bi opravili vsebinsko selekcijo in se tudi v metodah približali tisti stopnji, kjer se zahteva čim več samostojnega vrednotenja od slehernega učenca, ne le od najbolj nadarjenih in najbolj razgledanih.

Zame je prav tako eno izmed pomembnih vprašanj precej neljubeznivo spoznanje, da zlasti centralna organizacija za mladino, Zveza mladine, vsebinsko ne zaživi dovolj in je v njej čutiti še vedno preveč formalizma. Pa vendar obstaja vrsta dobrih načelnih smernic za delo te organizacije. Zdi se, kakor da manjka prepotreben vmesni člen med sklepi, usmeritvami in izhodišči ter med množico mladih. Ali lahko za tak vmesni člen označimo predvsem mladinskega funkcionarja? Močno dvomim, kajti velikokrat sem se prepričala o dobronamernosti in o velikem osebnem hotenju mladega vodje mladih, rezultata pa vendarle ni bilo zaželenega. Mislim, da sodi k »vmesnemu členu« nujno potrebno zrelo mentorstvo.

Bila sem pred kratkim v nekem mladinskem klubu v Ljubljani. Povabili so me, naj jim kaj spregovorim o problemih mladih ljudi pri nas in po svetu, pa smo hitro ugotovili, da je primerneje, če o teh problemih spregovorijo oni sami, člani kluba. Pogovor je stekel v neprisiljenem vzdušju, sproščen in problemsko bogat, a kdaj pa kdaj tudi brezizhoden.

Ali vsaj zelo težko rešljiv. V celoti pa mi je to zadnje srečanje znova potrdilo vero v naše mlade ljudi, o čemer sem že velikokrat razmišljala.

— Poglejte, so mi rekli, vrsta vprašanj nas tare. Zakaj se na primer ne moremo dodobra spoprijateljiti niti s člani organizacije Zveze borcev niti z drugimi družbeno političnimi organizacijami. Žal nam je, da premalo poznamo dejanske dileme bivših borcev. Naša spoznanja so nekako površinska, obremenjena z zgodovinskimi podatki. Človeško bi jih radi razumeli in tudi to bi radi spoznali, zakaj se zapirajo vase, misleč da so tej, naši družbi svoj dolg že poravnali, zdaj pa, kakor da so odveč. Zakaj se nekateri vdajajo pijači, zakaj so malodušni, zakaj osebno ne rastejo naprej, kakor rastejo spoznanja o naši družbeni situaciji in o najrazličnejših razvojnih premikih, vključno z reformo?

Veliko so mi govorili o akciji cerkve, ki gre v korak z najnovejšimi interesi mladine. Uprizori, recimo, koncert »električarjev« v cerkvi, omogoča filmske predstave in intenzivno klubsko življenje na področju kulturnih in športnih dejavnosti.

Precej vem o tej akciji tudi sama, iz glasila, ki je preseglo naklado naših najbolj razširjenih listov in ki uvaja nov stil pisanja z glavno usmeritvijo k študirajoči mladini.

Človeku je težko, ko ob takih debatah ne more spodbuditi naših mladih ljudi k boljšim in učinkovitejšim akcijam, za katere je poleg taktike in vsega ostalega potreben predvsem denar, precej več denarja, kot ga premorejo terenske družbene organizacije. To je ponekod žalostna resnica. In žalostno je, da marsikje prevzemejo iniciativo za akcijo mladih naši idejni nasprotniki, ker so se zelo prilagodili dilemam mladine.

Ni naključje, zakaj se vodi v verskem listu obširna razprava o huliganih s ciljem zagovora njihove trenutne človeške krize. Nič, prav nič ni naključno, kar se dogaja. In ob tem se premalo resno vprašamo, kam bo zamikalo mladega človeka, ki je v določenem obdobju svojega življenja že zaradi psihičnih pretresov nagnjen k nekemu izolacionizmu, begu v irealnost, k zanikanju potrebne aktivne udeležbe v skupnosti, kjer dela (se uči, se poklicno usposablja itd.). Zdaj pa, kakor da gre za neke vrste tekmo zanj, kdo si ga bo pridobil, kdo pritegnil v trenutku, ko je znova dovtetnejši za vodstvo, ob organizirani akciji. Vsekakor tisti, ki je spretnejši, sposobnejši, bolj prepričljiv.

Ne razmišljam v znamenju kakršne koli nestrpnosti, nasprotno, demokratična širina je velika prednost v naši druž-

bi, je znamenje svobodnosti in naše politične moči, toda žal mi je zaradi malodušja, ki nastaja med mnogimi zaradi omejenjene situacije.

Mislim, da smo v odnosu do mladih ljudi premalo angažirani in da ne prevzemamo nase vse odgovornosti, ki je potrebna pri ustvarjalnih odnosih z mladino. Zame je problem številka ena najti vsebino in formo za našo aktivizacijo pozitivnega hotenja mladih in to ni lahka naloga. Najbrž je že skrajni čas, da se tej nalogi posvetimo z mnogo večjo intenzivnostjo, kot je nekaj splošnih ugotovitev in napotkov ob kongresih in velikih posvetih.

Sprejmite, prosim, ta moj prispevek za del razprave na vašem koristnem posvetovanju. Nič več nisem hotela, kajti če bi hotela več in globlje spregovoriti, bi morala negirati velik del moje osebne prizadetosti in neposrednega reagiranja ob določenih situacijah v življenju mladine.

Nisem torej niti za pretirano pomilovanje mladih, češ da smo jih pahnili v svet brez slehernih vrednot, še manj pa sem za površinsko in krivično obsojanje teh rodov, izhajajoč iz mota očitkov: Naša družba jim nudi vse, oni pa so nam zrasli čez glavo...

Ne eno ne drugo ni točno.

Oprostite, da svoje razprave nisem navezala na misli tistih, ki so se na posvetovanju oglašali, in sem lahko prebrala zapisnik o posameznih diskusijskih prispevkih.

Hotela sem razpravljati pošteno in odkrito, tako kakor pač občutim problematiko mladih ob delu, ki me je povezalo z njimi.

JOVITA PODGORNIK

Gimnazija in življenje

Konferenca ZMS in kongres SZDL Slovenije sta bila povod za živo razpravo o mladi generaciji. Novega netiva k ognju teh razprav so prav zadnji čas dodale teze o reformi šolstva II. stopnje. Vzrok teh razprav ni iz trte izvit, saj gre za to, ali bo mogla mlada generacija uresničiti predvideni družbeni razvoj. Skrb vzbujajo njene manifestacije nezadovoljstva v obliki prekipelega »zadovoljstva« in družbene neaktivnosti. Očitkov, ugotovitev, mnenj itd. je še dosti, nekaterim vse to govorjenje že preseda. Odveč

ali ne, vsekakor je bolje, da trikrat zamenjamo besede kot že storjena dejanja, zato si dovoljujem z majhnim člankom o gimnaziji vtakniti se v razprave o, širše gledano, družbeni reprodukciji »zavesti«.

Gimnazija je najbolj razširjena srednja šola pri nas, ima potemtakem zelo pomemben vpliv na formiranje izobraženstva, s tem pa tudi na vse družbene procese, v katerih to sodeluje. Število izobraženstva bo še rastle, zasedli bodo vsa delovna mesta, ki to zahtevajo (imamo še velike »rezerve« v proizvodnih panogah!). Upravičeno se zato vprašujemo, če bo današnja generacija dijaštva upravičila upe, vložena sredstva, in se ustvarjalno, zavestno vključila v prihodnja družbena dogajanja. Seveda to ni samo vprašanje, ampak upravičena zahteva do današnje družbe, da pripomore svojemu mlajšemu rodu stopiti v vrste naprednih oblikovalcev v verigi družbenega razvoja. Življenjske izkušnje povedo, da je dvom utemeljen. Precejšnjemu delu dijaštva, ki uspešno opravi maturo, smemo očitati, da ni toliko zrelo, kolikor od njih lahko na tej stopnji spoznanja življenja in izkušenj pričakujemo, da ne zagotavlja takšnega družbenega razvoja, kot je objektivno mogoče. Seveda jih ne moremo primerjati s prejšnjimi maturanti, ker je obseg snovi danes veliko večji, spominskega dela pa je manj. Pa še en bistven razložek obstaja: samo znanje za nas ne more biti dovolj, pomembna je še svetovnonazorska in življenjskopraktična usmeritev človeka, saj lahko le-ta svoje znanje uporablja napredku v prid ali proti njemu. V bistvu ima danes dijak pred sabo dve nalogi — in šola tudi — in bistvene pomanjkljivosti, ki jih očitamo dijaštvu (in s tem neposredno šoli), izvirajo iz naslednjega:

— obe prej našteti plati vzgojnega (saj izobraževanje je del vzgoje!) procesa ločujemo,

— v vzgojnem procesu imamo velike pomanjkljivosti strokovne narave in težave z nečim, kar bi sploh ne smelo biti problem — z denarjem.

Največkrat nastopata oba vzroka hkrati in ni čudno, da si zastavljamo vprašanja o usposobljenosti mladega izobraženstva. Prvo trditev naj osvetli naslednja, pogostna izjava šolnikov: »Šola mora oblikovati ljudi, jih obtesati, narediti jih takšne, da bodo za družbo uporabni.« Saj to je v bistvu res, čeprav je vprašanje, koliko se to posreči, nerešeno. Ti šolniki mislijo pri tem na nekaj drugega — šola mora narediti iz učencev ljudi, ki bodo ustrezali zahtevam, normam, ki jih postavlja družba, zato je šola le družbeni organ, v

končni posledici organ uniformirane vzgoje, zato stoji zunaj družbe in se učenci uče v njej le posredno. Drobcev takega gledanja je v vsem šolstvu dovolj in njihovim nosilcem gre »zasluga«, da lahko še vedno kritiziramo tako imenovano izkrivljeno podobo življenja, ki da jo šola ustvari. Nekateri pretiravajo s temi iluzijami, ki da jih dobi dijak, ker to ni res (velja pa za osemletko in strokovne srednje šole, pa še tam je odvisno le od moči predavateljev). Res je le, da po zaslugi tako pojmovane vloge šole le-ta ni življenjska, kajti čeprav objektivno je del družbenega življenja, in se vse splošnodružbeno veljavne norme kažejo tudi v šoli, jo subjektivno postavljajo na rob življenjskega toka. Vzrok temu so ostanki nekdanje režimske miselnosti šolnikov in oblasti in čeprav ga zavestno podpira le malo naših profesorjev, vendar onemogoča, da bi dijak v času in ob času šolanja življenje spoznaval tudi neposredno. (Gre predvsem za realno družbeno življenje in njegov mehanizem gibanja.) Abiturient ima ob odhodu iz šole največkrat nepopolno podobo življenjske resničnosti, v katero naj bi stopil vsaj do neke mere pripravljen. Konflikt, ki naj bi na prehodu nastal, pa je že zelo miljen, zakaj dijak pozna mnoge trde resnice življenja družbe po življenju lastne okolice. Ob tem ustvarja svoja mnenja, ki so zanj pozneje v življenju bolj odločilna kot marsikaj tega, kar sliši v šoli. Posebne skrbi vredna posledica je karierizem, združen z malomeščanstvom, ki se pojavlja med dijaštvom. Gre za naslednje: »Pomembno je, da naredim šole, da se prikopljem na položaj in dobro živim. Domovina je korito« (zanj). Šola, ki ni takšna, da bi znala te vsakdanje konflikte pojasniti (ne preprečiti, kajti tega ne more, ker jih ne ustvarja, saj gre za nepravilnosti, ki jih dijak opaža v vsakdanjem življenju, in za nesoglasja med teoretično resnico in njeno popačeno, toda resnično sestro v življenju), je neživljenjska šola. Šola, katere absolventi se ne morejo ustvarjalno pridružiti skupnim prizadevanjem, je neživljenjska. To je poglavito merilo družbene vrednosti naših gimnazij in pri razpravah o življenjskosti šole na to dostikrat pozabljamo. Teoretični popravki so lahki, praktični pa ne. V šolo je treba vpeljati prav ista načela kot v vso družbo in če postavljamo samoupravljanje na čelo odgovornosti, kajti vse to predstavlja neprecenljivo orodje za ustvarjanje družbe na višji humanistični stopnji, potlej je treba vse naštetu nujno in dosledno vpeljati v šolo. Dijak mora razen znanja dobiti še samozavest in zmožnost treznega, samostojnega presojanja, ker le takšen bo lahko uporabil zgor-

nja »orodja« družbi in sebi v prid. Da bi to dosegli, je potrebno dvoje:

1. Našteta načela je treba vpeljati v šole, jim prilagoditi sistem šolanja, učne načrte, metode, organizacijsko in drugo delo, dati materialne možnosti, spremeniti toga mišljenja vseh prizadetih itd. To je stvar strokovnjakov, zato jo prepustimo njim.

2. Pridobiti dijaka, da se bo iz dosedanje šole sposoben vživeti naravnost v trdo, živo, resnično življenje, čeprav bo še sedel v šolskih klopeh. To ne bo posebno lahko, kajti danes dijak z malo sreče šolo naredi, če se uči ali ne, zna ali ne, če se zanima za karkoli ali pa ne. Z maturo v žepu se loti uresničevanja zamisli o zasebni sreči, do katerih je prišel v štirih letih gimnazijskega šolanja. Odgovornost do dela, — celo rednega šolskega, je slaba, učni uspehi pa tudi. Verjetno v letu ali dveh vidnih sprememb na tem področju ne bi dosegli, čeprav bi uvedli v dijaško življenje na šoli kar najširše samoupravne možnosti. Pa vendar bi to morali narediti, da bomo čimprej spremenili odnos dijaka do šolskega dela in lastnega oblikovanja. Današnja samouprava dijakov je le papirnata, saj so se o razrednih akcijah pogovarjali že davno. Dijak naj ima možnost svobodnega, samostojnega odločanja za študij ved, za način študija, vse to na podlagi resničnih podatkov o družbeni potrebnosti določenega kadra, o pomembnosti določenega znanja, o drugih značilnostih določenih ved. Ko bi se dijak seznanil s tem, kar ga zanima, kar je družbeno koristno (in ravno tudi zanj ugodno), potem bi njegov odnos do dela bilo mogoče izboljšati. S čim? S tem, kar danes pove fraza: »Učite se zase, za življenje«. To je za dijake prazen stavek, ker večinoma niti v zadnjem letniku ne vedo, kaj bodo študirali in kaj doštudirali, pa tudi zato, ker je veliko znanja v življenju za povprečnega dijaka v resnici neuporabnega, pomembnosti splošne izobrazbe in višje kulturne ravni pa dejansko ne priznamo (lepa načela tu niso važna). Dijak mora že ob vstopu v šolo spoznati družbeni položaj in zahteve (ter možnosti) po kadru. Če bo zatrdno vedel, kaj bo lahko študiral, se bo tega tudi učil — učil se bo za življenje, ne pa, kot sedaj, le za ocene. Najpomembnejši motiv za učenje pa je dosledno uresničenje načela »kdor več zna, več velja«. Kajti le tako bo dijaka želja po boljšem osebnem življenju vodila k bolj odgovornemu delu v mladih letih. Jasno je treba povedati, da sebi lahko koristi le tisti, ki hkrati koristi družbi, skupnosti, in da je to ena izmed maksim socializma. S tem bi zbudili gonilno

silo osebnega prizadevanja, še prej pa bi morali v resničnost zagotoviti okoliščine, kot so bile omenjene. Dijaka je treba tudi pripraviti, da se bo znal spoprijeti z napačnimi stališči posameznikov v lastno (in družbeno hkrati) dobro. Pri tem bi morale odigrati zelo važno vlogo celice ZK po gimnazijah. Žal pa je tako, da včasih celo profesorji družbenih ved nočejo stopiti v ZK, češ da lahko bolj odkrito povedo svoja mnenja zunaj nje! Znano je, da dijaštvo zelo ostro presoja vlogo ZK. Uveljavljanje samoupravljanja, angažiranje in povezanost šole z družbeno prakso pa bi ji morale vrniti ugled naprednega elementa v naši družbi. Toda to je že poglavje zase, ki bi ta tekst preveč zapletlo, zato le še kratek povzetek:

Večina pomanjkljivosti, ki jih očitamo gimnaziji, izvira iz tega, da le-ta ni življenjska. Zato je treba vpeljati vanjo vsa splošnodružbena načela sedanjosti, kot samoupravljanje, odgovornost, humanizem; motiv za zavestno dijakovo delovanje naj bo njegova želja po boljšem (kjerkoli; ta dijaški izraz ni pod nobenim vplivom z Zahoda!). Praktične spremembe naj izvedejo strokovnjaki, za mnenje poprašajmo tudi dijake, gimnazija pa naj se bifurcira, ker le tako lahko nudi možnost izbire predmetov in znanja. Gimnazijec naj ve, kakšna je njegova vloga in prihodnost.

Teze predloga o reformi šolstva II. stopnje dokaj upoštevajo nekatere spremembe, podobne opisanim, posebno na področju približevanja šole življenju, in to v vsebinskem pogledu. Kritike, ki smo jih zasledili v dnevnem časopisju, so pa tudi zelo utemeljene. V tezah je opaziti med drugimi veliko napako, da namreč šolo približujejo življenju tako, da njeno raven znižajo na raven resničnosti, kar je očitno predvsem v odnosu do humanističnih ved. Socializem je v bistvu družba, ki daje človeku še največ možnosti uresničevanja. Njena vsebina bi morala biti višja stopnja humanizma. Da je v tej smeri še veliko neznanega, nam povedo razni seminarji in sestanki o moralnih plateh družbenega dogajanja, ki jih je vedno več. Anketa med srednješolsko mladino je pokazala, da je dijaštvo izredno kritično razpoloženo ravno do napak v območju humanizma. Zahteva po večji humanizaciji gimnazije je zato okrepljena z dvema nujnostma: šola naj da odgovore na vsa aktualna vprašanja, s čimer se bo njen resnični vzgojni vpliv zelo povečal in bo dijak aktivno sodeloval v dogajanjih okolja že v šolskih letih; ves vpliv šole naj bo usmerjen tako, da bo dijak postal humanist iz notranje potrebe in nagnjenja,

kajti le človek z bogatim duhovnim življenjem bogati ozračje medčloveških odnosov v družbi. Obsežnost predmetnika družbenih ved niti ni tako pomembna, saj se humanizma ne da naučiti. Ustvari jo lahko le vsak sam zase. Če je takih posameznikov dovolj, se humanizira tudi družba. Šolska prizadevanja morajo zato biti usmerjena v ustvarjanje takega okolja, ki bo omogočalo notranjo duhovno rast dijaka. Vse vede in druge dejavnosti so pri tem enako pomembne, še najbolj pa odnosi na šoli in v šolskem ter dijakovem okolju. Družboslovni predmeti pa vendar ohranijo svojo pomembnost kot predmeti, ki najlaže ustvarjajo možnosti za notranji preporod, ker pač razkrivajo pred dijakom človeka, družbo in njeno zgodovino. Ponavljam: število ur iz teh ved ni pomembno, pomembna je njihova kvaliteta, ki naj se ocenjuje glede na zgornje zahteve. Zgodovina, na primer, izgublja svojo pomembno vlogo pri oblikovanju osebnosti, ker se je spremenila (ali bolje — takšna je vedno bila) v golo analizo preteklosti, tako suho in nezanimivo, da dijaka ubija. Današnji predmet zgodovine v gimnazijah je še vedno leksikonski, še celo usklajen ni vedno z drugimi vedami, kjer bi zgodovinska dognanja lahko uporabili. Največkrat je le od dobrega ali slabega predavatelja odvisno, kakšen odnos do te prepotrebne vede bo dobil učenec. Formalno znanje, ki ga profesor lahko tudi izsili, ni prav nič vredno, če si dijak z njim ne pomaga obogatiti lastnega duha. Kajti v nasprotnem primeru zgine z znanjem tudi potencialna globlja vsebina, ki bi jo lahko učenec, razvijajoč se v osebnost, sprejel.

Podobno je z vsemi drugimi predmeti. Še posebno za humanistične pa velja, da formalna izobrazba družbi nič ne koristi. Žal pa dobi posameznik za to od nje celo nagrado — priznanje v obliki zrelostnega spričevala. Dijakov odnos do tega je razumljiv, saj je enak družbenemu. Formalno učiti se je mnogo lažje, kot prizadevati si za lastno poglobitev. Dokler družba ne bo ustvarila možnosti za večjo življenjsko pomembnost humanistov kot ljudi, si dijak in profesor ne bosta prizadevala prestopiti ozke meje današnjega izobraževanja. Formalne zahteve po znanju so manj ostre, kot so bile nekdanj, zato ima današnji dijak manj formalnega znanja, toda te razlike kako drugače (na že opisani način) ne nadomesti, ker mu to za prijetno življenje ni neogibno potrebno. Prišlo je tako daleč, da je globlja življenjska zmožnost za teoretično delo dijaštva že dokaj zakrnela, praktično pa, narobe, zelo narastla. Ne da

bi dijaki ne hoteli, toda v šoli in drugje v okolju ne nalletijo na mentorsko pomoč pri gradnji lastne osebnosti, ampak se sredi tega procesa prilagajajo tistim normam in oblikam življenja, ki jih opažajo. Žal so te zunanje norme dostikrat tudi edine.

Povzetek: gimnazija naj postane bolj humanistična; na tem področju mora presegati resnično življenje, kajti le tako bodo njeni absolventi presegali povprečni humanizem in ga dvigali. Formalno znanje, posebno na področju humanističnih ved, samo kot tako ne zadostuje. Na tem področju je treba v gimnaziji marsikaj spremeniti. Bifurkacija gimnazije je tudi s tega stališča upravičena, pač glede na različno nagnjenost učencev do politehniških in humanističnih ved.

Kakorkoli že, spremembe v gimnaziji so neogibne, ker ustvarja sedanja gimnazija ozračje, v katerem prihaja dijak do spoznanja, da je življenje igra. To spoznanje, ki je sad družbenih vplivov na dijaka, pa utegne biti usodno ne za posameznika, ampak za nadaljnje družbene perspektive. Menim, da so nekateri predlagani ukrepi vsaj deloma preprečevalni glede na neljub proecs, ki vpliva na gimnazija in v enaki meri še na večji del mladega rodu.

CIRIL BAŠKOVIC

Nov način gospodarjenja s stanovanjskimi hišami

Novo gospodarjenje s stanovanjskimi hišami v družbeni lasti, se je začelo z resolucijo zvezne skupščine o nadaljnjem razvoju sistema stanovanjskega gospodarstva.¹ Za uresničenje načel te resolucije so bili izdani štirje zakoni, zlasti zakon o prenehanju veljavnosti zakona o financiranju gradnje stanovanj,² in temeljni zakon o gospodarskem poslovanju (gospodarjenju) s stanovanjskimi hišami v družbeni lasti.³ V posameznih republikah so bili že izdani ustrezni republiški zakoni, v naši republiki zakon o pravicah in dolžnostih stanovalcev pri upravljanju stanovanjskih hiš.⁴ Tudi občine so že izdale nekatere dopolnilne predpise.⁵

1. Doslej so stanovanjske hiše v družbeni lasti upravljali po načelih družbenega samoupravljanja polnoletni stanovalci stanovanjske hiše in lastniki posameznih delov stanovanjskih hiš po zborih stanovalcev in hišnih svetih. Nosilec pravic in obveznosti, ki so nastale v zvezi z upravo in vzdrževanjem hiše, je bila skupnost stanovalcev, ki jo je pravno izražala stanovanjska hiša kot pravna oseba. Pravna sposobnost hiše je bila omejena na navedeno področje in hiša je odgovarjala za obveznosti s skladi hiše. Na stanovanjski hiši so imele nadalje premoženjsko pravico uporabe družbenopolitične skupnosti, zlasti občine ali delovne organizacije, ki so kupile ali zgradile hišo. Ta pravica uporabe

¹ Glej Uradni list SFRJ, št. 21/65.

² Uradni list SFRJ, št. 34/65.

³ Uradni list SFRJ, št. 35/65.

⁴ Uradni list SR Slovenije, št. 36/65.

⁵ Tako je mestni svet Ljubljanski na seji dne 22. decembra 1965 sprejel štiri odloke, zlasti odlok o najvišji stanarini za stanovanja, ki jih upravljajo organizacije za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami in odlok o amortizaciji stanovanjskih hiš (Glasnik, št. 58/65), na seji dne 29. 1. 1966 pa odlok o minimalnih tehniških normativih za vzdrževanje stanovanjskih hiš v družbeni lasti in o načinu delitve sredstev za investicijsko in tekoče vzdrževanje ter upravljanje (Glasnik, št. 6/66).

je obsegala pravico dati stanovanje v uporabo ali poslovni prostor v najem in pravico prenesti stanovanjsko hišo na drugega uporabnika ali prodati družinsko stanovanjsko hišo občanu.

2. Po novem sistemu gospodarjenja s stanovanjskimi hišami v družbeni lasti te hiše upravljajo stanovalci in posebne organizacije za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami.

Stanovalci so imetniki stanovanjske pravice. Stanovalci hiše ali več hiš in lastniki stanovanj kot posameznih delov hiše sestavljajo zbor stanovalcev. Zbor stanovalcev voli, kot določa republiški predpis, v hiši, ki ima pet ali več stanovanj, hišni svet, ki skrbi za tekoče vzdrževanje stanovanjske hiše in razpolaga s sredstvi, namenjenimi za tekoče vzdrževanje hiše. Zbor stanovalcev voli tudi delegate v skupščino stanovalcev, ta pa voli zastopnike stanovalcev v organ organizacije za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami. Ta odloča o zadevah posebnega družbenega pomena s področja gospodarjenja s stanovanjskimi hišami.

Organizacije za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami so stanovanjska podjetja, enote delovne organizacije za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami in enote za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami, ustanovljene po določbah XVIII. poglavja temeljnega zakona o podjetjih. Tu gre za tako imenovane posebne storitvene enote.

Stanovanjsko podjetje skrbi za investicijsko vzdrževanje stanovanjske hiše in stanovanj, odloča o razpolaganju s sredstvi, namenjenimi za investicijsko vzdrževanje, in odloča o uporabi amortizacije za stanovanjske hiše, ki jih upravlja stanovanjsko podjetje.

Zbor stanovalcev lahko prepusti skrb za tekoče vzdrževanje stanovanjske hiše stanovanjskemu podjetju. Pogodbo o tem sklene na podlagi sklepa zbora stanovalcev s stanovanjskim podjetjem hišni svet (5. t. 6. člena republiškega zakona), pač v imenu vseh stanovalcev hiše kot njihov zakoniti zastopnik. Kaj je tekoče vzdrževanje in kaj investicijsko vzdrževanje hiše, določa npr. za Ljubljano odlok mestnega sveta o normativih za vzdrževanje stanovanjskih hiš in o načinu delitve sredstev za investicijsko in tekoče vzdrževanje.

Stanovanjsko podjetje je komunalno podjetje s posebno organizacijo. Posebnost je v tem, da pri upravljanju sklada stanovanjskih hiš, ki se šteje za osnovno sredstvo podjetja, za katerega pa vendarle velja poseben režim, soodločajo po svojih zastopnikih tudi tisti, ki so vložili hiše v ta sklad, in stanovalci. Ti odločajo o že omenjenih zadevah posebnega

družbenega pomena, zlasti o sprejemu načrta za uporabo sredstev sklada stanovanjskih hiš, o programu za investicijsko vzdrževanje, o graditvi in kupovanju stanovanjskih hiš iz denarnih sredstev sklada, o pogojih za oddajanje stanovanj v takih hišah, o kreditih v breme sredstev sklada, o prodaji stanovanjske hiše iz sklada stanovanjskih hiš.

3. Stanovanjska hiša ni več pravna oseba. Družbenopolitične skupnosti zlasti občine in delovne organizacije, ki so kupile ali zgradile hiše, imajo pravico uporabe na stanovanjski hiši, vloženi v sklad stanovanjskih hiš. Toda večina pravic in dolžnosti v zvezi z uporabo in razpolaganjem po zakonu pripada stanovanjskemu podjetju kot upravitelju, kot »mandatarju« nosilca pravice uporabe. Stanovanjsko podjetje je pravna oseba in v svojem imenu sklepa za uporabo stanovanja stanovanjske pogodbe, sklepa najemne pogodbe za poslovne prostore, pobira stanarino, sklepa pogodbe za dela, ki sodijo v investicijsko vzdrževanje, proda ali zamenja hišo ob pogojih, ki jih določa poseben zvezni zakon, tj. zakon o prometu z zemljišči in stavbami.⁶ Zvezni sekretariat za finance je izdal pojasnilo,⁷ da prodaja in zamenjava še ni mogoča, ker v 24. členu temeljnega zakona o gospodarjenju s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini omenjeni posebni zakon še ni izšel, prezrl pa je, da je ta posebni zakon zakon o prometu z zemljišči in stavbami.

Pogodbe o tekočem vzdrževanju stanovanjskih hiš sklepa hišni svet oziroma njegov predsednik. Te pogodbe sklepa pač v imenu stanovanjskega podjetja. Na podlagi teh pogodb je zavezano stanovanjsko podjetje, vendar le do višine sredstev, ki jih ima hiša za tekoče vzdrževanje. Stanovalci pa lahko večje stroške za tekoče vzdrževanje krijejo iz svojih sredstev.⁸ Če hišni svet naroči dela, ki presegajo sredstva, namenjena za tekoče vzdrževanje hiše, zaveže s tem vso skupnost stanovalcev, vse stanovalce. Zakon v SR Hrvatski daje hišnemu svetu pravico, da je stranka v sporu. Ta rešitev ni primerna. S tem bi imel hišni svet nekako omejeno pravno osebnost, ki pa tedaj, kadar bi hišni svet naročal dela, ki presegajo ustrezna sredstva hiše, ne bi imela nobene premoženske osnove.

Nosilec pravice uporabe stanovanjske hiše, ki je vložena v sklad stanovanjskih hiš stanovanjskega podjetja, ima pravico oddajati stanovanja v tej hiši, če ni v pogodbi s stano-

⁶ Prečiščeno besedilo, Uradni list SFRJ, št. 43/65.

⁷ St. 1/1-11640/1 z dne 10. 1. 1966, Iz prakse za prakso, 1966, št. 10.

⁸ Člen 15/2 t. z

vanjskim podjetjem drugače določeno,⁹ pravice oddajati poslovne prostore v najem, če je v pogodbi s stanovanjskim podjetjem tako določeno,¹⁰ pravico oddajati stanovanja v hiši, zgrajeni ali kupljeni iz dela stanarine, namenjene za amortizacijo stanovanjske hiše vložene v sklad stanovanjskih hiš, če je tako v pogodbi dogovorjeno (20. člen t. z.), pravico dati soglasje za uporabo sredstev za amortizacijo hiše, če je v pogodbi s stanovanjskim podjetjem tako določeno,¹¹ pravico dati soglasje za prodajo ali zamenjavo hiše, če je tako določeno v pogodbi. Vlagalec ima nadalje pravico zahtevati vrnitev stanovanjske hiše ali njene vrednosti v roku in na način, kot je določeno v pogodbi, ter ob redni likvidaciji ali stečaju stanovanjskega podjetja.

Od navedenih pravic vlagalca sta pravno posebno pomembni pravica oddajati stanovanje v uporabo ali poslovni prostor v najem ter pravica dati soglasje za prodajo ali zamenjavo hiše. Ti pravici je šteti za stvarnopravne upravičenosti, ki gredo nosilcu pravice uporabe, če se v pogodbi s stanovanjskim podjetjem tem pravicam ni odpovedal. Na stvarnopravno naravo teh pravic kažejo določbe zakona o stanovanjskih razmerjih o stanodajalcu in okolnost, da bo za zemljiškoknjižni prenos hiše na novega pridobitelja potrebna izjava nosilca pravice uporabe ali dokaz, da se je odpovedal pravici dati soglasje za prodajo ali zamenjavo. Med stvarnopravne upravičenosti nosilca pravice uporabe sodi tudi pravica dati soglasje za zamenjavo stanovanja, ki gre po zakonu o stanovanjskih razmerjih stanodajalcu.

4. V sklad stanovanjskih hiš stanovanjskega podjetja spadajo stanovanjske hiše v družbeni lastnini, razen če so vsa stanovanja v hiši last občanov ali civilnih pravnih oseb ali če gre za hišo, v kateri so službena ali funkcijska stanovanja. Stanovanjska hiša preide v sklad z vsemi stanovanji in poslovnimi prostori, razen če gre za poslovne prostore, ki so samostojni deli stavbe. V sklad spadajo tudi stanovanja kot posamezni deli stanovanjskih hiš, če so ta, tj. stanovanja v družbeni lasti. V sklad stanovanjskih hiš spadajo tudi denarna sredstva stanovanjskih hiš, vloženi v ta sklad.

Posebno vprašanje je, kaj je z bremeni stanovanjske hiše, vložene v sklad stanovanjskih hiš. V prehodnih določbah zakona o gospodarjenju s stanovanjskimi hišami je določeno,

⁹ 19. člen t. z., glej pa drugačno formulacijo člena 43/2 zakona o stanovanjskih razmerjih, Uradni list SFRJ, št. 11/66.

¹⁰ 20 a člen zakona o poslovnih stavbah in o poslovnih prostorih, glej Uradni list SFRJ, št. 57/65.

¹¹ 8. člen odloka o amortizaciji stanovanjskih hiš.

da preidejo na stanovanjsko podjetje pravice in obveznosti stanovanjskih hiš iz naslova investicijskega vzdrževanja. Toda isto velja do višine prevzetih denarnih sredstev pač tudi za obveznosti iz naslova tekočega vzdrževanja. Če je obveznost določil hišni svet in je bilo zanjo kritje v skladu hiše, se pač stanovanjsko podjetje kot pravni naslednik ne bi moglo upreti, da plača dolg. Za to stališče govori tudi 9. člen odloka o normativih za vzdrževanje stanovanjskih hiš in o načinu delitve sredstev za investicijsko in tekoče vzdrževanje. Ta člen prepušča od prevzetih denarnih sredstev določen odstotek hišnemu svetu za tekoče vzdrževanje. Stanovanjsko podjetje bo dalje tudi moralo plačevati anuitete za najeto posojilo za hišo, če so te krite z amortizacijo in če ni bilo z vlagalcem kaj drugega dogovorjeno.¹²

5. Sestavni del prejšnjega upravljanja stanovanjskih hiš je bila v nekem smislu tudi stanovanjska pravica. Stanovanjska pravica je pravica trajno uporabljati stanovanje, s tem da upravičenec nosi predvsem stroške za upravljanje in vzdrževanja hiše. Že doslej pa je stanarina obsegala tudi amortizacijo. Po novem sistemu gospodarjenja mora stanovalec kriti stroške za tekoče vzdrževanje stanovanja. Kaj je tekoče vzdrževanje stanovanja določa npr. za Ljubljano odlok mestnega sveta z dne 29. I. 1966. Stanovalec nadalje plačuje stanarino, ki obsega stroške za tekoče in investicijsko vzdrževanje hiše, stroške za upravljanje hiše, stroške za investicijsko vzdrževanje stanovanja in amortizacijo. Ta ne sme presegati najvišje stanarine, določene za stanovanja, ki jih upravljajo organizacije za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami.¹³ Že doslej je lahko lastnik na novo zgrajenega stanovanja ali izpraznjenega stanovanja tako stanovanje oddal v uporabo s pogojem, da lahko stanovanjsko pogodbo odpove, če se namerava vseliti v stanovanje sam ali član njegove družine.¹⁴ Delovna organizacija je tudi lahko dala delavcu stanovanje s pogojem, da poda izjavo, da se bo izselil, če mu preneha delovno razmerje.¹⁵ Sedaj je za stanovanja v družbeni lasti predvidena tudi možnost, da se stanovanjsko razmerje ustanovi le za določen čas (glej člene 45—47 zakona o stanovanjskih razmerjih in 5. člen odloka mestnega sveta o najvišji stanarini).

¹² Primerjaj 6. člen srbskega, 25. člen hrvaškega zakona, Sl. gl. št. 55/65, oziroma Nar. Nov. št. 54/65.

¹³ Glej odlok mestnega sveta ljubljanskega z dne 22. 12. 1965.

¹⁴ Primerjaj 12. člen zakona o lastnini na delih stavb, Uradni list SFRJ, št. 45/65.

¹⁵ Glej 67. člen zakona o stanovanjskih razmerjih.

Stanovanjsko razmerje tedaj deloma že izgublja elemente posebnega pravnega razmerja in se spreminja v navadno najemno razmerje.

6. Če so v stanovanjski hiši, ki je vložena v sklad stanovanjskega podjetja, stanovanja, ki niso družbena lastnina, ali poslovni prostori kot posamezni deli stavbe, veljajo posebni predpisi zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o lastnini na delih stavb.¹⁶ Če lastnik sam uporablja stanovanje, mora plačevati stanovanjskemu podjetju stroške za investicijsko in tekoče vzdrževanje stavbe. Če lastnik stanovanja ne uporablja sam, plačuje nosilec stanovanjske pravice za to stanovanje celoten znesek stanarine stanovanjskemu podjetju, ta pa izplača lastniku del stanarine, ki ostane po odbitku stroškov za investicijsko in tekoče vzdrževanje. Lastnik poslovnega prostora ali nosilec pravice razpolaganja s poslovnim prostorom, ki je družbena lastnina, plačuje stanovanjskemu podjetju stroške za investicijsko in tekoče vzdrževanje stavbe, ki bi jih moral plačevati, če bi ta del stavbe uporabljal za stanovanje.

7. Če investitor ali drugi upravičenec, ki je imel do 1. 1. 1966 pravico uporabe stanovanjske hiše, ustanovi za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami posebno delovno enoto ali posebno storitveno enoto po XVIII. poglavju temeljnega zakona o podjetjih, potem tudi upravlja stanovanjsko hišo. Delovna enota dela in posluje v imenu in za račun organizacije, v katere okviru dela. Toda tudi premoženje posebne storitvene enote je premoženje družbenopolitične skupnosti ali delovne organizacije, ki je tako enota ustanovila. Upoštevati pa je treba, da tudi za tako delovno enoto ali posebno storitveno enoto veljajo vsi tisti predpisi za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami, ki veljajo za stanovanjsko podjetje, zlasti tudi predpisi republiškega zakona o pravicah in dolžnostih stanovalcev pri upravljanju stanovanjskih hiš.

8. Tu in tam se sliši, da temeljni zakon o gospodarjenju s stanovanjskimi hišami v družbeni lasti ni v skladu z ustavo, konkretno s 95. členom ustave SFRJ. Ni dvoma, da 95. člen ustave upošteva takratno stanje na področju upravljanja stanovanjskih hiš, vendar ta člen ustave postavlja le načelo o sodelovanju občanov pri upravljanju stanovanjskih hiš, to načelo pa je uresničeno tudi v temeljnem zakonu o stanovanjskih hišah v družbeni lasti. Zakon zlasti določa, da v zadevah posebnega družbenega pomena s področja upravljanja stanovanjskih hiš soodločajo tudi zastopniki stano-

¹⁶ Uradni list SFRJ, št. 57/65.

valcev. Stanovanjsko podjetje ima poseben status, delovni kolektiv podjetja izvršuje določene pravice gospodarjenja s stanovanjskimi hišami le skupaj s hišnimi sveti in zastopniki stanovalcev in ustanoviteljev.

9. Nekateri pomisleki so tudi v zvezi s tem, da se po temeljnem zakonu o gospodarjenju s stanovanjskimi hišami stanovanjske hiše in stanovanja izločijo iz sklada skupne porabe delovnih organizacij in prenesejo v sklad stanovanjskih hiš organizacij za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami, tedaj z zakonitim predpisom posega v pravico uporabe na sredstvih delovne organizacije. Ta pravica je delovni organizaciji po ustavi zajamčena. Tudi ti pomisleki niso utemeljeni, kajti delovni organizaciji je na voljo, da sama ustanovi ustrezno organizacijo za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami, ki spadajo v njen sklad skupne porabe, ali da prenese te hiše v sklad stanovanjskih hiš kake druge organizacije za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami. Sicer pa se upravičenosti delovnih organizacij glede teh hiš z novim zakonom niso bistveno spremenile.

10. Novo gospodarjenje s stanovanjskimi hišami pomeni delno nazadovanje v primerjavi s sistemom, v katerem upravljajo stanovanjske hiše stanovalci sami. Ta sistem je že od vsega začetka marsikoga prevzel in ogrel. Zaradi nove ureditve utegne zanimanje stanovalcev za upravljanje sklada stanovanjskih hiš splahneti. Posebna naloga bi tedaj bila, kot je že nakazano v resoluciji o nadaljnjem razvoju sistema stanovanjskega gospodarstva, krepiti samostojnost hišnih svetov in zanimanje stanovalcev, da sodelujejo pri reševanju širših vprašanj stanovanjskega gospodarstva. Znano je dalje, da je stanovanjski fond dokaj star in da so zaradi tega stroški za vzdrževanje sorazmerno veliki. Res pa je tudi, da ni mogoče neomejeno povečevati stanarine. Spričo tega imajo stanovanjska podjetja težavno nalogo, kako kriti s stanarinami še nove stroške za obsežno dejavnost podjetja. Poseben problem je tudi razmerje stanovanjskega podjetja do ustanoviteljev in drugih vlagalcev sredstev v sklad stanovanjskih hiš stanovanjskega podjetja. Ti odnosi so občutljivi, od njihove zadovoljive ureditve je odvisno, ali se bo delovnim organizacijam splačalo vlagati svoja sredstva v zidavo stanovanj.

A. FINZGAR

Samoupravljanje v zdravstvu na stranskem tiru

Že nekaj let, posebno pa še po reformi, zdravstveno službo pogosto upravičeno in tudi neupravičeno kritizirajo. Kritike, ki zadevajo zdravstveno službo kot celoto, kategorije zdravstvenih delavcev (večinoma zdravnike), zdravstveno službo v razmerju do socialnega zavarovanja ali posamezne dejavnosti zdravstvene službe, so skoraj praviloma sila posplošene in le redkokdaj širše utemeljene. Ob prebiranju ali poslušanju tovrstnih razprav in kritik se vsiljuje misel, da temeljijo na dokaj površnem poznavanju problematike zdravstvene službe; zvečine le na poznavanju izsečka ali pa na vtisih, ki jih ima določen krog ali posameznik o delu ene same ali nekaj zdravstvenih ustanov oziroma o delu posameznega ali več zdravstvenih delavcev. Celo v resnih razpravah je čutiti pomanjkanje analitičnega poglobljanja v vzroke sedanjega položaja na področju zdravstvene službe, realnega ocenjevanja dosežkov in nakazovanja boljših rešitev za nadaljnje delo.

Razumljivo je, da takšne razprave ali kritike v določenih okoliščinah več škodujejo kot koristijo ne samo zdravstvenim delavcem, ampak vsej zdravstveni službi, se pravi, zdravstvenemu varstvu prizadetih.

Nekakšna kritična nasršenost, naperjena proti zdravstveni službi, ni pojav, ob katerega zadevamo le med uporabniki zdravstvenih uslug, ampak podobno tudi med zdravstvenimi delavci. Ne samo to; celo vsebina kritičnih pripomb je skoraj povsem enaka; v bistvenem se pogledi ujemajo, vsaj kadar gre za odnose na relaciji zdravstveni delavec-uporabnik, zdravstvena služba-zdravstveno (socialno) zavarovanje, obseg pravic zavarovancev, izboljšave v organizaciji zdravstvene službe itd.

To nam dokazuje, da zdravstveno službo v celoti — torej njeno organizacijo, notranjo sestavo, njen odnos do distributerja in zbiralca največjega deleža finančnih sredstev, odnos do uporabnikov zdravstvene zaščite, odnos do gospodarskih organizacij, do širših in najširših družbenopolitičnih skupnosti — pretresajo številna neurejena ali slabo urejena vprašanja, na katera, se zdi, da v sedanjih razmerah zdravstveni delavci ne morejo vplivati.

Nedvomno je reforma (in vsi ukrepi za stabilizacijo gospodarstva) še zaostрила nekatere vidike dejavnosti zdrav-

stvene službe in jih postavila pod močnejšo luč. Seveda smo iskali boljše rešitve za delovanje zdravstvene službe že pred reformo, čeprav samo sporadično, nesistematično in v ožjih krogih. Spomnimo se samo na razprave o ukrepih za integracijo v zdravstveni službi, o zmanjšanju administracije, o odnosu med zdravstveno službo in socialnim zavarovanjem in še veliko drugih, ki se sedaj pojavljajo v tako ostri obliki. Žal večine teh vprašanj nismo rešili, ker ni bilo takšne nuje, kot je danes.

Kopičenje neurejenih nalog pa je imelo svoje reperkusije, ki so se in ki se še čutijo; z različnih zornih kotov imajo različno podobo in zato doživljajo tudi različne ocene.

Gospodarstvo in družbenopolitične skupnosti so ocenjevale predvsem povečanje porabe in so v zdravstveni službi videli osrednjega potrošnika materialnih sredstev, ki se jim niso obrestovala.

Uporabniki zdravstvene zaščite so čutili (in še čutijo) posledice slabotne notranje povezanosti in neurejenih notranjih razmer v zdravstveni službi, ki se jim kažejo v manj učinkoviti zaščiti, kot bi jo pričakovali.

Zdravstveni delavci čutijo oboje hkrati, toda spet po svoje. Zapažajo čedalje močnejši pritisk uporabnikov zdravstvenih uslug na zdravstveno službo, ki temu pritisku v celoti ni kos, hkrati pa nestabilnost virov materialnih sredstev, ki je po svoje še pripomogla k umetnemu zviševanju navala. Ne da bi na drobno ocenjevali posamezna gledišča (teh je lahko še več), od katerih ima vsako svoje zagovornike in kritike, moramo ugotoviti, da smo glede zdravstvene službe sedaj v marsičem še vedno skoraj tam, kjer smo bili pred skoraj dvema letoma, in da je dejansko še vrsta vprašanj, ki jih bomo morali razreševati.

Omenimo le nekatera:

a) *Financiranje zdravstvene službe* se zdi na prvi pogled povsem urejeno, saj imamo pri nas skoraj stoodstotno zavarovano prebivalstvo (v skupini delavskega in kmečkega zavarovanja). Toda nestabilnost — značilna zlasti za zadnje leto —, ko smo kar štirikrat spreminjali prispevne stopnje za delavsko zavarovanje, ko smo dolgo pričakovali novi zakon o zavarovanju kmetijskih proizvajalcev (ki še do danes ni povsem zaživel), ko smo hoteli za vsako ceno zadržati obseg pravic zavarovancev, hkrati pa ohraniti strukturo, obseg dela zdravstvene zaščite v skladu s potrebami ožjih skupnosti ter posameznih ustanov — še vedno vnaša v zdravstveno službo dokaj negotovosti.

V bistvu gre za realno oceno pomembnosti zdravstvene službe glede na gospodarstvo in v sklopu družbenih služb nasploh. Povsem napačno je gledišče, da zdravstvena služba ni povezana z gospodarstvom, da mu je prej v breme kot pa njegov pomočnik. Ta povezava mora biti v resnici trdnejša, taka, kot jo opažamo npr. med posameznimi vejami gospodarstva, pa naj jo presojava le skozi ozko režo posamičnih interesov gospodarske organizacije (zdravje zaposlenih, bolezenski izostanki, preventiva v podjetjih, ustanovah ipd.) ali skozi širše obveznosti zdravstvene službe do aktivnega in pozitivnega zdravja produktivnega naroda. Hkrati gre za vrednotenje dela (v komparativni ali v absolutni vrednosti) zdravstvenih delavcev, kar v prenesenem pomenu (ob urejenih vseh drugih vprašanjih) pomeni vrednotenje in določanje cene zdravja posameznika ali družbe. Ob tem se takoj vzbujajo pomisleki o akcijskem radiusu zdravstvene službe, obsegu pravic iz zdravstvene zaščite posameznikov in skupin itd.

Če gornje ugotovitve strnemo v poglavitno razmerje, se zastavlja vprašanje, *kolikšen del nacionalnega dohodka* lahko pri sedanjem potencialu gospodarstva prepustimo zdravstveni službi in za *kolikšen obseg zdravstvene zaščite*. Pri tem ne gre samo za odločitev, ali bo šlo v te namene 4,5 ali 6 % nacionalnega dohodka (oz. ali bo prispevek v delavskem zavarovanju znašal več ali manj kot 7 % in v kmetijskem zavarovanju več ali manj kot 16 % katastrskega dohodka), ampak predvsem za to, da bomo vedeli za *daljše obdobje* vnaprej, kolikšna sredstva bo imela na voljo zdravstvena služba federacije, republike ali manjše skupnosti, da se bomo potem tej zmogljivosti prilagajali ter v ustreznem obsegu organizirali in izvajali zdravstveno zaščito.

Mimogrede: posebno v zadnjem času se pojavlja zelo priljubljena in tolikokrat omenjena misel na participacijo zavarovancev pri izrabljanju zdravstvene zaščite. V bistvu gre za prenos dela družbene potrošnje na področje osebne potrošnje. Ne glede na različne zasluge in utemeljevanja, v katerih sta ekonomska utemeljitev in račun še kar razumljiva, imam do teh prizadevanj povsem odklonilno stališče. Zdravje posameznika in naroda ne more biti le predmet ekonomskih računov, ampak je nekaj več. Čeprav je gola materialna plat tega prikaza še tako vabljiva, ni zadostna protiutež enemu temeljnih postulatov socialističnih odnosov — najširši solidarnosti in pomoči v primeru bolezni. Menim, da bi se ji tudi za ceno nekaj dodatnih dinarjev morali odpo-

vedati. Tak ukrep spominja na laično obvezovanje gnojne rane s čistim obližem (kjer je obliž pomembnejši kot rana).

b) V tesni zvezi s financiranjem je tudi odnos zdravstvene službe do zbiralca in razdeljevalca osrednjih virov sredstev, socialnega zavarovanja (skladov zdravstvenega zavarovanja). Zdravstvena služba je delni potrošnik skladov, nima pa na porabo teh sredstev praktično nobenega neposrednega vpliva niti ne neposredne odgovornosti. O teh odnosih je bilo že toliko povedanega, da ne gre več ponavljati znanih dejstev. V bistvu ne gre samo za odnos med zdravstveno službo in socialnim zavarovanjem, kajti zdravstvena služba ni edini uporabnik skladov zdravstvenega zavarovanja; delež zdravstvene službe znaša približno 60 % sredstev v skladih delavskega zavarovanja, druga sredstva se porabljajo zunaj zdravstvene službe: to so nadomestila, stroški poslovanja, pogrebne itd. Tudi teh odnosov ne moremo ocenjevati kot dokončno urejene, ker se s predpisi zvišujejo nekatere oblike potrošnje iz teh skladov (zvišanje pogrebnin, podaljšanje porodnega dopusta z večjimi izplačili nadomestil idr.) ob hkratnem zmanjševanju prispevnih stopenj; tega ni moč uskladiti z željo po enakem obsegu zdravstvenega varstva in pravicah zavarovancev. Posledice tega so očitne. Sedaj se kažejo v deficitnih skladih.

c) Dosežena stopnja, kar zadeva tehniko *oblikovanja dohodka* v zdravstveni službi (delno velja to tudi za delitev dohodka), nas nikakor ne more zadovoljiti, saj predstavlja precejšnjo oviro za racionalnejše urejanje zdravstvenega varstva, kakršnega si želijo uporabniki in izvajalci zdravstvene zaščite. Oblikovanje dohodka, ki je v zdravstveno službo v skoraj nespremenjeni obliki presajeno iz gospodarstva, temelji na lažni in zgrešeni »produktivnosti«; sloni namreč na sistemu plačevanja od »bolezni« namesto od zdravja (kot logično pričakovanega produkta dela zdravstvene službe — če je takšna terminologija za to področje sploh primerna). Za enoto produktivnosti je vpeljan termin »storitev« (v hospitalnih ustanovah pa zvečine »oskrbni dan«), ki ne pomeni skoraj ničesar, kajti še nihče ga ni definiral in si ga zato vsakdo razlaga po svoje.

»Storitev« je zvezana z boleznijo; zato mora imeti zdravstveni delavec (predvsem je to zdravnik), da bi bil čimbolj »produktiven«, da bi imel večjo »storilnost«, čimveč »storitev«, se pravi boleznii. S tem konkretno več koristi svoji delovni (zdravstveni) organizaciji in na videz, zaradi storjenega družbenokoristnega dela, vsej družbi. Prihajamo v absurd, v katerem se pojavlja negacija postavke; ker so sred-

stva z zmogljivostjo družbe odmerjena, postaja »storitev« čedalje manj vredna, ima torej nižjo ceno, zato narašča zagon k več »storitvam«, da bi vsaj s kvantiteto dosegli enak ali po možnosti večji priliv sredstev v lastno ustanovo. Pridemo do spoznanja, da je delo zdravstvenega delavca, njegova »storitev« (ki je temelj storilnosti), po družbenih merilih in v komparaciji z drugim delom plačana neverjetno nizko (argument zdravstvenega delavca) oziroma da je adekvatno nagrajena, kajti »storitev« v skrajnem smislu ne pomeni v odnosu do uporabnika ničesar drugega kot padec kvalitete zdravstvene usluge (argument) uporabnika.

Tak sistem najbrž ne krepi etičnih in humanih načel. Bržkone je imel tak položaj v mislih tovariš Kardelj, ko je v neki razpravi dejal, da sta zdravstveni delavec in uporabnik zdravstvene usluge zainteresirana, da drug drugega korumpirata, posledice pa gredo v škodo obeh.

Drugačna, strokovno in družbeno bolj pravična in racionalna oblika oblikovanja dohodka v zdravstveni službi in z njo povezana delitev po resnično vloženem delu in trudu, ki ima pred očmi zboljšanje zdravja posameznika in naroda, je stvar prihodnosti.

Razen naštetih je vsekakor še precej drugih, bolj ali manj pomembnih pa še vedno ne dokončno urejenih vprašanj sistemske narave.

Glede na številne razprave in kritične pripombe je prav, da si zastavimo nekaj vprašanj. Kdo v našem sistemu pravzaprav vodi, ureja in usmerja zdravstveno službo, ki smo jo iztrgali iz rok posameznikov (zasebna praksa), jo vzdignili na raven družbene službe ter ji zaupali vso skrb in odgovornost za zdravje prebivalstva? Kakšen je ta sistem in kakšen je mehanizem, ki usmerja ta proces, in koliko je v tem sistemu za svoje delo odgovoren posameznik ali določen aparat? — Z drugimi besedami: samo po sebi se zastavlja vprašanje, kako daleč smo šli v zdravstveni službi z našo specifično in veliko pridobitvijo, s *samoupravljanjem* oziroma z družbenim upravljanjem.

Čeprav je obdobje od uvedbe samoupravljanja v zdravstvu pa do danes relativno kratko, moramo priznati, da prihajajo odločitve o prepuščanju določenih pravic v samoupravo in o razvijanju samoupravnih mehanizmov zdravstvene službe za današnjo stopnjo družbenih odnosov počasi in da smo nekaj že zamudili. Že primerjava z gospodarstvom nas napeljuje na to misel. V gospodarskih organizacijah (tako v tovarnah, na železnicah in v PTT) smo z zaupanjem v zrelost delovnih ljudi prepuščali najširše pravice

samoupravnim organom, za kar se v zdravstveni službi še ne moremo povsem odločiti (pa menda vendar ne zaradi nezaupanja v zrelost zdravstvenih delavcev!?).

Nesmiselno bi bilo trditi, da samouprava v zdravstveni službi ni storila koraka naprej in da ni pomenila prelomnice v razvoju. Analiza razvoja samoupravljanja in družbenega upravljanja v zdravstvu nam pokaže določena razdobja, ki so vsako zase korak naprej. Zaradi številnih objektivnih okoliščin (že prej naštetih in druga neurejena vprašanja) in nemalokrat zaradi subjektivnih slabosti zasledimo v samoupravljanju v zdravstveni službi nekatere značilne pojave.

Zadržimo se ob nekaterih:

1. Samoupravljanje v zdravstveni službi je ostalo še do danes v zaprtem krogu razdrobljenih enot ali zdravstvenih zavodov, med katerimi se ni razvijala niti koordinacija niti zadostna horizontalna in vertikalna strokovna povezava. Organi družbenega upravljanja, z ingredienco na zdravstveno službo, so prav tako le ozko teritorialni in že sami usmerjeni predvsem navznoter, se pravi, na urejanje problematike lastnega področja. Kot primer lahko navedemo zdravstveno službo v večjih mestih. V teh ima vsak zdravstveni zavod svoj organ samoupravljanja in vsaka občinska skupščina svet za zdravstvo. Oba sta usmerjena zvečine na notranjo problematiko: delavski svet na urejanje problemov lastne ustanove, občinski svet pa na uravnavanje politike zdravstvene službe na območju komune. Ne samo v teoretičnih razglabljanjih, ampak prav v praksi je čutiti, da manjka neki organ upravljanja (z dokaj obsežnimi pravicami), ki bi za vse zavode mesta (ali nekega širšega okolja) prevzel funkcijo integracijskega telesa, s pravicami upravljavca.

2. Samoupravni organi zdravstvenih zavodov se od svojega obstoja sem ukvarjajo praviloma samo z materialno platjo samouprave. Po anketi socialno zdravstvenega zbora skupščine SRS je 95 % aktivnosti samoupravnih organov zdravstvenih zavodov zadevalo razreševanje finančnih vprašanj in komaj 5 % urejanje druge problematike. Ta usmerjenost je zaradi težav, v kakršnem so se zdravstveni zavodi znašli po reformi, delno tudi opravičljiva.

3. Samoupravni organi zdravstvene službe nimajo praktično nobenega neposrednega vpliva niti pravice do odločanja o razdelitvi in porabi sredstev skladov zdravstvenega zavarovanja in narobe; za porabo skladov niso neposredno odgovorni. Kot vse kaže, obstaja anahronizem v odnosu, ki ga poznamo; na eni strani je socialno zavarovanje kot zbira-

lec sredstev zdravstvenega zavarovanja s samoupravnimi organi zavarovancev, na drugi pa zdravstvena služba kot potrošnik sredstev brez enakovrednega (teritorialno, po komunalnih skupnostih ali drugače voljenega) samoupravnega organa. Resnici na ljubo moramo priznati, da samoupravni organi zavarovancev nimajo skoraj nobenega vpliva na obseg porabe sredstev v zdravstvenih zavodih, ker le-to določa sedanja sestava zavodov, obseg dela, notranja organizacija vsakega zavoda ali zdravstvene službe v celoti. Prav tako nimajo vpliva na višino zbranih osnovnih sredstev v skladih; ob takšnem položaju samouprava zavarovancev ne prihaja do popolne veljave, je v marsičem samo formalna.

4. Za koordinacijo in usmerjanje dela zdravstvenih zavodov, se pravi zdravstvene službe, imamo centre za zdravstveno varstvo. Le-ti so bili ves čas obstoja večidel kadrovsko prešibko zasedeni, da bi lahko odločneje vplivali na razvoj zdravstvene službe območja, vrhu tega pa so bili materialno v še neprimerno slabšem položaju kot drugi zdravstveni zavodi. Kolikor se je pojem zdravstvenega centra pokrival s pojmom zdravstvenega zavoda (če je kateri od zavodov opravljal vlogo centra), potem so v njegovem delu prevladovali interesi lastnega zavoda. Kolikor je šlo za medzavodsko samostojno institucijo, ta praktično ni mogla odločilneje vplivati na delo posameznih zavodov (tako zaradi slabe kadrovske zasedbe kot tudi zaradi objektivnih možnosti), ker ni imela za svoje strokovne nasvete in usmeritve hkratnega pristanka ali pravice odločanja za materialno kritje. Skratka, centri so še vedno le strokovni organi, katerih odločitve in utemeljitve niso obvezne za vse zavode na območju centra in brez možnosti odločanja pri urejanju materialnih vprašanj. (Šele v zadnjem letu se je pokazal napredek pri ocenjevanju programov dela posameznih zavodov pred sklepanjem pogodb.)

Razen navedenih značilnosti bi lahko našteali še druge; na primer ne vedno najprimernejšo sestavo organov samoupravljanja, včasih pa omejevanje njihovih pravic po upravni poti itd. Posledice opisanega položaja so postale očitne. Te so danes predvsem naslednje.

— Orientacija samoupravnih organov navznoter in v materialne probleme je sicer nekatere odnose uredila. Toda prav zaradi take usmeritve so ti organi priganjali k čimštevilnejšim »storitvam«, in to zaradi boljšega finančnega učinka in izboljšanja materialnega položaja vsakega zavoda oziroma vsakega posameznika v zavodu. Ko ponekod niso zadoščale kapacitete objektov, so se odločili za širjenje,

vpeljavanje novih dejavnosti in v končni fazi za »konkurenco« z drugimi sorodnimi zavodi. Tak zagon je pripeljal do odpiranja novih, ne povsod potrebnih objektov; vsak zavod je za svoje potrebe opravljaj kar največ posegov (od tod obsežni laboratoriji, rentgeni, fizioterapije, specialistične službe itd.).

Usmeritev, ki se je ravnala po znanem geslu: »čim več boš delal, več boš zaslužil« (ne, več boš koristil), je seveda zanemarjala koordinacijo med enakimi ali višje organiziranimi zavodi (hospitalni in specialistični). Zato se je v zdravstveni službi pojavilo multipliciranje »storitev« pri istem bolniku na različnih mestih (enake preiskave pri isti bolezni in druge anomalije). Končni učinek je očiten: hitrejša poraba skladov zdravstvenega zavarovanja (čeprav to ni bil edini razlog), potrebe po zviševanju prispevnih stopenj oziroma deficiti v skladih. Pacient je občutil slabšanje zdravstvene zaščite, škodljivo naraščanje kvantuma »storitev« na račun kvalitete.

Če torej poskusimo odgovoriti na vprašanje, ki ga zastavlja naslov, potem ni mogoče reči drugače, kot da je samoupravljanje v zdravstvu res na stranskem tiru. Če je bilo 95 % dejavnosti samoupravnih organov usmerjene na materialno finančno vprašanje, a kljub temu prišlo do sedanjega težavnega materialnega in strokovnega položaja, potem drugačen odgovor v resnici ni mogoč.

— Položaj pa vendar ni brezupen. Če bi zagotovili utrditev virov dohodkov ter primernejšo ureditev odnosov med zdravstveno službo in zdravstvenim zavarovanjem (se pravi pri dveh od naštetih trenutnih težav), dobijo ključne za urejanje vseh drugih problemov zdravstveni delavci v svoje roke — namreč v organe samoupravljanja.

Samoupravljanje v zdravstvu bi si moralo prizadevati predvsem v dveh smereh:

a) V smeri usklajevanja dela (sem sodijo tudi morebitni integracijski in drugi procesi) med zdravstvenimi zavodi enakega profila in zavodi različnih profilov. Usklajevanje bi moralo biti predvsem strokovno, kajti ohraniti bomo morali predvsem dve ravni zdravstvene zaščite (osnovno in specialistično), hkrati pa tudi dva tipa zdravstvenih zavodov (hospitalni in ambulantni).

Seveda pospešenega razvoja ni pričakovati, če ostanemo na sedanji stopnji razvoja samouprave v zdravstvu. Za tovrstno usmeritev ne zadostuje le strokovni, koordinacijski organ, ampak samoupravni organ s pravico odločanja o nekaterih stvareh na svoji ravni. Smiselno so temu cilju prirejene

tudi teze o reorganizaciji zdravstvene službe pri nas, ki so ponekod že predmet razprav. Ali bo razvoj res šel v smeri, kot jo nakazujejo teze (razvoj regionalnih skupnosti zdravstvenih zavodov), ali v kaki podobni smeri (krepitev medicinskih centrov), ni bistveno vprašanje, če spregledamo poglobitni pogoj — nadaljevanja razvoja samouprave v zdravstvu.

b) V smeri urejanja notranjih problemov posameznih zavodov in ustanov, kamor predvsem sodi skrb za dvig delovne strokovnosti. V mislih imam skrb za kadre in njihovo izpopolnjevanje, utrjevanje notranje organizacije dela, krepitev delovne discipline, odgovornosti itd., za kar obstajajo številne oblike in možnosti. Šele v drugi vrsti se pojavljajo problemi materialne narave in nad temi zopet iskanje najprimernejših meril za oblikovanje in delitev dohodka, krepitev lastne materialne podlage in podobno.

Končno smo prišli do enega izmed poglobitnih kamnov spotike — do upravljanja s sredstvi, namenjenimi za zdravstveno varstvo in zbranimi v skladih zdravstvenega zavarovanja.

Ali naj gre upravljanje s sredstvi še vedno po stari poti, prek samouprave zavarovancev, ali pa je mogoče tudi tu obogatiti samoupravni mehanizem? V bistvu gre za vprašanje, kdo naj sklepa o porabi skupnih sredstev skladov zdravstvenega zavarovanja — organi samoupravljanja v zdravstvu ali organi samoupravljanja v zavarovnjui?

V sedanjem sistemu prenašamo namreč neko nedoslednost. Čeprav imamo in plačujemo *zdravstveno zavarovanje* (kar bi morali pojmovati in izvajati kot preventivno prizadevanje za pozitivno zdravje posameznika in družbe), prepustimo zdravstveni službi skoraj vsa sredstva v procentu njegove deleža v porabi, de facto, kot sredstva *bolezenskega zavarovanja*. Za tak položaj pa niso krive samo doslej naštete anomalije (sistem oblikovanja dohodka in podobno), ampak prav tako tudi dosedanji in zdajšnji način upravljanja s sredstvi.

Zdravstvena služba, predvsem samoupravni organi, lahko usmerja in je lahko resnično odgovorna za zdravje naroda šele takrat, kadar postane gospodar službi namenjenih sredstev, ker bo za porabo le-te hkrati tudi odgovorna.

Najbrž sodi ureditev tega vprašanja med tiste ukrepe, ki bodo pomagali spraviti samoupravljanje v zdravstvu na glavni tir.

STJEPAN BUNTA

Formalna in dejanska participacija

Participacija — pojem naše dobe, smisel samoupravljanja, osrednji družbeni odnos. Predmet socioloških raziskovanj, političnih analiz, številnih razprav in razglabljanj. Vse subjektivne sile so angažirane, da bi bila udeležba slehernega občana, proizvajalca v organih oblasti in samoupravljanja ter v vseh številnih oblikah neposrednega in posrednega odločanja in vplivanja čimvečja. Od programa ZK J, prek vseh ustav, statutov itd. — torej ideološki koncepti in ves politični in pravni red zagotavljajo in ščitijo samoupravo. Vse institucije, politične, oblastvene, upravne, gospodarske, teritorialne, centralne, lokalne, strokovne, društvene itd., itd., so zgrajene na samoupravnih načelih. Prav zaradi tega se zdijo paradokсне ugotovitve raziskovanj, ki kažejo, da je dejanska udeležba državljanov pri uravnavanju družbenih zadev sorazmerno majhna. Večina teh raziskovanj sicer obravnava občana v lokalnih skupnostih in proizvajalca v delovnih organizacijah ter njegovo udeležbo v inštitutih neposredne demokracije oziroma njegov vpliv na odločanje o družbenih zadevah v okviru teh skupnosti. Glede na to, da se v osnovnih družbenih skupnostih (teritorialnih in delovnih) začinja in deloma sklepa krog vsega družbenega dela in življenja, je ta skrb za občana in proizvajalca normalna.

Toda med tem začetkom in sklepom je še marsikaj. Tam je predvsem vsa družbeno politična in ekonomsko politična nadgradnja, in to tista, ki odloča o poglavitnih pogojih vsega družbenega dela in življenja. Občan in proizvajalec sta pri odločanju v tej strukturi soudeležna posredno. In kolikor pomembnejše so odločitve, daljnosežnejše, kolikor višja je raven, na kateri se te odločitve sprejemajo, toliko posrednejša in ožja je fronta, na kateri lahko občani in proizvajalci nanje vplivajo. Tudi to razmerje se zdi paradokšno, pa je vendarle povsem logično, nujno, normalno. Seveda neposredni vpliv na odločanje na teh visokih ravneh ni izključen. Narobe. Formalno pravno je zgrajen presenetljivo demokratičen in dosleden sistem vertikalnih in horizontalnih komunikacij, ki prek številnih institucij omogočajo vsestransko vplivanje na odločanje tudi na teh višjih ravneh.

Ne glede na pomembnost udeležbe pri odločanju na višjih ravneh (občine, republike, federacija, gospodarska združenja, zbornice, glavni odbori, cekaji itd., itd.), pa je tej udeležbi posvečeno manj »skrb« tudi pri družboslov-

cih oziroma zaobsega ta »skrb« pretežno analize institucij, manj pa dejansko participacijo posredno in neposredno pri odločanju v teh institucijah. Verjetno temu dejstvu botrujejo razne okoliščine, morda zvečine subjektivne narave, verjetno pa med njimi tudi *formalistično gledanje na vse predstavnštvo, ki da že samo po sebi pomeni participacijo*. Na to opominjajo številni kazatelji: politično aktivnost radi merimo tako, da štejemo funkcije, udeležbo na sejah institucij, seje institucij, pa celo same institucije oblasti in samouprave (institucije družbenih organizacij, društev itd.).

Nedvomno pomeni članstvo v kaki oblastveni ali samoupravni ali politični instituciji participacijo. Formalistično gledano vsekakor. Vendar so razni kazatelji, ki dopuščajo dvom o tem, da npr. odbornik v občinski skupščini že kot tak tudi dejansko vpliva oziroma soodloča o politiki, ki se v njej sprejema. *Ostanimo pri občinski skupščini*. Kako naj še razlagamo skromno udeležbo odbornikov občinske skupščine na njenih sejah? Kako naj si razlagamo pasivnost na teh sejah? S čim naj si pojasnimo dejstvo, da je sej občinskih skupščin samo toliko, da se zadosti zakonskim (zveznim in republiškim) predpisom? Enako so sklicevani tudi zbori volivcev! Znano je, da primeri nesklepčnosti niso redki. Znano je pa tudi, da se na sejah sprejemajo številni sklepi brez vsakršne poprejšnje razprave itd.

Prav je, da nas skrbi slab odziv občanov na zborih volivcev, na občnih zborih in konferencah SZDL in v krajevnih skupnostih. Toda, še bolj *nas mora* skrbeti udeležba tistih občanov pri oblikovanju politike, ki v svoji osebi predstavljajo participacijo številnih občanov! V tem se položaj delegata bistveno razločuje od položaja občana. Delegata so izbrali občani, mu zaupali zastopstvo, ker so menili, da jih bo aktivno zastopal. *Delegati* so odgovorni občanom, zato *morajo biti aktivni* — na »terenu« in v skupščini ter njenih organih. *Upravičeno bi bilo pričakovati, da bodo delegati, smotrno izbrani, zvečine že prej aktivni družbeni delavci (aktivnost jim nalaga tudi članstvo v ZK — večinoma namreč so »organizirani«), v svoji funkciji zelo aktivni. Da bodo poslušali volivce in se posvetovali z njimi* (pa ne samo na obveznih zborih volivcev), *da se bodo udeleževali skupščinskih sej* (pa se jih, v nekaterih skupščinah, povprečno le 60%), *da bodo sodelovali v razpravah* (analize kažejo, da večina ne sodeluje — seveda to ne velja za vse občinske skupščine) itd., itd. Sicer naj bi jim »grozil« odpoklic, kar bi bilo zanje neugledno (kaže, da je ta ukrep še vedno le formalen institut naše demokracije). Podoba ni ugodna.

Kje so razlogi. V analizah političnih organizacij in tudi drugih analizah so številni razlogi naštet: slab kadrovski izbor, čeprav SZDL predlaga kandidate po številnih posvetovanjih, z uporabo instituta, ki mu pravimo evidentiranje, na podlagi pregleda »perspektivnih kadrov« itd., slab, malomaren odnos odbornikov do svojih družbenih dolžnosti, prezaaposlenost odbornikov, posebno tistih iz gospodarstva, suhoparnost sej, zahtevnost odborniškega dela (obsežna gradiva za seje, ki jemljejo dosti časa, zahtevajo pa tudi dokaj znanja) itd., itd. Manjkraj najdemo v analizah med vzroki za delegatsko pasivnost tudi malodušje, občutek, da je nesmiselno sodelovati, ker sodelovanje ni učinkovito, glasovalno formalnost, občutek, da je nesmiselno »odločati« o nečem, o čemer je že odločeno itd.

Takih in podobnih sklepov je v omenjenih analizah, kot že rečeno, manj. Pri analizah udeležbe občanov v okviru zborov volivcev smo glede tega doslednejši. Pri ugotavljanju vzrokov za pasivnost občanov smo npr. že neštetokrat lahko zasledili tudi pojme, kot so: ignorantski odnos občinske skupščine do predlogov na zborih volivcev, neobveščanje občanov o nameravanih in celo o sprejetih sklepih, formalno sklicevanje zborov volivcev in podobno. Sledile so ugotovitve, da je dejanska udeležba občana pri urejanju pomembnih družbenih zadev v lokalnih skupnostih neznatna.

Če si dovolimo primerjavo občanove udeležbe (v institucijah neposredne demokracije) z delegatovo udeležbo voljenih organih oblasti in samouprave, se nam pokaže zanimiva podoba. Kazno je, da ima delegat, v našem primeru delegat občinske skupščine, izredne možnosti dejanske udeležbe pri odločanju. Npr. na sejah, v svetih, odborih, komisijah, v skupinah, ki pripravljajo gradiva za seje, na zborih volivcev (navadno je član vodstva ene od družbeno političnih organizacij) itd., itd. Vseh teh možnosti da občan na svoji ravni nima.

Ali je to res? Čeprav so razločki, to ne drži. Tudi vsak občan ima zelo velike možnosti sodelovanja. Sodeluje lahko npr. na zborih volivcev (če jih ni več, zakaj pa jih občani ne zahtevajo?), v okviru dejavnosti SZDL, saj si ta organizacija zelo prizadeva, da bi vzbudila pri občanah aktiven odnos do »družbenih zadev«, v osnovni organizaciji ZK, če je njen član, pa tudi če ni, saj ZK javno deluje, osebno se lahko pogovori z odborniki, s predsednikom skupščine — in jim pove svoja mnenja, predloge, zahteve itd.; nastopa lahko v tisku in se oprijema drugih javnih komunikacij. *Občan in delegat imata torej veliko možnosti, da povzdigneta svoj glas*

in ga skušata uveljaviti ter tako individualne in posebne interese uskladita s splošnimi interesi oziroma formirata splošni interes, torej politiko, to pa je participacija.

Gornja razmišljanja ponujajo sklep, da imata delegat in občan formalno zelo velike možnosti udeležbe, le da slednjo, glede na svoj položaj, uveljavljata na različnih ravneh in v različnih institucijah. To podobnost pa spremlja bistvena različnost: razloček je v pomenu njune aktivnosti. Delegat je dejaven v pomembnejšem, višjem organu oblasti in samoupravljanja, zato tudi je njegova aktivnost in stopnja participacije veliko zahtevnejša, odgovornejša, saj temelji na zaupanju občanov in deluje neposredno na oblastvene odločitve.

Ne glede na te ugotovitve pa je mogoče, vsaj hipotetično, trditi, da so vzroki že prej obravnavane delegatske pasivnosti podobni vzrokom, zaradi katerih je pasiven tudi občan na svoji ravni. Kakor občana destimulira, če v prazno »povzdiguje svoj glas«, tako — lahko sklepamo — tudi odbornika ne stimulirajo ničevi učinki njegovih prizadevanj. Občan postane pasiven in — nič zato (no, ne dobesedno; politične institucije ga začno še bolj intenzivno vzpodbujati k aktivnosti in ga karati zaradi njegove pasivnosti). Odbornik pa praviloma ne bi smel postati pasiven. Za njim so volivci! in odgovornost, pa četudi še ne dovolj razvita, razen tega pa je samovolja na višji ravni vedno nevarnejša od samovolje »spodaj« že zato, ker se neustrezno sklepa o pomembnejših vprašanjih. Tudi to je eden važnih razlogov, da se z udeležbo na višji ravni krepkeje spoprimemo.

Razlogi za tak položaj, kot je bilo že rečeno, so številni. Nekateri so objektivne narave (ti so nam najbolj všeč, pa če dejansko obstajajo ali pa ne, oziroma tudi če lahko vplivamo na njihovo odpravo), drugi zopet so subjektivni. Dejstvo pa je, da vsak dejansko objektivni razlog rodi kopico subjektivnih. In če takega položaja noče biti konec, se tudi subjektivni razlogi oziroma pogoji postopoma objektivizirajo, npr. navade, mentaliteta, morala itd. Omenil bi le nekatere pomembne okoliščine, ki terjajo večjo pozornost.

1. Na posvetovanju o komuni v CK ZK J (novembra 1965) je bilo med drugim izrečeno mnenje, da imamo v občinah formalno, po ustavi in zakonodaji, skupščinski sistem, v praksi pa »predsedniškega«. Predsednik skupščine da je največkrat in večidel šef uprave in šele nato prvi odbornik. Navedeni so bili tudi podatki in okoliščine, ki to oceno potrjujejo. Na kongresu SZDL Slovenije letos aprila pa je bilo v komisiji za komuno slišati še ostrejša mnenja (delegat iz

Radovljice), in sicer, da predsednik občinske skupščine ni le šef uprave, temveč tudi »direktor občine«. Praktična funkcija predsednika občine tako dvakrat prebija meje njegovih ustavnih in zakonitih funkcij, ki mu jih daje položaj prvega odbornika, s čimer bistveno omejuje participacijo ostalih članov skupščine.

Kaj omogoča »predsedniški sistem«? Mar ne tudi nedosledno izpeljan sistem delitve funkcij družbeno političnih skupnosti? Mar ne tudi neizdelan gospodarski sistem? K temu vprašanju se da takoj pristaviti pozitiven odgovor, namreč, da je reforma (decentralizacija akumulacije iz družbeno političnih skupnosti v gospodarstvo oziroma v delovne organizacije) ta nelegalni sistem močno omejila. Vpliv občinske skupščine (natančneje: predsednika) na gospodarstvo je gotovo omejen, oziroma bolje, predsednik na razširjeno reprodukcijo v občini (npr.) ne bo imel več odločilnega vpliva, vsaj ne vpliva v smislu avtokratskega odločanja. Ta vpliv pa se bo še zmanjšal, čimbolj se bodo od proračunov osamosvajale družbene službe, čimbolj bo bančni sistem deloval po načelih gospodarske in tržne logike itd. Vse to že deluje v smeri krepitev samouprave v podjetjih ter spravlja v materialnem smislu občinske skupščine (in njihove predsednike) v večjo odvisnost od delovnih organizacij po eni strani in od občanov po drugi strani. Če to pomeni omejevanje oblasti v občini, mora to nujno pomeniti tudi objektivni pogoj, ki bo povečal samoupravnost v občini, s tem pa tudi funkcijo občana in zbora volivcev, funkcijo proizvajalca in njegovega samoupravnega organa, pa tudi občinskega odbornika in njegove skupščine.

2. Če vzamemo trditve o »predsedniškem sistemu« za nekoliko pretirane ali pa vsaj za hipotetične, pa obstajajo številne analize, ki dopuščajo domnevo, da se večina odločitev v občinah sprejme že prej, v okviru raznih neformalnih skupin, ter da jih občinske skupščine le legalizirajo. To vsekakor drži. Toda občinske skupščine sprejemajo tudi številne odločitve, ki nastajajo zunaj občine; morda je med temi vedno manj takih, ki se formirajo v neformalnih skupinah, veliko pa takih, ki jih določa že zvezna ali pa republiška zakonodaja. Če je delitev funkcij med družbenopolitičnimi skupnostmi načelno jasna, vsaj tako se navadno ugotavlja, pa je moč trditi, da je konkretizacija in izvedba teh funkcij v zakonodaji nedosledna. Vsebinsko se občinskih skupščin npr. da slutiti, prvič, da so občinske skupščine večinoma in predvsem izvrševalec zvezne in republiške zakonodaje, šele nato pa usklajevalec in izvajalec lastne politike; drugič, da občinske skup-

ščine »odločajo« o številnih zadevah tako, da ne odločajo, ampak le legalizirajo (s sklepom, odlokom itd.) in konkretizirajo že na splošno odločeno, kar pa bi lahko delali tudi sveti ali pa celo upravni organi občin; in tretjič, da skupščine kljub izredno izdelanemu sistemu svojih organov (v statutih) delujejo nesmotrno. Vsiljuje se vtis, da imajo morda celo preveč organov (svetov, komisij, odborov, skladov itd.), kar občinsko samoupravo atomizira, ni pa sistema (ali pa ga ne izvajajo), ki bi opravil tudi sintezo dela, mnenj in sklepov teh številnih organov in institucij. Hipertrofija institucij megli dejanske odnose in lahko v tem smislu deluje tudi negativno.

3. Gornji pripombi izrazito zadevata delovanje in strukturo institucij. Toda udeležba v oblasti in pri upravljanju je mogoča tudi brez neposredne udeležbe v institucijah. Ali ni *javno mnenje* tudi način udeležbe, čeprav samo v smislu vplivanja na odločitve? Pri tem niti ni pomembno, v kakšni obliki je izrečeno in kakšen obseg zajema. Bistveno je, da izraža odnos občanov (in delegatov pa strokovnjakov, znanstvenikov, kulturnih delavcev, strokovnih institucij itd.) do določenih problemov. Analizi bi bilo treba podvreči, koliko in kako se oblastvene in samoupravne institucije (in njihova vodstva) zmenijo za javno mnenje. Zelo redko namreč slišimo, da bi se določeni problemi uredili pod pritiskom javnega mnenja. Pogosteje pa slišimo ocene, ki sleherno javno mnenje, ki je kritične narave, označijo kot kritizerstvo in ga s tem diskvalificirajo. (Sicer pa se ta *metoda* pogosto uporablja tudi za eliminiranje mnenj občanov in delegatov, če se le-ta ne skladajo s koncepti *močnih ljudi*, predstojnikov institucij; nič ni lažjega, kot reči, »ti tega ne razumeš«). Ta metoda je pogosto vzrok pasivnosti oziroma neznatne udeležbe.

To so le nekateri momenti, ki omejujejo dejansko udeležbo odbornikov (in občanov) pri formiranju politike v občini. Opisani so kritično, morda ostro. Ne da pa se jih »na pamet« zanikati. So pač še drugi. Opisani imajo značaj domnevnih razmišljanj. Potrebna je natančna proučitev. Ugotoviti je potrebno, kje se dejansko odloča, kdo odloča — ob neznatni udeležbi odbornikov (in občanov), in kaj ovira njihovo večjo udeležbo. Hvaležna, vsekakor pa potrebna in zahtevna naloga družboslovcev.

FRIDERIK HRAST

Skupščina in družbenopolitične organizacije v občini

Za odnose med Socialistično zvezo in predstavniškimi organi¹ je potrebna medsebojna odvisnost, medsebojno vzpodbujanje k delu, vsestransko sodelovanje in samostojno delovanje (iz Gradiva GO SZDL Slovenije za VI. kongres).

Samoupravni proces

Brez organiziranega zavestnega faktorja proces preraščanja oblastnih funkcij v samoupravne ni mogoč. Občinska skupščina je najpomembnejši skupni organ v občinski samoupravi, to pa pomeni, da je samostojna in povezana z različnimi samoupravnimi dejavniki. Družbenopolitične organizacije so, kot druge samoupravne strukture pobudniki in usmerjevalci družbenega razvoja in imajo normativno (v občinskih statutih) zagotovljene možnosti vplivanja na občinsko skupščino: predlogi za sklicanje seje občinske skupščine, predlogi za spremembo dnevnega reda seje občinske skupščine, obravnava najpomembnejših osnutkov občinskih aktov, obravnava stališč in predlogovo družbenopolitičnih organizacij v organih občinske skupščine, predlogi občanov občinski skupščini prek družbenopolitičnih organizacij in obveščanje občanov o delu občinske skupščine prek družbenopolitičnih organizacij, razpravljanje občinske skupščine skupaj s predstavniki družbenopolitičnih organizacij kot splošni zbor ipd. Te možnosti, ki jih imajo družbenopolitične organizacije kot pobudniki in usmerjevalci političnega procesa, pa dajejo družbenopolitičnim organizacijam še možnost nadzora nad delom občinskih predstavniških organov.

Po drugi strani delo občinske skupščine — o njem razpravljajo družbenopolitične organizacije — seveda vpliva na vsebino dela družbenopolitičnih organizacij. Predstavniki občinske skupščine imajo možnost nastopati v različnih organizacijskih oblikah v družbenopolitičnih organizacijah in pojasnjevati, zastopati ali celo braniti politiko občinskih skupščin pred družbenimi faktorji. Takšna oblika sodelovanja bi bila primerna za soočenje že sprejete politike z ja-

¹ Prispevek iz razgovora Društva sociologov Slovenije o temi »Komuna in občane«, ki je bil dne 29. III. 1966 v Ljubljani.

vnostjo, dolžnost odbornikov občinske skupščine pa je, da se pred vsako pomembnejšo odločitvijo posvetujejo z družbenopolitičnimi organizacijami. Občinska skupščina vpliva na obseg dela družbenopolitičnih organizacij končno z dodeljevanjem sredstev družbenopolitičnim organizacijam »v skladu s potrebami in obsegom njihove dejavnosti«, kot lahko bremo v občinskih statutih. Vprašanje je, če to določilo ne ruši ali omejuje samostojnosti delovanja družbenopolitičnih organizacij.

Občinska skupščina in družbenopolitične organizacije sta faktorja v medsebojnem aktivnem odnosu, zato je izredno pomembno določiti tudi njuno samostojnost. Samostojnost delovanja družbenopolitičnih organizacij znotraj tega odnosa si predstavljamo tako, da se družbenopolitične organizacije prizadevajo biti pobudnik, usmerjevalec in kritik v vseh fazah formiranja in uresničevanja politike občinske skupščine, in to v zvezi z njenim vsebinskim in proceduralnim delovanjem. Družbenopolitične organizacije v občini bi morale nasprotovati skupščinskemu sprejemanju pravnih in družbenih norm, ki bi bile pripravljene brez široko izpeljanih pripravljalnih dejavnosti, nestrokovno, nedemokratično itd., ter z vsebinskega stališča nasprotovati formiranju takšne politike občinske skupščine, ki bi bila enostranska, ne dovolj usklajena z različnimi družbenimi interesi. Družbenopolitične organizacije naj bi še posebno nadzorovale izvajanje politike občinske skupščine, da bi se ta ne popačila, spremenila ali odložila. Vse te dejavnosti družbenopolitičnih organizacij ne pojmujeemo kot pretežno delovanje organov družbenopolitičnih organizacij, čeprav je to v praksi najbolj pogost primer. Bistvena naloga družbenopolitičnih organizacij, kot oblike neposredne demokracije, je namreč, da usmerjajo svoje člane v neposredne politične procese. Menimo, da je samostojnost družbenopolitičnih organizacij tesno povezana z demokratičnimi odnosi znotraj njih samih in da le-te lahko polno zažive ter opravljajo svoje samostojne funkcije tudi v odnosu do občinske skupščine, če prenesejo forumsko delovanje v aktivizacijo svojega članstva.

Samostojnost občinske skupščine v obravnavanem odnosu se izpričuje skozi njeno suverenost, ki pa je ni mogoče pojmovati v klasičnem parlamentarnem smislu, ker je praktično omejena z dejanskim delovanjem družbenopolitičnih organizacij (članov in organov), ki imajo institucionalno zagotovljene možnosti vplivanja na njeno delo. Seveda pa

takšnega omejevanja suverenosti občinskih skupščin tudi ni mogoče pojmovati tako, da bi npr. partijski organi »dirigirali« politiko oblastnim organom, kot je to bilo v obdobju revolucionarnega etatizma. Vendar pa je v zvezi z vprašanjem samostojnosti občinskih skupščin in družbenopolitičnih organizacij še nekaj nejasnosti. Tako se npr. večkrat poudarja, da je treba omejevati operativno »vmešavanje« družbenopolitičnih organizacij v delo predstavniških teles. Področja delovanja občinske skupščine in družbenopolitičnih organizacij se vsebinsko praktično pokrivajo, zato je lahko družbenopolitične organizacije razpravljajo o vsem, o čemer razpravljajo občinske skupščine. Ta razprava na ravni družbenopolitičnih organizacij pa je lahko — po našem mnenju — konkretna. Pojavljajo se npr. stališča, češ da naj bi družbenopolitične organizacije razpravljale le o načelih in problemih, torej na splošni ravni, ter da naj bi bila konkretna politika prepuščena oblastno-samoupravnim organom. Menimo, da ob upoštevanju zakonitosti razmerja med splošnim in konkretnim obeh pojmov ni mogoče ločevati in da velja, da prihajajo družbenopolitične organizacije do svojih splošnejših stališč po induktivni poti ob upoštevanju splošnih družbenih načel. Družbenopolitične organizacije imajo lahko konkretne rešitve za vsa vprašanja, za njih realizacijo pa se prizadevajo edino z neprisilnimi metodami, s katerimi delujejo pri spodbujanju in usmerjanju politike v občinskih skupščinah. Po vsem tem je težko razmejiti, do kod seže operativno »vmešavanje« družbenopolitičnih organizacij v delo občinskih skupščin. Zavzemamo se za to, da bi kot operativno »vmešavanje« označili takšno delovanje organov ali posameznih članov družbenopolitičnih organizacij, ki bi očitno omejevalo pred tem označeno suverenost občinske skupščine z neprimernimi metodami izvajanja »pritiska« s strani družbenopolitičnih organizacij ipd.

Nadomeščanje oblastnih funkcij s samoupravnimi v občinski skupščini je odvisno od različnih dejavnikov, od katerih je nenazadnje treba omeniti ustrezno samoupravno organizacijo v komuni. Ker so družbenopolitične organizacije člen vsega samoupravnega sistema, je za preraščanje oblastnih funkcij občinske skupščine v samoupravne funkcije pomembno, na kakšni stopnji razvoja so samoupravni odnosi znotraj družbenopolitičnih organizacij. Zbori delovnih skupnosti morejo uspešno funkcionirati le ob intenzivnem razvoju samoupravljanja zunaj občinske skupščine, pa tudi

družbene norme, ki jih sprejema občinska skupščina, zahtevajo razvito samoupravo, prek katere se lahko uresničujejo. V družbenopolitičnih organizacijah se prepletajo elementi klasičnih političnih strank s samoupravnimi elementi.² Prvi se manifestirajo v hierarhični in centralistični strukturi, znotraj katere se lahko razvijajo birokratske skupine, v aktivnosti vrhov in pasivnosti članstva itd. Drugi elementi pa se izpričujejo v javnosti dela in odločanja, v odpravljanju birokratskih tendenc, v svobodni — široki razpravi, v težišču dela na osnovnih organizacijah ter članstvu ipd. Ob proučevanju medsebojnega odnosa med občinsko skupščino in družbenopolitičnimi organizacijami se nam dozdeva, da je stopnja razvoja samoupravnosti obeh fenomenov med seboj povezana kot seveda tudi stopnja obstoja oblastnih etatističnih elementov v skupščini oziroma birokratskih elementov v družbenopolitičnih organizacijah.

Vsebinska področja medsebojnega delovanja

Področja, kjer delujejo družbenopolitične organizacije in občinska skupščina, se večinoma pokrivajo. Pojavlja se problematika vzporednosti razprave in vprašanje, v čem je vsebinska razlika takšnega vzporednega delovanja. Skromni empirični podatki nam za sedaj še ne dajo zadovoljivega odgovora. Zelo pogosto ni mogoče razbrati razlike, kar kaže, da so vsebina razprave, pristopi, izhodišča itd. pa tudi sklepi v predstavniških organih enaki tistim v družbenopolitičnih organizacijah. Kar zadeva družbenopolitične organizacije, govore podatki, da so npr. razprave v organih družbenopolitičnih organizacij idejno bolj poglobljene, analitične in kritične, širše zastavljene, bolj odgovorne, vendar pa manj konkretne kot v občinskih skupščinah. Vzporednost razprave na različnih institucijah ni zgrešena, če poteka z različnih aspektov, saj se tako problemi širše obravnavajo in osvetlijo z različnih izhodišč. Če pa se istih problemov lotevajo vsi organi enako, z istega izhodišča in pogosto še z istimi diskutanti, potem je tako delo nesmotrno podvojeno. To vprašanje je še nezadostno raziskano, vendar lahko sklepamo, da je v praksi dokaj težko rešljivo, saj zahteva prav gotovo visoko razvito »politično« kultura.

² O tej problematiki razpravlja A. Fiamengo: Birokratsko oligarhijske tendencije savremenih društvenopolitičkih organizacija, značaj i uloga SSRNJ u njihovom prevazilaženju (Simpozij o SZDLJ, Beograd, januar 1966).

Metode delovanja

Proces nastajanja politike lahko razdelimo — nekoliko shematično — na tri poglavitne faze:³ na pripravljalsko fazo, na fazo razpravljanja in odločanja ter na fazo uresničevanja politike, nadzora odločitev in ugotavljanja učinkov uresničevanja političnih odločitev. Družbenopolitične organizacije sodelujejo pri formiranju politike občinske skupščine v vseh treh fazah. Posebno pomembno se nam zdi poudariti neogibnost sodelovanja družbenopolitičnih organizacij v pripravljalski fazi, tj. v fazi nastajanja idej, izmenjave mnenj, programiranja dela, zbiranja predlogov za delovne programe, različnih oblik informiranja in komuniciranja itd. Metode, v katere se lahko uspešno vključujejo družbenopolitične organizacije v zvezi z opravljanjem pripravljalskih dejavnosti občinske skupščine, so: različne metode zbiranja empiričnih podatkov ob upoštevanju pobud in s sodelovanjem občanov, strokovno kvalificiranih institucij, drugih družbenih ter državnih organov ter družbenopolitičnih organizacij. Od sodelovanja v tako izpeljanih pripravljalskih dejavnostih je končno odvisna tudi aktivnost odbornikov občinske skupščine, ki je ni mogoče pojmovati le formalno, ker bi to pomenilo, da odborniki aktivno sodelujejo le v fazi odločanja. V normalnih družbenih razmerah in primerno razvitih družbenih odnosih je treba težišče političnega dela usmeriti v dolgotrajnejše pripravljalske dejavnosti, ki zagotavljajo demokratične in strokovno pravilno utemeljene odločitve. Sodelovanje med družbenopolitičnimi organizacijami in občinsko skupščino je v obravnavani fazi političnega dela koristno, vendar še vse premalo izrabljeno. Kazalo bi uskladiti te dejavnosti, razširiti krog sodelavcev, aktivirati različne oblike komuniciranja ipd. Koristno bi tudi bilo organizirati raziskave, ki bi v fazi zbiranja in obdelave gradiva bile lahko skupne, ob angažiranju strokovnih služb in ustreznih institucij, v fazi interpretacije in analize gradiva pa bi lahko družbenopolitične organizacije in občinska skupščina to delo opravljale ločeno, vsaka iz svojega zornega kota.

Po izpeljani pripravljalski dejavnosti lahko občinska skupščina ostane le pri javnem razpravljanju brez sprejemanja formalnih aktov, v katerem imajo družbenopolitične organizacije možnosti sodelovanja. Navadno pa prva faza preide v fazo odločanja, tj. sprejemanja bodisi oblastnih, bodisi

³ Glej o tem dr. V. Rus: Politika in morala v našem sodobnem razvoju, str. 9. (Simpozij Mesto morale v sedanji fazi našega razvoja, Ljubljana, marec 1966.)

samoupravnih aktov, v kateri se predstavniki družbenopolitičnih organizacij kot odborniki prizadevajo tudi za realizacijo stališč družbenopolitičnih organizacij. Tako lahko pride ob istem problemu do različnih predlogov — alternativnih rešitev, ki jih predlagajo politične strukture zunaj občinske skupščine, in takrat opravlja občinska skupščina pri sprejemanju političnih odločitev zlasti vsklajevalno funkcijo.

V fazi uresničevanja in nadzorovanja političnih odločitev je vloga družbenopolitičnih organizacij izredno pomembna. Uresničevanje družbenih aktov občinskih skupščin brez podpore subjektivnih sil sploh ni mogoče. Družbenopolitične organizacije končno tudi nadzorujejo (neposredno prek članstva in svojih organov), kako samoupravni in oblastni organi izvajajo sprejete odločitve predstavniških organov.

Ves proces oblikovanja politike terja določene usklajevalne dejavnosti med občinskimi skupščinami in organi družbenopolitičnih organizacij. Empirični podatki kažejo, da je težišče dogovarjanja za usklajeno politično akcijo v občini predvsem v ožjem političnem aktivu (tega sestavljajo občinski vodilni funkcionarji), kjer se sprejemajo programi dela, dogovori o delitvi dela itd. Pobudo za usklajevanje dela med občinskimi organi daje najbolj pogosto občinski komite ZKS oziroma njegov sekretar. Ob načelni samostojnosti občinskih skupščin in družbenopolitičnih organizacij kaže postaviti medsebojno usklajevalno dejavnost, odvisno od konkretnih vprašanj, na širšo podlago, tako da usklajevalni proces ne bi potekal le med vodilnimi funkcionarji. Pobuda za medsebojno usklajevanje pa naj ne bi prihajala le od občinskega komiteja ZKS, temveč z različnih strani.

Obojestranski odnos med skupščino in družbenopolitičnimi organizacijami v občini je nezadostno raziskan, o njem poznamo le nekatera načelna stališča. Ta prispevek nakuže samo nekatere probleme omenjenega odnosa, ki so politološko zanimivi in zahtevajo, da se jih bolj poglobljeno in kompleksno prouči.

PETER KLINAR

Ali nas bo vsaj tako draga šola kaj naučila?

Koliko je vredna zakonitost?

Na nekaterih področjih se je pri nas nezakonitost sicer prikrito in postopoma, pa vendar zelo na široko tako razbohotila, da postajajo dejanja, ki so nezakonita in družbeno škodljiva, »normalna« in zelo pogostna. Storilci kažejo drug na drugega in s tem dozdevno opravičujejo svoje ravnanje. Čim bolj razširjeno je tako ravnanje, tem bolj je družbeno škodljivo in tem težje se mu je postaviti po robu. Vzroki za tako množično kršitev zakonodaje so številni, med njimi pa so navadno neustrezni, preveč togi predpisi ter neučinkovitost družbenih, predvsem upravnih organov, ki na podlagi takih predpisov delujejo. Namesto da bi morebitne neustrezne predpise ali prakso državnih organov spremenili, sicer pa zagotovili uresničevanje zakonov in predpisov, pa raje trpimo nezakonita ravnanja in privilegije. Končni rezultat take prakse pa je, da redoljubni in disciplinirani občani zelo težko uresničujejo svoje pravice, tisti, »ki se znajdejo« in ravnajo nezakonito, pa često zelo lahko. Če se izkaže, da nezakonitosti nihče učinkovito ne kaznuje in da se »splača«, potem je vedno več ljudi, ki začno ravnati nezakonito. Taka praksa je za vsako družbo izredno škodljiva in nevzgojna, ker prikrito, pa vendar dosledno in učinkovito deformira družbene odnose in uničuje sicer splošno priznane vrednote, kot so zakonitost, pravičnost, enakopravnost itd. Področja, na katerih se je nezakonitost zelo razbohotila, so precej številna. Vsem je skupno to, da so nezakonita ravnanja tako pogostna, da se ljudje nanje že kar navadijo in jih postopno vedno manj obsojajo.

Oglejmo si nekaj teh področij. Veliko ljudi si je pridobilo ali vsaj zvišalo pokojnine s pomočjo lažnega pričevanja tako glede zaposlitve pred vojno kot glede sodelovanja v NOB. Te stvari so navadno znane, pa vendar nismo nič učinkovitega ukrenili, da bi tako ravnanje pravočasno preprečili. Pri tako zelo številnih primerih krivega pričevanja, na podlagi katerih nekateri dolga leta neupravičeno prejemajo in bodo še prejemale razmeroma visoke zneske, ki v daljšem razdobju pri posameznikih znesejo milijone, v celoti pa težke milijarde, ni menda prav nihče odgovarjal za krivo pričevanje. Da so mnogi dolga leta s pomočjo raznih zvez zlorabljali

pravico do klimatskega in zdraviliškega zdravljenja, je bilo ugotovljeno. Odgovarjali pa zato niso ne zdravniki, ki so tako ravnanje dopuščali, ne tisti, ki so se s tem okoriščali. Pri plačevanju davkov nismo imeli in nimamo reda. Tu prihajamo iz ene skrajnosti v drugo. V nekaterih obdobjih in na nekaterih področjih smo s pretiranim obdavčevanjem vseh vprek zadušili prav uslužnostno obrt, ki je nujno potrebna, v drugih pa zopet puščamo, da vsakdo prikriva davke, kot se mu zdi. Takega davčnega liberalizma (če ga lahko tako imenujem) gotovo ni niti v nobeni pravno urejeni kapitalistični državi.

Tudi kršitve pravic iz delovnega razmerja so razmeroma pogostne in jih vse premalo obsojamo. Pri reelekciji formalno pravno sicer ni bilo velikih kršitev predpisov. Bile so pa množično izigrane temeljne intencije zakonodaje in političnih načel o reelekciji. Zato se reelekcija (razen redkih izjem) tudi ni posrečila, ker so nezmožni ostali na svojih mestih, kar očitno zelo mirno sprejemamo kot dejstvo.

Med vsemi temi področji pa je prav na področju urbanizma in gradenj zasebnih hiš verjetno še najmanj reda. Vzroki so tudi tu različni. Okorela, često cehovsko pobarvana urbanistična praksa, ki daje zelo majhne možnosti za ustrezno in poceni gradnjo zasebnikom (včasih iz čisto ozkih osebnih interesov »uradnik« arhitekt ali skupina izsili, da smejo graditi na določenem področju le po njihovem načrtu). Drugi razlog pa je, da so bile kazni za tiste, ki so gradili na črno, zelo nizke (po podatkih republiškega urbanističnega inšpektorata povprečno 19.200 S din), podirali pa črnih gradenj večinoma niso. Podatek, da 41 % ljudi, ki gradijo na črno, sploh ni zaprosilo za gradbena dovoljenja, priča, da črnim gradnjam le ne botruje izključno toga praksa upravnih organov. Del ljudi je preprosto ugotovil, da se nezakonnost dobro splača. Zakaj bi plačevali prispevke in povrh še gradili tam, kjer jim drugi določijo, če lahko za ceno kakih 20.000 S din kršijo zakone, kot se jim zljubi, gradijo tam, kjer se jim zdi, in tako, kot se jim zdi.

Ko je takale hiša zgrajena kakih 10 km od delovnega mesta in daleč od šole, bo pa podjetje krivo, če lastniku ne bo plačevalo prevoza, na občino pa bodo vsi kazali s prstom, če ne bo organizirala brezplačnega prevoza otrok v šolo.

Položaj vzbuja vedno več skrbi. Večina občin je poskušala napraviti red tako, da so sklenili legalizirati do določenega dne začete nezakonite gradnje, nato pa dokončno prenehati s staro prakso. Uspeha pa ta dobro zamišljena akcija ni imela.

V »Delu«, z dne 28. 3. 1966, smo brali, da so pristojni organi proti črnim graditeljem nemočni. 13. aprila je isti list poročal, kako F. D. gradi na črno v bližini motela Medno, kljub vsem prepovedim. Novinar je komentiral ta dogodek s pripombo, da *prizadeti verjetno računa z neučinkovitostjo izvršilnih organov*. Dva dni zatem je izšel v »Delu« prispevek republiškega urbanističnega inšpektorja, v katerem je le-ta navajal, da je v Sloveniji okoli 3000 črnih gradenj v vrednosti okoli 7 do 10 milijard starih dinarjev in da je položaj nevzdržen. V tem članku je bilo izraženo tudi mnenje, da je do takega stanja prišlo, ker nezakonitost tolerirajo občinske uprave. Po mnenju avtorja zato, ker so med tistimi, ki gradijo nezakonito, tudi nekateri upravni uslužbenci in celo nekateri občinski in nekdanji okrajni funkcionarji. Vmes je bila javnost tudi obveščena, da so na Godešiču dvakrat poskušali porušiti začetni nezakoniti gradnji, pa se jim ni posrečilo, ker so se temu uprli graditelji in nekateri drugi.

Torej je bila javnost obveščena o množični kršitvi zakonodaje in o neizmerni, skoraj neocenljivi škodi, ki s tem nastaja. Kazno pa je, da tak anarhičen položaj, vsaj po tisku sodeč, javnosti ni posebno vznemirjal.

Vtem se je zgodilo, da so na Godešiču minirali eno od več tisoč nezakonitih gradenj v Sloveniji.

Razumljivo je, da je dogodek vzbudil nenavadno pozornost tako pri tisku kot, prek javnih informacij, pri javnosti. Menim, da bi si bil moral vsakdo, ki je želel stvar objektivno obravnavati, postaviti nekaj pglavitnih vprašanj in si s pomočjo dejstev nanje odgovoriti. Mislim, da je to kljub tako obsežnemu pisanju potrebno še danes.

Ta vprašanja so po mojem sledeča:

Ali je bilo rušenje zakonito? Ali je bilo tudi nujno ali vsaj smotrno? Če se ugotovi zakonitost in nujnost, pa je treba postaviti še nadaljne vprašanje: Kdo je zakrivil stanje, v katerem je to — samo po sebi res žalostno dejanje — postalo zakonito in morda celo nujno in smotrno? Vprašanje zakonitosti ni sporno, o zadevi so odločali večkrat v pravilnem postopku pristojni občinski in republiški organi, med njimi celo Vrhovno sodišče SRS.

Odprto pa je še vedno veliko vprašanje, ali se je moralo to zgoditi prav na Godešiču. Prav gotovo je bilo splošno stanje na tem področju tako, da je prej ko slej nekje do takega ali podobnega dejanja moralo priti. Anarhija vedno rodi hude ekscese in drastično reagiranje nanje. Menda tudi ni dvoma, da bi bil vsak podoben primer za prizadetega graditelja tragičen. Najbrž je tudi res, da bi bila v Slove-

niji in Jugoslaviji marsikaka gradnja sama po sebi bolj potrebna rušenja kot ta na Godešiču. Toda iz kronološkega opisa dejstev, s katerimi je bila javnost sicer nekoliko pozno le seznanjena, se vidi, da sta prizadeta graditelja hotela doseči gradnjo prav na določeni parceli z nenavadno trmo in vztrajnostjo. V letih, ko sta prizadeta graditelja zahtevala dovoljenje, je v občini Škofja Loka dobilo gradbeno dovoljenje 411 občanov. Tudi njima nihče v občini ne bi mogel preprečiti gradnje, če bi hotela graditi na zato določenih zemljiščih, ker so dokončno o tem odločali vendarle organi zunaj občine. Nihče ni analiziral, od kod zahteva po gradnji prav na določeni parceli in zakaj ne kje drugje. Znano je le to, da gre za parcelo tasta prizadetih, in pa to, da so zlasti na Gorenjskem trdnejši kmetje bili navajeni in so, kaže še, da že mladoletnim otrokom (zlasti dekletom) določijo, kje jim bodo zgradili hiše, »pa naj stane, kar hoče«. Poznano pa je tudi *naslednje odločilno dejstvo*, ki so ga poročevalci v začetku prezrli: graditelja sta sedem let sicer trmoglavo, toda zakonito poskušala doseči svoj cilj. Gorenjska kmečka logika je jasna: doseči tisto, kar se jim zdi pravično, toda ne na protizakonit način. Ljudem so namreč leta in leta vtepali v glavo, da se to ne splača. Nato pa se je vmešala v zadevo *skupina nekaj oseb, ki si v Škofji Loki že več let lasti pravico odločanja o vsem mimo zakonov in mimo samoupravnih organov*. Ta skupina je tudi dosegla izjavo sekretariata odbora ZB za podporo gradnji. Pri tem je del borcev, ki sicer nimajo zveze s skupino, prepričala (tako kot sedaj novinarje in prek nje javnost) o nehumanih odločitvah organov uprave glede te zadeve, tako da so stvar — gledano z njihovega stališča — podprli s poštenih nagibov. *Zelo jasno je, da bi brez delovanja te skupine ne prišlo do zidanja niti do rušenja.*

Ali je bilo nujno potrebno tako vztrajno odklanjati dovoljenje za gradnjo na tej parceli ali ne, je težko reči. Dejstvo je, da so o tem menili podobno vsi organi od občine do republike in da je bilo tako stališče v skladu s široko obravnavanim in demokratično sprejetim urbanističnim načrtom občine.

Toda občinski organi, ki so najprej hoteli biti dosledni in so se odločili, da bodo zakonito odločbo ščitili tudi z izvršilnimi dejanji, so napravili napako, ker niso vztrajali pri izvršitvi odločbe medobčinskega inšpektorja, naj graditelja izkopane temelje zasujeta, ali ker jih niso dali zasuti ne glede na voljo stranke. Čim so se odločili za rušenje začete gradnje 17. 1. 1966, bi morali pri tem vztrajati. So

pa od tega odstopili zaradi nezakonitega odpora; nato so odstopili še drugič 31. 1. 1966. To je neodpušljiva napaka, ki jo lahko razumemo samo ob upoštevanju neučinkovitosti naše uprave in splošnega vzdušja, ki nezakonitost in anarhijo trpi.

Osnova vsake politike bi morala biti, da se država zateka k prisili res samo v nujnih primerih. Če to stori, seveda na zakonit način, pa morajo izvršilni organi začeto dejanje *brezpogojno opraviti, sicer dajejo potuho samovoljnežem*. Zvezna skupščina kot najvišji predstavnik ljudstva se je tega dejstva dobro zavedala in je v 289. in 290. členu Kazenskega zakonika ostro sankcionirala preprečitev uradnega dejanja uradni osebi. Po teh dveh členih je kazniv celo poskus preprečitve uradnega dejanja s silo ali grožnjo, da bo kdo uporabil silo, in tudi samo sodelovanje v skupini, ki to stori. *Če pa kdo uradno osebo ob taki priložnosti razžali ali poškoduje, je predvidena kazen najmanj tri meseca zapora*. Ob prvem odporu bi bile logične samo dve možnosti; če je šlo pri odporu za silo ali resno grožnjo, bi bilo treba dejanje takoj z okrepljeno zaščito ponoviti in storilce (vse, ki so sodelovali v skupini) postaviti pred sodišče. Če odpor ni bil resen, uradna oseba pa zaupanega dejanja kljub temu ni znala ali hotela izvršiti, bi pa bilo treba njo poklicati na odgovornost in dejanje ponoviti. Toda ali lahko pri napadih, ki so jih doživeli sedaj izvršilni organi, vsaj v bodoče računamo s takim ravnanjem? Primer je jasno pokazal, da se nedoslednost in mešetarjenje z zakonitostjo neizprosno maščujeta in da ima lažna humanost na račun zakonitosti in družbe nujno negativne posledice. Po nepotrebnem je zato nastala prizadetim večja materialna, družbi pa moralna škoda, kot bi sicer. Vse premalo utrjujemo zavest, da je bistvena razlika med nezakonito samovoljo in zakonito prisilo. Do premajhnega razlikovanja med nezakonitim nasiljem in zakonito prisilo ni prišlo samo v stališčih posameznih novinarjev, temveč tudi v mnogih razgovorih med razgledanimi družbenimi delavci.

Zakonitost je včasih potrebno ščititi tudi s silo. Ta sila je v skladu z načeli demokratične družbe in je potrebna prav za zaščito demokracije in samoupravljanja. Zato se potem, ko nastanejo za kršitelje neprijetne posledice, ne moremo odločati čustveno in biti na strani »premaganih«, temveč na strani tistih, ki ščitijo zakon. Neke iluzije, da je pri nas že vsaka prisila odveč in nejasnosti okoli tega, nas lahko še drago stanejo.

Sredstva obveščanja in javnost

Upravni organi, še bolj pa politični ljudje v občini, zlasti v občinski skupščini, bi bili morali vedeti, da bo javnost hotela biti o stvari izčrpno obveščena in da je dejanje, kot je rušenje, samo po sebi zelo nepriljubljena in žalostna stvar. Zlasti bi morali vedeti na podlagi drugih primerov, da bo skupina, ki je oba graditelja vzpodbujala h graditvi, naredila vse, da ob tem primeru napade »uradno občinsko politiko«. Če bi pristojni objavili potek vseh dejanj 25. aprila, ne pa šele 6. maja, bi ljudje — vsaj tisti, ki bi želeli — novinarska poročila lahko primerjali z uradno in dokumentirano izjavo. *Tako pa je bila javnost nekaj dni izrazito pristransko obveščena.* Če je kdo očital tisku, da jo je »občini zagodel zato, ker je o tem pisal«, seveda ni imel prav. *Tisk ima o dogodkih ne samo pravico, temveč tudi dolžnost pisati. Toda pisati objektivno, tako da bralca obvešča, ne pa zavaja.* Najučinkovitejša dezinformacija — kot vemo — ni čista laž, temveč vest, v kateri je kako odločilno dejstvo zamolčano, v kateri se na kaj odločilnega samo namiguje in v kateri se druga dejstva napihujejo. Nisem preanaliziral vsega tiska (zlasti ne lokalnega in iz drugih republik), zato nočem ugotovitev posploševati in jih bom argumentiral s primeri.

Del tiska se je sicer formalno zavzel za zakonitost, nato pa napadel občino, ker ni dosledna, in bolj ali manj odkrito namigoval, da nezakonito gradijo tudi funkcionarji v občini. Napadel je grobost ljudske milice, niti omenil pa ni, da je bila milica napadena in da leži miličnik poškodovan v bolnišnici (Ljubljanski dnevnik 26. aprila, komentar v »Delu« 27. aprila). Politika 29. aprila sicer ni napadla ljudske milice, ponovila pa je trditev, da gradijo na črno tudi vidni funkcionarji v občini. TT je 2. maja o resničnosti izjav predsednika občine na tiskovni konferenci zrazil dosti omalovažujočih in pikrih dvomov, nepreverjene govornice pa prodajal kot čisto zlato. Obširno in ganljivo je opisal poškodbe »civilov« in le lakonično dodal, da je »v bolnišnici tudi poškodovani miličnik«. Še ta vest pa je prišla v javnost šele potem, ko je Delo 29. aprila objavilo izjavo Uprave za notranje zadeve Kranj, iz katere je bilo prvič razvidno, da je bila ljudska milica napadena.

Poročila s prve seje občinske skupščine Škofja Loka po rušenju so bila pod takimi naslovi in tako napisana, kot da vsi odborniki obsojajo predsednika in upravo. Sicer seriozna Ekonomska politika je še 14. maja napisala: »Podelila se i opština: predsednik je jedva dobio polovinu ili nešto više

odborničkih glasova za neku vrstu resolucije kojom se podržava miniranje.« Tak opis je pa prav toliko objektivni, kot če bi EP napisala: »Skupščina je bila enotna, le dva odbornika sta glasovala proti resoluciji.« Seveda bi bilo popolno izenačevanje vsega tiska, radia in televizije napačno. Delo je že ob omenjenem komentarju objavilo tudi objektivno poročilo s tiskovne konference. Če izvzamemo naslove in komentarje posameznih dopisnikov, je bilo ves čas le čutiti, da hoče ta časopis dejstva prikazati, takšna kot so. Pozneje so sicer več ali manj vsi poskušali prvotno pristranost popraviti, vendar je to mogoče doseči le delno. Če hočemo biti objektivni, potem je treba priznati, da za neobjektivno poročanje v prvih dneh po dogodku ne gre dolžiti le poročevalce. Tisti, ki so hoteli novinarje dezinformirati, so bili aktivnejši in spretnejši kot tisti, ki bi jih morali informirati. Tako je novinar, ki je napisal 27. aprila v Delu komentar, v katerem je predpostavljaj, da gradijo na črno tudi ljudje na vidnih mestih v občini in da je milica šla predaleč, 6. maja objavil odličen komentar, v katerem se zavzema za red, demokratičnost in zakonitost.

Skoraj noben poročevalec ni pozabil povedati, da je bila gradnja porušena delavcu. To dejstvo je potem javnost upravičeno še posebej prizadelo. Toda če je tisk že načel socialni položaj prizadetih, bi ga moral tudi opisati. Po moje bi bilo s socialnega stališča dejanje graditeljev bolj ali manj opravičljivo le glede na to, ali imata stanovanje ali ne. Tisk pa ni prav nič omenjal, da imata oba delavca stanovanje. Tudi ni bilo jasno poudarjeno, da sta sicer res dolgo terjala dovoljenje, toda vedno na istem mestu, in da sta na vsako zahtevo dobila tudi odgovor.

Javnost je bila o nekaterih odločilnih dejstvih torej narobe obveščena in je predvsem zato tako ostro reagirala. Trditev, da funkcionarji v Škofji Loki sami gradijo na črno, drugim pa rušijo, je morala vzbuditi odpor. Res pa je, da v Škofji Loki noben funkcionar ni gradil nezakonito. (Tej zapozneli uradni ugotovitvi tudi tisk ni oporekal.) Televizija si je sicer privoščila to, da je pokazala na zaslonu hišo sedanjega funkcionarja z vprašanjem, če bodo tudi to porušili. Niti takrat niti pozneje pa ni televizija povedala, da je ta funkcionar to hišo postavil zakonito leta 1963, ko je bil še v učiteljski službi. Lokacijsko dovoljenje pa je zanj povsem legalno dobil že leta 1962. Televizija tudi ni povedala, da gre za eno najslabših lokacij, kar jih je občina dala, in da se zanj nihče ni pulil. Vsaj kar se tiče tega funkcionarja, je zadeva tako čista, da bolj ne more biti.

Reporter pa, kaže, ni vedel, da želijo tisti, ki so mu hišo pokazali, le diskreditirati ves čas skromnega in poštenega družbenega delavca, ker so jim prav taki trn v peti, ker jih ne morejo izsiljevati s tem, da »bodo že povedali stare grehe«.

Tudi ni čudno, če je javnost razburila vest o grobostih milice, če ni nihče omenil, da je bila milica ne samo ovirana pri svoji uradni dolžnosti, temveč tudi grobo napadena. Ljudem tudi ni moglo iti v glavo, da lahko uprava deset let sploh ne reagira na upravičene prošnje, nato pa minira hišo. Javnost je, skratka, morala dobiti vtis, da obstajajo v Škofji Loki funkcionarji, ki sami nezakonito gradijo, za zabavo ali iz sadizma pa take gradnje podirajo delavcem, in da je milica kar tako — bog ve zakaj — pretepla nekaj ljudi, pri čemer je imela posebno veselje z otroci in ženskami, zlasti nosečimi. Če je šlo za *premoženje delavca*, za katerega se že samo po sebi razume, »da nima stanovanja in da je revež«, potem je reakcija javnosti razumljiva, ni pa razumljivo, kako je do takega kolektivnega pačenja dejstev moglo priti.

Po vsem tem ni čudno, da je prišlo ne samo do množičnega zgražanja doma, temveč da so nad tisto žalostno ruševino vihali svoje demokratične nosove tudi tujci. In to tisti tujci, ki bi doma, če bi si drznili napasti policijo, nekaj let sedeli, njihov tisk pa bi jih obravnaval kot nasilneže. Ljudska milica sicer ni in ne more biti nekaj nedotakljivega, če dela napake, jo je treba kritizirati in mora zanje tudi odgovarjati. Kadar pa ravna zakonito in v okviru pristojnosti, je pa ne bi smel nihče napadati, pa če so za kršilce zakonov in samovoljneže posledice še tako hude. Le v takih razmerah bodo ukrepi milice lahko odločni, pravočasni, zakoniti in dostojni. Dokler pa si bo vsak pobalin domišljjal, da je milica za to, da se z njo pretepa in prereka, in dokler si bodo nekateri domišljjali, da milico lahko napadejo, le-ta pa se ne sme braniti, toliko časa pa reda ne bo.

Ne pustimo stvari po starem

Če lahko povem o stvari še nekaj splošnih misli in — če lahko — kaj svetujem, potem bi menil še tole. Če že prej nismo naredili nekaterih stvari, ki bi jih morali, naj nam bo vsaj vse, kar se je dogodilo na Godešiču in v zvezi z njim, tudi koristna šola.

— Zelo hitro bi bilo treba preanalizirati zakonodajo in prakso urbanizma in zagotoviti, da bodo graditelji dobivali dovoljenja za gradnjo v okviru določenih okolišev hitro in da gradnje ne bodo zvezane s prevelikimi stroški (prispevki

so ponekod res nerealni in odločno previsoki). Zato je treba za vsako ceno zlomiti odpor posameznikov, arhitektov in drugih, ki si lastijo pravico monopola, včasih tudi iz čisto egoističnih razlogov. Prav tako pa onemogočiti politiko raznih komunalnih »gospodarstvenikov«, ki s komunalnimi prispevki zbirajo denar za druge namene, ali pa z zbranim denarjem v raznih zavodih in drugod zelo slabo gospodarijo. Hkrati z zagotovitvijo realnejše možnosti gradnje v za to določenih okoliših pa bi bilo treba vsako samovoljnost odločno zatreti, po potrebi tudi z rušenjem, pa naj bo lastnik kdor koli. Na tistih področjih, kjer sicer gradnje ne povzročajo velike škode, so pa nezaželeni, je treba graditev sicer dovoliti, predpisati pa take dajatve, da bo vsakdo dobro premislil, preden bo tam začel zidati.

— Posameznikom bi morali kreditirati predvsem stroške za komunalno ureditev zemljišča, s čimer bi vzbodbujali gradnje v urejenem okolju.

Teza, po kateri ima tisti, ki ravna nezakonito, pravico opravičevati svoje dejanje s tem, da se sklicuje na drugega, ki je resnično ali dozdevno tudi ravnal nezakonito, je nevarna. Kot smo že rekli, funkcionarji v Škofji Loki niso gradili nezakonito. Ne samo mogoče, temveč zelo verjetno pa je, da tudi upravni organi v tej občini niso bili pri vseh nekaj sto primerih enako ekspeditivni, enako objektivni itd. Toda če so napake bile, jih je treba *obravnovati konkretno in zahtevati, da krivci odgovarjajo*, ne pa postaviti splošne ne-preverjene trditve in na podlagi le-teh opravičevati samovoljnost in nezakonitost. Funkcionarji po mojem za svoja dejanja pravno odgovarjajo enako kot drugi, politično pa strožje. *Toda odgovarja naj tisti funkcionar, ki kaj zakrivi, kar počez pa ne bi smeli udrihati po njih*. Družbeno politično delo je zlasti v občinah še posebej težko in zapleteno in ni noben privilegij, kot si očitno nekateri domišljajo.

Ta primer je ponovno pokazal, *da raznih maloštevilnih skupin, ki si domišljajo, da lahko mimo zakonov in mimo pristojnih organov izsilijo, kar si vtepejo v glavo, ne smemo tolerirati*. Te skupine ali posamezniki nam povzročajo doma in v tujini neprecenljivo škodo (primer Križaj v Kranju, primer na Godešiču). Te ljudi je treba idejno osamiti ter pokazati, kaj pomenijo in kam lahko vodijo njihova dejanja.

Samo vsestranske analize vsega dogajanja v zvezi s to zadevo in ustrezno ukrepanje, o katerem naj bo javnost obveščena, lahko odpravi žalosten vtis, ki ga je ta primer zapustil pri naših ljudeh.

FRANC UREVC

Umetnost — azil

Specifično človeško izkustvo vsiljuje misel, da je *umetnostno* — tako umetniško ustvarjanje kot doživljanje umetnine — v določenem smislu nekakšen *azil*.*

1. Nikakor ne gre za to, da bi umetnost (ustvarjanje in najrazličnejše oblike *soustvarjanja*) brez pridržka, *kot celoto*, opredeljevali za *pribežališče* ali *zavetje*, za kraljestvo »pозabe« resničnih človeških problemov, življenja, empiričnega sveta... Toda nikakor se ni mogoče znebiti vtisa, da je *umetnostno* v mnogočem »odmaknjeno« in »ločeno«; o tej *odmaknjenosti* in *ločenosti* je treba razmisliti, da bi z *mero* lahko odgovarjali na različna vprašanja o »vlogi« umetnosti v sodobnem svetu, da bi lahko bolje razumeli dogajanje v razmerju *umetnostno—družba*. Takoj se namreč znajdemo pred vprašanjem: *odmaknjenost* in *ločenost* — od česa, kako, zakaj?

Ali naj izraz *umetnost - azil* pomeni ekstremen ortodoksen larpurlartizem, ki odreka vsako resnost in smisel družbeno angažirani umetnosti. Za to vsekakor ne gre; *azil* nikakor ni mišljen kot *snovanje* »rezervata«, kot *samozadostnost*.

2. Problem zahteva premisleke na najmanj »čistem« oziroma na najbolj »nepreglednem« terenu — v vsakdanjosti. Vsakdanjost sodobnega sveta pa je marsikaj... Skiciram naj le eno izmed najbolj vznemirljivih dejstev: Koalicija eksponencialno se razvijajoče znanosti tehnike povečuje moč in sposobnost človeške družbe do neslutelih razsežnosti, toda *napredek* kreativnosti in iniciative individua (tiste »konkretne enote«) je skrajno malenkostna v primerjavi z razvojem nadosebnih mehanizmov, sistemov, struktur. Vsekakor je posameznikova *usoda* (pojmuje ta izraz kakorkoli) skrajno problematična. Svet, kakršen je (»vzhodni« in »zahodni«, bolj ali manj gospodarsko razvit, tako ali drugače zbirokratiziran, tehniziran, militariziran itd.), močno omejuje osebnostno avtentičnost in afirmacijo, spontanost in moralno samoodločanje. (Množična kultura dandanes na različne načine razkraja intelektualno ter emotivno življenje in vse bolj onemogoča realizacije *zahtevnejših vrednot* ter odločitev za *napornejše poti* pri velikem delu človeštva, katerega »karakterna struktura«, kot dokazuje Fromm, je vse bolj *avtoritarna*, pasivno prilagodljiva, vajena opuščanja priložnosti

*Prispevek je bil med koreferati na simpoziju »Umetnost v svetu tehnike« v Varaždinu.

za prostost.) *Vnanji* diktati mišljenju in čustvovanju, direktna ali indirektna *ponudba* »podatkov« in »stališč«, »potreb« in njihovih »zadovoljitev« ipd. *gnetejo* v veliki meri novega človeka — človeka »sveta tehnike«: Visoko kreativni znanstveniki — tehnologi in organizatorji produkcijskega procesa in »javnega življenja«; močno specialistično zoženi neposredni proizvajalci in skoraj brez ostanka programirani nižji in srednji vodstveni kadri; porabniki vseh mogočih produktov, katerih pretežna vsebina so vsiljiva »navodila za uporabo«; idoli, ki človeštvo projicira vanje nepredstavljlive dosežke ter možnosti vrhunske tehnične produkcije, čeprav je njihov eksistenčni položaj podoben situaciji starega rimskega gladiatorja ali šimpanza na Cape Kennedyju itn. Vznemirljivo je tudi to, da lahko vrhunske dosežke tisočletnega razumskega snovanja in prizadevanja zlorabi tudi najbolj *nerazumna* in nehumana sila — zoper ljudi.

Po teh ugotovitvah se zdi, kot da se močno nagibamo k pesimističnemu razpoloženju, kar zadeva sedanost in prihodnost človeštva. Morda je poudarek na *posamezniku* v tej skici mogoče označiti kot nebogljen antropološki »subjektivizem« in »atomizem«, toda še vedno mi ostane izgovor, da za sedaj *praktične obče-družbene razrešitve* človekove eksistence v svetu še ne vidimo in da si jo mimo *individua* ne znamo niti približno zamišljati. Tako Marxov *osvobojeni proizvajalec v samoupravni asociaciji*, kot Webrov *samo človek, ki nikoli ne bo celostna osebnost*, govorita za to, da morajo filozofske in sociološke ambicije nenehno računati z neskončno problematiko *posameznega* — s človekom, kakršen je, in s stvarno problematiko družbenosti (z vsemi nasprotji, inertnostmi, *deviacijami*...). Prav tu, v tej *neskončni dejanskosti*, ima *azil* svojo vlogo.

3. Razmišljanje o *umetnosti v svetu tehnike* je v vsakem primeru le razmišljanje o specifičnih oblikah človekovega angažmaja v svetu, o njegovi *dejavni prisotnosti*. Umetnost in tehnika sta v vseh svojih aspektih integralni del zgolj človekovega sveta — obe sta *človečnost sama*. Prav vse v zvezi z umetnostjo in tehniko je »za nas« in prav nič »po sebi« ali »zunaj nas«; tu nas zanima le nekaj vprašanj o pomenu tega *z a n a s*. (Filozofska tematizacija kateregakoli problema ali kategorije presega namen tega zapisa.) Predmet meditacije je *del* problematike človekovega življenja z umetnostjo ali *v* umetnosti — *umetnost - azil*, izraz, ki ga bolj *živijo* kot *razumejo* le umetniki, »soustvarjalci« — entuziaisti.

4. Zakaj sploh govorimo o azilu? Če nekaj razgllašamo za *azil*, s tem avtomatično trdimo, da se je bilo treba od nekod drugod, iz neke situacije ali z nekega območja, umakniti, zateči — zaradi neugodja, nevarnosti, ogroženosti... Tako pravi *zdrav razum*. Smo hoteli s tem reči, da je mogoče »območje« *umetnostnega* ugodnejše in varnejše človekovo *prebivališče* kot kako drugo »območje«? To bi bila zelo šibka teza. Ilustrirajmo z nekaj potezami njeno problematičnost: V časovno in eksistenčno nam nedosegljivem in nepredstavljenem paleolitikumu se je človek (ne vemo povsem točno *zakaj*) umaknil v temno votlino in tam slikal svoj *svet*, svojo *p o d o b o*; (votlina je bila zelo verjetno *naravni* azil, umetnikov *azil* je bila prebujena imaginacija, ki je vodila roko, in *slika*, dosežek kat eksohen). Črno občestvo Harlema se zateka v doživljanje in ustvarjanje glasbe in »pozablja«; *k a k o p o z a b l j a* in *k a j* ob tem *osvešča*? Denimo, da ima neki človek hujši življenjski problem; rad bi razvozlal, domel, razrešil: gre v gledališče in poskuša *skozi* poljubno *predstavo* globlje doumeti *svoj* problem.

Pesnik je neposredno doživel neko emotivno stanje — poskuša ga oživiti in ohraniti v drugem mediju, ga z besedo posredovati drugim; *kaj* mu sploh daje v roke pero, *zakaj* njegov boj za *n o v o b e s e d o*, za izražanje tistega, kar drugi niso izrazili? Slikar-pokrajinar premaguje odpor vnanjih razsežnosti in detajlov, da bi (na svoj način) *uredil*... In navsezadnje ni mogoče zanikati dejstva, da lahko *razumemo* vsak namig filmskega režiserja ali koreografa, doumemo *mišljenje* pantomime ali arhitekture... Skratka: svet *umetnostnega* je svet vseh mogočih osveščanj in pozab, vprašanj in umevanj, ohranjanj in premagovanj, sublimacij in projekcij itn., ki so sicer povsem realne (izključno) človeške situacije, le da gre očitno nasploh in v sleherni posameznosti za specifičen medij, za neko *avtonomijo umetnostnega*. Čas in prostor ustvarjanja in doživljanja umetnine sta tako nekakšna *izjemna vsakdanjost*, *azil* demiurga in tistega, ki *živi* z njegovo *problematiko*... O tem na določen način pričajo tudi *slabi* trenutki umetniškega ustvarjanja in doživljanja — najintenzivnejša doživetja nesmisla, ničevosti in tujstva, grozljiva »iztreznjenja«, prekinitve kontinuitete *soustvarjanja*... *Azil* je večno potencialno poprišče najhujših dvomov, najhrabrejših vprašanj in soočenj, najusodnejših odtujitev; vedno razpada in vseeno ostaja. Če smo resnično v njem, smo pri izviru vsega, kar je jedro človečnosti — pomenov in pomenskih metamorfoz, osmišljanj in vrednotenj, *novih* participacij tistega, kar je bilo *onstran* zavedanja.

Azil je situacija izostrenih, na višjo raven dvignjenih predstav, emocij, asociacij, misli, intuicij...

5. Če bi o izrazu *umetnost - azil* razmislil psiholog, bi ga lahko razumel tudi tako: Svet umetniškega ustvarjanja in doživljanja umetnin je lahko bolj ali manj trajno zavetje nevrotika, ubežnika, ki se je izgubil v neprijazni stvarnosti zbirokratiziranega in tehniziranega sveta, anksioznega izkoreninjenca, ki potrebuje opij fiktivne neposrednosti, varnosti, temelja in svobode, da bi spet našel svoje osebno ravnovesje in samozaupanje. Podobno bi pomislil sociolog: Gre za specifično grupiranje posameznikov, ki jih zaradi različnih faktorjev čedalje tesneje (vsaj začasno) povezuje vse, kar je v zvezi z umetnostjo. In deloma sta (sama po sebi) ta dva poljudno skonstruirana pomisleka resnična: Res je, da individuum — nevrotik ali ne — lahko pobegne iz sive in moreče vsakdanjosti v svet umetnostnega, in res je, da nastajajo, živé in spet razpadajo bolj ali manj elitne elite umetnikov; šarlatanov, entuziastov, snobov itn. Toda takoj je treba reči, da ta dva premisleka, ki za njima nedvomno stoji neskončna empirija sodobnosti pa tudi preteklosti, opozarjata le na dva parcialna aspekta družbene eksistence, medtem ko *problematike* umetnosti skoraj niti ne tangirata. Mnogo važnejši je *azil* kot prebivališče demiurga, kot delavnica, avditorij in borišče. (Morda pa je vendarle pomembno, da posameznik v umetniškem ustvarjanju ali v *soustvarjanju* — kot ljubitelj — lahko zopet *najde sebe*, da se ob samem delu konstituira kot *nova*, bogatejša, bolj celostna osebnost. Skupine, ki živé z umetnostjo so bile v vseh časih močan pobudnik novih nazorov in stremljenj, nosilke izvirnih idej in poskusov; skupina tudi stabilizira *azil*.)

6. V katerih razsežnostih bi bilo treba predvsem premisliti omenjene sugestije izkustva? Zdi se, da je *azil* zmerom odprt ljudem, ki dispozicije in *eros* zanj nosijo že v sebi. O tem priča njegova popolna zaprtost in odsotnost celo za tiste, ki si prizadevajo vstopiti, pa ga zanje preprosto ni. Prav zato je *azil* tako do skrajnosti resničen ali pa povsem fiktiven. Prav zato je razodetje ali slepilo, višja vključenost ali najpopolnejša izolacija, najčistejša neposrednost ali motna posrednost, zbranost v samoti ali tesnoba osamljenosti, praksa-ustvarjalnost ali jalovi pasivizem in uničevanje. Človek »sveta tehnike« potrebuje *azil* prav tako, kot so ga potrebovale generacije pred njim. Potrebuje ga in potreboval ga bo mogoče še bolj — za svojo osebno rast, za plemenitnje emotivnosti, imaginacije in mišljenja, še posebej pa za svojo nprav, za vključevanje v medčloveške odnose, v *družbo*.

Ta pridobi s posameznikom samo to, kar je *on sam*... Prav azil umetnosti je medij, ki v osnovi osmišlja in humanizira vsak človekov svet, tudi sedanji. Človeka dandanes ogroža poleg vsega drugega čedalje večji in čedalje bolj nasilni *substituirani azil* množične kulture — poenostavljenost, skonstruiranost-neavtentičnost, *neprisebnost*.

VLADO SRUK

Smotrnost šolanja in zaposlovanje kadrov

Največkrat slišimo in beremo približno naslednje ugotovitve: strokovnih kadrov je premalo, imamo nizko raven šolske izobrazbe, primanjkuje predvsem delavcev s poklicno šolo, potrebovali bi več delavcev z visoko izobrazbo... skratka, stiska in težave glede splošne in strokovne izobrazbe kadrov. No, če k temu dodamo še razpravljanje o nizki stopnji produktivnosti, potem je vsakomur takoj jasno, kje bi morali začeti, da bi dvignili raven storilnosti in gospodarskega napredka. Čim pa se lotimo izobraževanja kadrov, se začne zatikati, in sicer največkrat zaradi nezadostnih ali pa pičlo odmerjenih finančnih sredstev. Kolikor ni denarnih zadreg, pa nastopijo druge, npr. odhajanje v tujino. In zopet smo pri — pomanjkanju kadrov.

Vprašanja, ki se nam ob teh splošnih ugotovitvah pojavljajo so: ali imamo res tako slabo strokovno in izobrazbeno strukturo zaposlenih, ali res potrebujemo toliko vrst raznih kadrov ali ni morda kakšnih drugih vzrokov, ki so v zvezi s kadri in vplivajo na produktivnost. Takšna vprašanja utemeljujejo že dejstva, do katerih pridemo, če sedanje podatke o migraciji delavcev primerjamo s potrebami, ki jih izražajo delovne organizacije. Pa tudi analize obstoječe strukture kadrov nam dajejo marsikakšen dragocen podatek.

Da bi si osvetlili zgornja vprašanja, si najprej oglejmo na splošno potem pa še podrobno, kakšna je izobrazbena kvalifikacijska struktura zaposlenih pri nas. Za to imamo na voljo več virov. Iz podatkov dr. Ž. Šifrerja¹ lahko razbe-

¹ Dr. Z. Šifrer: Prebivalstvo z visoko in višjo izobrazbo, Prikazi in študije, Zavod za statistiko SRS, letnik 8, št. 12, 1962.

remo, da smo, kar zadeva število ljudi z visokošolsko izobrazbo v SFRJ, na prvem mestu. Na 1000 prebivalcev ima Slovenija v letu 1961 kar 9,45 ljudi z visoko izobrazbo, medtem ko jih ima npr. Bosna in Hercegovina le 3,65. Podrobneje je to razvidno iz naslednje razpredelnice:

	1948	1953	1961
SFRJ	3,77	4,76	7,14
Srbija	4,15	5,28	7,95
Hrvatska	4,86	6,69	8,44
Slovenija	5,35	6,59	9,45
BiH	1,56	2,06	3,65
Makedonija	1,55	1,13	4,88
Črna gora	2,53	3,78	5,71

Če sledimo gibanju teh kadrov po posameznih časovnih razdobjih od leta 1948 do 1961, vidimo, da druge republike na tem področju skokoma napredujejo, da pa tudi Slovenija ne zaostaja za njimi. To se pravi, da Slovenija najbrž nima tako slabe kvalifikacijske oziroma izobrazbene strukture, kot nekateri menijo oziroma izjavljajo. Da bi podkrepili to domnevo, bi navedli podatke, ki osvetljujejo kvalifikacijske strukture vseh aktivno zaposlenih v SFRJ in SRS² (izvzemši privatni sektor) za leto 1960, in sicer v odstotnih razmerjih:

Kvalifikacijske kategorije	SFRJ	SRS
Uslužbenci	29,4	25,2
VK in KV delavci	52,2	39,3
PK delavci	17,2	20,5
NK delavci	21,2	15,0
S k u p a j :	100,0	100,0

Za primerjavo bi lahko dodali še podatke o izobrazbeni strukturi prebivalcev SRS in Italije,³ in sicer: Slovenija je imela 1961. leta 4,1 % prebivalstva s srednjo izobrazbo in 1,6 %

² Vir podatkov za SFRJ in SRS: Analiza in projekcija gospodarske aktivnosti in zaposlenosti, Zavod SRS za zaposlovanje delavcev, Ljubljana, sept. 1963.

³ Vir podatkov za Italijo: Annuario statistico italiano 1962.

z višjo in visoko izobrazbo. Leta 1958 je bilo med italijanskim prebivalstvom 6 % ljudi s srednjo izobrazbo in 4,3 % z visoko in višjo izobrazbo. Delež prebivalstva z osnovnošolsko izobrazbo je pri nas 71,9 %, v Italiji pa je nekoliko nižji. Torej v primerjavi z nami imajo prednost v srednje, višje in visoko izobraženem kadru.

In končno lahko za primerjavo navedemo še ZDA⁴, ki je sicer nekoliko oddaljena od nas, vendar je njihova struktura zaposlenih zelo zanimiva. V letu 1960 so imeli naslednje kategorije zaposlenih, izraženo v odstotnih razmerjih: VK in KV delavcev 14,3 %, PK delavcev 19,9 %, NK delavcev le 5,4 %, obrtnikov in kmetov 18,1 % in kar 42,3 % kadrov, ki jih lahko označimo kot managerje, tehnično osebje, osebje v prodaji, administrativne uslužbenke in podobno.

Primerjava po naštetih oznakah je težavna, ker kategorije niso povsem identične, vendar pa nam kljub temu ti podatki marsikaj povedo. Prvo, kar lahko opazimo, je to, da obstaja precejšen kvalitativen razloček v strokovnosti kadrov med SFRJ in Slovenijo. Naša republika ima več kvalificiranih in manj nekvalificiranih. To opazimo tudi v praksi, saj je v Sloveniji težko dobiti delavca za opravljanje fizičnega dela. Drugo, da ni velikih razlik med Slovenijo in sosednjimi državami, npr. Italijo, kar zadeva izobrazbeno strukturo prebivalstva, drugače pa je seveda s produktivnostjo dela. Tretje, kar lahko ugotovimo, pa je sorazmerno drugačna struktura kadrov v ZDA. Ne gre toliko za razloček v kvalifikacijskem smislu, pač pa za dejstvo, da je v ZDA, podobno kot v drugih zahodnih deželah več kadra, ki mu pravimo management, tehnično in raziskovalno osebje, osebje v komerciali, prodaji in podobno.

Vse kaže, da se Slovenija s strukturo kadrov, vsaj kar zadeva delavce z VK, KV in NK stopnjo, uvršča na raven srednjeevropskih dežel. Vedeti moramo tudi to, da se je izobrazbena struktura kadrov od 1960. leta dalje pri nas bistveno izboljšala, saj prihaja vsako leto iz naših poklicnih, srednjih, višjih in visokih strokovnih šol veliko novih mladih strokovnjakov. Vsekakor pa vzbuja skrb dejstvo, da odhaja precej delavcev v tujino, in to ne samo nekvalificiranih, ampak tudi visoko strokovnih. S tem slabi naša izobrazbena struktura zaposlenih, hkrati pa ne raste produktivnost dela v skladu z našimi pričakovanji. S tem želimo poudariti, da

⁴ Vir podatkov za ZDA: Otto Eckstein: Perspectives on Employment under Technical Change, International Institut for Labour Studies, New York 1964

produktivnost dela nikakor ne moremo obravnavati zgolj kot derivat takšnih ali drugačnih kvalitativnih razmerij med družbenim produktom in zaposlenostjo, med tehnično opremljenostjo in storilnostjo ipd., temveč je treba v pojem in analizo produktivnosti dela vnesti tudi kvalitativno komponento, to je, nivo delovne usposobljenosti in primerno razporeditev kadrov na delovna mesta. Šele takšno usklajevanje potreb in zahtev po kadrih bo zagotavljalo tudi optimalno izkoriščanje sredstev za delo.

Menim, da bi bilo treba dvigniti strokovno izobrazbeno raven naših kadrov na raven strukture, ki jo je postavil francoski ekonomist⁵ I. Fourastie, ko je imel pred očmi gospodarstvo, ki bi bilo zmožno ustvarjati letno 1500 do 2000 dolarjev narodnega dohodka na prebivalca. V tej strukturi naj bi bilo cca 14 % visoko strokovnih kadrov, cca 27 % višjih in srednjih, cca 40 % kvalificiranih in cca 19 % nekvalificiranih. Pod nekvalificiranimi kadri pravzaprav razumemo priučene, ker takih, ki bi v prihodnje ne potrebovali nikakršnega strokovnega znanja — skorajda ne bo.

Rekli smo, da si bomo podrobneje ogledali tudi kadrovsko strukturo po naših podjetjih. V ta namen nam pridejo prav podatki, ki jih imajo veliko na voljo zavodi za zaposlovanje delavcev. Tako je ljubljanski zavod za zaposlovanje delavcev napravil podrobne analize obstoječe strukture kadrov,⁶ in sicer na podlagi metode popisa delovnih mest ter ocene zahtevnosti teh delovnih mest oziroma ocene izobrazbe oseb, ki naj delajo na njih. Najprej so ugotovili, kakšna je dejanska, to je sedanja zasedba delovnih mest, nato pa so ta delovna mesta primerjali glede na zahteve pravilnika o delitvi osebnega dohodka. Končno so še komisijsko (polovica strokovnjakov je bila iz zavoda, polovica pa iz podjetja) ocenili, kakšne so dejanske zahteve za vsako delovno mesto in kako naj bo izobražen človek na njem.

Ugotovitve so zanimive. Vzemimo za primer kovinsko stroko, v kateri je na ljubljanskem območju 18 podjetij s cca 11.000 zaposlenimi, kar znaša cca 30 % vseh zaposlenih na tem področju. Razmerje med današnjo zasedbo, zahtevo iz pravilnika in dejansko potrebo je za posamezne izobrazbene kategorije naslednje:

⁵ Glej podatke: Gradivo za 7-letni načrt o zaposlenosti in kadrih, Ljubljana, 1964.

⁶ Vir podatkov: Analiza kadrovskih struktur v kovinski industriji ljubljanskih občin, Zavod za zaposlovanje delavcev, Ljubljana 1965.

Primerjava zahtev v kovinski stroki (izraženo v %):

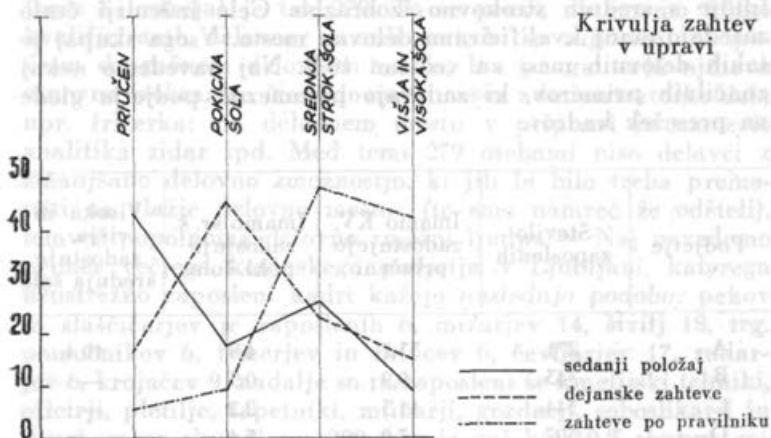
Zahteve	Priučeni	Poklic. šola	Srednja šola	Višja in visoka š.
današnje stanje	59,0	32,0	7,0	2,0
zahteve po pravilniku	41,0	38,0	11,0	10,0
zahteve del. mesta	55,0	32,0	9,0	4,0

Vidimo, da ni tolikšnih razlik med izobrazbeno ravnijo sedanje zasedbe in dejanskimi zahtevami, ki so bile komisij-sko ocenjene in določene. Razlika nastopa predvsem pri priučeni (NK) delavcih, ki bi jih bilo lahko manj, in pri diplomantih višjih strokovnih šol, ki jih je premalo. Kadrov s poklicno šolo je vsaj v Ljubljani zadosti. Če pogledamo na tabelo, vidimo, da jih je 32 %, prav toliko jih ta podjetja tudi potrebujejo.

Torej vidimo, da najbolj odstopajo podatki, ki ponazarjajo zahteve delovnega mesta po pravilniku o delitvi osebnih dohodkov. Ta dokument nam pri proučevanju kadrovske problematike ne more dosti koristiti, ker nam včasih namer-no izkazuje — največkrat zaradi materialne zainteresiranosti posameznikov ali delovnih skupin — podatke, ki so nerealni. Ti podatki poudarjajo majhne zahteve po priučeni delavcih, hkrati pa zahtevajo nesorazmerno veliko število strokovnih kadrov. Zaradi tega so še najbolj realni podatki, ki jih predstavlja sedanja strokovna zasedba in podatki komisij-sko precejenih delovnih mest.

Če bi analizirali strukturo kadrov po posameznih področjih dela, med njimi je npr. priprava dela, proizvodnja, vzdrževanje, uprava, bi videli, da na splošno velja pravilo, da so delovna mesta glede na sedanjo namestitve še najbolj zasedena v proizvodnji in vzdrževanju, manj v pripravi in najmanj v upravi. Neskladje v upravi med ravnijo sedanje zasedbe in izobrazbeno zahtevo delovnih mest je precej izrazito. Grafično ga ponazarja diagram.

Zahteve po pravilniku so pretirane. Toliko ljudi z višjo oziroma visoko izobrazbo verjetno ne potrebujemo (posledica tega je, da imajo kadri v upravi največkrat tkim. priznana izobrazba). Veliko več bi potrebovali ljudi s srednjo ali pa tudi s poklicno šolo, najmanj pa priučeni delavcev, ki pa jih je sedaj tu največ. Če bi bilo treba kje spreminjati kadrovsko strukturo glede na današnji položaj in dejanske

zahteve, potem bi jo morali predvsem v raznih strokovnih službah, v upravi podjetja.

Če si ogledamo popisane kadrovske potrebe v teh podjetjih glede na presežek oziroma primanjkljaj, potem ugotovimo naslednje:

Presežek in primanjkljaj kadrov, zaposlenih v kovinski industriji na območju Ljubljane:

Izobrazba	Presežek	Primanjkljaj
Priučeni	595	—
Poklicna šola	41	432
Srednja šola	15	261
Višja ali visoka šola	—	152
Neustrezni poklici	279	

Op.: brez Litostroja

V podjetjih ni opaziti samo primanjkljaj, kar zadeva kadre s poklicno, srednjo in višjo izobrazbo, temveč tudi presežke teh kadrov. Tako je v tej stroki odveč 41 delavcev s poklicno šolo in 15 delavcev s srednjo šolo. Tega presežka pa je še več. V številnih podjetjih, ki jih poimensko ne imenujemo, podatki pa so razvidni iz navedene analize, so na delovnih mestih, kjer bi bila zadostna priučitev — kvalificirani delavci, na delovnih mestih, ki zahtevajo poklicno šolo pa

ljudje s srednjo strokovno izobrazbo. Celo inženirji često zasedajo manj kvalificirana delovna mesta. Vsega skupaj je takih delovnih mest za več kot 10 %. Naj navedemo nekaj značilnih primerov, ki zadevajo posamezna podjetja glede na presežek kadrov.

Podjetje	Število zaposlenih	Imamo KV, zadostujejo priučeni	Imamo sr. š. zadostuje pokl. šola	Visoka in višja, zadostuje srednja šola
A	271	33,7	4,8	10,4
B	343	0,9	0,5	—
C	344	11,3	2,2	—
D	507	7,0	5,4	—
E	599	5,9	0,6	6,1
F	602	40,8	2,1	4,7
G	909	6,3	0,5	1,9
H	1558	4,1	1,9	3,3

Tako vidimo, da imajo v podjetju A kar 33,7 % delovnih mest, na katerih so zaposleni kvalificirani kadri, zadostovali pa bi priučeni; v istem podjetju imajo 4,8 % delovnih mest, na katerih delajo kadri s srednjo strokovno izobrazbo, zadostovali pa bi kadri s poklicno šolo, ter 10,4 % delovnih mest, na katerih delajo kadri z visoko šolsko izobrazbo, povsem pa bi zadostovali delavci s srednjo strokovno izobrazbo. Pojavu, da najdemo na nižjem delovnem mestu delavca z višjo kvalifikacijo kot bi bilo treba, pravijo v tej analizi »nadkvalificiranost«. Zakaj je do tega prišlo, je najbrž več vzrokov. Po eni strani gre za nepravilno delovanje kadrovske službe ali za slabo izpeljano delitev dela, po drugi strani pa se dogaja, da ti kadri (največkrat so tehnični) nočejo tvegati fluktuacije, ker so delovna mesta na območju Ljubljane najpogosteje zasedena, preselitev v druge kraje pa je zvezana z dodatnimi težavami. Če bi jih materialno ali pa tudi nematerialno dovolj stimulirali, bi te težave najbrž odpadle, tako pa ti kadri vztrajajo na neustreznih delovnih mestih. Včasih pa je morda vzrok »nadkvalificiranosti« tudi pretirano stremenje za papirnati kvalifikacijami, ki so za marsikoga še vedno interesantne, pa čeprav grede na račun dejanskega znanja.

V tabeli o presežkih in primanjkljajih kadrov smo upoštevali tudi postavko »neustrezni« poklici. V kovinski stroki

(brez Litostroja) je teh 279. To se pravi, da imamo toliko kvalificiranih delavcev raznih vrst, ki so zaposleni na povsem drugačnem delovnem mestu, kot pa ga terja njihova osnovna izobrazba. Na delovnem mestu administratorke dela npr. frizerka; na delovnem mestu v pripravi je namesto analitika zidar ipd. Med temi 279 osebami niso delavci z zmanjšano delovno zmožnostjo, ki jih bi bilo treba prenesti na »lažje delovno mesto« (te smo namreč že odšteli), temveč popolnoma delovno zmožni ljudje. — Naj navedemo primer večjega kovinskega podjetja v Ljubljani, katerega neustrezno zaposleni kadri kažejo *naslednjo podobo*: pekov in slaščičarjev je zaposlenih 6, mizarjev 14, šivilj 18, trg. pomočnikov 6, frizerjev in brivcev 6, čevljarjev 17, rudarjev 6, krojačev 9, nadalje so tu zaposleni še kmetijski tehniki, oficirji, pletilje, tapetniki, mlinarji, gozdarji, soboslikarji in drugi, vsega skupaj cca 200, kar je več kot 10 % skupno zaposlenih v tem podjetju.

Neustrezno zaposlene kadre najdemo tudi v drugih strokah. V podjetjih na območju Ljubljane, za katera imamo na voljo statistične podatke, je takih primerov še veliko več. Do sedaj zbrani podatki nam kažejo naslednji sumarni pregled kadrov, ki ne delajo v svojem poklicu, temveč največkrat na priučenem delovnem mestu:

Odvečni kadri, tj. kadri, ki opravljajo neustrezne poklice:

— grafiki, papirničarji	15
— mizarji, kolarji, lesostrugarji	148
— čevljarji, torbarji, usnjarji	150
— elektromehaniki, strugarji, varilci, kovači, brusarji	60
— kmetijski tehniki, gozdarji, sadjarji	31
— šoferji in avtomehaniki	35
— zidarji, tesarji, pleskarji, instalaterji	74
— peki, natakarji, kuharji, mesarji, slaščičarji	69
— krojači, šivilje, pletilje, tkalci, tapetniki	338
— trg. pomočniki (45), frizerji (88)	133
— prosvetni delavci: učitelji, profesorji, vzgojitelji	20
— diplomirani: inženirji in tehniki	49
— ostali (administratorji, glasbeniki, režiserji, oficirji, dimnikarji, fotografi, rudarji, cestarji itd.)	110

Marsikdo se bo vprašal, zakaj je prišlo do položaja, v katerem toliko ljudi ne opravlja poklica v okviru svoje stroke. Vzrokov je več. Nekateri poklici so prenasičeni, npr. šivilje, čevljarji itd., ali pa so premalo donosni in je mogoče

ljudem več zaslužiti v podjetju, pa čeprav na priučenem delovnem mestu. Nekateri poklice, ki so bolj obrtniškega značaja, smo morda zaradi takšne ali drugačne politike počasi načrtno zreducirali — ljudje so se zaradi tega zaposlili v podjetjih. Nekateri ljudje si morda niso mogli najti v svojem območju ustrezne zaposlitve in podobno. Vsekakor pa je tudi precej takih, ki bi zlahka dobili ustrezno zaposlitev, ker je njihov poklic konjunkturen, npr. avtomehaniki, varilci, zidarji, dimnikarji ipd., pa mogoče nimajo za svoje delo pravega veselja. Hkrati skušamo te poklice znova in znova pomnožiti, porabljammo finančna sredstva in zasedamo šolske in ostale učne kapacitete.

V uvodu smo dejali, da ob različnih priložnostih in na različnih krajih tarnamo, da nimamo ne kadrov ne sredstev za njihovo izobraževanje. Če bi sešteli vse kadre po Sloveniji, ki so neustrezno zaposleni, ki delajo na manj kvalificiranih delovnih mestih (pojav »nadkvalificiranosti«), bi dobili relativno visoko številko, in če bi to številko pomnožili s stroški šolanja, bi dobili še večje številke. Pa vendar niso pri vsem tem pomembni samo stroški šolanja. Veliko bolj pomembno je dejstvo, da ti kadri niso primerno nameščeni. Na voljo so nam kapacitete v obliki znanja, ki pa je mrtvo, neaktivirano. — Vsekakor je škoda, če odhajajo mladi strokovnjaki v tujino. Še večja škoda pa se mi zdi, če človek s poklicno ali kakšno višjo strokovno šolo opravlja neustrezno delo. Tako smo npr. ugotovili, da je v nekem kovinskem podjetju strojni inženir pomočnik delovodje, ki je po poklicu zidar ipd. V sedanjem položaju obstoječe izobrazbene strukture kadrov pri nas tako ni tolikšen problem izobraževanja novih kadrov, pač pa smotrno nameščanje — »izrabljanje« tega, kar imamo. Če tega ne bomo upoštevali, se nam lahko zgodi, da bomo kadre izobraževali, jih formirali in vzgajali, ti pa se bodo bolj ali manj neprizadeto odtekali drugam!

Opozoril bi rad še na dodatno izobraževanje kadrov v naših podjetjih. Podjetja si namreč največkrat želijo takšnih kadrov, ki bi bili usposobljeni natanko za njihova delovna mesta. Takšnih kadrov pa šola, četudi se trudi, ne more dati. Specifičnost proizvodnje v posameznih podjetjih in pa neprestane tehnološke in organizacijske spremembe so tiste, ki terjajo malo drugačno znanje, kot pa ga vsebuje ozek ali širok profil. Če želimo delovno visoko učinkovite kadre, potem je neogibno potrebno dodatno izobraževanje za vse, ki prihajajo v podjetja, pa najsi bodo to priučeni delavci, ki niso obiskovali strokovnih šol, ali pa mladi strokovnjaki. Treba jih je vpeljavati v delo in jih dodatno izobraževati ob

vseh spremembah, ki v proizvodnji nastopajo. Zato bi bilo veliko bolje, da bi vsaj del obstoječih finančnih sredstev porabili za doseganje dodatnega znanja, ki ga zahteva delovno mesto, kot pa za pridobivanje papirnatih kvalifikacij. Seveda bi se moralo to znanje, ki se največkrat izpričuje v neposredni produktivnosti — tudi primerno upoštevati. S tem pa ne mislim zanikati potrebnosti strokovnega, to je poklicnega, srednjestrokovnega in visokošolskega izobraževanja. Želeli bi le poudariti, da je dodatno izobraževanje, ki ga zahteva vsaka sprememba v organizaciji dela ali v tehnoloških postopkih, zelo zanemarjeno; daje pa, kolikor je primerno organizirano, takojšnje in neposredne rezultate.

Če povzamemo zgornje navedbe in odgovorimo na uvodoma zastavljena vprašanja, smemo zapisati: kadrov te ali one izobrazbene stopnje ni premalo, ugotovili smo, da jih je ponekod celo preveč; naši kadri nimajo slabega strokovnega znanja (saj prihajajo npr. snubit naše diplomante iz drugih držav kar neposredno na univerzo); problem je veliko bolj ta, da vsi naši kadri niso zaposleni na primernih delovnih mestih, da niso racionalno nameščeni in odgovorni za predvidene naloge. Glede na obstoječi sistem delitve dohodka lahko rečemo, da so privilegirani vsi tisti, ki zasedajo delovna mesta, pa niso dovolj odgovorni za svoje delo, in deprivilegirani vsi tisti, ki bi radi sprejeli večje in odgovorne delovne obveznosti, seveda, če bi prišli tudi do večjega dohodka. Poudaril bi, da ne mislim, da ne bi bilo treba izobraževati novih kadrov (ker so podjetja morda kadrovsko zasičena in je nevarnost odliva v tujino). Narobe, če želimo večjo produktivnost, potrebujemo še več raznovrstnih in zmožnih kadrov, za kar obstoje dejanske potrebe in želje, *toda pri šolanju in zaposlovanju teh kadrov bi bilo treba več načrtnosti in smotrnosti*. Danes ne vemo natanko, kakšne vrste kadrov potrebujemo, katerih več in katerih manj, zato velikokrat vzgajamo vseprek, tako kot nam velevajo trenutne razmere, obstoječe kapacitete, trenutni interesi in podobno. Tudi reforma šolanja ne bo uredila naštetih problemov, če ne bo zavestne akcije v smislu sprotnih analiz in ukrepov na podlagi planskega predvidevanja kolikor toliko stabiliziranega gospodarstva.

STANE MOZINA

Terenski dodatki in delitev po delu

Delitev osebnih dohodkov po delu zahteva, da postopoma odpravimo pri osebnih dohodkih vse tiste dodatke, ki jih izplačujejo v delovnih organizacijah ne glede na delovni uspeh. Eden izmed teh je terenski dodatek.

Dosedanji administrativni predpisi, ki so določali s kakšnimi pogoji se štejejo terenski dodatki, pa tudi izdatki za ločeno življenje in službena potovanja, med materialne izdatke, so v delitvi osebnih dohodkov dopuščali dvojno vrednost dinarja in spodbujali delovne organizacije, da so s terenskimi dodatki na račun materialnih izdatkov poviševale osebne dohodke. Vprašanje terenskih dodatkov je vsa zadnja leta, posebno v gradbeništvu, povzročalo vrsto problemov in negativnih pojavov, ki niso bili v skladu z delitvijo osebnih dohodkov po delu.

Novi predpisi, ki so odpravili vse administrativne omejitve, obenem pa vse družbene dajatve od terenskih dodatkov, teh problemov ne razrešujejo, čeprav so zdaj dane boljše možnosti za to, da se ti dodatki vežejo na delovni uspeh.¹ Tako nastajajo spet novi problemi, na katere bom skušal opozoriti z opisom dosedanjega stanja, ki se zaradi novih predpisov ponekod bistveno spreminja, čeprav se v večini delovnih organizacij še drže starih načel.

Terenski dodatki zaslužijo večjo pozornost zato, ker je njihov delež v osebnih dohodkih navadno zelo velik, predvsem pa zato, ker pačijo načela delitve osebnih dohodkov po delu in ne zagotavljajo enakih možnosti gospodarjenja. Upoštevati pa je treba tudi to, da se ne štejejo delavcem v osnovo za pokojnine, čeprav ti in drugi dodatki včasih znašajo celo dobro polovico osebnih dohodkov. V gradbeništvu so v Jugoslaviji znašali izdatki za terenske dodatke lani več kot 21 milijard dinarjev. Kakšno je bilo v lanskem letu v nekaterih gradbenih podjetjih razmerje med terenskimi dodatki in drugimi osebnimi dohodki, nam kažejo podatki na naslednji strani.

Iz teh podatkov vidimo, da so znašali terenski dodatki v teh delovnih organizacijah do 42 odstotkov osebnih dohodkov. Ker jih izplačujejo večinoma po koledarskih dnevih ne glede na delovni uspeh, so to za delavce fiksni osebni dohodki, ki ne spodbujajo k intenzivnemu delu.

¹ Uradni list SFRJ, št. 57/1965.

Podjetje	Delavci			
	VK	K	PK	NK
GP »MOSTOGRADNJA«				
Izplačani OD na mesec	52 288	40 996	29 411	25 792
Izplačani TD na mesec	21 000	13 800	7 200	5 400
Razmerje TD : OD v %	40	34	24	20
GP »RAD«				
Izplačani OD na mesec	49 431	37 685	32 829	29 501
Izplačani TD na mesec	21 000	16 200	10 200	5 700
Razmerje TD : OD v %	42	42	31	19
GP »KONGRAP«				
Izplačani OD na mesec	59 072	43 888	39 196	—
Izplačani TD na mesec	19 200	15 600	8 400	—
Razmerje TD : OD v %	32	35	21	—

(Centralni odbor sindikata gradbenih delavcev Jugoslavije — »Razmatranje TD kao materijalnih troškova i kao LD«; podatki se nanašajo na 3 beograjska gradbena podjetja.)

Menim, da bi morali v delovnih organizacijah postopoma odpravljati vse osebne prejemke, ki niso vezani na delovni uspeh, predvsem pa terenske dodatke; le-ti naj se ne zvišujejo, stagnirajo, pač naj se večajo osnovni osebni dohodki. Med drugim je tudi to stališče pripomoglo, da so v nekaterih gradbenih podjetjih terenske dodatke v celoti odpravili, ponekod so jih obdržali v prejšnji višini, medtem ko so jih drugje zviševali hkrati z zviševanjem osebnih dohodkov.

Po novih predpisih ni nobenih omejitev več glede izplačevanja terenskih in drugih dodatkov za osebne dohodke; to je zdaj stvar odločanja v delovnih organizacijah. Ta vprašanja urejajo delovne organizacije v svojih statutih in drugih samoupravnih aktih. Ker imajo v delovnih organizacijah precejšnje ekonomske koristi, če osnovne osebne dohodke nadomeščajo s terenskimi dodatki, je nevarno, da se bodo tiste delovne organizacije, ki slabo gospodarijo, odločile za povišanje terenskih in drugih dodatkov, kjer od njih ni treba plačevati družbenih prispevkov; to pa bi lahko imelo zelo neugodne posledice. Navajam nekaj poprečnih podatkov o

	Delavci			
	VK	K	PK	NK
Startne osnove na efektivno uro	410	330	260	210
Terenski dodatki na efektivno uro	80	70	60	50
Razmerje TD : OD v %	19,5	21,0	23,0	24,0

(Podatki iz posvetovanj področnih aktivov sindikata gradbenih delavcev Slovenije v marcu in aprilu 1966.)

razmerju med startnimi osnovami in terenskimi dodatki na uro, ki prevladujejo letos v gradbenih podjetjih Slovenije.

Čeprav opažamo v posameznih podjetjih precejšnje odmike od teh vrednosti, predvsem navzdol, vidimo, da je delež terenskih dodatkov še vedno velik, obenem pa tudi pri tem primeru lahko opazimo težnjo po uravnilovki. Po tem predlogu, ki so ga sprejele mnoge delovne organizacije v gradbeništvu, je sicer delež terenskih dodatkov in osebnih dohodkov posameznih delavcev nižji, vendar kaže, da bodo skupni izdatki za terenske dodatke v gradbeništvu v Sloveniji mnogo večji kot doslej tudi zaradi tega, ker so v nekaterih podjetjih raztegnili terenski dodatek na vse zaposlene, od vratarja do direktorja.

To pa ni edini dodatek, ki ga plačujejo v delovnih organizacijah. V Gradisu in nekaterih drugih gradbenih podjetjih, kjer nameravajo izplačevati terenski dodatek vsem zaposlenim, so se npr. odločili, da bodo poleg tega še nadalje izplačevali dodatek za stalnost, in sicer v višini od 1800 starih dinarjev do 8800 starih dinarjev na mesec na upravičenca. Poleg tega pa je še dodatek za ločeno življenje vsem poročenim delavcem od 7000 do 9000 starih dinarjev na mesec. Razen tega v mnogih gradbenih podjetjih širom po Jugoslaviji še veliko dajejo za prehrano in najemnine v delavskih naseljih. Naj navedem posebno vpijoč zgled posrednih dajatev delavcem v enem izmed gradbenih podjetij v sosednji republiki, ki nikakor ni edini. (Tabela na naslednji strani.)

Vidimo, da znašajo posredni prejemki v obliki dotacij za hrano, izplačil za prevoz na delo in dotacij za najemnine v delavskih naseljih v tem podjetju od 60 do 110 odstotkov osnovnih osebnih dohodkov. Če pomislimo, da prejemajo npr. kvalificirani delavci v tem podjetju še terenske dodatke

Kvalifi- kacijska struktura	Redni oseb. doh.	Dotacija za hrano	Povra- čilo za prevoz na delo	Dot- acija za najem- nino v del. nas.	Posred- ni in nepos. prejemki	Razmer- je med posred- nimi prejemki in OD
VK	54 000	9600	19 800	3200	86 700	60 %
K	39 900	9600	19 800	3200	72 500	82 %
PK	32 600	9600	19 800	3200	65 200	98 %
NK	31 400	9600	19 800	3200	65 000	110 %

(Podatki iz gradiva za plenum republiškega odbora sindikata gradbenih delavcev Hrvatske v Zagrebu, 15. oktobra 1965.)

v višini 40 odstotkov osnovnih osebnih dohodkov, potem vidimo, da znašajo posredni prejemki in terenski dodatki precej več kot osebni dohodki po delu. Spričo takšnih ugotovitev si lahko mislimo, koliko je delavcem do tega, da bi povečali produktivnost dela in kam je usmerjen njihov interes.

Na podlagi vsega tega ni težko priti do sklepa, da pomeni takšno izplačevanje terenskih in drugih dodatkov grobo maličenje načela delitve osebnih dohodkov po delu, ki nad vse neugodno vpliva na medsebojne odnose v delovnih organizacijah, pa tudi med njimi samimi.

Takšno pačenje načela o delitvi sredstev za osebne dohodke izvira iz tega, da namen terenskih dodatkov različno pojmujejo, čeprav je bilo v dosedanjih predpisih jasno povedano, da je to predvsem dodatek za terensko delo tedaj, če je delavec ločen od svoje družine in kraja stalnega prebivanja oziroma če se vrača vsak dan domov več kot 4 km daleč. Nekateri so mnenja, da je terenski dodatek nadomestilo za težavne delovne pogoje na terenu. Drugi, da je ta dodatek nadomestilo delavcu za večje izdatke, ki jih ima zato, ker je oddaljen od kraja stalnega prebivanja in svoje družine, in tretji, da je to eno izmed sredstev za povečanje osebnih dohodkov v tistih delovnih organizacijah, ki imajo opravka s terenskim delom.

V novih razmerah, ko je mogoče urejati ta vprašanja v delovnih organizacijah, so se tisti, ki imajo te dodatke za nadomestilo za težavnejše delovne pogoje, odločili, da jih bodo izplačevali vsem tistim delavcem, ki delajo na terenu. Tam, kjer jih imajo za nadomestilo za večje izdatke, se še naprej držijo načel, oblikovanih v dosedanjih predpisih. V tistih delovnih organizacijah, kjer jih pojmujejo kot najbolj

poceni sredstvo za povečanje osebnih dohodkov so začeli izplačevati terenske dodatke vsem zaposlenim. Tako se problem nadalje zapleta, namesto da bi se razpletal s čisto drugačnimi rešitvami.

Takšna različna pojmovanja in odnos do urejanja osebnih dohodkov s terenskimi dodatki povzročajo tudi neenake možnosti gospodarjenja na področju primarne delitve, to je v politiki cen. Tista gradbena podjetja, ki v svojih računih upoštevajo nizke osnovne osebne dohodke in visoke terenske dodatke, so lahko na trgu bolj konkurenčna kot podjetja, ki so se odločila za postopno odpravljanje terenskih in drugih dodatkov in za to, da bodo osebne dohodke zviševala z boljšo organizacijo in večjo produktivnostjo dela. Se pravi, da so terenski in drugi dodatki potuha slabemu gospodarjenju in sredstvo za podaljševanje življenja tistih neposebnih delovnih organizacij, ki sodijo v likvidacijo.

Pri vsem tem pa je treba upoštevati, da terenski in drugi dodatki, ki dostikrat dosežejo tudi dobro polovico osebnih dohodkov delavcev, niso všteti v osnovo za pokojnino. Delavec, ki prejema vse te dodatke, dobiva vsak mesec na roko neko vsoto denarja, s katero je trenutno zadovoljen. Ko ima pravico do pokojnine, pa spozna, da je občutno prikrajšan. Nizke pokojnine, ki so posledica takšne politike v delitvi osebnih dohodkov, so posebno vprašanje gradbenih delavcev, iz katerega izvirajo socialni problemi. Po drugi strani pa pomeni takšna politika oblikovanja in delitve osebnih dohodkov zamegljevanje dejanske vrednosti dela v strukturi cene. To pa je eden izmed členov sklenjenega kroga, ki ga sestavljajo nizki osebni dohodki, nizka produktivnost dela, in počasnega zboljševanja življenjske ravni prizadetih delavcev.

To je samo nekaj ugotovitev in vprašanj, ki opozarjajo, da bo treba tudi ta problem hitreje razreševati, če hočemo biti povsod dosledni v praktičnem izvajanju načel delitve po delu.

Dokončno rešitev za ta problem bi morali iskati v postopnem odpravljanju terenskih dodatkov in poviševanju osebnih dohodkov po delu. V prehodnem obdobju pa v tem, da bi dosledno upoštevali namembnost terenskih dodatkov v dosedanjih predpisih, kjer je najprej jasno rečeno, da je to nadomestilo za terensko delo, to je za težavnejše delovne pogoje na terenu. Če je tako, potem je težavnejše delovne pogoje na terenu lahko ovrednotiti v analitični oceni delovnih mest oz. v startnih osnovah.

Dolgotrajno ločitev poročenih delavcev od družine je sicer mogoče urejati z dodatki za ločeno življenje, zavedati pa se je treba, da socialnih problemov, ki nastajajo zaradi ločenega življenja, ni mogoče reševati samo z osebnimi dohodki; za to so potrebni tudi drugačni ukrepi in rešitve.

Za povračilo potnih stroškov delavcem, ki se vsak dan vračajo domov več kot 4 km daleč, ni treba plačevati terenskih dodatkov, ampak dejanske stroške, ki jih imajo s tem, da se vozijo vsak dan na delo. Vsaka delovna organizacija se lahko na podlagi ekonomskega računa odloči, ali se ji bolj splača plačevati te stroške ali pa poskrbeti za družinsko stanovanje oziroma za namestitve v delavskem naselju.

Jasno je, da rešitev, ki so potrebne, ni mogoče sprejeti v škodo že tako nizkih osebnih dohodkov prizadetih delavcev, čeprav se je treba še nadalje boriti za dosledno upoštevanje načel delitve po delu in ekonomske odnose pri vseh oblikah posrednih in neposrednih osebnih prejemkov. Če bomo hoteli rešiti ta problem, se bomo morali najprej potruditi za boljšo organizacijo in večjo produktivnost dela, šele zatem iskati rešitev tudi v politiki cen. Doseči je treba, da bodo prizadeti delavci tudi po tem, ko bodo odpravljeni terenski dodatki, prejeli tolikšne neto osebne dohodke, kakršne prejema sedaj s terenskimi in drugimi dodatki vred. Ključ za rešitev tega problema pa je predvsem v družbenih instrumentih delitve. Dokler je dana ta možnost, da od terenskih dodatkov ni treba plačevati prispevkov, jih v delovnih organizacijah, popolnoma jasno, ne bomo odpravljali.

Če bi vse terenske dodatke, ki jih v Jugoslaviji izplačujejo v gradbeništvu, spremenili v osnovne osebne dohodke, od katerih je treba plačevati družbene prispevke, bi se zaradi tega povečali prispevki za okoli 9 milijard dinarjev. Če bi vse to, kar zdaj ni mogoče, prenesli na cene, bi se cene zvišale samo za približno 1,40 odstotka, to pa bi bila zelo majhna žrtev v primerjavi s koristmi, ki bi jih imeli od tega gradbeni delavci in vsa družbena skupnost.

Sam sem trdno prepričan, da bi sredstva, ki jih izplačujejo v gradbeništvu za terenske dodatke, prenesena v osnovne osebne dohodke oziroma namenjena za spodbudne oblike nagrajevanja, dala tudi neprimerno večje finančne rezultate, s katerimi bi lahko pokrili povečan prispevek na osebne dohodke.

Tega problema seveda ni mogoče dokončno rešiti v okviru gradbeništva v Sloveniji. To ni samo problem gradbeništva

pri nas v Sloveniji in v Jugoslaviji, to je obenem problem tudi drugih gospodarskih panog in vsega gospodarstva. Čeprav sem trdno prepričan o pravilnosti teh stališč in o tem, da je nujno potrebno te probleme hitreje reševati, se nam spričo premajhnega zanimanja na ravni Jugoslavije in zastajanja osebnih dohodkov gradbenih delavcev čedalje bolj pereče zastavlja vprašanje, ali imamo res v vsakem pogledu prav, ko se zavzemamo za odpravljanje terenskih in drugih dodatkov, medtem ko jih drugod povečujejo, saj s tem zmanjšujemo tudi konkurenčno sposobnost naših gradbenih podjetij na celotnem jugoslovanskem področju?

LOJZE CAPUDER

Še o slovenskem kmetu in kmetijski politiki

Ze dolgo ni bilo napisanih toliko člankov in se ni razpravljalo na toliko sestankih in forumih o naših kmetijskih problemih kot prav v zadnjem času. Napisane so bile številne teze — ugotovljena soglasja. Ko pa so se razpravljavci razšli, so ponovno začutili, da kljub analitičnim razpravam še vedno ni vse jasno v našem stališču do kompleksnega vprašanja, ki bi ga lahko imenovali — naša dosedanja kmetijska politika. Nekateri označujejo ta položaj takole: Načela naše agrarne politike so jasna in sprejemljiva, težave pa nastanejo, ko jih uresničujemo v praksi (Lah, Teorija in praksa, št. 12, letnik 1965).

Da našo javnost v resnici vznemirja to vprašanje, pa nam najbolje dokazuje dejstvo, da se je kmetijska politika pojavila kot tema — da, celo kot pomembna tema — v razpravah naših kulturnih delavcev. Josip Vidmar je načel to vprašanje v svojem govoru na letošnji Prešernovi proslavi, potem pa ga je še enkrat podrobneje objasn timer v Dnevniku, ki ga piše za Delo (19. 3. 1966).

In tu je nastal neverjeten položaj. Slovenski kulturni arbiter in kritik, ki kljub svoji intimni povezanosti z ZKJ nikdar ni hotel — verjetno pa tudi ni mogel — iti do kraja skozi trdo šolo dialektičnega materializma, razlaga Ivanu Potrču, »staremu komunističnemu delavcu«, »te stare in znanere reči« o kmečkem in delavskem razredu. (V Razgledih, z dne 23. 4. 1966, se v tej diskusiji pridružujejo Potrču tudi Branko Rudolf s člankom: Ob pravdi o slovenskem kmetu.)

Zdi se mi, da ima Josip Vidmar prav, ko ugotavlja, da je to »komaj razumljivo«. In prav ta »nerazumljiv« položaj, ki je nastal zastran naše kmetijske politike, bi hotel z nekaterimi mislimi pojasniti. Pri tem se ne mislim spuščati v teoretska razpravljanja niti v zgodovinske analize, kako so to vprašanje urejali in ga še urejajo v socialističnih deželah, ker za to ni primeren čas, pa tudi celovite analize še niso mogoče. Hotel bi pa opomniti na nekaj dejstev in ugotovitev,

ki jih pri dosedanjih razpravah nismo dovolj upoštevali, ki pa se bolj ali manj sama vsiljujejo, če opisujemo razvoj kmetijskega vprašanja v svetu v zadnjih desetletjih.

Na videz je res nerazumljivo, da stojita na zamenjanih stališčih Josip Vidmar in Ivan Potrč. Vendar pa prav ta zamenjan položaj kaže na globoko logiko, ki se pri nas v dosedanjem razvoju na tem področju izpričuje.

Na podlagi razprav in razgovorov namreč lahko ugotovimo, da del komunistov politično čedalje bolj zagovarja zasebnega kmeta in v njem celo vidi rešitev vprašanja kmetijske proizvodnje za daljšo dobo, drugi pa so še vedno prepričani, da je treba iskati odgovor za bistvene probleme tega vprašanja v »širjenju fronte sodobne kmetijske proizvodnje« na velikih družbenih posestvih (Prim. tudi članek Fr. Urevca, Kmetijstvo brez predsodkov, Teorija in praksa, št. 4, letnik 1966).

Pri vseh teh razpravah pa se pojavlja kot pomembna tema tudi vprašanje o usodi slovenskega kmeta, ki je pri nas že od nekdanj veljal za nosilca zavesti slovenskega naroda. Mnogi so zaskrbljeni zaradi sedanjega razvoja v kmetijstvu, ki nenehno zmanjšuje pomen zasebnega kmeta, dočim drugi ne skrivajo svojega prepričanja, da zasebni kmet celo v razmerah pri nas uzakonjene agrarne reforme predstavlja še vedno potencialno nevarnega izkoriščevalca na vasi. Beseda »kulak« je sicer izginila iz našega besednjaka — kot ugotavlja Branko Rudolf, vendar pa je še marsikaj ostalo v naših glavah, kar je bilo povezano s to besedo, kadar razmišljamo in razpravljamo o naši kmetijski politiki.

In ker je bilo tako, je razumljivo, da je pri naših dosedanjih načrtih za povečanje kmetijske proizvodnje igralo pomembno vlogo prepričanje, da pri tem ne bi smel imeti večjega ali pa celo odločilnega deleža zasebni kmet, da ne bi postal ekonomsko tako močan, da bi začel negativno vplivati na naše družbenoekonomske odnose.

In ker smo po tej logiki vedno manj računali na zasebnega kmeta v proizvodnji za trg in ker mu nismo omogočili, da bi se vključeval v proces industrializacije kmetijstva, je razumljivo, da se je čedalje bolj utrjevalo prepričanje, da je mogoče le s pospešeno industrializacijo kmetijstva na družbenih posestvih urediti problem preskrbe trga s poljedelskimi proizvodi.

Tu pa so nastale težave: na eni strani sta stagnirala proizvodnja in standard blizu 50 % jugoslovanskega prebivalstva, ki živi še na vasi (na aktivnega zasebnega kmeta je prišlo leta 1963 le 250.000 din nacionalnega dohodka, na zaposle-

nega v družbenem sektorju pa že 1 milijon), hkrati pa so družbena posestva zahtevala vedno večja sredstva za svojo industrializacijo, čeprav je praksa jasno dokazovala, da v sedanji fazi niso zmožna donosno urediti probleme preskrbe jugoslovanskega trga s kmetijskimi proizvodi.¹

Zaradi hitrega razvoja pa so se nasprotujoča si stališča o individualnem proizvajalcu in družbenih posestvih kot dveh nasprotujočih si polih — vedno bolj ostrila. Ideji kooperacije, ki se je pojavila, da bi premostila ta dva skrajna pola, se ni posrečilo, da bi se širše in plodneje razmahnila. Kooperacija se je namreč pokazala bolj kot taktično sredstvo, ki naj zbliža dve skrajnosti, ne pa kot izredno pomembna (ne pa edina) organizacijska oblika proizvodnje. To se seveda ni moglo zgoditi — in se tudi v prihodnje ne bo —, dokler se ne razčisti načelen odnos do zasebnega kmeta kot enega od enakopravnih partnerjev v takem proizvodnem procesu, dokler temu partnerju ne bomo omogočili enako-pravne vključitve v proizvodnjo za trg.

Ti nerazčiščeni odnosi do zasebnega kmeta pa so seveda imeli svoje posledice pri oblikovanju naše konkretne kmetijske politike na vasi. Bolj negativen kot pozitiven odnos do zasebnega kmeta in njegovega individualnega dela, sorazmerno slabi uspehi na družbenih posestvih, drag proces industrializacije proizvodnje ter s tem zvezane politične težave na vasi — so hkrati pri naših kadrih vedno bolj zastirale perspektive realnega razvoja na vasi. Razumljivo je, da je reforma še posebej zaostрила oziroma še bolj odkrila tudi ta nasprotja, ki so se nakopičila okrog naše kmetijske politike.

In tu se je začel tudi tisti »nerazumljiv« proces, ki ga Vidmar ugotavlja. — Vsi, ki so bili intimneje tako ali drugače povezani s tem 50 % jugoslovanskega prebivalstva, ki še danes živi na vasi, so še bolj začutili, da te jugoslovanske zaostalosti ni mogoče preskočiti z velikimi načrti za prihodnost. Da tega ni mogoče narediti niti v Sloveniji, kjer je kmečkega prebivalstva le še okrog 30 %. Da ekstenzivno gospodarjenje in vlaganje tudi na področju kmetijstva ni več mogoče, predvsem seveda tudi za to ne, ker ni ustreznih sredstev. Da bo v prihodnje treba veliko bolj računati z individualnim delom zasebnega kmeta za trg, da ga bo treba prav zaradi

¹ Po osvoboditvi smo v izgradnjo družbenega sektorja investirali okoli 13 % vseh gospodarskih investicij, medtem ko je leta 1964 znašal delež družbenega sektorja kmetijstva v vsem gospodarskem dohodku Slovenije 4,7 %, v prejšnjih letih pa še manj (Tine Mastnak, Več skrbi za kmečka gospodarstva, Teorija in praksa, št. 11, letnik 1965).

tega v prihodnje enakopravno vključevati v nacionalna prizadevanja za večjo proizvodnjo, storilnost in višji standard.

In čeprav drži, da bo vloga malega zasebnega kmeta v prihodnosti čedalje manjša, in čeprav razvoj kmetijstva v svetu nedvomno dokazuje, da kmet ni več pglavitni nosilec nacionalne zavesti in nacionalnih interesov, pa je kljub temu tudi res, da je treba, ker živi precejšen del jugoslovanskega prebivalstva na vasi, s tem dejstvom računati, in da so Vidmarjeve ugotovitve »o inertni gmoti« predvsem odsev dovčerajsnje politične linije in prepričanja mnogih naših kadrov, in da so prav taka stališča eden od tistih vzrokov, da je pri nas v zadnjem času čedalje bolj naraščalo število zagovornikov zasebnega kmeta.

Ker nismo znali pravilno oceniti dejanske vloge individualnega kmeta v sedanji fazi razvoja — seveda predvsem njegove ekonomske vloge — s tem nismo samo zanemarili kmetijsko proizvodnjo, temveč tudi zameglili perspektivo kmetijskega razvoja pri nas. Ker nismo dali zasebnemu kmetu tiste vloge, ki jo še ima v našem nacionalnem in gospodarskem življenju, smo njegov pomen samo povečali (podobno smo storili — seveda v manjšem obsegu — tudi z našim zasebnim obrtnikom).

In to, se mi zdi, sodi med najtežje posledice dosedanje kmetijske politike pri nas: ob podcenjevanju vloge malega zasebnega kmeta se je v resnici začel krepiti njegov politični in ekonomski pomen prek svojega realnega obsega (npr. na zadnjem kongresu SZDL je v gospodarski komisiji, kljub predhodnemu plenumu, ki je bil posvečen kmetijstvu, skoraj polovica diskutantov razpravljala o tem problemu).

Ne v pomanjkanju zaupanja v socialistični razvoj, temveč v teoriji o »inertni gmoti« je treba iskati vire iluzij in čustvenih reakcij mnogih naših kadrov, da bo zasebni kmet v prihodnosti še igral pomembno ekonomsko in politično vlogo. Tu je treba iskati vzroke, da se je pokazala potreba po ponovnem odkrivanju zgodovinskega dejstva o vlogi kmečkih množic v narodnoosvobodilnem boju, o njegovi nacionalni vlogi danes itd.

In tako logično prihaja do »nerazumljivega« položaja, v katerem del naših kadrov še vedno odločno zagovarja mišljenje, da individualni kmet izgublja svoj pomen, da že predstavlja »inertno gmoto«, obsojeno na propad, dočim drugi del kadrov prav zaradi takih ocen in politike čedalje bolj čuti konkretne probleme tistega jugoslovanskega prebivalstva, ki še vedno živi na vasi in ki je s svojim individualnim

delom še vedno eden od ustvarjalcev naše sedanje materialne baze.

Vzrok, da so se tudi pri nas ta nasprotja bolj poglobljala kot reševala, pa je v precejšnji meri to, da smo v sodobnem razvoju spregledali vrsto dejstev, ki so spremenila in na novo določila sedanjo vlogo malega zasebnega kmeta pri nas in na svetu. Naj navedem nekaj takih ugotovitev:

Razvoj na svetu dokazuje, da proces industrializacije poljedelstva ni povsem enak procesu industrializacije drugih gospodarskih panog. Čeprav je razvoj v smeri industrializacije kmetijstva stalen, pa se v tem procesu vendar pojavlja cela vrsta problemov, ki jih ne srečujemo v drugih panogah: predvsem je zakonita postopnost in relativna počasnost tega razvoja. Prav tako igrata pri tem gotovo vlogo klima, konfiguracija terena in navezanost človeka na naravo. Poglavitno, kar je iz dosedanjega razvoja kmetijstva v svetu razvidno, pa je dejstvo, da je intenzivnejša industrializacija kmetijstva mogoča šele, ko druge osnovne gospodarske panoge dosežejo določeno stopnjo industrializacije. To dokazuje celo razvoj kmetijstva v Sovjetski zvezi.

Druga značilnost, ki jo je treba imeti pred očmi pri industrializaciji kmetijstva, pa je, da ima zadovoljevanje človekovih potreb s temeljnimi kmetijskimi proizvodi določene meje, ki jih pri drugih gospodarskih panogah ne poznamo tako. Že danes igra ta moment na Zahodu pri določanju kmetijske politike pomembno vlogo.

Naslednji moment, ki ima svoj pomen pri industrializaciji kmetijstva, pa je tudi vrednost zemlje. Razvoj v svetu dokazuje, da postaja z intenzivnim načinom obdelave zemlja čedalje manj vredna, da zemljiška lastnina izgublja svoj nekdanji pomen. Nekoč, ko še nismo poznali mehanizacije, hemizacije itd. v kmetijstvu, je pomenila zemlja poglavitno vrednost.² Znani so večni kmečki spori zaradi zemlje. Sedaj kmet, posebno pa kmečka mladina, zapušča zemljo, ker brez kapitala in mehanizacije ta zemlja zanj nima več tiste vrednosti, ki jo je imela še včeraj.

Industrializacija v kmetijstvu je tudi sorazmerno draga. Zaradi tega se je proces industrializacije kmetijstva na zapadu razvijal precej neenakomerno. Šele, ko je začel ta proces hitreje teči, se je pokazalo, da bi bilo dobro malega zasebnega kmeta zaradi ekonomskih ali političnih razlogov

² Danes se je vrednost zemlje zmanjšala celo v svetovnem merilu, in to je tudi eden od razlogov za tako hitro in v bistvu ekonomsko tako malo bolečo likvidacijo klasičnega kolonialnega sistema.

zadržati na zemlji. Mali zasebni kmet je potreboval vedno več pomoči v kapitalu in pri organizaciji trga. V nasprotnem primeru se je preseljeval v mesto ali pa se (vsaj delno) preusmerjal v druge gospodarske panoge.

Ker pri nas nismo zadosti upoštevali te razvojne tendence v kmetijstvu, smo v zasebnem kmetu še vedno gledali potencialnega izkoriščevalca ali pa »inertno gмотo«, ki je že danes obsojena na izumiranje.

Če torej gledamo na problem kmetijstva pri nas s tega širšega vidika, potem se seveda nikakor ne moremo strinjati s teorijo o »inertni gmoti«; in to ne zaradi kakih sentimentalnih razlogov in ker je tako vrednotenje kmeta nehumano, temveč zaradi ekonomskih interesov. Te ekonomske interese in razloge odkriva že danes — jutri pa jih bo najbrž še bolj — gospodarska reforma.

In ker je tako, se pred nami odpira vrsta vprašanj o naši kmetijski politiki, ki jih bo treba — kot pravi Urevc — urejati od danes naprej *brez predsodkov*.

J. ZEMLJAK

Arhitektura ali oblikovanje prostora

Ob prispevku »Dekoracija ali oblikovanje prostora« v letošnji tretji številki moramo ponovno ugotoviti, da razen redkih izjem večina naše umetnostno zgodovinske dejavnosti, ki se ukvarja z arhitekturno kritiko, po svojih načelih in izhodiščih zaostaja in ne predstavlja tistega, kar naš kulturni prostor na tem področju resnično potrebuje. Preprosta definicija, da je arhitektura oblikovanje prostora, ter ponavljanje izrazov, kot: »najsocialnejša umetnost«, »umetnostno oblikovanje«, »umetniški dejavnik«, »umetniško spoznanje sveta« — nam govori o konceptu, ki presoja arhitekturo z zgolj umetnostnimi merili. Ta danes še lahko veljajo za kiparstvo in slikarstvo, pri presoji moderne arhitekture pa odpovedo. Kajti »tri veje likovnega izražanja že dolgo niso več notranje povezane s kako skupno oblikovalno ideologijo, kot je bilo to še v baroku.«¹

V svoji sistematiki arhitekturnega stila (1951) pravi Izidor Cankar med drugim: »Arhitektura ustvarja nove, nevidne tvorbe... To je čisto formalna umetnost, enaka glasbi, brez besed; izraža se s svojo vizuelno formo... Zakoni, ki veljajo za slikarstvo in kiparstvo, veljajo tudi zanjo...« Tako stališče je za umetnostnega zgodovinarja uporabno in povsem zadošča, dokler ne pride v konflikt s sodobnimi dogajanjem, in tega se je Cankar tudi sam zavedal. Spričo novih svetovnonazorskih tokov in višje ravni informiranosti kulturne sredine, ki se vedno bolj čuti kot del širšega občestva v evropskem in svetovnem merilu, so potrebna nova, širša izhodišča. Presoja današnjih dogajanj v arhitekturi z merili preteklosti pelje do napačnih sklepov.

Z začetkom rasti moderne arhitekture pride do čedalje bolj zavestnega prodiranja arhitektove dejavnosti na različna nova področja. Ta proces vodi do pojmovanja, da je arhitekt oblikovalec in organizator vsega človekovega okolja. To okolje pa ni samo prostor, ampak zapleten sestav elementov.

¹ Ravnikar: Arhitektura, plastika in slikarstvo, Sinteza 1964.

Nekatere izmed njih je mogoče meriti in nadzorovati, drugih pa sploh ne. Skupno delovanje vseh teh elementov na človeka je silno težko določiti in definirati. »Sodobni arhitekt zaradi svojih racionalnih izhodišč ne išče možnosti, da bi se izražal z emocionalnimi in čisto oblikovnimi elementi; ti nastajajo iz funkcije in konstrukcije.«²

Če je zaradi razširjenega obsega arhitektove dejavnosti prišlo do delitve dela med njim in gradbenikom, še ne smemo postaviti gradbeništva na neko nižjo stopnico. Dobro gradbeništvo še vedno štejemo med arhitektonska dejanja (Mailart, Nervi). Jasno je, da na podlagi zgolj likovnih meril pride do mnenja, da je arhitektura samo tisto, kar delajo posamezni geniji (Le Corbusier, Wright, Mies van der Rohe, Aalto itd.). Če umetnostna zgodovina npr. v zvezi z renesanso obravnava Brunelleschija in Michelangela, ne govori pa o množici manj znanih, manj tipičnih »graditeljev«, ki so vendar zgradili cela mesta, ki jih še danes občudujemo, s tem ni rečeno, da to drugo ni arhitektura. Če bodi vsaka arhitektura »umetniško spoznanje sveta«, pač ne bi mogli govoriti o tako imenovani anonimni arhitekturi naših vaških naselij ali o makedonski hiši, ki je vendar »samoc« zgleđen primer funkcionalne in konstruktivno logične, z družbenimi razmerami pogojene stanovanjske graditve.

Mnenje o potrebi po »družbenem angažiranju arhitekture«, po njenem »zedinjenju z družbenim dogajanjem«, nosi v sebi kal enake miselnosti, ki je postala podlaga »socialističnega realizma« v prvem povojnem obdobju pri nas. Govoriti o nekem izjemnem mestu in vlogi arhitekture v socialističnem razvoju, o arhitekturi, ki »naj bo čimbolj moderna« itd., pomeni aludiranje na neko »socialistično arhitekturo«, ki naj bi se seveda razločevala od »zahodne«. Potreba po neki družbeni angažiranosti arhitekture ali vsaj po njeni logični odvisnosti od družbenih dogajanj ni potreba zgolj naše razvijajoče se socialistične družbe. Dobra arhitektura ima pač v vsakem sistemu iste zakonitosti, človek je povsod človek. Če je arhitektura kdaj obarvana s posebnimi značilnostmi kake družbene ureditve, je to ponavadi res le dekoracija, ki s samo arhitekturo nima opravka. Če danes spoznavamo, da je bilo porevolucijsko gledanje na arhitekturo pri nas zgrešeno, ne smemo siliti v podobno napako, čeprav moramo pri tem poudariti, da tako pojmovanje večinoma ni prihajalo iz vrst arhitektov, ki so se, narobe, morali braniti očitkov, da posnemajo »zahodne vzore«.

² Ravnikar: Arhitektura, plastika in slikarstvo, Sinteza 1964.

Želja po »zedinjenju arhitekture z družbenim dogajanjem« pa skriva v sebi še nekaj drugega, kar bi morda lahko imenovali nostalgijo po neki novi sintezi, po nekem modernem stilu. Na podlagi že omenjenih, zgolj likovnih meril je taka želja razumljiva, saj na poznavanju preteklosti sklepa o prihodnosti in že vnaprej pripravlja predal, kamor bi spravila »moderni stil«, ki čaka samo še na primerno etiketo. Takim željam pa nasprotuje današnji eklekticizem, ki je posledica čedalje večje informiranosti in kozmopolitstva. Današnji arhitekturi lahko rečemo arhitektura stilov posameznih avtorjev. Če jih hočemo spraviti na neki skupni imenovalec, ki bi ga hoteli imenovati stil, bi to terjalo popolno prevrednotenje vseh dosedanjih stališč in dokaj širših pogledov.

V zvezi z uveljavljanjem samoupravljanja in družbenega sklepanja v arhitekturi članek pravilno razlaga, da čaka na tem področju umetnostne zgodovinarje velika naloga. Ta pa naj bi obstajala predvsem v iskanju novih, sodobnih izhodišč za analizo arhitekture; na podlagi teh pa naj bi umetnostni zgodovinar ne nastopal kot razlagalec arhitektovega dela občinstvu, ampak kot vzgojitelj tega občinstva, ki naj se nauči razumevati tudi abstraktne prostorske vrednote in ne nazadnje tudi brati načrte. To je gotovo boljša pot kot iskanje nekega adekvatnega načina predstavljanja arhitektonskih zasnov, ki bo vedno vezan na dve dimenziji načrta ali kvečjemu tri dimenzije modela. Če imamo razgrnitev urbanističnega načrta za demokratičen akt, se kljub temu vprašamo, kakšno korist imamo od tega, ker dobro vemo, da se pripombe občanov redko dvignejo od osebnih lokalnih interesov na strokovno višino. Podobno je z vsako drugo kulturno dejavnostjo, ki je namenjena široki publiki: s filmom, gledališčem, tiskom ipd. Tudi pri sklepanju o vlaganju v te dejavnosti je potrebno sodelovanje vse družbe; toda laik na podlagi teksta ne more soditi o tem, kakšna je predlagana drama ali film v resnici. Ker se v tem primeru del ne da drugače predstaviti, moramo računati na zadostno izobrazbo prizadetega ali pa prepustiti presojo strokovnjakom, ki jim na podlagi izkušenj damo svoj glas.

Rezultat gledanja na arhitekturo kot na zgolj »umetniško dejanje« je tudi ocena povojne arhitekture v Ljubljani, ki jo članek označi kot »dekorirano gradbeništvo«. Oglejmo si tri primere, ki jih navaja.

Ker oblikuje stavba prostor zvečine s tem, da ga omejuje (oblikuje pa ga lahko dobro ali slabo), očitek stavbi Metalke, češ da prostor samo omejuje, ne pove ničesar. Ker je Metalka oblikovana tako, da predstavlja del novega am-

bienta v celotnem kareju, ki še ni realiziran, na podlagi današnjega stanja ne moremo izrekati dokončne sodbe o ustvarjenih prostorskih kvalitetah. Stališče, da je pri Metalki najpomembnejša zunanjščina, je popolnoma zgrešeno. Pri zgradbi je najpomembnejši njen namen, to pa je pri Metalki njen fleksibilni notranji prostor, ki je namenjen neki dejavnosti in nekim ljudem, ki v teh prostorih prebijejo tretjino svojega življenja. Fasada je samo ovoj te funkcionalne vsebine, katero bolj ali manj izraža. Zunanji prostor pa oblikuje objekt kot celota, ne pa njegovi detajli, ki so zgolj funkcionalno pogojeni: T profili so vodila za gondolo za čiščenje oken; pločevinasti parapeti so oblikovani po linijah največjih napetosti tako, da so kljub tankemu materialu dovolj togi. Posneti robovi stavbe so razen tega, da predstavljajo logičen detajl fasade, tudi faktor oblikovanja in dematerializacije celotne prizmatične mase ter nakazujejo enovitost ovoja kot arhitektonskega sistema. To ni posnemanje Mies van der Rohejevih arhitektonskih elementov, ampak industrijsko izdelana obešena fasada v določenem sistemu, ki je v Evropi že dokaj razširjen. Sam Mies van der Rohe uporablja vedno iste elemente na svojih fasadah, torej njihova razlaga, ki velja za Commonwealth Promenade, ne more veljati za Seagram Building.

Če je pri restavraciji Emona organizacija (bolj kot oblikovanje) notranjega prostora komplicirana in težko razvidna, pa je dosti večja hiba ta, da oblikovalec ni ustvaril tistega zunanjega prostora, ki ga je imela še nekdanja kavarna. Funkcionalna in oblikovna usmerjenost lokala navzven bi dala temu delu centra dragocen značaj. Vprašanje je, kolikšna je tu krivda arhitekta, kolikšna pa investitorja, ki je dal program in določil vrsto (kategorijo) gostinske dejavnosti.

Strinjamo se lahko s trditvijo, da je adaptacija secesijske hiše nasproti »Vina-Koper« neuspela in toga. To, da je arhitekt ohranil portal, pa je vendar dobra poteza, ker je le-ta še vedno organski del stavbe. Če je zgubil svojo funkcijo, pa to ni nobena nesreča — večina zaščitenih arhitektonskih fragmentov nima več svoje prvotne funkcije.

Stališča obravnavanega članka so zanikanje vsega, kar je pri nas narejenega, in reči moramo, da to ni nič novega. Dosledno vsaka nova gradnja pri nas naleti na večji ali manjši odpor in široka javnost meni, da so arhitekti nekakšni zasebniki, ki delajo, kar hočejo; še najmanjši greh, ki jim ga pripisujejo, je bolna ambicioznost po uveljavljanju oseb-

nosti. Splošna nejasnost o vlogi arhitekta in arhitekture v družbi se izraža v lestvici oznak od »gradbeni inženir arhitektonske smeri« (uradni strokovni naziv) do »umetnostni oblikovalec«. To je odsev stare dileme, ali je arhitekt »umetnik ali inženir«. Arhitekti sami nočejo biti ne eno ne drugo, hočejo biti samo arhitekti, hočejo delati v normalnih razmerah in delati samo dobro arhitekturo. Urejanje teh problemov terja poglobljen družbeni interes.

VLADIMIR BREZAR

Nesporazum ali nerazumevanje?

Pisec kritičnega odmeva na sestavek »Dekoracija ali oblikovanje prostora«, tovariš Vladimir Brezar, mi v sestavku »Arhitektura ali oblikovanje prostora« pripisuje misli in stališča, ki so mi popolnoma tuja. Zaradi nerazumevanja želim v naslednjih točkah opomniti na neustrezne interpretacije in še enkrat poudariti potrebo po humanizaciji prostora.

1. Pisec meni, da s »preprosto definicijo, da je arhitektura oblikovanje prostora«, zastopam stališče, po katerem je moč obravnavati arhitekturo zgolj z nekimi umetnostnimi merili.

— V uvodni misli povem, da je namen sestavka osvetliti *eno* tendenco v arhitekturi, zato mi ni mogoče načelno očitati, da ne uporabljam meril, ki so pri obravnavi te tendence neustrezna.

— Definicija arhitekture kot oblikovanja prostora ni preprosta, saj izrecno navajam, »da zajema struktura vsakega arhitektonskega objekta tako praktične, humanistične in estetske momente, ki pa lahko obstajajo le v medsebojnem organskem razmerju«. Ti momenti seveda zajemajo »organizacijo celokupnega človekovega okolja«, »ker pa je bila zgodovinska misija arhitekta vedno uresničitev popolnega sodelovanja vseh sil v zgraditvi človekovega fizičnega okolja« (Gropius), ostane delovno torišče arhitekture le v realnem štiridimenzionalnem prostoru. Ker arhitekt človekovega okolja drugih vrst (human relations ipd.) ne organizira, mislim, da ta »preprosta« definicija vseeno ustreza.

— V umetnostnem zgodovinopisju obstajajo tri konceptualne gradacije: zgodovina forme, zgodovina stila in zgodovina umetnosti. Iz sestavka je očitno, da mi ni moč aprioristično pripisovati finalne tendence po raziskovanju stila oziroma stališča Izidorja Cankarja.

2. V sestavku uporabljam pojem o umetnostnem spoznanju sveta. S tem v zvezi izpeljuje avtor ločeno iz konteksta naslednjo konsekvenco: »Če naj bo vsaka arhitektura *umetnostno spoznanje sveta*, pač ne bi mogli govoriti o tako imenovani anonimni arhitekturi naših vaških naselij, makedonske hiše itd.«

— Citat iz mojega sestavka se glasi: »Takšna dela so lahko umetniška spoznanja sveta, *ker morejo odkrivati in oblikovati zgodovinsko spreminjajoče se razmerje človeške osebnosti do realnega prostora.*«

Naj mi bo dovoljeno ugotoviti, da človeško razmerje do sveta v tem smislu odkrivajo in oblikujejo tudi naša vaška naselja ali makedonska hiša, pač na stopnji, primerni času, socialnemu sloju in načinu življenja ljudi, ki so jih ustvarili.

3. Pisec mi pripisuje misel, da postavljam gradbeništvo pod arhitekturo.

— V sestavku samo stojim na stališču, da sta to dve različni dejavnosti; da gradbeništvo ni predmet umetnostne zgodovine, ampak zgodovine tehnike, in da ima gradbeništvo negativno vlogo, kadar v strukturi družbenega dogajanja zavzema mesto arhitekture.

4. Pisec mi pripisuje v razmišljanju o »družbenem angažiranju arhitekture in potrebi po njenem zedinjenju z družbenim dogajanjem« kal miselnosti soc-realizma in nostalgijo po neki novi sintezi oz. stilu, ki ga bi že vnaprej lahko spravili v neki predal.

— V sestavku določno povem, kaj si predstavljam pod družbenim angažiranjem arhitekture in njeno spojitvijo z družbenim dogajanjem: družbeno angažiranje arhitekture v socialistični družbi obstoji v prizadevanjih po osvoboditvi človeka v humaniziranju prostora (kar je identično z oblikovanjem v arhitekturi, za razloček od zgolj organiziranega prostora, ki obstaja tudi v vsakem smiselno sestavljenem stroju). Razloček med našo in zahodno arhitekturo ne more biti formalen ali stilen, temveč v tem, da mora biti pri nas prizadevanje po humanizaciji prostora zavestno in vodilno. Naj mi bo s tem v zvezi dovoljeno citirati misel W. Gropiusa: »Največja naloga arhitektov — ključ za uspešno obnovo našega življenjskega okolja — bo prizadevanje po zagotovitvi dominacije človeškega elementa.«

5. Avtor je mnenja, da samoupravljanje na področju arhitekture nima smisla, »ker dobro vemo, da se pripombe občanov redko dvignejo od osebnih lokalnih interesov na strokovno višino«. Vendar: »... pri odločanju o investiranju je potrebno sodelovanje celotne družbe«. In »... laik o strokovni plati ne more soditi«. Po piščevem predlogu pa naj umetnostni zgodovinar ne bi nastopal kot razlagalec med arhitektovim delom in publiko, ampak kot vzgojitelj te publike. To naj bi bila boljša pot, kot iskanje nekega adekvatnega načina predstavljanja arhitektonskih zasnov.

— Zastavlja se vprašanje: če laik o arhitektonskih projektih ne more soditi, kako naj potem odloča o investiranju? Strinjam se z avtorjevo sodbo, da zastopajo občani pri obravnavi arh. načrtov predvsem osebne interese, vendar mislim, da so tudi ti interesi del strukture arhitekture objekta, da bi občani ob avtentični prezentaciji vseeno polnovredneje odločali, kot pa v dosedanji praksi, ko se mora arhitekt boriti za svoje zamisli le z redkejšimi vplivnimi laiki. Zato se potegujem za avtentičen način predstavitve, ki pa izhaja tudi iz notranje logike humanistično zasnovanih projektov. Le-ta je potreben tudi strokovnjakom, zakaj humanističnega dela strukture arhitektonskega projekta pri dosedanjih načrtih navadno sploh ne predstavljajo. Samoupravljavcem je treba dati možnost, da bodo lahko v sodelovanju s strokovnjaki odločali polnovredno; to pa je moč doseči samo z dobro arhitekturo, avtentično prezentacijo in samoupravno prakso. Le tako bo mogoče posredovati potrebo po organizaciji človekovega okolja in spraviti v zavest tudi latentno potrebo po humaniziranem prostoru.

— Kar zadeva funkcijo umetnostne zgodovine, kot jo predlaga avtor, naj povem, da je povsem neznano, od kdaj in zakaj naj bi bil umetnostni zgodovinar razlagalec del med arhitektom in publiko. Tudi ne vem, zakaj bi mu namenili vlogo vzgojitelja publike. Umetnostna zgodovina je samo zgodovina dela človeške aktivnosti, njena naloga je, adekvatno ugotoviti silnice, ki delujejo pri um. zgodovinskem razvoju, posameznih delih, ugotavljati pomen umetnostne dejavnosti v družbi in svoja spoznanja posredovati tako arhitektom kot »publiki«.

6. Pisec meni, da v treh primerih, ki jih navajam, zanikam povojno arhitekturo v Ljubljani, in izraža mnenje, da so analize teh primerov neadekvatne.

— Nisem ničesar ocenjeval niti zanikal, ampak sem samo poizkusil spraviti v zavest tendenco po zamenjavi oblikovanja prostora z dekoracijo. Analize treh primerov so samo

ilustracije te tendence, zato so podtikanja, npr. da menim, da je pri »Metalki« najpomembnejša zunanjščina in podobno, neprimerna. Izbor primerov vsebuje notranjo logiko; na eni stavbi je ilustrirana ta tendenca na zunanjščini, na drugi v notranjščini in na tretji pri posegu v starejšo arhitekturo.

— Ker je bila »Metalka« zgrajena mimo prejšnjih idej za zazidavo in pred sprejetjem načrta za omenjeni kare, *moremo* pri tej zgradbi obravnavati tendenco zamenjave oblikovanja zunanjega prostora z dekoriranjem.

— Med omejevanjem in oblikovanjem obstaja kvalitativna razlika (oblikovanje je v arhitekturi identično s humaniziranjem, omejevanje pa je lahko samo element oblikovanja), zato ni res, da »očitek« (zakaj ne ugotovitev?) stavbi »Metalke«, da prostor samo omejuje, ne pove ničesar.

— V arhitekturi ni mogoče prakticistično enosmiselno razlagati elementov, kot pri gradbeništvu, zakaj v arhitekturi elementi nimajo zgolj utilitarne, ampak hkrati tudi duhovno funkcijo oblikovanja. Zato je razlaga H profilov na fasadi »Metalke« zgolj praktično nezadostna (ker sem analiziral fasado »Metalke« le za ilustracijo omenjene tendence, sem obravnaval le oblikovalski pomen elementov in ne vseh drugih pomenov). Kar velja za stavbe v Chicagu, velja tudi za Seagram Building. Ta stavba stoji v globljem umiku pred normalno zazidalno cestno linijo. Tudi s tem je bilo omogočeno delovanje teh profilov kot žaluzij, s čimer je postal zunanji prostor oblikovan glede na stavbo: z različnih mest se ponujajo opazovalcem različni preračunani pogledi. O tem oblikovalskem smislu H profilov je govoril v intervjuju tudi Mies van der Rohe sam.

— Pri »Emoni«, kot tudi pri arhitekturi sploh, ni mogoče formalno ločevati organizacije in oblikovanja prostora, to je le kompleks z več pomeni.

Ne razumem in ne morem se strinjati z avtorjevo mislijo, da je pri secesijski hiši nasproti »Vina Koper« portal ostal organski del stavbe, čeprav je izgubil funkcijo in čeprav je tudi optično razvrednoten s sosednjimi odprtini, ki so neprimerno večje in prehodnejše.

Zaradi ev. nadaljnjega nerazumevanja naj še enkrat povem, da je bila teza mojega sestavka misel, da je element humaniziranja prostora integralni del arhitekture. Da je to resnično nujnost, želim prikazati z drastičnim primerom:

V velikem stanovanjskem naselju Sarcelles v bližini Pariza je vse »človekovo okolje vzorno organizirano«, vendar pa je zaradi nekih nesporazumov med sicer odličnimi arhitekti in investitorji ostal moment oblikovanja-humaniziranja

LOUIS ALTHUSSER

Danes

Čeprav je vsako od teh besedil* povzročila kakšna posebna priložnost, so vendarle proizvod iste dobe in iste zgodovine. Po svoje so priče posebne izkušnje, ki so jo morali doživljati vsi filozofi mojih let, ki so skušali misliti po Marxu: ta izkušnja je bila *iskanje Marxove filozofske misli*, ki je bilo neogibno potrebno, če smo hoteli priti iz teoretične slepe ulice, v katero nas je zgodovina potisnila.

Zgodovina: polastila se je naše mladosti že v Ljudski fronti in Španski vojni, skratka v vojni, in nas oblikovala s strašno vzgojo dejstev. Presenetila nas je tam, kjer smo se rodili, in iz študentov meščanskega ali malomeščanskega rodu, kar smo bili, napravila ljudi, ki so bili poučeni o obstoju razredov, o njihovem boju in cilju tega boja. Iz dokazov, ki nam jih je vsilila zgodovina, smo sklenili, da se pridružimo politični organizaciji delavskega razreda, komunistični partiji.

Bil je čas takoj po vojni. Surovo smo bili pognani v velike politične in ideološke bitke, ki jih je vodila partija: takrat smo morali preizkusiti svojo izbiro in vzeti nase njene posledice.

V našem političnem spominu ostaja ta čas doba velikih stavk in množičnih demonstracij, doba Stockholmskega poziva in gibanja za mir, ko so se zamajali neizmerni upi, rojeni v Odporu, in ko se je začel trpek in dolg boj, ki je moral potisniti na obzorje hladne vojne, ki so jo nešteti ljudje odklanjali, senco katastrofe. V našem filozofskem spominu ostaja ta čas kot doba oboroženih intelektualcev, ki so preganjali zmoto v vseh brlogih, doba filozofov brez dela, kar smo bili, ki pa so politizirali o vsakem delu in presekali svet z enim samim rezilom umetnosti, literature, filozofije in znanosti, doba z neusmiljenim prerezom razredov, doba, ki jo karikirano ponazarja beseda, podobna visoki, v praznino plapolajoči zastavi: »buržoazna znanost, proletarska znanost«.

* Althusserjev tekst, ki ga objavljamo, je odlomek iz predgovora k njegovi knjigi *Pour Marx* (Paris, Maspero 1965), v kateri je zbral nekatere razprave, ki jih je objavil po letu 1960. Te razprave so — zlasti s svojim pojmovanjem alienacije, razmerja med marksizmom in humanizmom, znanostjo in ideologijo, Heglom in Marxom — zbudile zelo živahne in tudi polemične odmeve v francoski marksistični in nemarksistični publicistiki. *Teorija in praksa* je o tem deloma že poročala (gl. št. 6/1965).

Da so branili pred pobesnelostjo meščanskih napadov marksizem, ki se je takrat nevarno podal v Lisenkovo »biologijo«, so nekateri voditelji ponovno sprožili to staro levičarsko formulo, ki je bila nekoč geslo Bogdanova in proletkulta. Ko je bila razglašena, je prevladala vse. V njeni zapovedovalni liniji so imeli, kar je takrat bilo filozofov, na izbiro le komentar ali molk, razsvetljeno ali prisiljeno prepričanje in molčanje iz zadrege. Tedaj se je — paradoksalno, moral oglasiti sam Stalin, katerega nalezljiv in neizprosni sistem vladavine in misli je vodil do teh blodenj, da je spraval to norost malo k pameti. Med vrsticami nekaj preprostih strani, na katerih je grajal vnešto tistih, ki so si na vse kriplje prizadevali iz jezika napraviti nadstavbo, smo zaslutili, da raba razrednega kriterija ni brezmejna in da smo se naučili obravnavati znanost, katere naslov je prikrival celo Marxova dela, kot kakršnositodobi ideologijo. Treba se je bilo vrniti in v polzmedi zopet začeti pri osnovnih pojmi.

Te vrstice pišem v svojem imenu in kot komunist, ki išče v naši preteklosti le to, kar bo razjasnilo našo sedanost, nato pa razsvetlilo našo prihodnost.

Te epizode ne obujam niti zaradi veselja niti zaradi žalosti, temveč zato, da jo potrdim z opazko, ki jo presega. Bili smo v letih navdušenja in zaupanja. Živeli smo v času, ko je bil nasprotnik neizprosni in ko je svoje napade podpiral z žaljivkami. In vendar smo ostali dolgo zmedeni ob tem preobratu, kamor so nas pahnili nekateri voditelji, namesto da bi nas zadržali na strmini teoretičnega »levičarstva«. Tudi ostali niso storili nič takega, da bi jih krotili, nas pa opozorili ali obvestili. Skoraj ves svoj čas smo posvetili aktivizmu, čeprav bi morali braniti tudi svojo pravico in dolžnost do spoznavanja in preprosto, do študija, da bi lahko ustvarjali. Celó za to nismo imeli časa. Nismo poznali Bogdanova in proletkulta ter zgodovinskega boja Lenina proti levičarstvu, političnemu in teoretičnemu. Nismo poznali niti smisla Marxovih zrelih tekstov, ker se nam je, presrečnim, mudilo prepoznati v ideološkem plamenu njegovih mladostnih del svojo lastno gorečo strast. Kaj pa starejši? Kako to, da so tudi tisti, ki so bili odgovorni za našo pot, živeli v podobnem neznanju? Kako se je moglo zgoditi, da je vsa ta dolga teoretična tradicija, porojena v tolikih bojih in preizkušnjah, posejana s tolikimi velikimi besedili — pričami, postala zanje mrtva točka?

Pri tem smo prišli do spoznanja, da se je pod okriljem vladajočega dogmatizma uveljavila druga negativna, francoska tradicija, ki je nadvladala prvo; to tradicijo bi lahko kot parafrazo Heinejeve »deutsche Misere« imenovali »misère française«; vztrajno, globoko pomanjkanje resnične teoretične kulture v zgodovini francoskega delavskega gibanja. Če se je francoska partija lahko tako eksponirala, da je dala splošni teoriji dveh znanosti obliko radikalnega razglasa, če jo je mogla preizkusiti in dokazovati s svojim neizpodbitnim političnim pogumom, je to storila tudi zato, ker je živela na pičlih teoretičnih rezervah, ki jih je podedovala po preteklem francoskem delavskem gibanju. Dejansko, razen utopi-

stov Saint Simona in Fouriera, ki si ju Marx tako rad kliče v spomin, razen Proudhona, ki ni bil marksist, in Jaurès, ki je bil le malo marksist — kje so naši teoretiki? Nemčija je imela Marxa in Engelsa in do določene dobe Kautskega; Poljska Roza Luxemburg; Rusija Plehanova in Lenina; Italija Labriolo, ki se je medtem, ko smo imeli Sorela, dopisoval kot enakovreden sogovornik z Engelson, nato Gramscija. Kje so naši teoretiki? Guesde, Lafargue?

Potrebna bi bila prava zgodovinska analiza, če bi hoteli poročati o siromaštvu, ki zbode v oči, če francosko teoretično tradicijo primerjamo z bogastvom drugih tradicij. Ne da bi se lotili takih analiz, določimo vsaj nekaj orientacijskih točk. *Teoretična tradicija* (teorija zgodovine, filozofska teorija) v delavskem gibanju 19. in na začetku 20. stoletja ne more pogrešati del intelektualnih delavcev. Intelektualci (Marx in Engels) so domislili zgodovinski materializem in dialektični materializem, intelektualci (Kautsky, Plehanov, Labriola, Roza Luxemburg, Lenin, Gramsci) so razvili teorijo materializma. Ni moglo biti drugače niti v začetku niti dolgo pozneje; tudi sedaj ne more biti drugače in tudi v prihodnosti ne bo: kar se je lahko spremenilo in se bo spreminjalo, je razredni izvor intelektualnih delavcev, ne more pa se spremeniti njihovo intelektualno svojstvo.¹ Tako je iz načelnih razlogov, ki nam jih je po Kautskem pokazal Lenin: na eni strani lahko še nastaja »spontana« *ideologija delavskega gibanja, ki je mogla prepuščena sami sebi, roditi le utopični socializem, trade-unionizem, anarhizem in anarho-sindikalizem; na drugi strani pa je marksistični socializem, rastoč iz znanosti in filozofije, mogel biti le delo mož, ki so imeli globoko zgodovinsko, znanstveno in filozofsko izrazbo, torej intelektualcev zelo visoke vrednosti. Če so se taki intelektualci pojavili v Nemčiji, Rusiji, na Poljskem, v Italiji bodisi kot ustanovitelji marksistične teorije, bodisi kot njeni mojstri, to ni bila stvar osamljenih naključij. Socialni, politični, verski, ideološki in moralni pogoji, ki so vladali v teh deželah, so preprosto onemogočali dejavnost intelektualcev, katerim so vladajoči razredi (fevdalci in meščanstvo, ki so bili kompromitirani in združeni v svojih razrednih interesih ter oprti na cerkev) nudili najpogostejše le hlapčevsko delo in zasmeh. Zato so intelektualci videli svobodo in prihodnost le ob strani delavskega razreda, edinega revolucionarnega razreda. V Franciji pa je bila buržoazija revolucionarna. Od nekdanje je bila zmožna angažirati intelektualce za svojo revolucijo in jih tudi po zavzetju in utrditvi oblasti obdržati v celoti ob svoji strani. Francoska buržoazija je znala in zmogla*

¹ Seveda ta pojem označuje zelo specifičen tip intelektualcev, ki se v mnogočem razlikuje od intelektualcev-aktivistov. To se pravi znanstveniki, oboževalci z najbolj pristno znanstveno in teoretično kulturo, poučeni o uničujoči stvarnosti in mehanizmih vseh oblik vladajoče ideologije, stalno budni v tem smislu in zmožni poslužiti se v svoji teoriji in praksi — proti toku vseh »uradnih resnic« *— plodnih poti, ki jih je odprl Marx, ki pa jih prepovedujejo in zapirajo vsi vladajoči predsodki. Dejavnosti take narave in take strogosti si ni mogoče zamisliti brez nepremagljivega in jasnega zaupanja v delavski razred in brez neposredne udeležbe v njegovem boju.*

izvršiti svojo revolucijo, čisto in odkrito revolucijo, odstraniti fevdalni razred s političnega prizorišča (1789, 1830, 1848), združiti pod svojo vladavino enotnost naroda, boriti se s cerkvijo, jo sprejeti, ter se v pravem času ločiti od nje in se oprijeti gesel svobode in enakosti. Znala je uporabiti svojo oblast in ves moralni kapital, ki ga je pridobila v preteklosti, in odpirati intelektualcem dovolj prihodnosti in prostora ter jim nuditi dovolj častnih funkcij in možnosti za svobodno iluzijo. Tako jih je obdržala pod svojim zakonom in pod nadzorom svoje ideologije. Razen nekaj velikih izjem, so francoski intelektualci sprejeli svoj položaj in niso čutili življenjske potrebe po povezovanju svoje usode z usodo delavskega razreda. Ko pa so se mu pridružili, tedaj niso znali odvreči buržoazne ideologije, ki jih je zaznamovala in ki še živi v njihovem idealizmu in reformizmu (Jaurès) ali pozitivizmu. Tudi ni naključje, da si je morala francoska partija pogumno in potrpežljivo prizadevati, če je hotela zmanjšati in odstraniti »delavsko« nezaupanje do intelektualcev, ki je bilo po svoje posledica izkušenj in razočaranj, ki so se vedno znova porajala v dolgi zgodovini. Tako so oblike buržoazne nadvlade dolgo odvezemale francoskemu delavskemu gibanju intelektualce, potrebne za oblikovanje pristne *teoretične* tradicije.

Ali je treba spomniti še na nacionalni razlog? Gre za pomilovanja vredno zgodovino francoske filozofije v 130 letih, od revolucije l. 1789, za njeno poduhovljeno trmo, ne le konservativno, temveč prav reakcionarno, od Maina do Birana in od Cousina do Bergsona; za njeno zaničevanje zgodovine in ljudstva; za njene globoke in omejene vezi z religijo; za njen odpor do edinega duha, vrednega zanimanja, ki ga je rodila, do A. Comta; in za njeno neverjetno nekulturo in nevednost. Pred tridesetimi leti pa so se stvari popolnoma spremenile. Toda teža stoletja dolgega uradnega filozofskega poneumljanja je zelo težko pritiskala na teorijo francoskega delavskega gibanja in jo drobila.

Francoska partija se je rodila v tej teoretični praznini in je rasla tako, da je zapolnjevala največje vrzeli ter se pojila ob naši edini pristni nacionalni tradiciji, ki jo je Marx najgloblje spoštoval: ob *politični* tradiciji. Še naprej pa je ostala zaznamovana s tem primatom *političnega* značaja in z nezadostnim poznavanjem vloge teorije, sicer manj politične in ekonomske kakor *filozofske*. Če je znala zbrati okrog sebe slavne intelektualce, predvsem velike pisatelje, pesnike in druge umetnike, prirodoslovce, zgodovinarje in psihologe — jih je zbrala predvsem iz političnih razlogov. To so bili redkokdaj možje, ki bi bili *filozofsko* toliko izobraženi, da bi menili, da mora biti marksizem ne samo politična doktrina, »metoda« analize in akcije, temveč tudi in predvsem temeljni nauk, ki je nujno potreben ne le za razvoj družbene znanosti in drugih »humanističnih znanosti«, temveč tudi za prirodoslovje in filozofijo. Francoska partija je morala nastati in rasti v teh razmerah; brez podpore *teoretične* nacionalne tradicije in, kar je bila neizogibna posledica tega, brez teoretične šole, iz katere bi lahko izšli učitelji.

Takšna je stvarnost, ki smo se do njene podobe morali prikopati sami. Sami, ker nismo imeli resničnih in velikih marksističnih učiteljev, ki bi uravnavali naše korake. Politzer, ki bi lahko postal tak učitelj, če ne bi žrtvoval veliko filozofsko zamisel, ki jo je nosil v sebi, v prid nujnih gospodarskih nalog, nam je zapustil le genialne zmote svoje »Kritike osnov psihologije«. Umorili so ga nacisti. Nismo imeli učiteljev. Ne govorim o dobrih namerah niti o velikih izobražencih, znanstvenikih, književnikih in drugih. Govorim o učiteljih marksistične filozofije, izhajajočih iz naše zgodovine, pristopnih in nam blizu. O tem pogoju ne bo odveč spregovoriti. Kajti hkrati s to teoretično praznino smo podedovali od naše nacionalne preteklosti pošasten filozofski in kulturni provincializem (naš šovinizem), ki nas odvrča od učenja tujih jezikov in ki nas navaja k zavračanju vsega, kar utegnejo misliti in proizvajati ljudje onstran gora, veletoka ali morja. Ali je naključje, če sta študij in komentiranje Marxovih del ostala pri nas tako dolgo delo nekaj pogumnih in vztrajnih germanistov; če je edino ime, ki ga lahko predstavimo onstran naših meja, ime mirnega samotnega junaka, ki je, nepriznan na francoski univerzi, vrsto let natančno študiral levičarsko novohegeljansko gibanje in mladega Marxa: Auguste Cornu?

Taka razmišljanja so nas lahko poučila o naših pomanjkljivostih, niso jih pa mogla odpraviti. Stalinu dolgujemo kljub zlu, za katero nosi največjo odgovornost, prvi sunek. Drugi sunek nam je zadala njegova smrt in XX. kongres. Toda medtem je tudi življenje med nami opravilo svoje delo.

Čez noč ali z navadnim dekretom ni mogoče ustvariti niti politične organizacije niti resnične teoretične kulture. Koliko mladih filozofov, ki so dozoreli v vojni ali po njej, se je izrabilo v izčrpaajočih političnih nalogah in si ni vzelo časa za znanstveno delo! Značilnost naše socialne zgodovine je tudi, da so se intelektualci malomeščanskega izvora, ki so stopili takrat v partijo, čutili dolžni, da poravnajo z golo dejavnostjo, če že ne s političnim aktivizmom, umišljeni dolg zaradi tega, ker niso bili rojeni proletarci. Sartre nam lahko po svoje služi za pošteno pričo tega krsta zgodovine: tudi mi smo njegovega rodu; in nedvomno je pridobitev časa, da se počutijo naši mlajši tovariši oprani tega dolga, ki ga plačujejo morda na drugačen način. Če govorimo filozofsko, se je naša generacija žrtvovala oziroma je bila žrtvovana za same politične in ideološke boje. S tem mislim: žrtvovali smo svoja intelektualna, znanstvena dela. Številni znanstveniki in včasih celo zgodovinarji in redki književniki so si znali pomagati brez škode ali vsaj z malo škode. Za filozofa ni bilo izhoda. Če je govoril ali pisal filozofijo v prid partiji, se je moral omejiti na komentarje in na pičle variacije na slavne citate za interno uporabo. Niti med svojimi nismo imeli poslušalcev. Nasprotnik nam je metal v obraz, da smo samo politiki. Naši najbolj prosvetljeni kolegi so nam govorili, da moramo začeti s študijem svojih avtorjev, preden jih sodimo, z objektivnim dokazovanjem svojih načel, preden jih razglašamo in apliciramo. Da bi vzbudili pozornost svojih sobesednikov, so bili

nekateri marksistični filozofi brez kake premišljene taktike prisiljeni v *potovarjanje* — v to, da pretvarjajo Marxa v Husserla, v Hegla, v mladega Marxa, etika ali humanista —, čeprav so tvegali, da zamenjajo nekega dne masko za obraz. Ne pretiravam, to so dejstva. Še danes občutimo njihove posledice. Politično in filozofsko smo bili prepričani, da smo pristali na edinih trdnih tleh na svetu. Toda ker nismo znali filozofsko dokazati njihovega obstoja in trdnosti, dejansko nismo imeli za nikogar trdnih tal pod nogami; imeli smo zgolj prepričanje. Ne govorim o žarčenju marksizma, ki na srečo lahko izvira tudi iz drugih sfer in ne le iz filozofske zvezde; govorim o paradoksalno negotovem obstoju marksistične filozofije kot take. Mi, ki smo mislili, da poznamo načela vsake mogoče filozofije in nemožnosti vsake filozofske ideologije, nismo zmogli vzdržati objektivne in javne preizkušnje neizpodbitnosti naših prepričanj.

Ko smo občutili teoretično ničevost dogmatičnega razpravljanja, nam je preostalo eno samo sredstvo, da prevzamemo nemožnost, v katero smo bili pripeljani, da resnično premislimo svojo filozofijo; misliti o filozofiji samo kot o *nemogočem*. Takrat smo poznali veliko in subtilno skušnjavo »*konca filozofije*«, o katerem so nam pripovedovali enigmatično jasni teksti mladega Marxa (1840—1845) in Marxovih del, ki so pomenila zarezo v njegovem razvoju (1845). Najbolj aktivistični in velikodušni so si predstavljali »*konec filozofije*« z njeno »*ostvaritvijo*« in so slavili smrt filozofije v akciji, v njeni politični realizaciji in njeni proletarski izpolnitvi, poslužujoč se brez pridržka slovite teze o Feuerbachu, kjer postavlja teoretično dvoumno izražanje preobrazbo sveta nasproti njegovi razlagi. Od tod do teoretičnega pragmatizma je bilo in je še *vedno* samo korak. Drugi, bolj znanstvenega duha, so razgllašali »*konec filozofije*« v slogu nekaterih pozitivističnih formul nemške ideologije, po kateri nista več revolucionarni proletariati in akcija tista, ki prevzemata realizacijo, torej smrt filozofije, temveč znanost kot taka: Ali nas Marx ne navaja k temu, da prenehamo filozofirati, to je razvijati ideološko sanjarjenje, in da preidemo na študij same stvarnosti? Če govorimo politično: prvo branje je bilo branje večine naših filozofov aktivistov, ki so, predajajoč se politiki v celoti, napravili iz filozofije religijo svoje akcije; narobe pa je bilo drugo branje — branje kritikov, ki so pričakovali od čiste znanstvene razprave, da bo prekrila prazne razglase dogmatične filozofije. Toda če so se eni kot drugi pomirili ali zavarovali s politiko, so to morali plačati s slabo vestjo do filozofije: pragmatično-religiozna smrt, pozitivistična smrt filozofije in resnično *filozofsko* smrt filozofije.

Tedaj smo si prizadevali dati filozofiji smrt, ki bi je bila vredna: filozofsko smrt. Tu smo se spet opirali na druga Marxova besedila in na tretje branje prvih besedil. Dali smo razumeti, da more biti konec filozofije, kakor to podnaslov *Kapitala* razglša o politični ekonomiji, le *kritika*: da je treba iti do samih stvari, končati s filozofsko ideologijo in začeti raziskovati stvarnost.

Prevedel: V. JESENİK

KP Francije o ideologiji in kulturi

Od 11. do 13. marca je v Argenteuilu zasedal plenum centralnega komiteja Komunistične partije Francije. V celoti je bil posvečen problemom ideologije, kulture in intelektualcev. Kdor je zadnjih nekaj let spremljal razpravljanja v francoski komunistični partiji, nad tem ni mogel biti presenečen. Ta vprašanja so bila že dolgo v središču pozornosti, zlasti še med komunisti-izobraženci. Morda je vzrok naraščajočega zanimanja partije za intelektualno in kulturno življenje tudi v tem, da se je partija prej dolgo vrsto let ogibala tem problemom.

Zdaj se takšne dediščine hitro otresa, čeprav ne vselej lahko, kar je pokazala tudi dolga in živa razprava na zadnjem plenumu CK, o katerem govorimo.*

Dokaz za hiter napredek so številne pobude, ki jih je dala in jih daje KPF za najraznovrstnejše raziskave na področju družbenih in naravoslovnih ved. Da bi sistematično razvijala teoretično raziskovalno delo na področju filozofije, zgodovine, sociologije, psihologije, biologije itd., je ustanovila v Parizu Center za marksistične raziskave in študije (CERM), ki ga vodi znani filozof, profesor Roger Garaudy. V Centru ni združila pri opravljanju velikih raziskovalnih nalog samo znanstvenike-komuniste, ampak tudi nekatere vidne strokovnjake, ki niso v stranki.

Zelo znan je postal tudi vsakoletni »teden marksistične misli« v Parizu (letos so ga priredili še v Lyonu). Na javnih razpravah o najraznovrstnejših zanimivih političnih in družboslovnih temah pred tisoči poslušalci (zvečine mladimi) se je KPF posrečilo zbrati znamenita imena francoskega kulturnega, filozofskega, znanstvenega in političnega življenja. Francoska marksistična misel postaja sveža, polna novih tem, široko odprta in zaradi tega sila zanimiva ter potemtakem vredna največje pozornosti.

Objavljamo nekoliko skrajšano besedilo resolucije CK KPF o ideologiji in kulturi, ki je bila sprejeta na plenumu v Argenteuilu. Resolucija izraža nekatere specifične probleme, s katerimi se srečujejo francoski komunisti, po nekaterih svojih vidikih pa se vključujejo v širše razprave o aktualnih vprašanjih v mednarodnem delavskem gibanju.

* Obširne povzetke te razprave je objavil tednik KPF France Nouvelle v številkah 1065—1073. Celotno gradivo plenuma pa je objavljeno v 3. številki revije Cahiers du Communisme (maj 1966).

Resolucija CK KPF o ideoloških in kulturnih problemih

V prvem delu z naslovom »Komunistična partija, intelektualci in kultura«, resolucija ugotavlja, da zahteva današnji znanstveni in kulturni razvoj vedno večjo vlogo intelektualcev. Francoski znanstveni in kulturni delavci so v odvisnem položaju do velikih monopolov, ki razpolagajo s sredstvi za znanstveno delo, ga usmerjajo v skladu s svojimi kratkoročnimi cilji ter tako v resnici omejujejo svobodo raziskovalnega in ustvarjalnega dela. Pritisk finančnega kapitala se čuti tudi na tako pomembnih področjih kulturnega ustvarjanja, kot so filmska proizvodnja, založništvo, radio in televizija. Šolski sistem uveljavlja načelo selekcije mladih na podlagi njihovega socialnega izvora in daje prednost specializaciji pred splošno izobrazbo. Šele resnična ekonomska in politična demokracija, ki jo je mogoče doseči z združenimi prizadevanji vseh naprednih sil v deželi, bo omogočila in zagotovila ustvarjalno spodbudo raziskovalcev, inženirjev in tehnikov. Omogočila bo nove odnose med znanostjo in proizvodnjo med temeljno raziskovalno dejavnostjo in uporabnimi raziskavami. Kulturne dobrine morajo biti dostopne vsem. Namen širjenja kulture in izobrazbe mora biti v tem, da razvijemo vse intelektualne sile naroda in dvignemo kulturno stopnjo vsega prebivalstva. Potrebna je temeljita reforma šolskega sistema. Pri vsaki dejanski reformi šolstva je potrebna jasnost stališč v pojmovanju kulture. Umetniki in pisatelji, znanstveniki, tehniki, inženirji in prosvetni delavci so hkrati nosilci in ustvarjalci kulture.

Kaj je ustvarjalec? Naj gre za glasbo, poezijo, roman, gledališče, film, arhitekturo, slikarstvo ali kiparstvo, ustvarjalec ni zgolj proizvajalec proizvodov, pri katerih so elementi dani, neke vrste aranžer. Vsako umetniško delo vsebuje nekaj, česar ni mogoče količinsko izmeriti, in to nekaj je človek sam. Tisto, kar je neponovljivo, je lahko ustvaril le določeni stvaritelj ali pisatelj. Sposobnost snovanja in ustvarjanja je tisto, kar človeka loči od živali. Kultura je nakopičeni zaklad človeških stvaritev. Likovno in književno ustvarjanje je prav tako dragoceno kakor znanstveno ustvarjanje. Včasih slednjemu celo utira pot. Človeštvo, osvobojeno pritiska in spon »sebičnega računarstva«, bo lahko odkrilo ta zaklad in si ga v celoti prisvojilo.

Nikoli ne smemo omejevati pravice ustvarjalcev do iskanja. Ne moremo zanikati ali zavirati eksperimentalne nuje

v književnosti ali drugih zvrsteh umetnosti, ker bi sicer resno ogrožali razvoj kulture in samega človeškega duha. Obsežni stvariteljski razvoj človeškega duha povezuje preteklost s sedanjostjo.

Marksizem in problemi našega časa

»Probleme sveta, ki se je usmeril v socializem, je treba zastavljati in osvetljevati v luči marksizma. Sodobno sprejemanje velikih tem dialektičnega in historičnega materializma, zanimanje zanj pri tistih, ki so ju do včeraj imeli za zastarela, in njun naraščajoči vpliv na mladino kažejo nujno, ki jo je čutiti tako v idejah kakor v stvareh. Marksizem je zamisel sveta, ki temelji na poznavanju zakonov o razvoju narave in družbe. Kot teorija razrednega boja in socialistične revolucije je marksizem filozofsko koherenten in jasen izraz potreb in moči človeštva, ki nima drugega smotra kot sebe in ki najde le v sebi sredstvo za spoznanje in akcijo.

Tistim, ki se zanimajo za sedanjost in prihodnost sveta, za smisel sprememb, ki se dogajajo na vseh celinah, je razlaga, podprta s temeljnimi koncepti dialektičnega in historičnega materializma, nenadomestljiva pomoč. Kapitalistični proizvodjalni odnosi zavirajo razvoj proizvodjalnih sil človeštva, zato je v njih treba iskati in pobijati vir neredov, konfliktov in trpljenja v družbi, kajti vse to nenehno zavira težnje človeškega bitja, pomeni nenehno žalitev njegovih materialnih in moralnih potreb. Z odpravo izkoriščevalskih odnosov, s kolektivno prilastitvijo velikih sredstev proizvodnje in menjave bodo nastale ugodne razmere za večjo blaginjo, za skladen razvoj gospodarstva in tehnike, za raziskave znanstvenika, inženirja in za iskanje umetnika, za uvajanje sodobnih pedagoških metod, za razvoj oblik tiste kulture, do katere ima vsak človek pravico. S tem, da svoje sile združujejo s silami delavskega razreda, ki se bori za te odločilne spremembe, dajejo intelektualci učinkovitost svoji akciji in moč svoji misli. Intelektualci vseh zvrsti najdejo v marksizmu revolucionarno združitev misli in akcije, ki druga drugo razvijata. Marksizem je danes ferment kolektivne misli in iskanja. Kakor proletariat ni barbar, ki tabori v sodobnem mestu, tako ni marksizem tuj svetu kulture. Rodil se je v samem njenem razvoju in daje smisel vsaki pridobitvi človeštva.

Imamo marksistični humanizem. V nasprotju z abstraktnim humanizmom, s katerim buržoazija prikriva družbene odnose in opravičuje izkoriščanje ter krivico, izhaja marksistični humanizem iz zgodovinskih nalog delavskega razreda.

Uveljavitev takega humanizma nikakor ne pomeni zavračati objektivno zamisel stvarnosti v prid nejasnega hotenja srca. Nasprotno, marksizem je v našem času humanizem, ker svojo zasnovo opira na strogo znanstveno koncepcijo sveta. Marksizem povezuje svoja prizadevanja, da bi dojel stvarnost s svojo voljo, da to stvarnost spremeni v blaginjo vseh ljudi.

„Boj za komunizem“, je dejal Maurice Thorez na XV. kongresu KPF leta 1959, „ne pomeni samo boja za višjo razvojno stopnjo družbe in za srečnejšo družbo, temveč pomeni tudi boj za višjo stopnjo moralne evolucije človeštva in za razmah vsake osebnosti.“

Revolucionarni boj proletariata in njegovih zaveznikov oblikuje podobo boljšega humanizma. Marksizem, znanost v nenehnem razvoju, se loteva vseh problemov naše dobe. Nove situacije narekujejo analize in nove ideje, ki bodo obogatile misel in oplodile akcijo. Mednarodno komunistično gibanje je na podlagi marksizma-leninizma, na temelju analize svetovnega položaja naše dobe, izdelalo teze velikih razsežnosti: dokazalo je, da je mogoče odpraviti vojno kot sredstvo za poravnavo sporov med narodi in da je mogoče vzpostaviti miroljubno sožitje med državami z različnimi družbenimi ureditvami; poudarilo je, da so prehodi v socializem različni in da je mogoče socializem v danih razmerah uveljaviti z nenasiljem.

KP Francije opira svojo politiko na take teze. Naša država lahko veliko pripomore k ohranitvi miru. Z dolgo in bogato demokratično tradicijo in z izkušenim delavskim gibanjem lahko naš narod omogoči miroljuben prehod v socializem. S tako perspektivo naša partija odklanja zamisel, da je obstoj ene same partije obvezen pogoj za tak prehod v socializem. Enotnost delavskega razreda in združitev vseh sil, ki jim je do resnične demokracije, bosta obstajali, upajmo, še naprej, da bi dosegli in ohranili socializem z demokratičnimi sredstvi.

Posebne naloge komunistov in socialistov izhajajo iz vloge delavskega razreda v teh spremembah. V tem je tudi razlog za enotnost med KPF in socialistično stranko Francije. Bratska debata med komunisti in socialisti bo tem bolj plodna, čim bolj bodo znali na podlagi razrednih koristi, ki jih nepremagljivo zbližujejo, zadajati vedno ostrejše udarce oblasti monopolov.

V zvezi z novimi razmerami marksizem tudi ceni spremembe, ki nastajajo v krščanskem svetu. Nevarnosti, ki ogrožajo mir, stvarnost razrednega boja, rast socializma, na-

rodnoosvobodilna gibanja ter napredek znanosti močno spreminjajo mnenje krščanskih delavcev, kmetov in intelektualcev. Ti se v imenu svoje vere nočejo sprijazniti s krivicami in zatiranjem režima, ki je obsojen na smrt. Ta evolucija ima svoj odsev v modifikacijah, ki se kažejo v cerkvi. Nova stališča cerkve v prid miroljubnega sožitja in glede odnosov med verujočimi in neverujočimi so kaj spodbuden napredek.

Čeprav KP ponuja roko kristjanom, ni nikoli skrivala nasprotja med materialistično filozofijo in načeli sleherne religije. Skupna prizadevanja za boljše življenje ne implicirajo filozofskih konvergenč, temveč spoštovanje katerega koli prepričanja.

Prav zato, ker imajo verujoči in neverujoči delavci iste razredne koristi in iste potrebe po socializmu, ker se verujoči in neverujoči demokrati enako borijo za svoboščine, ker se verujoči in neverujoči pristaši miru enako borijo za obstoj človeštva, se morejo in morajo združiti. Naj verjamejo v nebesa ali ne, le skupno bodo lahko ustvarili svojo prihodnost na zemlji.

Maurice Thorez je že leta 1937 govoril: 'Čeprav so njihove doktrinarne koncepcije tako nasprotne, moramo nujno ugotoviti pri komunistih in kristjanih isto velikodušno vneto, da zadostijo tisočletnim težnjam ljudi po boljšem življenju.'

Moralne konvergence omogočajo resnični dialog med komunisti in kristjani. In tudi z drugimi. Dialog, ki ni cilj sam sebi, dialog, ki prispeva k skupni akciji za demokracijo in socializem.

Partija in komunistični intelektualci

Komunistična partija z zaupanjem odpira svoje vrste vsem intelektualnim delavcem.

Intelektualci imajo svoje naravno mesto v partiji, ki potrebuje njihove sposobnosti. V zameno bodo razumniki lahko sodelovali pri spreminjanju družbe ter uporabljali izkušnje delavskega razreda. KPF ima že od nekdaj v svojih vrstah ugledne predstavnike vseh oblik kulture v naši deželi. Komunistični intelektualci sodelujejo v celotnem političnem, teoretičnem in praktičnem življenju partije.

Komunistična partija ne bi v celoti izpolnila svojih nalog, če ne bi preučevala in razširjala marksistične teorije, če je ne bi nenehno dopolnjevala, če se ne bi venomer bojevala proti buržoazni ideologiji.

Buržoazna ideologija, v kateri se zrcali kriza kapitalizma, ni zmožna podati splošne znanstvene razlage sveta in njegovih sprememb. Prizadeva si, da bi prikrila stvarnost družbenih razredov in njihov boj. Pri tem pa ni zmožna odgovoriti na vprašanja, ki vznemirjajo ljudi našega časa, zato prepušča besedo znanilcem obupa. [...]

Odgovornost za teorijo pripada marksistično-leninskim partijam, ki predstavljajo delavski razred, vodijo njegov boj in utelešajo njegovo izkušnjo. Komunistična partija izpolnjuje to svojo dolžnost s skupnimi prizadevanji vseh komunistov, intelektualcev, izobraženih delavcev in kmetov v svojih vrstah. To nepogrešljivo teoretično delo, ki se nenehno razvija, imajo komunisti vedno pred očmi. Ne bi bilo plodno, če bi ne bilo neločljivo povezano s prakso. Na nobenem področju ni teorija ločena od prakse. V politiki, znanosti, umetnosti in v vsem družbenem življenju se marksistična teorija bogati z zgodovinsko izkušnjo in s prispevki vseh strokovnjakov, komunistov in nekomunistov.

Obsežno je torišče, ki je komunistom na voljo za teoretična iskanja in delo. Njegova obsežnost ustreza družbenim spremembam naše dobe, razvoju dognanj in tehnike ter novim vprašanjem, ki se pojavljajo v družbi. Razvoj marksistične filozofije in posploševanje pridobitev naravoslovnih in družbenih ved, preučevanje bistvenih problemov sodobnega gospodarstva, preučevanje družbe in njene zgodovine, teoretična obdelava novih vprašanj današnjega političnega boja, kakor vseh drugih, ki se nanašajo na kulturni in moralni razvoj družbe, narekujejo veliko ustvarjalno delo. Sil za razmah tega dela je dovolj. Imeli smo in imamo nadarjene komunistične strokovnjake, kar izpričujeta pomembnost in različnost njihovih del. Njihova naloga je, da si še bolj prizadevajo.

KP namerava ustvariti pogoje, ki bodo najugodnejši za razvoj teoretičnega dela. Z njim bo povezovala vsa prizadevanja, usklajala dejavnost različnih študijskih žarišč, hkrati pa dajala prednost kolektivnemu delu, kot sodobni obliki raziskav, in nepogrešljivemu individualnemu delu. Poleg tega namerava izpopolniti tudi sredstva za objavljanje teh del.

Komunistični intelektualci imajo aktivno vlogo v vseh akcijah, ki izražajo odpor kulturnikov zoper katastrofalno politiko oblasti. Tako uspešno pomagajo pri izpopolnjevanju partijske politike za vsa področja kulture in pri izvajanju te politike. Nadalje povezujejo svoje tovariše in jih usmer-

jajo k skupnim smotrom, skrbijo za dejavnost partije in za krepitev njenega vpliva.

Osnutki, ki jih je partija že izdelala ali pa jih še sestavlja za demokratično reformo šolstva, razvoj znanstvenih raziskav in za tehnični napredek, za nacionalno kulturno politiko, varstvo francoske knjige, ohranitev filma, za prihodnost likovnih umetnosti, urbanizem, zdravstvo in za druge panoge, so v bistvu delo komunističnih intelektualcev.

Razvoj znanosti temelji na debatah in na raziskavah. Komunistična partija ne nasprotuje takim debatam, ne razglaša apriornih resnic, še manj pa poskuša avtoritativno usmerjati nedokončane diskusije med specialisti. Tudi umetniškega ustvarjanja si ne moremo zamišljati brez raziskav, brez struj, brez različnih šol in brez tekmovanja med njimi. Partija ceni in podpira različne prispevke ustvarjalcev k človeškemu napredku, na podlagi svobodnega razmaha domišljije, okusa in izvirnosti. Partija želi, da bi umetniški ustvarjalci razumeli in podprli ideološke in politične pozicije delavskega razreda.

Marksistična teorija kakor vse znanosti ni dogma, ki bi ji lahko podrejali stvarnost. S tem da zavračamo dogmatizem, ki sterilizira iskanje in ustvarjanje, še ne omalovažujemo boja proti oportunističnemu opuščanju načel. Pozivamo komunistične intelektualce, da se pogumno in s svobodno presojo lotijo problemov na področjih znanosti, filozofije in umetnosti. Partija, ki skrbi za razmere, v katerih delajo, jim zaupa in jih podpira. Partija se trudi, da bi jim pomagala, da bi svojo ustvarjalnost združili s splošno udeležbo v njenem življenju, s specifičnimi obveznostmi v svojem okolju, s poklicnimi obveznostmi in teoretičnimi raziskavami.

Partijske organizacije menijo, da so v celoti odgovorne za to obsežno politično, ideološko in organizacijsko delo. Prizadevajo si, da bi ustvarile ustrezne metode in sredstva za čim uspešnejše delo. Partijske organizacije spremljajo boje intelektualcev in jih podpirajo, krepijo vpliv partije med njimi ter razširjajo njene ideje in njene publikacije.

Bistvena naloga partije je, da vsem intelektualcem pomaga najti mesto v vrstah delavskega razreda pri ustvarjanju prihodnosti.

Prevedla: J. K.

Priredil: IVAN RUDOLF

Dogmatizem in dialog

Najbolj pristne možnosti, da se spoznamo z velikimi intelektualnimi in političnimi prizadevanji za preseganje starih in preživelih pojmovanj v marksizmu in da jih vrednotimo, gotovo odpirajo neposredna srečanja s teoretiki sodobnega komunističnega gibanja. In srečanje s profesorjem Rogerjem Garaudyjem, marksistom filozofom in estetom, članom politbiroja CK KP Francije in publicistom, ki je v dneh od 1. do 8. aprila 1966 bival v Ljubljani kot gost Visoke šole za politične vede, je bilo ena takih velikih priložnosti, da se soočimo z novimi teoretičnimi prizadevanji v francoskem komunističnem gibanju, da spoznamo ustreznost ali neustreznost poskusov novih formulacij odnosa komunistične stranke in francoskega teoretičnega marksizma do nekaterih bistvenih vprašanj sodobnega človeka in človeštva.

»Marksizem in umetnost« je bila prva tema srečanja s prof. Garaudyjem. Že eksplikacija omenjene teme je pokazala avtorjevo protidogmatično ogorčenost, hkrati pa veliko prizadevanje, ustvariti nova razmerja in postaviti nove teze.

Sholastična metoda v marksizmu, metoda zbiranja citatov, povezanih z dogajanjem le na temelju zakonov formalne logike, marksistom ne omogoča, da bi se znašli in orientirali na sedanji stopnji razvoja umetnosti. Po mnenju Garaudyja je prav koncepcija estetike preizkusni kamen za interpretacijo marksizma. Če je *problem umetnosti predvsem problem ustvarjanja*, potem je ravno dogmatična koncepcija ustvarjalnega dejanja v estetiki takoj zaznavna.

Marksistično estetsko iskanje mora izhajati iz splošnih načel marksistične filozofije, načel, ki nam jih odkriva Marx v veliki logiki »Kapitala« in v metodi zgodovinskega materializma. Ljudje sami ustvarjajo zgodovino, toda pod določenimi pogoji, katerih notranje nujnosti izvirajo iz preteklosti. Naše izhodišče je *delo* v svoji specifično človeški obliki. Osrednja točka marksistične koncepcije sveta je človekova zgodovinska iniciativa in ustvarjalnost, ki jo ta iniciativa sprošča. Zato se človek definira kot bitje narave, ki obstaja popolnoma šele glede na prihodnost.

Marksistična koncepcija estetike se radikalno razločuje od transcendentalnega pojmovanja lepote objektivnega idealizma, od subjektivno idealističnega pojmovanja, po katerem je umetnina magična kreacija posameznika, prav tako pa tudi od mehanistično materialistične koncepcije, ki reducira umetniško delo na imitativni odsev realnosti.

Umetnost se rojeva v delu, se torej ne ločuje od njega. Pomeni le poln pomen objekta, ustvarjenega z delom. Umetnost in delo sta človekovo opredmetenje, opredmetenje kreativne moči človeka. Umetnost vzbuja v človeku občutek veselja in ponosa, toda tudi

občutek strahu in odgovornosti, ker ga neprestano opominja na njegovo ustvarjalno moč. Zato ni nepremagljivega nasprotja med umetnostjo in delom, sta le skrajni meji ustvarjalne dejavnosti, čeprav je umetnost eksistenčno neodvisna. Umetniško ustvarjanje je imanentno kreativnemu delu, to je vzvišen trenutek tega dela. Je trenutek odkritja novih ciljev, ni le proizvod duha, je uresničenje vsega človeka.

V vsaki blagovni družbi prihaja do podvojitve v delovnem aktu, do delitve na alienirano in kreativno delo. Alienacija se izpričuje kot razlaščenje, depersonalizacija in dehumanizacija proizvajalca. Alienirano delo, ki je zgodovinski pojav, se pojavlja kot nekakšna naravna, večna in neogibna oblika dela. Tako se kreativno delo loči od svojega zemeljskega izvora in postane nekakšen dar neba, ki se zdi glede na človekove potrebe transendenten. Iz osnovne ločitve med posedovalci proizvodnih sredstev in delavci, ki so le sredstvo realizacije, izvirajo vse druge: med ročnim in intelektualnim delom, med projektom in njegovo izvršitvijo, med delom in umetnostjo. Kot možnost svobodnega razvoja vseh človekovih ustvarjalnih sil pomeni komunizem tudi možnost preseganja teh nasprotij.

Umetnost je neizčrpna tako po svojem predmetu kakor po svojem specifičnem jeziku. Po predmetu, ker je ta predmet človek kot ustvarjalno in aktivno bitje; in po svojem jeziku, ker njen jezik ni jezik konceptov, ki izraža že izgotovljene realnosti, temveč nenehno oblikujoče se in nedokončane realnosti, v katerih je kal nepredvidljive prihodnosti, to je jezik mitov, ki so neizčrpani.

Umetniški model (v smislu, ki ga pojmu model daje kibernetika) se razločuje od znanstvenega modela. Ta skuša konstruirati predmet, teži k neki prisotnosti. Umetniški model pa je model odnosov med subjektom in objektom, ki si prizadeva k odsotnosti; je neizčrpen zato, ker je subjekt sam neizčrpen. To je model, ki se razločuje v vsakem zgodovinskem obdobju glede na to, kako je človek zavojeval naravo, družbo in samega sebe. Iz tega izvira tudi razumevanje jezika moderne umetnosti. V tej luči je mogoče razumeti tudi zmotne definicije socialističnega realizma.

Marksisti se zoperstavljamo trem zmotam, ki izvirajo iz mehanistične deformacije zgodovinskega materializma: *Zmoti* o uporabi globalnega koncepta dekadence, po kateri ekonomsko in družbeno dekadentni režim rojeva le dekadentna umetniška dela. (To je samo poseben primer splošne zmote, ki izvira iz mehanistične spoznavne teorije odseva); *zmoti*, da je umetnost le ideološka nadstavba, enostaven odsev resničnosti, ki je zunaj nje same; *zmoti*, ki razlaga vrednost umetniškega dela v razrednem režimu le s tem, da je umetnost oblika spoznavanja.

Komunistična partija zato, po mnenju Garaudyja, ne sme zahtevati od umetnikov, da ilustrirajo gesla, strnjeno realnost in sakralizirajo moralo. Umetnik mora biti svoboden in odgovoren. Svojo odgovornost uresničuje zlasti takrat, kadar zbuja v ljudeh

občutek za njihovo človeško kvaliteto, se pravi, občutek za kvaliteto človeka-ustvarjalca. In prav to nam omogoča, da ločimo med umetnostjo in propagando.

— — —

Tema »*Marksizem in religija*« je bilo drugo soočenje s prizadevanji sodobne marksistične misli in prakse v francoskem komunističnem gibanju. Tudi v tej točki je prof. Roger Garaudy odprto in ustvarjalno razvil svoje teze, ki smo jim v naši reviji sicer že posvetili pozornost (Teorija in praksa, št. 7-8/1965).

V francoskem delavskem gibanju je prevladovalo dokaj osiromašeno pojmovanje religije. Zadovoljevalo se je z razvijanjem specifične buržoazne oblike antiklerikalizma ter političnega in znanstvenega ateizma. To pa je vodilo k iluziji, da za izkoreninjenje religije iz zavesti ljudi zadošča sprememba družbene strukture in dobra ateistična propaganda. Centralni komite KP Francije je prav zato na svojem zadnjem zasedanju natančneje določil marksistično pojmovanje odnosov med delavskim gibanjem in religijo.

V religiji ni vse neznanje, slepilo, potegavščina ali halucinacija. Marksistični odnos do religioznih institucij in ideologije vključuje tudi proučevanje virov verskih teženj v človeku, njihov pomen za življenje, proučevanje osnov vprašanj, ki jih religija postavlja, pa tudi ocenjevanje njene vloge. Marksistični nazor o religiji se tedaj ne konča pri aksiomu o opiju. Teze, da imajo religije neizpremenjeno in vsepovsod zaviralno vlogo, klasiki marksizma-leninizma niso zastopali. Njihovo pojmovanje je bilo globlje in kompleksno. KP Francije resda ni nikoli odstopila od politike »punuje roke« kristjanom, toda za to roko je redkokdaj kdo prijel. Ta zgodovinski položaj je zato vzpodbujal sektaška in ozka pojmovanja religije.

Prof. Garaudy je ob tem opomnil na manj znano, a pomembno stališče Mauricea Thoreza z dne 26. oktobra 1937. V tekstu »Komunisti in katoliki« je opozoril na istovetnost plemenite gorečnosti, s katero hočejo tako komunisti kot katoličani izpeljati tisočletne težnje ljudi po boljšem življenju, kljub različnosti, ki obstaja med filozofskim materializmom komunistov in religioznimi verovanji katoličanov. Zaradi tega in zato, ker je opominjal tudi na vidike napredne vloge krščanstva v preteklosti, so se Thorezu mnogi ogorčeno zoperstavljali z geslom: »Enotnost, a brez farjev«.

K dialogu s kristjani nas, po mnenju Garaudyja, navajajo tudi nove okoliščine in spremembe v zavesti krščanskih množic. Prav je, da opomnimo na vire teh sprememb. *Prvič*, pojav socializma kaže na možnost novih družbenih odnosov, ki presegajo odnose razredne hierarhije, ki jim je cerkev dajala svoj blagoslov. *Drugič*, narodnoosvobodilna gibanja v tretjem svetu so odkrila nove vire vrednot mimo tistih, ki jih vsebuje tako imenovana zahodna oziroma krščanska civilizacija. *Tretjič*, nesluten razvoj znanosti in tehnike je človeka vzpodbudil k urejanju človeških problemov brez evociranja božje pomoči. Spremembe v zavesti krščanskih množic

so se izpričale tudi na drugem vatikanskem koncilu. Zoper uradno doktrino, preostanek srednjeveškega teokratičnega pojmovanja, da je cerkev popolna družba in da ji mora biti podrejeno vse delovanje sveta, sta se pojavili dve novi trditvi. *Prvič*, posvetni svet je zrel svet, ki je zmožen brez cerkve urejati svoje družbene, znanstvene in moralne probleme. *Drugič*, posvetni svet s svojimi nekrščanskimi religijami je pluralistični svet, celo svet z neverujočimi. In s tem neverujočimi naj bi navezali dialog.

To so premise ideoloških sprememb, ki jih ni mogoče zanikati. Te spremembe so zaznavne tako med katoliškimi intelektualci kakor tudi med širokimi množicami, ki se zavedajo dejstva, da tradicionalna verovanja navezujejo na zdavnaj preživelo pojmovanje sveta. Zato se številni kristjani sprašujejo o svoji veri in skušajo v njej razločevati med tistim, kar izvira iz preživele ideologije in tistim, kar se jim zdi bistveno in povezano v smislu njihovega življenja. Če marksisti ne bomo razumeli sprememb do katerih je prišlo v zavesti milijonov katoličanov v zadnjih desetletjih, in če jim bomo še naprej pridigali kot njihovim starim očetom, potem po mnenju Garaudyja ne bomo zbudili nobenega odmeva.

»Dogmatizem in dialog« je bila tema, ki je pomenila glede na eksplikacijo in temeljne teze po svoje sintezo vsega srečanja, hkrati pa je osvetlila odnos prof. Garaudyja do vprašanj ustvarjalnega razvoja marksizma.

Po Garaudyjevem mnenju dialog za marksiste ni le problem taktike. Je vprašanje načel. To pomeni, da njegov namen ni — vlti zaupanje našim možnim nasprotnikom z ideološkim kompromisom ali z nesprejemljivim eklekticizmom. Dialog je neogibno potrebna metoda za razvoj naše doktrine. Dogmatizem je zanikanje dialoga.

Dogmatizem je prizadel veliko škodo komunističnemu gibanju v celoti: objektivno zato, ker je zaviral napredek na najrazličnejših področjih, subjektivno pa zato, ker je odbil milijone dobronamernih intelektualcev in tako omogočil nasprotniku, da našo podobo oblikuje po svoji želji.

Marksistični materializem je načelno antidogmatičen, ker izhaja iz priznavanja aktivnega momenta, to je iz človekovega *dejanja*, usmerjenega k spoznavanju stvari. Dialektični materializem se razločuje od vseh prejšnjih oblik materializma po tem, da upošteva dialektične odnose med relativno in absolutno resnico. Ta dialektika odnosov igra zelo pomembno vlogo, ki jo moramo upoštevati, če nočemo imeti napačne, fatalistične predstave o znanstvenem socializmu. Marksizem je znanstveno pojmovanje sveta in je kot tak znanstveno raziskovalni instrument. Toda ne tak, da bi v imenu filozofskih načel omogočal poseganje v znanstvene poskuse, marveč tak, da nas načeloma svari pred dogmatizmom vsake teorije, ki hoče biti ekskluzivna in definitivna.

Ni torej izključeno — zgodovina znanosti daje o tem številne primere —, da različni modeli, temelječi na različnih delovnih

hipotezah, enako prispevajo k odkritju, pri čemer vsak od njih izraža le nepopolne, enostranske resnice. Ta pluralizem je celo ena od konstant znanstvenega razvoja; toda le pod pogojem, da ga ne pojmujejo v metafizičnem ali relativističnem smislu. Zdrav pluralizem je gonilna sila v razvoju znanosti — čeprav je vedno provizoričen moment, ker vedno znova poziva k sintezi, iz katere pa se zopet izvije nov pluralizem. Dejansko je v vsakem trenutku ena od hipotez zmožna integrirati vse druge in jih preseči. Taka hipoteza je najresničnejša. Toda prav je, da opozorimo, da to ni nikak privilegij, ki ga lahko določimo a priori, upošteva je izpolnjeno preteklost, temveč si ga je treba v praksi pridobiti.

Dialog zahteva, da je vsaka stran prepričana o tem, da se lahko od druge kaj nauči. To pa nima nobene zveze s skepticizmom, ki bi postavil vse doktrine na isto raven.

Kar zadeva dialog komunistov s kristjani, moramo konkretno opomniti na določene okoliščine. *Provič*, v dialogu ne smemo videti cilja, ki je samemu sebi namen. Cilj je skupna akcija, dialog je le sredstvo. Perspektiva skupne akcije pa je zelo odvisna od zadržanja teologije in cerkve kot družbene institucije. *Drugič*, dialoga ne smemo idealizirati. Gibanja za dosego enotnosti med komunisti in katoliki v Franciji še zdaleč ne podpira večina slednjih. *Tretjič*, ne smemo upati, da lahko dosežemo čvrsto in trajno akcijsko zvezo, če zanemarjamo svoja načela in pojmovanja človeka. Če ne vidimo v veri vernikov nič pozitivnega, če mislimo, da se nimamo česa naučiti od njih, potem je jasno, da ne vzpostavljamo dialoga, da ne sodelujemo, marveč da je naše zadržanje zgolj pedagoško, terapevtično in celo ustrahovalnega značaja.

Zato je, po Garaudyjevem mnenju, pluralizem podlaga dialoga. Omogoča nam obogatitev. To pa le tedaj, če marksizem že a priori ne izključuje ugovora, temveč neprestano oblikuje in preoblikuje dokaze v permanentnem dialogu in polemiki z drugimi stališči. Pa tudi tedaj, če ne zahtevamo že vnaprej, da bi imeli v vsem in vedno prav. Le po tej poti lahko marksizem razkrije, kako ploden je.

Tri večere smo z zanimanjem sledili tezam prof. Garaudyja, vpraševali in ugovarjali. Srečanje z njim nam je znova potrdilo, kako ploden je marksizem, če ga pojmujejo kot odprto in ustvarjalno ideologijo. Hkrati pa nas je opozorilo, da je treba iskati odgovore na pomembna vprašanja današnjega časa v neprestani konfrontaciji načelnih izhodišč s konkretnimi družbenimi in idejnimi razmerami posameznih revolucionarnih gibanj in dežel.

ZDENKO ROTER

Tradeunioni in Brownova dohodkovna politika

Ker si je laburistična stranka precej popravila svoj položaj v parlamentu in si zagotovila mandat za naslednje štiri oziroma pet let, je izpolnila poglavitni pogoj, da se pogumneje loti svojega dolgoročnega programa gospodarskih in socialnih reform v Veliki Britaniji. Med prejšnjim osemnajstmesečnim mandatom je imela laburistična vlada zaradi neznatne in negotove večine v parlamentu zavezane roke, tako da se ni mogla lotiti tega programa. Neugodni gospodarski položaj, ki so ga laburisti podedovali od trinajstletne konservativne uprave, zlasti pa velik primanjkljaj v britanski plačilni bilanci in nestabilnost funta so zaposlili vlado premiera Wilsona in zahtevali predvsem ukrepe neposredne praktične politike. Pri izvajanju te politike je imela vlada nekaj uspeha: plačilni primanjkljaj se je zmanjšal za več kot polovico, od 769 milijonov funtov leta 1964 na 354 milijonov funtov leta 1965. Vrednost izvoza se je povečala za 7%, obseg pa za 5%, medtem ko je uvoz predvsem zaradi dodatnih carin le za 1 odstotek presegel uvoz leto poprej. Precejšnja posojila iz tujine so oslabila pritisk na funt, ki je z redkimi izjemami stabilen že od septembra lani. Toda to so vse rezultati kratkoročnih ukrepov, izvedenih v položaju, ki je zahteval takojšnjo akcijo. Učinki teh ukrepov pa ne morejo biti dolgotrajni, poleg tega pa mora Velika Britanija do leta 1970 vrniti svoje dolgove (skupno približno 900 milijonov funtov).

Mandat, ki ga je laburistična stranka dobila konec marca, bo zadostoval, da bodo položili temelje trajnim rešitvam problemov, ki tarejo britansko gospodarstvo. S sedanjo večino v parlamentu se lahko laburistična vlada loti obljubljenе modernizacije britanskega gospodarstva, in to z veliko več zaupanja, še zlasti, ker je konservativna opozicija razcepljena. Vendar pa je nov položaj prinesel laburistični vladi tudi veliko večje odgovornosti, zaradi katerih je postala ranljivejša, kot je bila poprej. Zdaj bo treba opravičila o težavni dediščini konservativcev — ta opravičila so laburisti med predvolilno kampanjo tolikokrat uporabljali — zamenjati s konstruktivno politiko, poleg tega pa bo večina, ki jo stranka ima v parlamentu, okrepila opozicijo proti vladni politiki med laburisti samimi in njihovimi pristaši. Prostovoljna disciplina levega krila stranke, ki je bila tako nujna, ko je bila vlada na

robu prepada, bi se utegnila zdaj zelo hitro spremeniti v neposlušnost.

Med mnogimi problemi, ki bi utegnili, če jih ne bodo razrešili v bližnji prihodnosti, zelo ovirati vladne načrte o gospodarskem razvoju, so tudi delovna razmerja v britanski industriji. Ta problem se je že pokazal lani v luči odnosov britanskih sindikatov do vladne politike cen in dohodkov. Vse kaže, da utegne postati ta problem v naslednjih letih odločilen za bodoče odnose med laburistično stranko in tradeunioni. Najbolj črnogleda poročila britanskega časopisja napovedujejo tolikšen zaplet teh odnosov, da bi utegnil nastati preobrat v moderni britanski politični zgodovini: laburistična stranka, ki je zrasla iz tradeunionov, ki ima njihovo moralno in gmotno podporo in ki je bila pogostokrat njihovo orodje, bi se namreč utegnila odreči temu zavetništvu. To seveda ni kdove kako verjetno, zlasti zavoljo pravkar omenjenih zgodovinskih dejstev, ki so tudi narekovala posebne odnose med laburistično stranko in tradeunioni. Zaradi teh odnosov je vsaka laburistična vlada povezana s tradeunioni, hkrati pa si je z njimi mogoče pojasnjevati tudi obzirnost, s katero se današnja sicer zelo pragmatična vlada loteva zapletenega problema delovnih razmerij v državi. To je en del resnice. Drugi del pa kaže, da se tradeunioni oddaljujejo od laburistične stranke, zlasti odkar je ta stranka na oblasti. Tradicionalno tesni stiki med tradeunioni in vlado so se postopoma spreminjali v zadnjih letih, najpoprej zaradi bolj desno usmerjene uradne politike laburistične stranke, nato pa zavoljo naraščajočega vpliva tradeunionov na državno upravo, in to še od tridesetih let sem. Zato zdaj številni sindikalni voditelji nočejo delati bistvene razlike glede narave oblasti v državi, in pogostokrat so gluhi za pozive laburističnih vladnih funkcionarjev, ki zahtevajo koncesije na podlagi starih tradicionalnih »rodbinskih«
odnosov. Pustimo vnevar to, koliko imajo prav tisti unionisti, ki ne razločujejo med konservativci na oblasti ali laburisti na oblasti. V mnogočem je za to treba iskati krivca v sami laburistični uradni politiki, ki se polagoma, toda zanesljivo usmerja v desno, proti centru. To se je zlasti pokazalo med prejšnjim mandatom premiera Wilsona kot tudi na volitvah 31. marca. S to politiko dobiva laburistična stranka čedalje večjo oporo med srednjimi sloji britanske družbe, kar se po teh volitvah kaže tudi v socialni sestavi laburističnih poslancev. Veliko večino med njimi sestavljajo pravniki (večidel odvetniki), profesorji, učitelji, uradniki, gospodarski in finančni strokovnjaki, časnikarji itd., medtem ko zastopniki sindikatov in delavcev sestavljajo manj kot eno četrtino članstva.

Mogoči spopad med laburistično stranko in tradeunionizmom še ne pomeni, da grozi razcep med njima. Večina tradeunionov, čeprav niso zadovoljni z vrsto ukrepov današnje laburistične vlade, daje namreč vendarle tej vladi prednost pred katerokoli konservativno. Ta občutek je toliko bolj zanesljiv, ker imajo britanski laburisti vsaj to prednost pred delavskimi strankami drugih zahodnih držav, da nimajo tekmecev na levisi. Poleg tega imajo

tradeunioni danes svoje zastopnike v vseh vrhovih laburistične uprave. Po drugi strani pa bi bilo za laburistično stranko zelo nevarno, če bi tvegala takšen razcep. Zveza s sindikati, čeprav kočljiva, zagotavlja namreč stranki trdnost, ki izvira iz konformnega občutka, da stebri, na katerih sloni, rastejo iz delavskih množic.

Težava pa je v tem, da mora laburistična stranka, ki je zdaj na oblasti, počenjati to, kar bi morala počenjati tudi vsaka druga: prizadevati si mora, da pridobi vse tradeunione za sodelovanje pri modernizaciji industrije, uvajanju avtomatizacije, in da jih prepriča o tem, kako potrebna je njihova preosnova kot prvi pogoj za napredek pri reševanju delovnih razmerij. Današnja razcepljenost tradeunionov namreč ni kriva le za postopno navajanje zahtev za izboljšanje delovnih razmer. Zaradi te razcepljenosti se mora na primer uprava kakega podjetja pogajati s številnimi tradeunioni, če hoče uveljaviti katero izmed sprememb v proizvodnih razmerah, in če ena izmed kategorij delavcev preneha delati, utegne to zaustaviti proizvodnjo v celotnem podjetju, in tako škodovati tudi drugim kategorijam delavcev. Poleg tega tradeunioni z različnimi in številnimi sredstvi preprečujejo večjo produktivnost dela, zlasti pa uvedbo avtomatizacije, integracijo, odpravljanje odvečnih delovnih mest, prekvalifikacije delavcev itd. V nasprotju s sindikati v večini zahodnih držav so britanski sindikati večidel organizirani na tradicionalni obrtniški podlagi in mnogi izmed njih so ohranili miselnost nekdanjih cehov, zato nasprotujejo združevanju na moderni industrijski osnovi. Napredek v tem duhu je prepočasen za potrebe moderne industrije, še zlasti britanske, ki ji je modernizacija edina rešitev, če hoče spet konkurirati na svetovnem trgu. Tega se v celoti zaveda tudi današnja laburistična vlada, zato je bilo njeno posredovanje neogibno.

Kako so odnosi med vlado premiera Wilsona in vodstvom tradeunionov vplivali na trenutno najbolj občutljivi problem vladne politike, na cene in dohodke?

V številki 8/1965 tega časopisa sem na kratko orisal načrt ministra za gospodarstvo Georgea Browna in ukrepe laburistične vlade na tem torišču. Ne da bi ponavljal, kaj je bilo ob tej priložnosti rečeno, zlasti glede odziva nekaterih tradeunionov na ta načrt, je treba zapisati tole: načrt ni bil povsem neučinkovit, četudi je težko reči, koliko je mogoče ugodne učinke pripisati temu načrtu, koliko pa nekaterim drugim rečem. Indeks cen na drobno je v minulem letu narasel za približno 4,5 odstotkov, največ zaradi povečanja v prvih mesecih leta (pred ustanovitvijo nacionalne uprave za cene in dohodke). To naraščanje je bilo posledica začetnih ukrepov za zmanjšanje primanjkljaja v britanski plačilni bilanci, med letom pa so naraščanje cen na drobno zavrli. Zdaj pa se že kažejo znamenja, ki napovedujejo preseganje sedanjih meja cen. Laburistični vladi se ni posrečilo ukrotiti zahtev po večjih plačah in mezdah, zato Brownov načrt, katerega namen je bil zadržati cene in zagotoviti sodelovanje tradeunionov v politiki dohodka, ni dal zaželenih rezultatov. Plače in mezde so narasle

veliko bolj od predvidenih 3,4%, tako da so se lani povprečno povečale za približno 7,5%, produktivnost pa se je povečevala precej počasneje, v celoti se je povečala za nekaj manj kot 3%.

Ti rezultati Brownove politike so precej otežili položaj vladnih funkcionarjev nasproti predstavnikom industrije, saj je bila privolitev poslovnih krogov v načrt precej odvisna od obljube laburistične vlade, da zagotovi disciplinirano izpolnjevanje obveznosti delavcev. Ker se vladi to ni posrečilo, je začela razmišljati — čeprav zelo nerada — o ukrepih, ki niso več le prepričevanje in ki že vsebujejo nekatere elemente prisile. Jeseni je objavila belo knjigo o sistemu tako imenovanega predhodnega opozorila (*early warning* system) za politiko cen in mezd, konec februarja letos pa je objavila tudi zadevni predlog zakona.

To je bil nov korak v laburistični politiki cen in dohodkov. Vlada ga je bila primorana storiti, ker se je zavedala, da ne bo napredka v gospodarski politiki nasploh, če ne bo zagotovila učinkovitega nadzorstva na torišču cen in dohodkov. To še tembolj, ker so bila prizadevanja vlade čedalje bolj negotova spričo grožnje o celi vrsti uradnih in neuradnih stavk.

Predlog zakona o sistemu »predhodnega opozorila«, katerega namen je okrepiti in ojačati vladno politiko cen in dohodkov, predvideva naslednje ukrepe: a) nacionalna uprava za cene in dohodke se bo ponovno konstituirala na statutarni podlagi, kar pomeni, da bo uprava dobila zakonska pooblastila, na temelju katerih bo lahko zahtevala ustrezne informacije in podatke; b) vlada bo vztrajala pri tem, da je treba zahteve po spremembi cen ali povečanju mezd, plač in drugih vrst dohodkov notificirati vnaprej. Ta obvestila bodo vsebovala podatke v zvezi s temi zahtevami, različne specifikacije kot tudi informacije o pogojih za reševanje sporov in o pogajanjih med delodajalci in tradeunioni. Za primere, ki jih bo morala razreševati nacionalna uprava, je določen trimesečni rok, v katerem nobena stran ne sme sprejeti sklepov niti te sklepe izvajati. Za sleherni prekršek teh predpisov bo treba plačati denarne kazni. Namen začasne ustavitve postopka je preučiti, ali zahteve po spremembi delovnih razmer ustrezajo ali ne ustrezajo nacionalnim interesom.

Ta sistem ne pomeni, da se stranke v sporu ne smejo še naprej pogajati, niti ne pomeni, da bo vlada pooblaščenca vsiliti rešitev z zakonom. Tako je načelo prostovoljnosti vseeno ohranjeno. Vlada s tem sistemom pravzaprav zahteva, da odgovorni pri določanju cen in dohodkov upoštevajo nacionalne interese, preden v praksi uresničijo svoje predloge. Za prisilo bi se odločili edinole takrat, kadar bi izčrpali vse možnosti prostovoljnega sporazuma. Zaradi vztrajanja pri načelu prostovoljnosti je TUC (kongres tradeunionov) privolil v ta sistem, čeprav nerad. Vendar pa je slabost tega sistema prav v navzkrižju med prostovoljnostjo in prisilo. Vsakomur je jasno, da je treba nekaj več kot prostovoljnost, da bi zaježili hitro naraščanje plač in mezd, preprečili stavke in pogostne neuradne prekinitve dela. Da pa bi bilo vodstvo sindikatov privolilo v sistem, je vlada zelo močno omejila prisilo: del zakon-

skega predloga, ki predvideva obvezno notificiranje sprememb cen in mezd, je mogoče uveljaviti le, če to odobrita oba doma parlamenta. Kazenski pregon za prekrške, predvidene z zakonom, je mogoč samo po nalogu vrhovnega javnega tožilca, ki pa bi se v takih primerih prav gotovo poprej posvetoval z vlado. Jasno je, da bi sleherna laburistična vlada poprej izčrpala vse možnosti, preden bi se odločila za takšen ukrep proti tradeunionom.

Sistem »predhodnega opozorila« se nanaša na spremembe v stopnjah dividend, in lastnikom jih ni treba napovedati vnaprej kot pri cenah, mezdah in plačah. Odgovorni minister bo edinole pooblaščen, da takšne spremembe predloži na vpogled nacionalni upravi za cene in dohodke. Ta del zakonskega predloga zbuja vtis, da je celotni sistem prej zamišljen tako, da bi zaviral naraščanje mezd in plač kot pa dohodkov v celoti. Na podlagi Brownove dohodkovne politike bi delodajalce nadzirali s fiskalnimi sredstvi, zlasti pa z novimi davki na delnice in promet s kapitalom. Sindikati menijo, da to ni dovolj, prav tako pa zavračajo, da bi omejevali naraščanje dohodkov delavcev. Vztrajajo pri tem, da je njihov delež v delitvi nacionalnega dohodka še zmeraj manjši, kot pa bi moral biti.

Iz teh razlogov ima TUC navzlic omenjenim omejitvam prisile v sistemu »predhodnega opozorila« do tega zelo zadržano stališče. TUC je sicer privolil, da vlada uzakoni omenjeni sistem, izgovoril pa si je pravico, da predlaga spreminjevalne predloge k zakonskemu predlogu. O generalnem sekretarju TUC Woodcocku govorijo, da meni, da je ves sistem načelno zgrešen. Socialistični tednik »Tribune« je zapisal, da je zakonski predlog »nevaren in nemara celo poguben« in da bo dal državi »pravico veta na sporazume, ki so jih tradeunioni in delodajalci že sklenili«. Vendar zakonski predlog vladi ne daje takšnih pooblastil.

Opozicija proti Brownovi politiki cen in dohodkov je čedalje očitnejša. Na kongresu stranke v Blackpoolu jeseni lani se je Brownu posrečilo prepričati vodstvo TUC, da je ta politika negibna; to je bilo takrat, ko so na funt še zmeraj močno pritiskali in ko je bilo čutiti posledice močnega protilaburističnega razpoloženja v britanski javnosti. Od začetka letošnjega leta pa, ko se je položaj precej spremenil v prid laburistov, tradeunioni ne mislijo več, da morajo pomagati vladi »v svojo škodo«. Ne le, da vidijo v Brownovi politiki cen in dohodkov in v sistemu »predhodnega opozorila« elemente prisile, temveč jim je tudi jasno, da bo lahko laburistična vlada po zmagi na teh volitvah še nadalje ukrepala, če se bo pokazalo, da Brownov sistem ni dovolj učinkovit.

Pred približno enim letom je bila ustanovljena kraljevska komisija za tradeunione in združenja delodajalcev. Njena naloga je bila »preučiti odnose med delodajalci in zaposlenimi ter vlogo tradeunionov in združenj delodajalcev pri spodbujanju interesov njihovega članstva in pospeševanju socialnega in gospodarskega napredka naroda, s posebnim ozirom na zakone, ki se nanašajo na aktivnosti teh organov«. Komisiji so pustili dovolj časa, da je opravila svoje delo. Nedvomno bodo njeni izsledki zelo pomembni za

prihodnji razvoj pozitivne zakonodaje glede na delovna razmerja v Veliki Britaniji. Toda doslej so komisiji dali ustrezne podatke samo vladni organi in zastopnik CBI (konfederacija britanske industrije). TUC šele pripravlja dokumente in njegova počasnost ter omahovanje že ovirata učinkovito delo komisije. Povsem jasno je, da bo komisija predlagala spremembo delavske zakonodaje, modernizacijo tradeunionov, njihovo presnovo in združevanje in da bo sprejela predlog o učinkovitejših predpisih za urejanje delovnih sporov. Splošno prepričanje je, da se za številnimi neuradnimi stavkami v glavnem skrivajo »slabi nameni« in »slabosti« delodajalcev in da je za to krivo tudi slabo lokalno sindikalno vodstvo. Komisija ima namen zaslišati tudi »neuradne« voditelje lokalnih sindikatov, ki pogostokrat ukrepajo po svoje. Zastopniki industrijskih panog, prizadeti zaradi kroničnih bolezni industrije, imajo spet svoje razloge, da pomagajo komisiji, TUC po svoje, da odlaša s tem sodelovanjem. Odpor sindikatov sloni tako na poprejšnji izkušnji s konservativci kot na dvomih o dobrih namelih sedanje laburistične vlade. Predlogi, ki jih dajejo konservativci za ureditev delovnih razmerij, bi bili zelo neugodni za tradeunione, saj bi povzročili ustrezno reakcijo, ki bi onemogočila sleherno sodelovanje, katero konservativci dozdevno predlagajo. Laburisti pa so se v predvolilni kampanji marca meseca ogibali temu problemu ali pa so ga omejili na Brownov sistem kontrole cen in dohodkov. TUC se verjetno zaveda tega, da bo kraljevska komisija upoštevala izkušnje vlade o tem, da so nujni učinkovitejši zakoni za ureditev delovnih razmerij v Veliki Britaniji. Pričakovati je mogoče, da bodo poleg tega na komisijo precej vplivali delodajalci, ki se bodo potegovali za omejitev svoboščin tradeunionov. Laburistični vladi seveda ne bo treba sprejeti vseh dognanj komisije, gotovo pa je, da bo poročilo komisije okrepilo stališče vlade, katero bo ta v britanski javnosti zavzela do tradeunionov. Tega se sindikati zavedajo in zato je njihova sumničenja lahko razumeti.

Predlogi majhne liberalne stranke o novi ureditvi delovnih razmerij v duhu približevanja ideji delavskega samoupravljanja so zaenkrat le dobronamerne želje. Ideja o nekakšnem delavskem samoupravljanju v Veliki Britaniji ni nova. Nekateri dosedanji tovrstni poskusi se niso pokazali za najbolj uspešne. Vendar pa nekateri ljudje v Veliki Britaniji menijo, da bi bilo v zelo napetem ozračju glede delovnih razmerij in zaradi pomanjkanja novih praktičnih predlogov, kako te odnose urediti, treba ta poskus razširiti in mu dati več časa in možnosti, da pokaže svoje dobre strani. Liberalci pravzaprav predlagajo ustanovitev delavskih svetov, v okviru katerih naj bi se uprava podjetja, delavci in uslužbenci redno posvetovali o vseh pomembnejših vprašanjih iz življenja in dela podjetja.

V britanskem političnem življenju neznatna komunistična partija, ki se je šele zdaj začela prebujati iz dolgotrajne stalinistične travme, se je izrekla proti Brownovi politiki cen in dohodkov, hkrati pa je brez pridržkov podprla kritike te politike iz vrst tradeunionov.

Pri poskusu realno oceniti položaj, bi bilo torej treba upoštevati naslednje: prvič, laburistična vlada mora zavzeti odločnejše stališče do tradeunionov, če hoče zajeziti razmeroma hitro naraščanje plač in mezd; drugič, tradeunioni imajo glede na svoje stališče prav, ko se bojijo, da bi uzakonili Brownov sistem »predhodnega opozorila«, in sicer takšnega, kot je bil predlagan. Prav verjetno pa ta strah, dokler so na oblasti laburisti, ni utemeljen. Sistem pa bi utegnil postati zelo neprijeten za tradeunione, če bi na vlado znova prišli konservativci. Vseeno pa bi ta sistem, kadar bi ga praktično izvajali, tudi pod laburisti utegnil imeti posledice, ki bi presegle pričakovanja. Vlada je že napovedala, da utegnejo slediti nadaljnji ukrepi, kolikor bi se pokazalo, da sistem ni dovolj učinkovit. Tretjič, vlada bo prav tako morala popustiti sindikatom, ki bodo zahtevali predelavo zakonskega predloga; med drugim je upravičena pripomba, da predlagani sistem le delno ureja dohodke, saj ne posega jasno in določno na področje dobičkov in dividend. Četrtič, če bi se hoteli ogniti zaostrovanju, bi morali vsi tradeunioni doumeti potrebo po umirjenih zahtevah za večje mezde in plače in brez posredovanja države, še zlasti, ker so plače in mezde močnejše naraščale kot cene. Tako trdijo tisti, ki kritizirajo politiko številnih sindikalnih voditeljev. Vprašanje pa je, ali se bodo tradeunioni prostovoljno pokorili disciplini, ki jo od njih zahtevajo, ne da bi pri tem popravili zakonski predlog. To še zlasti, ker velik del njihovega članstva upravičeno vidi vzroke za neugoden gospodarski položaj v Veliki Britaniji ne le v sedanjem stanju britanske industrije, ki je zastarela, če jo primerjamo z industrijami drugih razvitih držav, niti ne zgolj v sedanjih delovnih razmerjih, temveč zlasti v tem, da je Velika Britanija prevzela v tujini večje politične, vojaške in gospodarske obveznosti, kot pa so njene resnične možnosti. Ker je laburistična vlada premiera Wilsona odločena, da bo nadaljevala drago politiko v tujini brez večjih prilagoditev, bo moralo britansko gospodarstvo še zmeraj nositi njeno velikansko breme. Boj na domačem gospodarskem torišču se bo nadalje zaostroval, zaradi tega pa bodo še bolj zamotani že tako zapleteni odnosi med vlado in tradeunioni.

Samo dva dni pred volitvami je generalni sekretar TUC Woodcock napovedal vihar na tem področju. Omenil je, da je bila politika cen in dohodkov na začetku uspešna, nato pa je dodal:

»Velika nevarnost je, da se politične stranke, navdihnjene s svojim entuziazmom, opogumijo in pomislijo, da bi utegnile začeti akcijo proti tradeunionom, mi pa bi pri tem sedeli križem rok. Mislim, da bi bilo to napak.«

Zaenkrat je mogoče le domnevati, kako bo reagiral TUC, kadar bodo zakonski predlog o »predhodnem opozorilu« vnovič obravnavali v spodnjem domu. Docela negotovo pa je, kakšno stališče bodo tradeunioni zavzeli do poročila kraljevske komisije o delovnih razmerjih oziroma do bodočih vladnih ukrepov za izboljšanje teh razmerij. Gotovo je le to, da čaka premiera Wilsona na tem področju še veliko preizkušenj.

B. KUSTRIN

Sodobni družbeno politični premiki v Italiji

Ena izmed osrednjih zakonitosti razvoja v sosednji državi po drugi svetovni vojni je med drugim ta, da je ves družbeni in ekonomski razvoj potekal pod pritiskom močnega, razvejanega delavskega gibanja oziroma strank delavskega razreda, predvsem pa komunistične in socialistične stranke.* Ta nenehni, vsakodneveni pritisk, če ga tako označimo, je bistveno pripomogel, da je splošni napredek vseboval tudi pomembnejše napredne družbene in socialistične elemente, razen tega pa otežil utrditev monopolističnega kapitalizma v specifičnih italijanskih razmerah. Delavski razred se je v minulih letih številčno in kvalitativno okreplil. Pri tem pa je treba upoštevati tudi polarizacijo med tako imenovanim srednjim slojem, gibanje kmečkega polproletariata in radikalnejše, napredne silnice v meščanskem taboru, kar vse so komponente kompleksnega razrednega boja, ki se v Italiji pogostokrat tudi bistveno razločuje od podobnih situacij v sosednjih zahodnoevropskih deželah. Meščanski razred, ki ni obvladal protislovij razmeroma poznega (v primerjavi z drugimi) kapitalističnega razvoja, je spričo tega prisiljen na koncesije: s pomočjo državnih in drugih instrumentov išče manj primitivne in bolj moderne oblike političnega vodenja, da bi tako zagotovil kontinuiteto ekonomske ekspanzije. Za sodobno italijansko ekonomiko je namreč dominantna neokapitalistična komponenta, čeprav so dokaj trdožive tudi še nekdanje avtarkične koncepcije italijanskega kapitalizma. Država kot razredni instrument buržoazije, čeprav primarno namenjena ohranitvi kapitalističnega družbenega sistema, v današnjih razmerah zgolj teh neposrednih interesov zasebnega kapitala ni več zmožna upoštevati. Vsakdanji pritisk delovnih množic jo sili tudi k bolj tveganim kompromisom in umikom. Ta politični proces se je izpričal tudi v ekonomiki, kjer je bila državna administracija primorana pogostokrat tudi daljnosežneje posredovati. Zasebna pobuda namreč ni bila kos nekaterim poglavitnim vprašanjem, kakor je na primer odpravljanje zaostalosti južnih delov države in otokov ali pa omejevanje brezposelnosti, in je bila tako država pri-

* V teh beležkah sem upošteval tudi svoje zapise: Razpotja v notranjem razvoju Italije, Vprašanja naših dni, št. 2, 1960; Levi centar u Italiji, Naša stvarnost, št. 3, 1962; Razčističenja in problemi (X. kongres KPI), Naši razgledi št. 24, 1962; U Italiji ponovo pomeranje u levo, Naša stvarnost, št. 7—8, 1963; Italicæ res, Naši razgledi, št. 15, 1963; XXXV. kongres italijanskih socialistov, Naša stvarnost, št. 11—12, 1963; Politični premiki v Italiji (predavanje); Zapiski iz XXXVI. kongresa italijanskih socialistov I in II, Naši razgledi, št. 22, 27. novembra 1965, in št. 23, 11. decembra 1965; Beležke iz XI. kongresa KP Italije, Naši razgledi, št. 3, 12. februarja 1966, št. 4, 26. februarja 1966, in št. 5, 12. marca 1966.

siljena tudi proti svoji volji radikalneje ukrepati.¹ Bolj iz politično-družbenega zornega kota ponazarja krepitev državnega sektorja ob poskusih globalnejšega načrtovanja² (Italija se je v povojnem razdobju spremenila iz agrarno-industrijske v industrijsko-agrarno deželo s sorazmerno sodobno industrijo)³ krizne oscilacije kapitalističnega ekonomskega sistema. Gre za dialektično nasprotje, paradoks, v katerem je meščanska država prisiljena k ukrepom, ki utegnejo tudi temeljiteje spremeniti njeno ekonomsko pa tudi družbeno strukturo.

Veljavni sistem kapitalistične reprodukcije pa ne prizadeva le delovnih slojev v širokem smislu, marveč pogostokrat nič manj boleče tudi nekatere plasti majhne in srednje buržoazije. Spričo tega je med temi družbenimi kategorijami mogoče v določenih konfliktnih situacijah najti skupno programsko izhodišče, podlago za zavezniške akcije, opozicijo proti monopolističnim skupinam. Danes pač več ne velja stara, dogmatična teorija, kakor med drugim ugotavlja M. Scoccimarro, ki je srednjim slojem zanikala kakršno koli napredno funkcijo in je terjala od delavskega razreda, da te sloje »politično nevtralizira«. Italijanska KP je kmalu spoznala, da bi bila nasprotna politika v prid le reakcionarnim, konservativnim silam, ter je obračunala z reformističnimi tezami, »ki so terjale proletarizacijo teh slojev«, kakor je pisal P. Togliatti in ugotovil, da bi to pomenilo ekonomsko, politično in socialno napako. Upoštevati pa je treba še specifičen italijanski fenomen: italijan-

¹ Ze fašistični korporativistični režim je bil prisiljen leta 1929 z državnimi proračunskimi sredstvi reševati veliko industrijo. Takrat je postala država lastnik 43 % akcij podjetij črne metalurgije, 48 % akcij ladjedelnic, 15 % akcij trgovske mornarice, v državne roke je prišlo 94 % akcij trgovske banke in 78 % akcij pomembne denarne ustanove »Credito italiano«. Toda ta začetni ukrep ni zadostoval in tako je prišlo štiri leta kasneje (1933) do ustanovitve IRI, kar naj bi bil po prvotni zamisli le začasen izhod, vendar se je združenje kmalu spremenilo v ustanovo stalnega značaja, ko je država že nadzirala tri četrtine proizvodnje železa in skoraj polovico produkcije jekla. Po koncu druge svetovne vojne se je IRI po prvotni negotovosti okreplil. Leta 1953 so ustanovili še ENI (nacionalno združenje za nafto in plin), ki je rodilo pod vodstvom pokojnega E. Matteija izredne rezultate. Leta 1956 so ustanovili ministrstvo državnih udeležb, leto kasneje pa so državna podjetja izstopila iz članstva v Confindistriji (v rokah zasebnega kapitala). IRI in ENI sta tako postala izredno pomembna instrumenta državne ekonomske politike, saj je na primer le investicijski program IRI za triletno obdobje (od 1957 do 1960) znašal 251 milijard lir. Obe združenji skupaj sta za desetletno razdobje namenili samo za industrializacijo južnih delov države skoraj 900 milijard lir.

Do ustanovitve državnega sektorja v italijanskem gospodarstvu torej ni prišlo prek nacionalizacij, če izvzamemo nacionalizacijo virov električne energije pod prvo vlado levega centra A. Fanfanija (1963), temveč zaradi nezmožnosti zasebnega kapitala, da bi premostil protislovja kapitalističnega razvoja. Zato je bila država prisiljena posredovati pri reševanju sistema. Dejavni sektor v italijanskem gospodarstvu ima mešan značaj: združuje tudi zasebne delnice, vendar pa je večina akcij v rokah države.

² Prvi poizkusi načrtovanja izvirajo že iz obdobja tik po zadnji vojni: leta 1948 so izdelali sedemletni »Fanfanijev« načrt za gradnjo ljudskih stanovanj, medtem ko so leta 1952 (če se omejimo na nekaj primerov) zasnovali dvaj-

ska rezistenca je bila več kot oborožen odpor proti nacizmu in fašizmu, saj so v njenih nedrjih dozorele mnoge radikalnejše zamisli in programi, ki so jih v celoti ali delno akceptirale tudi nekatere meščanske stranke (člani rezistenčne koalicije) oziroma ideološko meščansko usmerjeni krogi. Sicer pa je ta »antifašistična zavest«, če tako opisno določimo ta pojav, v marsičem presegla strankarske okvire, kar se je vnovič pokazalo med odločno, tudi fizično opozicijo (barikade) Tambronijevi vladi leta 1960, ki se je v parlamentu oprla tudi na neofašiste, ali pa z manifestacijo tega notranjega prepričanja med dogodki na rimski univerzi aprila in maja letos. To so le nekateri elementi tistega posebnega italijanskega položaja, kakor ga nekateri imenujejo, ki v specifičnih italijanskih razmerah objektivno olajšuje tudi postopne kvalitetne strukturalne spremembe, za kar se potegujejo italijanske delavske stranke in napredna javnost.

II

Postulat politične, marksistične vede in zlasti strategije in taktike delavskih strank je, da poglobljeno kritično spremlja te pojave in jih ob upoštevanju italijanskih specifičnosti (značilna sta, kakor že rečeno, slej ko prej dva elementa: v primerjavi s sosednjimi zahodnoevropskimi deželami še vedno manj razviti italijanski kapitalizem, in drugič, dinamično, življenjsko zmožno in

setletni načrt za razvoj kmetijstva, kar vse je bilo predhodnica globalnejšemu načrtu, ki ga je leta 1954 izdelal pokojni demokristjanski senator E. Vanoni. Poglavitni cilj tega načrta je bil, da bi v razdobju desetih let (od leta 1954 do 1964) ustanovili 4 milijone novih delovnih mest. To naj bi bistveno pomagalo odpraviti brezposelnost in absorbirati novo delovno silo. Temeljni pogoj za izpolnitev tega načrta pa je bil vsaj petodstotno povečanje nacionalnega dohodka letno in uravnovešene plačilne bilance.

Sistem planiranja je bil določen le v osnovnih indicijah, medtem ko naj bi resorna ministrstva izdelovala podrobnejše načrte za svoja področja. To je bilo precej ohlapno, zato so tudi nekatere meščanske stranke sodile, da je treba metodo izpopolniti in ustanoviti skupen organ, ki bo usmerjal vse programiranje. Ta koncepcija o nujnosti globalnejšega načrtovanja ni nova, zaobsežena je bila že v Turatijevem geslu izpred prve svetovne vojne »Rifare l'Italia!«, ko je le-ta nasproti zagovornikom neomejene zasebne pobude takratnega ministrskega predsednika Giolittija terjal usklajeno, planirano gospodarstvo. Med rezistenco v zadnji vojni je ta misel vnovič oživila. P. Nenni je v članku, napisanem oktobra leta 1944, sodil, da mora učinkovito načrtovanje potekati vzporedno z upravno reformo, regionalno decentralizacijo (lokalne avtonomije) ob radikalni davčni reformi in široko zasnovani socialni zakonodaji. To naj bi bilo integralno, strukturalno planiranje, ki bi vzporedno spreminjalo družbene in ekonomske odnose.

¹ Po koncu zadnje vojne se je klasično liberalno zaustavljeni ekonomski politiki L. Einaudija (za De Nicolo je bil drugi predsednik italijanske republike, prej pa vodja gospodarskih resorjev v povojnih vladah) posrečilo zavreti inflacijo in stabilizirati vrednost denarja, vendar predvsem na račun ohranitve razmeroma nizkih mezd italijanskih delavcev in dokaj občutne brezposelnosti. V razdobju do leta 1958, kakor ugotavlja ameriški avtor Mack Smeth (*Storia d'Italia* 1861—1958), gospodarski napredek ni dobil enakovredne socialne vsebine.

na bogatih tradicijah zasnovano organizacijsko močno in pestro delavsko gibanje) dialektično razčlenjuje brez dogmatične zaslepljenosti in maksimalističnega infantilizma, pa tudi brez reformatorskega drobtinčarstva in ideološkega kapitulantstva. Nedavna kongresa najmočnejših italijanskih delavskih strank — socialistov (XXXVI. kongres od 10. do 14. novembra 1965 v Rimu) in komunistov (XI. kongres KPI od 25. do 31. januarja 1966 v Rimu) — sta natančneje in jasneje opredelila marsikatero vprašanje iz prej omenjenega spleta. Začrtala sta dve strategiji, kar zadeva razrešitev primarnih vprašanj, ki pa se v nekaterih pogledih tudi bistveno med seboj razločujeta. Sicer pa je ena izmed zakonitosti zgodovinske geneze italijanskega delavskega gibanja od ustanovitve socialistične stranke (1892) pa do danes konflikt med tako imenovanimi maksimalisti (zagovorniki radikalnih, enkratnih rešitev) in reformisti (seveda tudi z bistvenimi odtenki), ki so sodili, da je mogoče tudi z instrumenti buržoaznokapitalistične države uveljaviti nekatere pomembnejše revindikacije delavskega razreda in njegovih zaveznikov. Posledica teh ideoloških in politično taktičnih konfliktov so bili razmeroma pogosti razcepi z vsemi vzporednimi negativnimi pojavi, kar je nedvomno notranje hromilo politično in operativno moč italijanskega proletariata. Fašistična uzurpacija oblasti (1922) je bila med drugim precej lažja ravno zaradi te miselne in organizacijske razdvojenosti.

Po koncu druge svetovne vojne, kolikor preskočimo fašistično ero. so bili socialisti, ki so glede nekaterih vprašanj zagovarjali še radikalnejši program kot KPI (na primer odnos do Vatikana in lateranskih pogodb), celo močnejši od svojih takratnih zaveznikov (avgusta leta 1943 so namreč socialisti in komunisti podpisali formalni pakt o zavezništvu, ki so ga pozneje potrjevali), saj so zbrali skoraj 400 tisoč glasov (4 674 977) več kakor že takrat bolje notranje organizirana KPI. Po secesiji desnega krila (1947) pod vodstvom G. Saragata so ostali socialisti z nekaterimi občasnimi taktičnimi »aperturami« vse do XXXII. kongresa v Benetkah (1957) na večidel enakih pozicijah kot KPI. Beneški kongres je (vpliv madžarskih dogodkov, stalinistične deformacije) ob močni levi opoziciji (carristi) znotraj stranke razglasil avtonomnost socialistov, vendar ob izrecnem zavračanju protikomunistične funkcije takega stališča. Tam se je rodila sicer programsko še neizčiščena politična formula »demokratične alternative« (stvarna možnost sodelovanja z demokratičnimi in katoliško ideološko usmerjenimi silami) kot protiutež degeneriranemu konservativnemu centru,⁴ ki je bil takrat že v polnem notranjem razkroju, kar nekateri terminološko ozna-

⁴ Po uveljavitvi republiške ustave (1948) je prišlo do delne konservativne restavracije. Demokristjanski prvak A. De Gasperi, ki je ostal na oblasti nepretrgoma od decembra 1945 do 1953, je že februarja 1947 zaradi ameriških zahtev odslovil iz vlade komuniste in socialiste, kar je pomenilo tudi formalni konec koalicije strank, rojene v rezistenci. Nujno je ob tem omeniti tudi zunanjepolitične elemente, ki so močno negativno vplivali tudi na takratni italijanski notranji razvoj. Blokavska razcepjenost, ki se je že občutno izpričala na pogajanjih za sklenitev mirovne pogodbe z Italijo (1945—47), se je v tem času še stopnje-

čujejo kot vrnitev k reformistični politiki, prilagojeni sedanjim italijanskim razmeram in notranjemu ravnovesju političnih sil.

Glede poglobljenega vidika te »nove politike« je tudi XXXIII. kongres v Neaplju (1959) še dokaj nejasen, saj sklepna resolucija večine v stranki omejuje »avtonomno iniciativo stranke na kreiranje politike, ki naj bi bila usmerjena k postopni zamenjavi kapitalistično buržoaznih odnosov z odnosi socialistične družbe«, pri čemer na drugem mestu poudarja »opozicijo konservativnemu meščanskemu bloku in krščanski demokraciji, ki ga vodi«. Kongresna resolucija dve leti pozneje (1961) pa ni več tako izrecna, čeravno še opominja, »da ni pogojev za udeležbo socialistov pri organskih parlamentarnih večinah in še manj pri odgovornosti vlade«, vendar pa ne izključuje zunanje podpore socialistične stranke morebitni »novi večini« (slednja bi vključevala tudi krščansko demokracijo), »ki bi bila za uresničitev programa s konkretnimi cilji«. Predzadnji, XXXV. kongres v Rimu (1965) pomeni konec te »dvoumnosti«, saj dokument večine jasneje izpričuje, »da je politika levega centra v aktualnih razmerah edino zmožna razbiti konservativne rezistence«. Leva opozicija v stranki proti Nennijevi politiki sodelovanja z demokristjani pa je bila takrat še zelo močna, saj so dobili levičarji na kongresu 39,30 odstotka vseh glasov in 40 mest v novem centralnem komiteju nasproti 57,42 odstotni Nennijevi večini, ki je takrat zajemala tudi skoraj vse današnje predstavnike leve struje v stranki (Lombardija in druge).

Levica je torej takrat imela zavoljo še obstoječe množične opore med članstvom in razmeroma dobre notranje organiziranosti (sodba, »da je predstavljala stranko v stranki«) mnoge objektivne in subjektivne pogoje za učinkovito opozicijo tako imenovanim desničarskim tendencam, še posebej, ker je bilo v krogu večine tudi takrat precej občutnih razlik glede nekaterih osrednjih programskih vprašanj. Še danes teče pravda zastran tega, ali je bila primerna poznejša odcepitev levega krila in ustanovitev lastne stranke (PSIUP), upoštevaajoč zlasti možnosti dejanskega vplivanja na politiko in splošno usmerjenost te druge najmočnejše delavske stranke. Lanski novembrski XXXVI. kongres je namreč pokazal docela drugačno podobo ravnovesja sil v stranki: levica s svojimi 80 923 glasovi nasproti 354 908 glasovom večine praktično ne pomeni več resnejše ovire tudi ne glede na precejšnje razlike, kar

vala. Tako so potekale tako imenovane plebiscitarne splošne volitve leta 1948 že v izrazito napetem vzdušju hladne vojne. Krščanska demokracija je takrat zbrala 49 odstotkov ali blizu 19 milijonov vseh glasov, kar se ji ni posrečilo na nobenih poznejših volitvah.

To pomeni obenem začetek procesa skoraj čistega političnega monopola demokristjanske stranke, ki je prišel ideološko do izraza v političnem centralizmu, ohranitvi statusa quo v notranjih razmerah, v imobilnosti, nepremičnosti. Če sprejete reforme so ostale v mnogih ozirih na pol poti, da ne bi spremenile konservativnega političnega in družbenega ravnovesja. Mnoge ustavne norme od regionalne decentralizacije do stvarnega ekonomskega programiranja so ostale neizpolnjene ali odložene na kasnejši čas.

zadeva posamezna vprašanja, v novem levičarskem taboru. Do kompromisa v taboru večine med Nennijevo in De Martinovo strujo je prišlo, vsaj tako sodijo, mnogo bolj na Nennijevih propozicijah, razen tega pa so meje med posameznimi stališči v krogu večine dokaj majave. Zato ni verjetno, da bi pri izpeljavanju praktične, vsakdanje politike to utegnilo povzročiti kaka resnejša nesoglasja tako glede sodelovanja v koalicijski vladi z demokristjani in, nekoliko manj, v pripravah za napovedano fuzijo s socialnimi demokrati.

V nasprotju z večinsko resolucijo izpred treh let (1965) je sedanjí dokument, ki je zbral 80 odstotkov glasov, precej bolj suh, brezbarven (kakor ga je med drugim označil znani liberalni komentator Missiroli), bolj prakticističen in brez posebnih ideoloških pretenzij. Milanski dnevnik »Corriere della Sera« je to ocenil kot »odpoved revolucionarni mitologiji in priznanje italijanske realnosti in njenih možnosti«. Naša pot, je pojasnjeval sedanje ideološke koncepcije stranke generalni sekretar stranke De Martino (sicer profesor rimskega prava, v stranki pa je od leta 1947), ne temelji na zavračanju znanstvenega socializma in politike, ki na njem temelji. Pomeni le odpoved tistim fragmentom iz del klasikov, ki so bila plod določenega položaja in so zavljo te zgodovinske dimenzije zastarela. Po Nennijevi sodbi pa je na teoretskem področju prišlo do revizije nekaterih pojmov tradicionalnega socializma, kot so na primer vprašanja države, razreda in boja za oblast, kar vse se je razvijalo dialektično in na podlagi sedanjosti. Boj delavcev in tehnični napredek sta po Nennijevem mnenju bistveno spremenila proizvodjalne odnose. Ob tem pa je vztrajal pri neogibnosti načrtovanja kot edino stvarnega izhoda iz gospodarskih in družbenih težav. Sicer pa v organizacijski strukturi socialistične stranke prevladuje »srednji sloj«: tehniki, visoko kvalificirani delavci, uradniki, izobraženci, in so delavci v manjšini. Tudi neposredno sodelovanje v državnem aparatu in poldržavnih ustanovah⁵ v minulih dveh letih je v marsičem spremenilo socialno fiziognomijo in vplivalo na splošno mentaliteto predvsem pripadnikov večinske struje v stranki (zagovorniki sedanje vladne koalicije z demokristjani) ter postopoma oblikovalo nov tip socialističnega aktivista, ki se v vsakdanjem ravnanju in ukrepanju predvsem sklicuje na »politični realizem«, na nekakšno ravnovesje med željami in praktičnimi možnostmi v sedanji strukturi državnega in javnega aparata. Pristaši sedanje večinske smeri v stranki so se med kongresno razpravo večkrat sklicevali na laburistične izkušnje, prevladalo pa je mnenje, da je treba izhajati predvsem iz italijanske resničnosti. Socializma v italijanski resničnosti, je razlagal Nenni, ni mogoče na primer enačiti z nemškim

⁵ Do kod je seglo to levo sredinsko sodelovanje? Zdaj je v primerjavi s položajem pred dvema letoma dvakrat več pokrajinskih svetov levega centra, ki »upravljajo« 34 milijonov državljanov, kar predstavlja 65 odstotkov vsega prebivalstva. K temu pa je treba prišteti še sodelovanje v poldržavnih in drugih javnih ustanovah.

socialnodemokratskim vzorcem »srečanja med silami dela in neokapitalizma«. Kolikor pa že govorimo o kakem vzorcu, je pristavil, bi bil še najbližji laburistični. Pri tem pa je treba upoštevati, da imamo v Veliki Britaniji opravka z bipartijskim sistemom, v Italiji pa imamo močno komunistično partijo in močno desnico.

III

Ena izmed tem, ki je vsa zadnja leta neposredno ali posredno na dnevnem redu, je, kakšne so resnične (vsebinske) možnosti za temeljite, strukturalne spremembe v sedanji italijanski družbeni ureditvi? Teza, o kateri je bilo govora tudi na zadnjih kongresih delavskih strank, je predvsem v trditvi, da danes vsi odločujoči položaji niso več v rokah monopolističnega kapitala, da so delavske, ljudske sile zlomile na več mestih »kletko dosedanjih odnosov« in ustvarile poleg kapitalističnih nova središča politične in gospodarske oblasti ter odločanja. Sicer ima zasebni monopolistični kapital še vedno prevladujočo vlogo, vendar pa ta ni več tako ekskluzivna, kot je bila prej. Ne gre le za tradicionalne položaje delavskega razreda v sindikatih, kooperativah, lokalnih organih, temveč tudi v samem javnem, državnem sektorju, kjer se oblikujejo novi centri oblasti, četudi pogostokrat še v podrejenem položaju. Izoblikovala se je nova plast tako imenovane tehnokracije in managerjev v gospodarstvu, pa tudi v strankarskih aparatih, na primer tudi v večinski demokristjanski stranki, ki po svojih nazorih, delovnih metodah in mentaliteti ni več povsem vezana na kapitalistične sheme upravljanja. Sklicevanje na te informativno omejene procese so eden izmed osrednjih argumentov teze, da delavski razred ne sme čakati, da bi bilo zanj zelo nevarno, če bi buržoaziji pustil toliko do sape, da bi »uredila svoje vrste« na pozicijah neokapitalizma. Po mnenju R. Lombardija morajo biti zato delavci in ne nemara kapitalisti protagonisti »socialne revolucije«.

Pokojni P. Togliatti je še v svojem zadnjem dokumentu, jaltški promemoriji, obravnaval to delikatno, a vsebinsko daljnosežno problematiko tudi za komunistična gibanja v tako imenovanem zahodnem svetu (predvsem v Zahodni Evropi). »Tako nastaja vprašanje,« ugotavlja med drugim, »ali se lahko delovne množice dokopljejo do oblasti v okviru države, ki ni spremenila svoje buržoazne narave, in potemtakem vprašanje, ali je znotraj nje mogoč boj za napredno preobrazbo te države. V deželah, v katerih je postalo delavsko gibanje močno, kakor pri nas (in v Franciji), je to poglobljeno vprašanje, ki se danes zastavlja v političnem boju.« Gre torej za tezo, ki je zanimala zadnja leta veliko polemike v italijanskem delavskem gibanju, po kateri delavci v današnjih razmerah niso več v tolikšni meri lačni kruha (seveda če izvzamemo brezposelne in polzaposlene — op. J. J.), marveč bolj soodločanja in oblasti. Sedanje neokapitalistične tendence je treba izrabiti za osvojitve novih položajev, s katerih bo pozneje mogoče laže na-

predno urejati bistvena vprašanja po mirni, demokratični parlamentarni poti v višji, socialistični družbeni red. Tudi teoretično je danes italijansko delavsko gibanje obračunalo z dogmo, da je šele na ruševinah stare, meščanske družbe mogoče zgraditi nov, bolj human in pravičen, socialistični družbeni red. Programska deklaracija VIII. kongresa KPI, ki je zasnovala strategijo »italijanske poti v socializem«, precizira, »da je mogoče v okviru popolne ustavne legalnosti uresničiti vse strukturalne reforme, ki so potrebne, da se zruši oblast monopolističnih skupin in obvarujejo koristi vseh delovnih ljudi«, in navaja metodo, kako to doseči: »V Italiji so pogoji, da se delavski razred organizira v okviru ustavnega režima v vodilni razred, zedinjujoč okoli svojega programa socialistične preobrazbe družbe in države veliko večino ljudstva.« Pri tem pa da naj do kraja izrabi demokratične možnosti (obstoječih) republikanskih ustanov in oblik (od ustave do parlamentarizma in pluristrankarskega sistema).

Drugo vprašanje, ki še vedno zelo razvnema duhove, je, kdaj in v kolikšnem obsegu je primerna in pozitivna kolaboracija med delavskimi in meščanskimi strankami? In podvprašnji: ali naj se to sodelovanje omeji le na progresivno usmerjene dele meščanskih strank ali na sodelovanje z vso stranko. Porezistenčne, povojne italijanske izkušnje glede tega so dale nekatere pomembnejše pozitivne rezultate (strmoglavljenje monarhije, nova ustava); to sodelovanje je onemogočila šele zunanja intervencija in poskusi notranje konservativne restavracije. In v sedanjih razmerah? Po mnenju večinske struje v socialistični stranki je v današnji konstelaciji notranjih sil in v trenutnem mednarodnem položaju tako sodelovanje edina realna možnost za učinkovitejši vpliv delavskega razreda in ljudskih sil na pozitivno evolucijo italijanske družbe in države. V nasprotnem primeru pa bi bila po tej sodbi neizogibna stagnacija na stare konservativne, centralistične postojanke, kar bi razbilo sedanjo izolacijo desničarskih šol in lahko pripeljalo do usodnih, nepopravljivih zapletov.

To je bil tudi eden izmed osrednjih argumentov za nujnost sodelovanja socialistov v vladi, saj bodo praznino sicer zapolnile konservativne, reakcionarne sile. Osrednja tema spopada med večinsko in manjšinsko strujo na socialističnem kongresu je bila: ali sta minuli dve leti sodelovanja v vladi pomenili »rakovo pot«, kakor ju je označil R. Lombardi, ali pa sta ustvarili pogoje za uspešnejše napredovanje v prihodnjih dveh letih, kolikor je namreč še ostalo do novih splošnih volitev. Večina je sodila, da je na primer že nacionalizacija virov električne energije zadosten dokaz o upravičenosti levosredinske politične formule. Pri tem je poudarjala dejstvo, da je koalicijska vlada startala v skrajne neugodnih objektivnih razmerah ekonomske recesije in da je to predvsem razlog, da je prišlo do zamud in neizpolnitve nekaterih programskih točk. To je Nenni med razpravo apostrofiral z ugotovitvijo, »da noben program ni nesprejemljiv ali nedotakljiv«. Večina se je torej odločila za nadaljnjo odgovornost v vladi s starim programom: čim prejšnji sprejem petletnega načrta z vzpo-

rednimi reformami davčnega sistema, javne uprave, urbanistike, šolstva, sistema socialnega in zdravstvenega varstva. Primarni pa sta dve programski postavki: že omenjeni petletni načrt gospodarskega programiranja in deželna decentralizacija z ustanovitvijo dežel z navadnim statutom, kar vsebuje tudi program druge koalicijske vlade A. Mora in P. Nennija, ki je bila sestavljena 26. februarja 1966 po 34 dneh krize. Sodijo, da se je s tem končala tako imenovana eksperimentalna faza levosredinske koalicije in da se začenja sorazmerno mirnejše, stabilnejše razdobje brez nenehnih političnih verifikacij in kriz na pomolu.

»Nedvomno je tisti, ki je zadovoljen z drobtinicami, z delnimi rešitvami, in ki veruje v programski mit levega centra, slabši od empirika: dejal bi, da je kapituliral, če ni celo »neumen'«, tako je v eni izmed svojih retoričnih replik G. Pajetta na XI. kongresu KPI označil sedanjo formulo levega centra. Sicer pa je bila sodba na tem kongresu veliko bolj določna v primerjavi s sklepi X. kongresa, saj govori sklepno poročilo politične komisije o nevarnosti degeneracije te formule v režim z vsemi njegovimi posledicami. Tekst nadaljuje, da zdaj ne gre več za rutinski boj proti nesprejemljivi strankarski kombinaciji, ampak za široko zasnovano akcijo proti negativnemu pojavu, zdaj v bistveno globljem smislu. Narobe pa večina v socialistični stranki meni, da sedanja koalicija ni »zakonska zveza za večne čase«, da pač lahko traja tudi daljši čas, potem pa da se ta pota neogibno razhajajo, saj je cilj socialistov oblikovanje nove družbe. Pri tem kategorično zanikajo, da je njihovo sedanje stališče »iskanje prostora za oddih« za delavski razred ob poudarjanju, da je sedanja politična formula več kot poizkus »modernizacije« ali socialnejše adaptacije sedanjih družbenih ravnovesij (zlasti če to primerjamo z desno usmerjenim centralističnim eksperimentiranjem še pred nekaj leti), pri čemer ugotavljajo, da je ta vendarle sprožila proces, ki si jih je bilo še nedavno težko zamisliti.⁶

JANKO JERI

⁶ V teh uvodnih beležkah ni bilo mogoče zajeti nekaterih pomembnih vidikov sedanjih splošnih premikov v Italiji, kakor sta na primer dialog med tako imenovanim katoliškim svetom in komunisti, ki ga je sprožil XI. kongres KPI, ter napovedana združitev med socialistično in socialnodemokratsko stranko.

Politika zahodnoevropskih držav

Ne verjamem, da bi mogla Evropa postati živa realnost, če ne bi bila sestavljena iz Francije z njenimi Francozi, Nemčije z njenimi Nemci, Italije z njenimi Italijani itd. Dejal sem že, in to še enkrat ponavljam, da drugačne Evrope ne bo...¹

Minila so že desetletja od takrat, ko je bila Evropa politično, ekonomsko, finančno in vojnostrateško središče mednarodne skupnosti, ko je bila — kot je to zapisal francoski sociolog André Siegfried — privilegirani kontinent, »kraljica kontinentov«. Med sedmimi velesilami, ki so pred prvo svetovno vojno obvladovale mednarodne odnose, je bilo šest evropskih držav, od teh štiri iz zahodne Evrope.

Po drugi svetovni vojni se je razmerje sil občutno spremenilo, in to v škodo evropskih držav. Dve, v odnosu do Evrope slej ko prej periferni velesili sta ustvarili tolikšna središča ekonomske, vojne in politične moči, da se z njima dotlej vodilne, a zaradi posledic druge svetovne vojne oslabele evropske velesile niso mogle več meriti. Ravnotežje v polarni strukturi mednarodne skupnosti se je skrčilo na dva temeljna dejavnika, to je na ZSSR in ZDA, horizontalnemu, za obdobje do druge svetovne vojne značilnemu razvrščanju je sledilo vertikalno blokovsko razvrščanje, za strukturo blokov je značilna ne samo jasno izražena hierarhija med velikimi in majhnimi državami, temveč tudi nesporna nadvlada glavnega protagonista, katerega državni interesi so skupni imenovalci za državne interese drugih držav — članic bloka. Ta nadvlada je očitno v formuliranju osnovne strateške doktrine, v graditvi vojne infra in suprastrukture, v zunanji politiki (ki ni koalicijska diplomacija, marveč diktat osnovnega protagonista) in v bolj ali manj prikitem vmešavanju v notranje zadeve članic blokov. Končni učinek takšne notranje konstelacije v bloku je bil ta, da so se skrčile ali pa bile sploh odpravljene vse iniciative znotraj bloka — in to iniciative, ki bi lahko pozitivno vplivale na stabilizacijo

¹ De Gaulle na konferenci za tisk, 15. maja 1962.

ali normalizacijo mednarodnih odnosov; pri tem je bilo prav tako očitno, da so zaostreni odnosi ohranjevali takšno stanje.

S postopnim in širokim uveljavljanjem novih družbenih in političnih sil, tako socialističnih kakor tudi sil, ki jih je sprostil proces dekolonizacije, s krepitvijo ugleda in vloge OZN in z naraščanjem notranjih protislovij v blokih, so se pričele toge blokovske strukture mehčati in pokazala so se znamenja novega razmeščanja sil v mednarodni skupnosti. Za le-to so značilni tile temeljni elementi:

1. obstoj treh velesil z lastno ideologijo in globalnimi cilji, vendar pa z omejenimi možnostmi izkoriščanja sredstev, ki so jim na voljo;

2. obstoj vrste manjših in manj močnih držav, ki pa ne glede na ekonomsko in vojno premoč tako imenovanih »supersil«¹ težijo za tem, da bi uveljavljale pravico do samostojne razlage mednarodnih dogajanj kakor tudi lastno, od velikih sil neodvisno mednarodno akcijo. Politika nevezanosti je najvažnejša manifestacija takšnih prizadevanj;

3. nobena od velikih sil ne more več nastopati kot predstavnica interesov vseh držav znotraj še obstoječih, vendar pa že razrahljanih blokovskih struktur.

Kakšno mesto ima v teh procesih Evropa in še posebej Zahodna Evropa?

Prvi in očitni dejavnik, ki vpliva na mesto Evrope v sodobnih mednarodnih dogajanjih, je njena razdeljenost, je obstoj in koeksistenca dveh različnih družbenoekonomskih sistemov na njenih tleh. Spričo tega ima Evropa svoje mesto v sklopu globalnega konflikta med kapitalističnim in socialističnim družbenim sistemom.

Drugi in s prvim povezani dejavnik je dejstvo, da Evrope ne moremo obravnavati ločeno od procesov, ki potekajo drugod po svetu, in če je to res za Evropo kot geografski, zgodovinski in političnofilozofski pojem, velja isto tudi za Zahodno Evropo.

I

V sklopu globalnih interesov in ciljev ZDA in ZSSR ima Evropa popolnoma določeno mesto. Za ZDA bi vsekakor mogli reči, da se intenzivnost njihovega odnosa do Evrope spreminja. Če je bila v času Trumana in Eisenhowera Evropa središče politične, ekonomske in vojne strategije ZDA, se je pričel s Kennedyjem poudarek v akcijah ZDA čedalje bolj prenašati na tako imenovani »tretji svet«, saj je znano, da je njegov (in sedanji, Johnsonov) načrtovalec zunanje politike W. Rostow inavguriral tezo, da se bo usoda »svobodnega

sveta« reševala na azijskem, afriškem in latinskoameriškem kontinentu.² To pa vsekakor še ne pomeni, da bi bile ZDA pripravljene popuščati v prizadevanjih, zato da bi si zagotovile svojo prisotnost v Evropi, si zavarovale svoje ekonomske interese, zlasti pa ohranile — z vidika vojne strategije — svoje ofenzivne položaje na evropskem kontinentu. Kljub popuščanju napetosti med ZDA in ZSSR po kubanski krizi so ZDA še naprej krepile zahodnoevropsko zvezo, da bi si s tem utrdile položaj nasproti ZSSR, spor med največjima socialističnima državama in večja angažiranost ZSSR na azijskem prostoru pa sta ta prizadevanja še okrepila. Toda ZDA računajo na Zahodno Evropo ne samo iz vidika svojih evropskih, marveč tudi svetovnih interesov. Z ameriške strani je bilo pred nedavnim slišati jasno izražene misli, da bo »Washington posvečal pozornost samo tistim evropskim zaveznikom, ki bodo pripravljene materialno prispevati za varnost zunaj Evrope«. ³ Vse to, a le še ostrejše formulirano, je povedal tudi Dean Rusk.⁴ Zato bi bilo treba obravnavati občasne grožnje ZDA — in to glede na De Gaullovo protiameriško politiko — da bodo prepustile Zahodno Evropo njeni usodi, kot potezo v »psihološkem vojskovanju«, in nič več kot to.

² Na simpoziju, ki ga je organizirala znana korporacija RAND, ki sodeluje pri ustvarjanju političnih in vojnih načrtov za ameriško zunanje ministrstvo in za Pentagon, so vse razprave izzvenele v tem smislu, da je Evropa danes za ZDA takšnega pomena, kakršnega so imele za Evropo v tridesetih letih ZDA (Foreign Affairs, julij 1965).

³ »Evropa in severnoatlantska skupnost si ne moreta zagotoviti varnosti samo s tem, da držita linijo sredi Evrope. Njuna varnost je ogrožena tudi od vsega, kar se dogaja v Afriki, na Srednjem vzhodu, v Latinski Ameriki, v južni Aziji in v zahodnem Pacifiku. Njun skupen življenjski interes mora biti, da bi bila poražena aktivna agresija, ki se kaže v infiltracijah orožja in oboroženih ljudi prek nacionalnih meja.« Dean Rusk v govoru med Cleveland Council of World Affairs, 6. marca 1965.

⁴ Poglavitni ekonomski pokazatelji Zahodne Evrope in ZDA:

L e t o	Delež v industrijski produkciji kapitali- stičnih dežev (v %)		Delež v izvozu kapitalističnih dežel (v %)		Zlate rezerve (v milijardah dol).	
	Zah. Evropa	ZDA	Zah. Evropa	ZDA	Zah. Evropa	ZDA
1948	31	54	28	53	4	24
1964	34	44	47	18	18	15

Druga plat medalje pa so vsekakor ameriške investicije v Evropi, ki so se v zadnjem desetletju povečale od 1,7 na 11,5 milijarde dolarjev; pričakujejo, da bodo znašale v letu 1975 več kot 24 milijard. Te investicije so usmerjene predvsem v sektorje, strojne, elektrostrojne in pa kemične industrije, teritorialno pa na področja Skupnega evropskega trga. Direktno ameriške investicije so se v razdobju 1958—1963 povečale v Zahodni Nemčiji od 666 milijonov dolarjev na 1772, v Franciji od 546 na 1239, v Italiji od 280 na 470, v Holandiji od 277 na 445, v Belgiji in Luksemburgu od 208 na 351.

Po drugi strani pa je prav tako očitno, da je središče političnih interesov ZSSR še zmerom Evropa. Vprašanja evropske varnosti in varnosti vzhodnoevropskih socialističnih držav še posebej, problem Nemčije itd. so v zunanjepolitičnih akcijah ZSSR na prvem mestu.

Ko so ZDA po drugi svetovni vojni postale najmočnejša država kapitalističnega sveta in ko so pričele graditi svojo svetovno politiko na napačni predpostavki, da bodo z njo zaustavile globoke družbene procese v svetu, je v tej politiki dobila posebno mesto Zahodna Evropa, in sicer kot protitež socialističnim državam. Marshallov načrt in osnovanje severnoatlantskega pakta sta bila orožje v tej politiki, odločujočo vlogo pri tem pa ima spremenjeni položaj Evrope v svetu kakor tudi spremenjeni mednarodni položaj ZDA. Tako ekonomski kakor tudi vojnopolitični ukrepi ameriške politike so imeli nalogo zagotoviti hegemonijo ZDA v odnosu do zahodnoevropskih držav. Zlasti je bilo to očitno v severnoatlantskem paktu (ključne pozicije ameriških oficirjev v komandni sestavi, jedrski monopol ZDA itd.), odsev tega pa je bila tudi vojnostrateška doktrina o »ščit in meču«, pri čemer naj bi bile meč konvencionalne sile, razmeščene v Zahodni Evropi, ščit pa jedrsko orožje ZDA. Toda tudi če bi ta teorija (in njen element »množičnega povračila«) mogla imeti svojo vrednost v pogojih ameriškega jedrskega monopola ali pa popolne prevlade ZDA v jedrskem orožju, je izstrelitev Sputnika 1957. leta pokazala, da jo bo treba spraviti v arhiv. V Zahodni Evropi je pričel čedalje bolj naraščati dvom o tem, da bi bile ZDA pripravljene ogroziti svoj obstoj zaradi evropskih vprašanj. Teh dvomov niso mogle zatreti niti nove verzije vojnostrateških koncepcij, pridružila pa se jim je naraščajoča samozavest zahodnoevropskih držav, ki so ne samo dokončale svojo ekonomsko obnovo, marveč tudi že pričele ogroziti pozicije ZDA v svetovnem gospodarstvu.^{4a}

Na tem temelju se je izkristaliziralo osnovno vprašanje o identičnosti interesov Zahodne Evrope in interesov ZDA, posledica tega pa je iskanje sporazumov s starimi pogoji oziroma ustvarjanje nove razporeditve sil v tako imenovanem atlantskem zavezništvu.

^{4a} Da bi bila razlika v ekonomski moči med ZDA in področjem Skupnega evropskega trga še očitnejša, si oglejmo tele primerjave: od 500 najvažnejših industrijskih podjetij kapitalističnega sveta pride 306 na ZDA in 74 na Skupni evropski trg, od 64 podjetij, ki dosežejo več kot milijardo dolarjev letnega prometa, jih pride 49 na ZDA in 8-9 na Skupni evropski trg. Promet dvajsetih največjih podjetij ZDA je enak bruto nacionalnemu produktu ZR Nemčije.

II

Spremembe v razmerju sil med ZDA na eni strani in zahodnoevropskimi državami na drugi se kažejo v različnih stališčih, ki jih imajo posamezne zahodnoevropske države glede vloge ZDA do Zahodne Evrope. Te razlike se kažejo predvsem v vprašanjih, ki zadevajo ekonomsko in politično integracijo Zahodne Evrope in mesta, ki naj bi ga imele ZDA v teh procesih. Po mnenju Jamesa Restona obstajajo v tem pogledu tri poglobitve smeri.

1. Prva smer zahteva reorganizacijo severnoatlantskega pakta in popolno neodvisnost Zahodne Evrope od ZDA. Njen glavni predstavnik je De Gaulle, ki je na političnem področju izpodbil načelo ameriške prisotnosti v Evropi, tako kot je bilo zastavljeno v času, ko so osnovali atlantski pakt.⁵

2. Druga smer sicer zagovarja potrebo, da bi prišli interesi zahodnoevropskih držav do večje veljave (zlasti na področju vojne strategije), vendar pa meni, da je zaveznitvo z ZDA še vedno potrebno, predvsem še zaradi tega, ker imajo ZDA jedrsko orožje in morajo imeti zategadelj v zahodnem kapitalističnem svetu vodilno vlogo. Glavna zagovornika te smeri sta ZR Nemčija in Velika Britanija.

3. Tretja smer je vmesna smer, tj., zavzema manj izrazita in manj odločna stališča. Njej pripada večina manjših držav v severnoatlantskem paktu, ki po eni strani nimajo ničesar bistvenega proti temu, da ZDA zagotavljajo varnost Zahodne Evrope (ker to zanje med drugim pomeni tudi manjše izdatke za narodno obrambo), po drugi strani pa si nič kaj ne želijo, da bi uveljavljanje francoskih stališč povzročilo, da bi se ZR Nemčija začela spreminjati v partnerja ZDA številka ena v Zahodni Evropi.

Zaradi tako različnih stališč bi le stežka načrtali ostro ločnico med ZDA in Zahodno Evropo.

Osnovno izhodišče zunanje politike Francije kot glavnega zagovornika osamosvajanja Zahodne Evrope je v tem, da je v mednarodni skupnosti prišlo do temeljnih sprememb, ki se zrcalijo v nestvarnosti delitve na bloka, ki ju vodijo

⁵ De Gaulle je svojemu argumentu, da se ZDA ne bi angažirale v Evropi, če bi s tem tvegale povračilni udarec na svoje domače baze, dodal še enega, ki ga je izrazil na zadnji konferenci za tisk. Ob tej priložnosti je dejal: »Konflikti, v katerih so angažirane ZDA v drugih delih sveta, kot predvčerajšnjim v Koreji, včeraj na Kubi in danes v Vietnamu, grozijo, da bi glede na razvpito eskalacijo dobili tolikšen obseg, da bi se iz njih lahko razvil splošen spopad. V tem primeru bi Evropa, katere strategija v severnoatlantskem paktu je identična s strategijo ZDA, bila vmešana v boj, tudi če tega ne bi hotela.«

ZDA in ZSSR. Zaradi teh sprememb morajo imeti države Zahodne Evrope svojo samostojno zunanjo in obrambno politiko. Takšna samostojnost bi ne pomenila protiameriške politike, zavezništvo zahodnoevropskih držav bi ne smelo imeti blokovski značaj, kar vse naj bi omogočilo, da bi se Zahodna Evropa slej ko prej konstituirala v »tretjo silo«, ki bi mogla biti posrednik med glavnimi antagonističnimi silami na svetu.

Ta politika ima troje dimenzij, in sicer:

1. evropsko, v kateri naj bi se Francija uveljavila kot vodilna sila;
2. zunanjeevropsko oziroma svetovno, tj. predvsem prodor v tako imenovani »tretji svet«;
3. sodelovanje s socialističnimi državami.

Te dimenzije se med seboj ne izključujejo, marveč sestavljajo vozlišče nove realnosti sodobne mednarodne skupnosti.

Kakor je po eni strani res, da se v francoski zunanji politiki kažejo objektivno pozitivne težnje, da se v njej zrcali umevanje zgodovinske stvarnosti novih družbenih procesov v svetu, zlasti pa politike nevezanosti kot enega izmed izrazov teh procesov, je po drugi strani tudi res, da se v njej še pojavljajo stara in zgodovinsko že preživeta stališča, ki jih je pogostokrat razbrati v izjavah ljudi, ki so zanj najbolj odgovorni. Toda naj bo stvar takšna ali drugačna, dejstvo je, da francoska zunanja politika tako v svojih svetovnih kakor tudi evropskih dimenzijah razbija blokovsko strukturo sveta in v zadnjem času tudi v čedalje večjem obsegu ustvarja možnosti pozitivnih alternativ.

Ko francoski profesor Duroselle ugotavlja, da je zunanja politika ZR Nemčije »evropocentrična«, ji kot antipod postavlja globalnost francoskih pogledov in akcij. Zdi se nam pa, da bi temu lahko dodali še tole: če je zunanja politika Francije »globalna«, je eden izmed razlogov za to dejstvo, da ima Francija še vedno politične, ekonomske in druge interese na številnih točkah zemeljske oble, zlasti še v Afriki, pa tudi v Jugovzhodni Aziji. Toda še en razlog je za takšno globalnost njene politike, in sicer je v temle: tako kakor položaj Francije kot evropske sile utrjuje njeno mesto v svetu, tako njen položaj kot svetovne sile vpliva na njeno mesto v Evropi. Očitno je, da so viri moči Francije manjši od virov, ki so na voljo ZR Nemčiji (da ne govorimo o ZDA), zato pa išče zanje nadomestila, in to predvsem s subtilno igro, v kateri se ustavlja večji sili s pomočjo druge velike sile, pri čemer igra veliko vlogo izbira pravega trenutka.

Katere so poglavitne pozicije Francije glede na Evropo in v čem se razlikujejo od stališč ZR Nemčije kot najbolj izrazitega predstavnika že prej omenjene druge smeri?

Dasi De Gaulle sprejema koncepcijo o ekonomskem in političnem združevanju Zahodne Evrope, jo razume le s pogoji, da bi to bilo na sporazumu temelječe sodelovanje neodvisnih držav (ki bi onemogočalo kakršnokoli naddržavno avtoriteto), da bi bila takšna Evropa neodvisna od ZDA kakor tudi da bi ustvarila pozitivne stike z Vzhodno Evropo (vizija Evrope od Atlantika do Urala). Vsi ti trije pogoji so diametralno nasprotni sedanjim stališčem ZR Nemčije.

Podlaga »Evrope domovin« je koncept nacionalne države, ki je srž politične filozofije de Gaulla.⁶ Zanj so nesprejemljive kakršnekoli težnje po spajanju ali združevanju držav v nekaj, kar bi pomenilo naddržavno organizacijo. To se kaže zlasti na primeru EGS. Kakor je jasno, da ima EGS v evropski strategiji Francije čisto določeno in zelo važno mesto ter da bo uspeh Francije v tej skupnosti odločal o tem, ali bo Franciji uspelo obdržati vodstvene pozicije v Zahodni Evropi, tako je tudi jasno, da bi se te pretenzije Francije podrle, če bi bil sprejet proces integracije na naddržavni osnovi. Zato so razumljive reakcije Francije na položaj, v katerem so pričele ekonomske zadeve v EGS dobivati čedalje bolj političen značaj. Brž ko je namreč Hallsteinova komisija uporabila vprašanje financiranja agrarne politike kot izgovor za forsiranje evropskega proračuna, ki naj bi ga kontroliral strasbourški parlament, je Francija postavila na dnevni red revizijo rimskega sporazuma, zlasti glede na tiste določbe, katerih uresničevanje bi pomenilo korak naprej na poti odpravljanja pravic posameznih držav, da svobodno odločajo, tj. glasovanje po načelu večine, ki naj bi začelo veljati v začetku tega leta.

Toda zavračanje naddržavnega strukturiranja Zahodne Evrope in koncept »Evrope domovin« pomeni še nekaj več kot implementacijo De Gaullovih političnih doktrin. V takšni Evropi naj bi imela Francija vodilno vlogo, in to kot velika sila, ki je član Varnostnega sveta, ena od velike četvorice, ki je odgovorna za Nemčijo, jedrska sila, država, ki s svojimi afriškimi zaveznicami »pokriva« jugozahodni bok Evrope itd., česar vsega ZR Nemčija nima in kar bi utegnila ogrožati le Velika Britanija, če bi se priključila »Mali Evropi«.

⁶ »... kajti politika je dejanje, je sklop odločitev, ki se sprejemajo, stvari, ki se počenajajo, tveganj, ki se prevzemajo in vse to s podporo ljudstev. Toda samo vlade nacij imajo možnosti za to in samo one so za to odgovorne.« Konferenca za tisk, 25. julija 1964.

Takšnih ambicij pa Francija ne bi mogla uresničiti, če bi bila Zahodna Evropa organizirana na naddržavnem temelju, ker bi tako prišla docela do veljave ekonomska moč Bonna in bi obstajala možnost, da bi bili partnerji v takšni Zahodni Evropi povezani v enoten zunanjepolitičen kurz v prid interesov ZR Nemčije. Vsemu temu bi bilo treba dodati še to, da bi moglo biti takšno združevanje Evrope samo etapa na poti uresničevanja tako imenovane Atlantske skupnosti, v kateri bi bila ZR Nemčija edini resnejši partner ZDA.⁷

Tu nas privedejo razmišljanja do vprašanja, kako si De Gaullova Francija predstavlja bodoče odnose med ZDA in Zahodno Evropo, oz. do stališč, ki jih ima ZR Nemčija o tem vprašanju.

Ko Francija govori, da ZDA ne upoštevajo sprememb, do katerih je v zadnjih letih prišlo v svetu, navaja za zgled vztrajanje na atomskem monopolu, Kennedyjevo rundo, načrt o večstranskem jedrskem ladjevju itd., kar vse ima za cilj zagotoviti še naprej hegemonijo ZDA nad Zahodno Evropo. Tudi atlantsko partnerstvo, kakršno je predlagal pokojni predsednik Kennedy, ne bi moglo razrešiti problemov odnosov med ZDA in Zahodno Evropo. Kajti če bi ta načrt omogočal obstoj dveh središč v zahodnem svetu — kar je videti iz ameriških predlogov — v bistvu ne bi prišlo do nikakršnih sprememb, ker bi pravila odločanja ostala ista, kar seveda velja zlasti za jedrsko orožje. Rešitev iz zagate ni v večji integraciji severnoatlantskega pakta, marveč v svobodi akcije partnerjev znotraj njega, kar prevedeno v praktični jezik pomeni, da bi se severnoatlantski pakt razvil v posamezne dvostranske pogodbe, ki bi po eni strani zagotovile varnost zahodnoevropskih držav, po drugi strani pa omogočale njihovo svobodno delovanje tako v diplomaciji kakor tudi vojni strategiji. S tem bi prišlo do pregrupiranja sil v zahodnem svetu, kar bi razbilo tako sedanjo hegemonijo ZDA kakor tudi možnosti za nadvlado ZR Nemčije. Korist od tega bi mogla imeti Francija, in to tembolj, ker bi njena »Force de frappe« zagotavljala varnost zahodnoevropskih držav.

Takšna, na političnem in vojnem področju samostojna Evropa bi mogla reševati probleme evropske varnosti in v tem sklopu tudi nemško vprašanje. Tako prvi kakor tudi

⁷ Kancler Erhard je dovolj jasno izrazil takšno orientacijo vodilnih krogov v ZR Nemčiji, ko je dejal: »Dogma o evropskem združevanju nam preprečuje, da bi videli realistični pojem Atlantske skupnosti, ki je edina sposobna, da bi razrešila jutrišnjo resnico, tj. tekmovanje med Vzhodom in Zahodom.« Citirano po »Expressu«, št. 745, 27. 9. 1965.

drugi problem je — po mnenju Francije — treba reševati v evropskem okviru in s sodelovanjem socialističnih držav v Vzhodni Evropi. Kakršnokoli sodelovanje teh držav pri reševanju obeh zgoraj navedenih vprašanj pa bi bilo nemogoče, če bi postala ZR Nemčija jedrska sila. To pa je tudi stališče Francije in tudi ena izmed razlik med njo in ZR Nemčijo. Da bi bila podoba popolnejša, je tudi še problem evropskih meja ali konkretneje črte Odra—Nisa, o čemer je De Gaulle že zdavnaj povedal svoje mnenje.

Jasno je, da so ti problemi zamotani in da ni mogoče pričakovati, da bi se razreševali v bližnji prihodnosti. Ko je francoski predsednik govoril na tiskovni konferenci v februarju lanskega leta tudi o nemškem vprašanju, je poudaril, da vidi možnosti rešitve šele daleč v prihodnosti. Kanceler Erhard je bil jasnejši: ko je poročal Bundestagu o svojih pogovorih s francoskim predsednikom, je povedal, da to pomeni 20 do 40 let.

Ko v Franciji govorijo o reševanju problemov evropske varnosti, ne skrivajo svojega mnenja, da bi bila večja samostojnost socialističnih držav v Vzhodni Evropi, prav tako važen dejavnik kot samostojnost Zahodne Evrope. Še več: s takšno samostojnostjo je mišljena dezintegracija vojno-političnega sistema v Vzhodni Evropi kot protiuteži severnoatlantskega pakta. Zaradi tega bi bilo seveda preveč preprosto, če bi obravnavali francosko politiko do vzhodnoevropskih držav zgolj kot diplomatsko diverzijo, ki je namenjena javnosti v Washingtonu in Bonnu. Če je še pred časom kazalo, da skuša z obnavljanjem stikov z Vzhodno Evropo (in to na dokaj selektiven način) izsiliti koncesije Washingtona in Bonna, je danes jasno, da je to del široke in dolgoročne politike, katere krona naj bi bilo znova doseženo multipolarno ravnotežje, nekakšen nov koncert velesil na evropskem kontinentu, kot minimalni program in Francija na vrhu zahodnoevropske hierarhije kot maksimalni program.

Ko ZDA zavračajo stališča in akcije Francije glede vprašanj bodoče organizacije Zahodne Evrope in njenega odnosa do njih samih, se opirajo na svoje lastne vire moči kakor tudi na pomoč drugih dežel, zlasti pa ZR Nemčije in Velike Britanije. Absolutna prednost v zahodnem bloku v jedrskem orožju, velikanski vojni stroj, baze onkraj oceanov, razvit propagandni in obveščevalni aparat, zlasti pa velikanski industrijski potencial, ki se je zaradi atomskega in vesoljskega tekmovanja z ZSSR povzpел na izredno tehnološko stopnjo, so nekatera izmed sredstev, ki jih morejo ZDA vreči na tehtnico svetovne in seveda evropske politike. Glede

na svetovne interese Velike Britanije (koncept »Vzhodno od Sueza«) in večjo navezanost te države na ZDA (Velika Britanija je bila dejansko ves čas po drugi svetovni vojni privilegirani partner ZDA in premier Wilson je dal vedeti, da tega položaja ne misli zgubiti v prid ZR Nemčije, marveč ga kvečjemu deliti z njo) lahko ZDA računajo nanjo. Ne bi mogli trditi, da bi v ZDA molče dopuščali možnosti, da bi notranji razvoj v Franciji znova postavil stvari na svoja mesta, to je tjakaj, kjer jih želijo videti v Washingtonu. Takšna pričakovanja so pogosto izražena na dokaj nediplomatski način, in to celo pri tako starih diplomatih, kakršen je Dean Acheson. Računi, da bodo nastale spremembe v francoskem javnem mnenju, imajo vsekakor veliko vlogo v taktiki zavlačevanja, ki jo uporabljajo ZDA glede na vozni red, ki ga je postavil De Gaulle v procesu osamosvajanja Francije od severnoatlantskega pakta (odprava tujih vojaških baz itd.). Medtem pa naj bi ZDA še nadalje dajale predloge, ki bi predvidevali spremembe v »atlantskem zavezništvu«, bodisi v tehničnem smislu (kot je to svoj čas sprožil nekdanji komandant severnoatlantskega pakta Norstad) ali pa v političnem smislu (Herterjevi in Ruskovi predlogi), vendar slej ko prej s takšno osnovno premiso, ki za Francijo ni sprejemljiva.

V takih razmerah dobiva ZR Nemčija posebno važen položaj. Njeno geografsko mesto v Evropi in dejstvo, da ima ta država najmočnejšo konvencionalno armado v Evropi in silno važno funkcijo v strategiji atlantskega pakta,⁸ sta dejavnika, ki sta že doslej zelo močno vplivala na usmerjenost ZDA do te dežele. Težnja ZDA, da bi osamile Francijo in jo prisilile, da spremeni svojo politiko, bodo že tako močni položaj Bonna okrepile, še posebej pa seveda, če se bo mednarodni položaj še zaostрил oziroma če se bodo uresničila pričakovanja nekaterih krogov v ZR Nemčiji, da bi nekakšna »vietnamska« konjunktura prinesla tej državi vsaj toliko, kolikor je dobila s »korejsko konjunkturo«.

Kakorkoli je politika izolacije in političnega embarga proti Franciji vabljava in kakorkoli se ponuja kot edina resnejša možnost spričo sedanje splošne orientacije zunanje politike ZDA, ki je slejkoprej še vedno vklenjena v sponse mitov in dullesovskih ter achesonovskih doktrin, ima vendarle meje, na katere mora računati. Kljub nerazčiščenim odno-

⁸ V strateškem programiranju tako imenovane naprej pomaknjene obrambe ima ključno vlogo 12 nemških divizij, ki so v prvi črti na Elbi, in pet divizij kot njihove operativne rezerve.

som med Francijo in Veliko Britanijo glede na skupni evropski trg, ji slednja ne bo pripravljena brezpogojno slediti. Celo v tej državi, ki ima vse od druge svetovne vojne poseben položaj v odnosu na ZDA, ne manjka krivovercev, katerih mnenja o Atlantskem paktu so dokaj blizu francoskim. Naj si v ZDA še tako prizadevajo, da bi navezali trdnejše vezi med ZR Nemčijo in Veliko Britanijo, neke osi med Londonom in Bonnom ne bo mogoče sestaviti. Občasni taktični manevri Wilsonove vlade glede ZR Nemčije so resda nekaj več kot diplomatska diverzija, lahko izražajo začasno koincidenco negativnih interesov obeh držav, stvarnejše in dolgotrajnejše koincidence pa ne morejo ustvariti. Takšna os bi morala slejkoprej razpasti zaradi zahtev Bonna po »enakih pravicah«, tj. bodi po posesti, bodi po kontroli jedrskega orožja. Če bi se izpolnile te zahteve, bi se podrlo sedanje ravnotežje v Evropi nasploh in v zahodni Evropi še posebej. S tem Velika Britanija ne bi prav nič pridobila.

Tudi za druge večje in manjše države v Atlantskem paktu (celo za »teologe ameriške Evrope«, kot je menda Couve de Murville označil italijanske zagovornike Atlantskega pakta) bi veljalo, da slejkoprej ne bi bile pripravljene privoliti v osamitev Francije. Tako namreč ne bi mogle ukrepati neovirano, si dvigati ceno in politično barantati. Naj bodo tem državam ambicije de Gaullove Francije še tako nesimpatične, je vendarle očitno, da bi se s takšno izolacijo Francije nesprejemljivo povečala vloga ZR Nemčije v Atlantskem paktu. ZR Nemčija bi se konstituirala kot jedrska sila, zapletli bi se politični in ekonomski odnosi z vzhodnoevropskimi socialističnimi državami in obveljala bi stališča hladne vojne. Takšno početje pa danes tudi v zahodni Evropi ni preveč priljubljeno. Kazno je, da se še operira z grožnjo, ki da jo predstavlja Sovjetska zveza in ki je namenjena zahodni Evropi. Hkrati pa je vse bolj jasno, da je ta grožnja v neposredni zvezi z nemškim oboroževanjem in z možnostjo, da bi se ZR Nemčija prikopala do jedrskega orožja. Diplomatske in politične pobude Sovjetske zveze, ohrabrujoči premiki znotraj Varšavskega pakta take tendence in taka spoznanja v zahodni Evropi še bolj krepijo, s čimer seveda vse bolj izginjajo politične in ideološke premise, na katerih je zgrajen Atlantski pakt.

Vrsta sličnih vprašanj pa se konec koncev postavlja tudi ZDA. Če naj pomeni politika izoliranja Francije tudi igranje z zahodnonemškim adutom, z vsemi konsekvencami, ki bi jih povzročilo, potem je jasno, da bodo že tako okrnjene možnosti dvogovora z ZSSR (za kar je Evropa še najbolj

primerno področje) postale neznatne. Poleg tega bi z jedrsko oborožitvijo ZR Nemčije padel v vodo vsakršenkoli sporazum glede na proliferacijo jedrskega orožja. Združenim državam pa je veliko do tega sporazuma. Logična posledica takšnega razvoja bi mogla biti, da bi ZDA presadile v Evropo enako politiko, kakršno izvajajo v Aziji. V tem pa vidijo nekateri krogi v ZR Nemčiji možnosti za zunanje-politične ambicije te države.

Razvoj v zahodni Evropi je odvisen od razreševanja dilem, pred katere so postavljene politične sile v tem delu sveta kot tudi od splošnih smeri, v katerih se razvijajo mednarodni odnosi. Grobo in poenostavljeno se postavljata dilema samostojne zahodne Evrope v de Gaullovi partituri in dilema »ameriške« zahodne Evrope, v kateri bi imela ZR Nemčija prvo besedo. Ne bi hoteli reči, da je to prava dilema. Od naprednih sil v zahodni Evropi, zlasti pa od delavskega razreda je odvisno, da najde pravi odgovor na zastavljena vprašanja. Toda če naj bi vrednotili sedanje smeri, potem bi lahko trdili, da žanje politika de Gaullove Francije uspehe v prvi vrsti na podlagi korektno postavljene in v praksi aplicirane teze, da je blokavska politika (in s tem tudi Atlantski pakt) zašla v nerazrešljivo krizo, da ni mogoče več govoriti o absolutni polarizaciji posameznih držav in da narašča dinamika mednarodnih odnosov zaradi uveljavitve specifičnih nacionalnih interesov držav. Če drži teza, da nastajajo na vseh straneh sveta pozitivne tendence, ki se skušajo povezovati (kot se seveda kažejo tudi nasprotno tendence), če je res, da nekatere od njih ne morejo prekoračiti nacionalnih meja, medtem ko jih druge že preraščajo, potem bi za Francijo mogli vzlic vsem pridržkom ugotoviti stanoovitno in pozitivno evolucijo. Od zavračanja koncepta dualističnega urejevanja zahodne Evrope v družbi z ZR Nemčijo, od začasne koincidence negativnih interesov z isto državo, od selektivne politike navezovanja stikov z vzhodnoevropskimi socialističnimi državami itd. prodirajo vanjo nova in sprejemljivejša spoznanja.

VLADO BENKO

Dve knjigi o Afriki

I. Literatura, ki bi v našem jeziku obravnavala afriško problematiko, je še vedno redka. To velja tako za širše jugoslovansko kot tudi za naše ožje jezikovno območje. Vzrok za to je na dlani: tako Jugoslavija kot tudi Afrika sta se šele v najnovejši zgodovinski dobi vključili v svetovno zgodovino kot aktivna dejavnika, medtem ko sta bili vse do leta 1950 in še malo dlje prezaposleni s problemi, ki niso bili v prid medsebojnemu zbižanju in spoznavanju. Tako so bila maloštevilnim jugoslovanskim afrikaniatom edini dostopni vir za spoznavanje »črne celine« del, ki so nastajala na Zahodu ali pa v SZ. Na Zahodu so se znanstveniki takrat posvečali predvsem zgodovinskim raziskavam, antropologiji, etnologiji in jezikoslovju, medtem ko je bilo preučevanje Afrike v ZS preobremenjeno z dogmatičnimi metodami in je dalo le nekaj statistično in geografsko usmerjenih del. Šele po l. 1950 se hkrati z valom razgibanega političnega življenja znotraj afriških kolonij pokaže tudi zanimanje za preučevanje čisto političnih pojavov, kot so na primer politične stranke ter gibanja in doktrine, in pa politično-ekonomskih, kot je teorija razvoja; temu zanima-

nju se po nastanku vrste neodvisnih držav pridruži še zanimanje za politične sisteme, tako da je danes na Zahodu že vrsta institucij, ki skrbе za ustrezno znanstveno-raziskovalno delo ter izsledke tega svojega dela tudi redno objavljajo.

II. Spremembe, ki so nastale v svetu po »afriškem desetletju«, povečujejo zanimanje za Afriko tudi v Jugoslaviji. Kot država, ki utemeljuje svojo politiko na načelih aktivnega in miroljubnega sožitja, ima Jugoslavija naraven interes, da sodeluje z deželami, ki jim je takšna politika objektivno najbolj blizu in objektivno tudi najbolj potrebna; kot socialistična skupnost pa ima Jugoslavija tudi interes, da spozna nosilce vseh najnaprednejših gibanj na tej celini. Vsakršno sodelovanje pa brez dvoma mora temeljiti na dobrem medsebojnem poznavanju, na spoznavanju posebnosti razvoja in pogledov. Spričo te potrebe je v Jugoslaviji zrasla nova vrsta strokovnjakov, za katere se je na Zahodu že udomačil naziv afrikanisti. S preučevanjem afriške problematike se tako že nekaj let ukvarja vrsta mladih znanstvenih delavcev na visokih političnih šolah in fakultetah, na specializiranih inštitutih ter v praksi — v novinarstvu. Zdravko Pečar,

avtor obeh knjig,* o katerih pišemo, je Afriko spoznaval kot novinar. Na »črni celini« je v okviru več potovanj prebil nekaj let, prepotoval domala vse afriške dežele, kot poročevalec sodeloval v alžirski vojni ter se udeležil vseh najvažnejših sestankov in konferenc afriških držav in afriških gibanj. Glede na ta dejstva v Jugoslaviji prav gotovo ni publicista, ki bi se lahko pohvalil s takšnim poznavanjem Afrike, kot je Pečarjevo; prav gotovo pa ni človeka, ki bi Afriko v nekaj letih spoznavanja dojel tako v celoti in še posebej tako intimno, kot jo je Pečar.

III. V obeh knjigah, od katerih je prva prevedena v slovenščino, druga pa je v srbohrvaščini izšla v Zagrebu, obravnava Pečar praktično vso celino, tako po deželah kot tudi po problematiki. Obe knjigi sta celota: prva je izšla leta 1962 v Zagrebu in je doživela tri leta kasneje svojo slovensko izdajo, posvečena pa je predvsem Vzhodni Afriki in — v času pisanja najbolj boleči točki na afriški celini — Kongu. Pečar je na podlagi bogate literature, ki so jo napisali afrikanisti na Zahodu, poskušal v prvih treh poglavjih knjige opredeliti Afriko geopolitično, antropološko in historično. Še posebej je zanimivo drugo poglavje, ki govori o zgodovini afriške državitvornosti — ne zaradi pravnopolitičnih posledic, ki naj bi bile iz tega izviral, marveč kot ilustracija burnega razvoja afriških družb

pred prihodom belega človeka. Tretje poglavje je posvečeno prihodu belca na »črno celino«

in njegovemu odnosu do črnega človeka. Poglavje je skorajda prekratko — premalo pove o jedru »plenivske filozofije«, ki je vodila prve korake belca po črni Afriki, filozofije, ki izvira iz srečanja vrednosti s tržno ceno in profitom in iz katere izvirajo desetletja izkoriščevalskih odnosov med Evropo in Afriko. Nadaljnja tri poglavja govore o afriških mestih, segregaciji in diskriminaciji; med temi je spet posebej zanimivo četrto, ki ga je avtor posvetil mestom in s tem seveda proletariatu. Druga polovica knjige govori nato o deželah vzhodne Afrike (Keniji, Tanganjiki, Njasi, obeh Rodezijah, Ugandi, Ruandi, Burundiju, Zanzibaru in Somaliji) in o Kongu. Med temi poglavji sta dve, ki zbudjata posebno pozornost: poglavje o Kongu, ki ga je avtor doživljal silno neposredno, ko se je srečeval s pokojnim kongočkim premierom Lumumbo in njegovimi sodelavci. V Kongu je skratka prebil čas, ki je bil za to deželo najbolj odločilen. Drugo pa je poglavje o Tanganjiki. Za prihodnje preučevalce afriških političnih strank bo to poglavje odlično surovo gradivo in izkušnja, saj je tanganjiška stranka TANU izreden zgled za zrelo in razumno politično delovanje, za dviganje zavesti množic in realizacijo socialističnih ciljev v afriških razmerah. Slog knjige je skoraj vseskozi reportažen; s teoretično analizo se avtor ukvarja bolj malo in v tem smislu ne pove nič novega, razen že ugotovljenih in prizna-

* Zdravko Pečar: Afrika, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1965.

Zdravko Pečar: Afrička kretanja, Naprijed, Zagreb, 1965.

nih splošnih resnic. Prav zato pa je knjiga izredno zanimivo in včasih celo napeto branje; avtorjeva zasluga je vsekakor, da je Afriko, ki jo je sam tako intimno doživel, plastično predstavil našemu bralcu. Poglavitna napaka knjige pa je v tem, da je snov zanjo zbral že pred letom 1962. Ker je prav Afrika celina, ki je znana po silno naglih spremembah, je neogibna usoda vsakega dela, ki obravnava afriške probleme, da že med tiskom delno zastari. To pa seveda ni krivda avtorjev, marveč založbe, ki je knjigo »Afrika« poslala tako pozno na knjižni trg.

IV. Če je za prvo knjigo »Afrika« značilen reportažno-deskriptivni prijem, je v drugi (Afrička kretanja) nekaj poglavij, v katerih avtor globlje analizira »afriška gibanja«. To velja posebno za drugo poglavje, v katerem avtor analizira konsolidacijo afriške politike na mednarodnem področju, formulacijo načel zunanje politike in načel miroljubnega sožitja ter zgodovino ideje in zgodovino realizacije afriškega celinskega povezovanja. Prav tako je poglobljena analitična metoda značilna za četrto poglavje, v katerem obravnava avtor položaj afriškega delavskega razreda, njegove organizacije in vplive, ki jih imajo svetovne sindikalne centrale na afriško sindikalno gibanje. Nadaljnjih šest poglavij posveča avtor gospodarskim problemom; tu je govor o združništvu kot načinu organizacije naprednega afriškega kmetijstva, o stanju v različnih gospodarskih panogah, o navzočnosti tujega kapitala pri izkoriščanju najbogatejših in naj-

donosnejših resursov (diamanti, zlato, »strateške« kovine) in o rezervatih. Preostalih deset poglavij je namenjenih deželam zahodne in osrednje Afrike, ki jih je avtor večkrat sam obiskal. Podobno kot za prvo knjigo je tudi za drugi del druge knjige značilna reportažno-deskriptivna metoda. Treba pa je posebej poudariti, da je avtor pri navajanju podatkov dosleden in temeljit.

V. Deli ne odgovarjata sintetično na vsa vprašanja, ki se danes postavljajo v Afriki ali v zvezi z njo. To prav gotovo ni avtorjeva krivda, marveč naravna posledica nerazvitosti tega področja družboslovnih in političnih raziskav pri nas in pa kratkotrajne tradicije, ki jo imamo na tem področju. Velike sinteze bodo lahko nastale šele po vrsti delnih študij in monografskih obdelav in potem, ko bo do kraja izdelan konkreten, afriški problematiki prilagojen instrumentarij marksistične raziskovalne metode. Zato bralec iz obeh knjig tudi ne dobi odgovora na vsa vprašanja, ki si jih zastavlja ob aktualnih dogodkih na »črni celini«. Gre predvsem pa problematiko mednarodnih odnosov, afriške zunanje politike in diplomacije, nadalje za taktiko in strategijo neokolonializma ter konkretne manifestacije neokolonialistične diplomacije. Gre nadalje za afriški socializem kot idejo in prakso in še za nekaj drugih problemov, ki v Afriki še niso izčističeni. Vsekakor pa daje knjiga odgovore na mnoga druga vprašanja iz geografskega, etničnega, ekonomskega, kulturnega in političnega življenja. Delo bo koristno ne samo za tistega, ki bi

se rad znebil nekaterih pred-sodkov in neznanja v zvezi z afriško celino, marveč — zaradi obilice gradiva, ki ga je avtor v dobrih desetih letih potovanj in študija zbral v zajetni knjigi — tudi za tiste, ki želijo Afriko temeljiteje spoznati.

Branje pa bo vsem toliko prijetnejše, ker je knjigi napisal avtor, ki Afriko pozna in ki jo je intimno doživljal nekaj let; zato je njegovo pisanje vse prej kot suhoparno papirnato in puščobno.

M. S.

Mesto morale v sedanji fazi našega razvoja

Pod tem naslovom je bil v Ljubljani simpozij od 15. do 17. marca 1966. Organiziral ga je Oddelek za filozofijo v okviru Inštituta za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani.¹ V okviru simpozija je bila tudi ustanovna skupščina Društva filozofov Slovenije.

Načelna in teoretična vprašanja morale

Na simpoziju je bilo slišati pripombe, da pogrešamo referate, ki bi obravnavali takšna vprašanja, kot so izvor morale,

¹ Podlaga za debato so bili naslednji referati: dr. Vojan Rus, Naš sodobni družbeni razvoj in nekatera teoretična vprašanja etike ter Politika in morala v našem sodobnem razvoju, dr. France Černe, O morali in nemorali ter Lastnina, gospodarjenje, ekonomija in morala, Jan Makarovač, O razvoju etičnih kategorij, Viljem Merhar, Teze o nekaterih vidikih moralnih deformacij v naši družbi, Slavko Podmenik, Blagovna menjava ni vir egoizma, Marijan Kramberger, O nepričakovanih koristih reforme, dr. Franc Pediček, Glad mladih po vrednotah, Milan Div-

merilo moralnosti, dolžnost idr. Nekateri govorniki so kljub temu, da so ugotavljali nejasnost teh pojmov, zelo superiorno ponujali svoja pojmovanja morale. Seveda je bila njihova zahteva upravičena, toda mislim, da bi bila morala izzveneti bolj pozitivno morali bi poudariti, da je treba te osnovne pojme oblikovati in preoblikovati na temelju čimbolj raznovrstne človekove zgodovinske prakse. Filozofija ne sme ostati neprizadeta ob najrazličnejših človekovih dejavnostih, ki nas o njih uči v bistvu ena znanost — zgodovi-

jak. Kako srednješolska mladina pojmuje nekatera družbena in moralna vprašanja, dr. Iva Šegula, Nekatera etična stališča absolventov osnovnih šol, Ivan Lapajne, Ekonomski problemi v mednacionalnih odnosih z vidika nezadostno razvitih območij in njihov vpliv na oblikovanje moralnih vrednot, dr. Katja Vodopivec, Vloga kazenskega sodstva v oblikovanju sodobne morale, Vlado Sruk, Socializem, nравnost, vsakdanjost. Bralec si lahko ogleda prikaz simpozija in izvlečke iz referatov v 7. št. »Naših razgledov«.

na. Treba je reči, da so bile nekatere obče teze o teh vprašanjih že postavljene v pisemenih prispevkih, a jih je večina diskutantov prezrla, ni polemizirala z njimi in je raje svobodno postavljala svoje trditve. Tako lahko v prispevku dr. Vojana Rusa preberemo misel: »Moralnost predstavljajo predvsem vsi s strani udeležencev zavestno oblikovani bistveni ljudski odnosi« ali »Samo kompleksen človek kot proizvajalec je izvor morale« (diskusija). Pomembne trditve o teh tako imenovanih načelih, teoretičnih vprašanjih etike, vsebujejo razmišljanja istega avtorja o različnih vrstah esencializmov v etičnih koncepcijah. Njegova splošna ugotovitev je: »Vsi esencializmi obljublajo neke vrste odrešitev v popolni pomirjenosti nasprotij in razlik v človeku in družbi.« Menim, da le takšna kritična teoretična izhodišča lahko plodno usmerjajo našo filozofsko misel in gradijo most med teorijo in prakso.

Tudi Jan Makarovič je v referatu obravnaval osnovne moralne kategorije kot merilo dobrega in zlega, krivdo, sodnika, vrednost idr. Nekatere njegove trditve se mi zdijo sporne, kot npr.: »Človek preneha biti vrednost, namesto tega postane vse, kar je izven človeka, vrednost za človeka, tako kot to človek postavlja. Človek je mera vseh stvari. Edina še preostala 'moralna norma' je čisto formalna, brez vsebinska: realiziranje vseh človekovih sposobnosti, človekova svoboda.« Iz tega bi sledilo, da ne bi smel delati takih moralnih dejanj, s katerimi bi ogrožal obstoj svojih sposobnosti ali pa bi jih lahko bistveno defor-

miral, okrnil. Drugače povedano: taka dejanja bi po tem merilu vrednotili kot nemoralna. Toda človek, nasprotno, zelo pogosto žrtvuje v moralnih dejanjih svoje najdragocenejše sposobnosti ali pa možnosti za njihov razvoj. Enostranska se mi zdi tudi avtorjeva teza da »Etičnost... v nasprotnju z moralnostjo ni situirana v posamezniku, ampak v odnosih med posamezniki.« Gotovo je bila tudi ta misel povod, da je dr. Rus menil, da avtor esencialistično pojmuje moralo (diskusija). Tudi odnos krivec—krivda—sodba—sodnik mi zbuja pomisleke: »Dokler sodba ni bila izvršena, je bila krivda stvar krivca: zdaj je postala stvar sodnika. S tem, da je prevzel kaznovanje krivca, je odvzel krivcu pravico, da se sodi sam. Odvzel je krivcu pravico nad njegovo krivdo.« Moralna praksa kaže, da si ljudje ne pustijo odvzeti pravice nad svojo krivdo, pa čeprav je bila sodba že opravljena ali v kazensko-pravni obliki ali pa v obliki javnega mnenja, temveč si kljub temu še vedno sodijo in se sami obsojajo. Makarovič izenačuje človekovo krivdo z njegovo nemočjo. To je sklepal iz misli, da »kesa se (krivec-avtor prikaza) tistih dejanj, ki pričajo o njegovi nemoči, neprisotnosti, nesvobodi.« Mislim, da je tu pojem krivde izenačen v dveh pomenih:

a) subjektivno dojetje krivde, ki jo pripozna sam krivec in b) krivda, ki jo pripoznajo drugi ljudje, ne pa krivec sam. Samo v prvem primeru bi bilo mogoče krivdo izenačiti z njegovo nemočjo. Človek ne dela krivde samo iz svoje nemoči, nezavestnosti, ker spi njegova mo-

ralna zavest, ampak tudi iz svoje moči in zavestnosti. Pripozna lahko, da je imel moč, da bi bil lahko naredil drugače, toda ni hotel, ker je mislil in še vedno misli, da njegova dejanja niso nemoralna. Tudi Makarovičeva misel, da primitivec človeka nima za vrednost, se mi zdi le delno pravilna: to velja le za človeka tujega, drugega plemena, ki ga izenačuje z živaljo, ne pa za pripadnike svojega rodu. V luči teh pripomb, če so upravičene, bi postala sporna avtorjeva razdelitev na moralne in etične sisteme, ki bi se glede na naravo moralnega kriterija razlikovali v tem, da bi bilo v prvem sistemu vnaprej postavljeno dobro in zlo, merilo dejanja, pri katerem se ne sodi namen in učinek po strukturi dejanja samega, kot je to v etičnem sistemu. Tudi sam mislim, da se bo potem, ko odmrejo razni religiozni in drugi ideološki sistemi, ki so človekovo dejanje vedno vrednotili v dimenziji nekega absolutna, pokazalo dejanje kot merilo v veliko bolj neposredni človeški obliki. Kljub temu pa menim, da je tudi v preteklosti, v končni instanci veljalo dejanje kot merilo moralne prakse.

Morala in nemorala

Najbolj se je spor različnih teoretičnih stališč zaostрил glede odnosa med moralo in nemoralo. Eni so trdili, da je morala nemorala in ne le, da je morala povezana z nemoralo. Po tem stališču je proizvodna dejavnost zunaj moralnih odnosov in moralne deformacije izhajala iz sfere, ki je zunaj morale. Zahtevati od človeka, da naj v nekem

proizvodnem sistemu ravna moralno, ko to ni mogoče zaradi narave teh odnosov, je podobno, kot zahtevati od človeka v breztežnostnem stanju, da se obnaša tako, kot v težnostnem. Mislim, da je take sklepe omogočila podmena: ekonomski odnosi so nujni, zato ne sodijo v območje morale. Tako so svojevrstno zožili moralne odnose. Nasprotno temu je bilo zastopano bolj široko pojmovanje sfere moralnih odnosov: »Moralni so pa vsi oni — bodisi ekonomski, bodisi politični kot tudi znanstveni, prosvetni, vojni, družinski, lokalni — bistveni družbeni odnosi, ki so jih ljudje izoblikovali predvsem z zavestnim, aktivnim sodelovanjem ali vsaj pristankom širokega kroga udeležencev teh odnosov« (dr. Vojan Rus). Ker v vsaki epohi obstojijo različni družbenoekonomski odnosi, izmed katerih eni odmirajo, drugi pa se uveljavljajo, mislim, da odpade strogi determinističen značaj teh odnosov. Hkrati pa je njihova različna moralna ocena silna mobilizacijska sila tako za tiste družbene skupine, razrede, sloje, ki hočejo uveljaviti in pospešiti nastopajoče družbenoekonomske odnose, kot za tiste, ki skušajo ohraniti odmirajoče. V takih in podobnih primerih se kaže pomembnost zahteve, da ne gre nobenega pojava, nobene stvari, nobenega odnosa pojmovati kot nekaj nerazčlenjenega, homogenega, brez bogastva razlik. Delavski razred je že zdavnaj prej revoltiral in moralno obsodil kapitalistični ekonomski sistem, preden so obstajale realne možnosti za odstranitev tega sistema v katerikoli državi. Toda ta moralna ocena, ki je za cela sto-

letja prehitela čas, v katerem je nastala, je bila izraz *procesa*, ki ga je preživljal delavski razred. Ta se je *razvijal* v grobarja kapitalizma. Moralna ocena je tako bila prvi ideološki izraz tistih *elementov, tendenc*, ki so se delavskemu razredu kazale kot naloga, katero je treba izpolniti. Brez moralne obsodbe izkoriščevalskega sistema, čeprav tega še ni bilo mogoče odstraniti, si delavskega gibanja ni mogoče zamisliti. Ta obsodba, ki se je izoblikovala s prvimi stavkami in spopadi s sodno in policijsko silo buržoaznega sistema, je bila neločljivi nujni del dozorevanja delavskega razreda v tisto silo, ki je bila sposobna zlomiti prve člene v svetovnem kapitalističnem sistemu. Z moralnim vrednotenjem družbenoekonomskih odnosov delavski razred torej ni zagovarjal in branil obstoječega stanja, ampak je nasprotno, najpreprosteje izražal revolucionarno, teoretično stališče. To je v jeziku morale izražen politični program nove družbene sile. Z nekaterimi pridržki igra podobno vlogo moralno vrednotenje pri vsakem nastajanju novega v družbenoekonomskem življenju ljudi.

Stališče, ki je ekonomske odnose ločevalo od moralnega vrednotenja, se je skušalo opreti tudi na misli, izražene v referatu dr. Franceta Černeta. Menim pa, da se je ta delno zavaroval pred to možno razlago, ker je razločeval med sistemsko pogojenostjo dejanj in dejanji, ki so na ekonomskem področju opravljena zgolj iz egoističnih razlogov. Še bolj odločno pa je to storil s trditvijo: »Če pravim, da je morala dialektična kate-

gorija, pa še ne trdim, da je vsaka morala tudi nemorala, in obratno, marveč, da se oba pojma prepletata, prehajata drug v drugega; da sta skratka samo dve strani razvoja odnosov med ljudmi...« Tretje stališče, ki je sprejelo tezo, da je morala nemorala, pa je vneslo v resnici drugačno vsebino v to enačbo. Hotelo je izraziti le to, da se isti odnos hkrati za različne ljudi prevrača v moralni nemoralni odnos, kot na primer poštenost v nepoštenost. Poštenost in nepoštenost sta nekaj enakega toda ne istega. Avtor tega stališča je menil, da bi bilo mogoče ustvariti razmere, v katerih se to sprevračanje ne bo dogajalo. To mnenje se mi zdi pravilno, če skušamo izraziti tisto, kar je ugotovil Marx za odtujeni svet, da namreč tu različne, medsebojno odtujene sfere, postavljajo druga nasproti drugi različna in nasprotna merila. (K. Marx – F. Engels: Rani radovi, str. 257 »Naprijed«, Zagreb 1961.) Znano je tudi, da je Marx večkrat navedel Shakespearove verze o denarju v Timonu Atenskem. Marx je menil, da ti verzi izvrstno opisujejo bistvo denarja in kažejo, kako denarni odnosi sprevračajo moralno v nemoralno. Mislim pa, da se kljub temu sprevračanju v nobeni družbi in v nobeni sferi njene dejavnosti nikoli ne izgubi razlikovanje med moralnim in nemoralnim v različnih odnosih do različnih ljudi. V nadaljnjem razvoju samoupravljanja, ne pa v njegovi sedanji obliki, vidim tisto silo, ki bo odpravila odtujenost med različnimi merili raznih področij človekove dejavnosti, vedenja. Isto je z drugimi besedami izrazil v svojem referatu

Viljem Merhar, ko je zapisal, da bo z večjo homogenostjo družbe konec moralnega skupinskega relativizma.

Izvori nemoralnega vedënja ljudi

Precej je bila kritizirana trditve ekonomistov, da je izvor nemoralnosti svet relativno redkih dobrin. Soglašal bi s to kritiko, toda bil bi bolj previden glede teze, češ da se je Marxu zdelo, da je dobrin že v njegovem času zadosti in da so proizvajalne sile že dovolj razvite, tako da bi lahko nastali komunistični, neblagovni odnosi. Mislim, da se je bilo mogoče opreti v Marxovem času na zelo različna izkustva, ki so lahko narekovala različne splošne sklepe. Tako so na primer že bile zelo razvite kapitalistične države zahodne Evrope in Severne Amerike, na drugi strani pa še katastrofalno slabotne sile Azije, Afrike in Latinske Amerike. Vendar pa so kljub temu bile že precej povezane s svetovnim kapitalističnim trgovom. Če Marxovo misel o svetovni eksistenci individuov (Nemška ideologija) razlagamo v luči nasprotij svetovnega trga, potem se zdi zahteva po takojšnjih komunističnih, neblagovnih odnosih veliko manj možna. Vendar to še ne govori o tem, da ni mogoče graditi socializma in komunizma v posameznih delih zemeljske oble.

Slavku Podmeniku se ne zdi, in po mojem mnenju upravičeno — da bi nemoralno vedënje s posebnim ozirom na egoistične težnje izviralo iz blagovne menjave, temveč iz primarnih produkcijskih odnosov, iz določene delitve dela, značaja dela, menja-

va pa ga samo omogoča in pospešuje. Na prvi pogled je videti ta teza v nasprotju z Marxovimi mislimi v prvem zvezku Kapitala, kjer lahko preberemo, da na področju prometa in blagovne menjave ta kot oni skrbita samo o sebi. Edina moč, »ki ju združi v medsebojni odnos, je moč njune sebičnosti, njunih posebnih koristi, njunih *privatnih interesov*«. (Kapital zv. I str. 133, Kultura 1947.) Če Marx nadalje označi pristaše svobodne trgovine za vulgarne, ker iz tega področja jemljejo pojme in merila za svoje sodbe o družbi kapitala in mezdnega dela, potem to pomeni, da Marx tudi vzroke egoizma išče globlje. To globljo osnovo je odkril že v zgodnjih delih, ko je analiziral razmerje med odtujenim delom in privatno lastnino in ugotovil, da se privatna lastnina le kaže kot osnova, kot vzrok odtujenega dela, v resnici pa je le njegova konsekvence. Iluzijo tega vzročnega odnosa primerja Marx z analogijo vzročnega odnosa med predstavami o bogovih in zablodami človekovega razuma (Rani radovi, str. 219).

Viljem Merhar išče vzroke nemoralnega obnašanja v socialistični družbi, v načinu reševanja družbenoekonomskih problemov. Sklep je avtor utemeljil z razdelitvijo družbenoekonomskedelovanja na blagovni del, za katerega velja ekonomsko, vrednostno merilo, in neblagovni del, katerega obseg dejavnosti naj določa demokratični družbeni dogovor. Blagovno in neblagovno sfero imenuje avtor tudi produktivno in neproduktivno ekonomsko delovanje. Prva ima primat. Ta razdelitev po mojem ni sprejemljiva za današnjo ra-

ven odnosov med znanostjo, vključno z vsem izobraževalnim sistemom, ter industrijo.

Ta poseben primer odnosa med produktivno in neproduktivno sfero omenjam zato, ker se je tu najprej in najbolj izrazito pokazala, kako neupravičena je gornja klasifikacija z uveljavljanjem novega načina proizvodnje. Strokovnjaki, ki se ukvarjajo s temi problemi in še posebno z zakonitostmi razvoja znanosti in tehnike in njunih medsebojnih odnosov, so zdaj na splošno sprejeli metaforo, ki posrečeno izraža revolucionarne spremembe: znanost je iz dékle proizvodnje postala njena mati. Gornja razdelitev je lahko teoretično opravičilo za takšno politiko, ki jo žal še srečujemo: neproduktivna sfera velja še zmerom za nekaj sekundarnega, za skoraj nepotrebno zlo, privesek prvi sferi, ki ima primat. Tisti, ki tako mislijo, so pogosto zaradi pritiska prisiljeni z besedami priznati enakopravnost obeh področij, ne pa s konkretnimi političnoekonomskimi odločitvami.

Verjamem, da tovariš Merhar s svojo terminologijo ne misli takega neenakopravnega odnosa, in zato bi bilo umestno poiskati druge izraze, ki bi ustrezneje podajali novo vsebino in ne bi vzbujali asociacij na preživele teoretične in politične koncepte. Končno pa mislim, da se bo vedno bolj uveljavljal demokratični družbeni dogovor tudi v blagovnem delu ekonomskega delovanja. Glavni pritisk v tej smeri vidim v vse bolj podružbljeni proizvodnji, vključeni v svetovni trg. Ta bo prisilila sedaj še močno raz-

drobljene proizvajalne enote, da se bodo demokratično dogovorile o obsegu in strukturi proizvodnje.

Morala in naš družbeni ekonomski razvoj

Poleg odnosa med politiko in moralo so bili ti problemi najbolj obravnavani na tistem nivoju, na katerem lahko pričakujemo največ uspeha: da se problemov naše prakse lotimo v luči obče teoretskih problemov in slednje v dimenziji prve. V referatu je dr. France Černe opisal nekatera temeljna protislovja našega sistema:

a) »med postuliranim družbenim razpolaganjem (družbeno lastnino) nad produkcijskimi sredstvi in dejanskim lažnim privatno lastninskim ravnanjem kolektivov in posameznikov z družbenimi produkcijskimi sredstvi,

b) ... med postuliranim družbenim načinom proizvodnje (razvitim na podlagi družbene lastnine) in pridobitno tržnim smotrom gospodarjenja delovnih kolektivov,

c) ... med družbeno planskim in stihijsko-tržnim usmerjanjem razvoja gospodarstva,

d) ... med postuliranim družbenim prisvajanjem na podlagi družbene lastnine oziroma družbenega načina proizvodnje in delitvijo po delu ter privatno kolektivnim ter individualnim prisvajanjem«.

Avtor je to razčlenil na podlagi svoje obče ugotovitve, »da je en vir konfliktov v naši družbi med drugim tudi čedalje večje nasprotje med kompleksom filozofskih, socialnih, političnih vrednot in postulatov, na

podlagi katerih smo delovali včeraj, in že razvito stvarnostjo tržnega gospodarjenja pri nas«. Posebno pomembno za razumevanje zakonitosti našega razvoja se mi zdi avtorjeva ugotovitev, da razvijamo tržno grupno kolektivno gospodarjenje, ne da bi bili preživeli vse faze dozorevanja klasičnega tržnega gospodarstva. Z nekoliko drugega zornega kota odkrijem v tej misli naslednje: imamo ustavnopravno branjen družbeni značaj proizvajalnih sil, medtem ko je stopnja njihove resnične podružbljenosti v primerjavi s podružbljenostjo v zelo razvitih kapitalističnih državah še zelo majhna. Pomen Černetove ugotovitve se nam odkrije, če jo gledamo v okviru družbenih zakonitosti o skokih in prehitevanju nekaterih družbenih skupnosti, ki se nenadoma znajdejo poleg družbenih skupnosti na višji razvojni stopnji. Černetove ugotovitve so dobro izhodišče, da se pokaže, kako so posebni ekonomski problemi oblikovani na podlagi teh občin zakonitosti našega razvoja. Černe je v svoji formulaciji problemov implicitno zavrnil tudi takšne teoretične poskuse nekaterih, ki skušajo dokazati, da se z uveljavljanjem gospodarske reforme zamegljujejo ali celo izginjajo razlike med našim socialističnim in kapitalističnim družbenoekonomskim sistemom, saj sta v Černetovem načinu postavljanja dilem od vsega začetka pripoznana ustavno postulirana družbena lastnina in samoupravljanje za tvoren determinirajoč družbenoekonomski odnos, ki sam predstavlja en pol nasprotij, ki jih naša družba prerašča, medtem ko ti-

sti, ki se ne zavedajo razlik, ravno zanemarjajo pomen teh dveh elementov. V hitrejšem izboljševanju znanstvene organizacije dela vidi dr. Černe »eno izmed poglavitnih metod za razreševanje moralnih konfliktov v naših delovnih kolektivih«.

Vlado Sruk pa meni, da so preslabo razvite strokovne službe v delovnih organizacijah precejšen vzrok, da se ne rešujejo učinkovito neposredni življenjski problemi naših delovnih ljudi. Marijan Kramberger, ki je v svojem prispevku obravnaval nekatere aspekte naše gospodarske reforme, meni, da bo treba preiti z ekonomskih sprememb k bolj selektivnemu in natančnejšemu vrednotenju ljudi. Večini bo treba vsiliti svoj model naprednega vedenja. Uspeh reforme se nam, kot meni Kramberger odmika in postaja negotov prav zaradi družbeno pomanjkljivega proizvodnega znanja in proizvodne etike naših ljudi. Filozofi so kritizirali tezo ekonomistov, da je pridobitveni dohodkovni motiv edino gibalno ekonomike.

Politika in morala

Te odnose nam je najbolj vsestransko razgrnil v svojih referatih dr. Vojan Rus. V samoupravnih institucijah vidi avtor medij za zraščanje napredne socialistične morale in politike. Politično odločanje se vse bolj enači z izpopolnjevanjem obče človeške moralnosti. Za najnaprednejše rešitve se je treba boriti z demokratičnimi sredstvi. Prepričljivo je pokazal, kako je škodljiva »politikantska spretnost« na sedanji stopnji razvoja. Ko analizira mesto

in vlogo take množične organizacije, kot je SZDL, vidi njeno glavno nalogo v tem, da postane vseljudeški organizator pobud, predlogov in vseljudeške kontrole. Polemizira s stališčem, ki je zadnje čase zelo razširjeno, namreč da napredna socialistična moralnost kot najostrejša kritika, ki pa ne sme rušiti samih temeljev našega družbenega sistema, v bistvu dosega le drobne koncesije v okviru obstoječega stanja, ni pa ga zmožna temeljito prerasti. Vojan Rus vidi osnovno teoretično napako takšnega ravnanja v tem, da ljudje mislijo, »da je vsaka obramba temeljev naše družbe že a priori oportunistična... da nekateri ne razumejo dialektičnega odnosa med relativno stalnimi, dolgoročnimi težnjami na eni in spreminjanjem na drugi strani v katerem koli pojavu, da absolutizirajo samo spreminjanje. Zato seveda ne razumejo dialektičnega odnosa med dolgoročnimi zakonitostmi v razvoju družbe in med njihovimi kratkoročnimi spremembami, niti razlike med tistimi dolgoročnimi težnjami v človeški družbi, ki so bistveno pozitivne oziroma bistveno negativne«.

Morala—vzgoja—pravo—mednacionalni odnosi

Pedagogi so na simpoziju govorili predvsem o problemih mlade generacije, njihovem pojmovanju odnosov med spoloma, do staršev, profesorjev in do svetovnonazorskih problemov. Take in podobne raziskave so lahko zelo koristne za družbenopolitične organizacije, za pedagoške znanosti, pri sestavljanju in izboljševanju učnih pro-

gramov idr. Dr. Franc Pediček je v svojem prispevku trdil, da se nam do sedaj pri mladih ni posrečilo vzpostaviti dialektične enotnosti med dobrinami in vrednotami, da jim starejša generacija ni povzdignila dobrine na nivo vrednot, a vrednote ne »podzidala« z dobrinami. Zapolnil nas je svet dobrin, svet vrednot pa smo gojili počasi in negotovo. Mislim, da bi bilo treba tezo o gladi mladih po vrednotah postaviti v širši okvir: ali je bila in je pravilna naša politika o odnosu med neposredno produktivno sfero in »neproduktivno« (znanost, šolstvo, zdravstvo, kultura)? Sam se nagibam k negativnemu odgovoru. »Mladina je bila vedno, je zapisal dr. Pediček — zlasti revoltna in problematična populacija mladine — vest in seizmograf pametnosti ter življenjske modrosti, etosa in osveščenosti starejše generacije v zgodovinski odgovornosti.«

V prispevku dr. Katje Vodopivec s področja kazenskega prava je izražena zahteva, da naj se sodniki pri delu bolj prizadevajo za ustvarjanje novega, boljšega pravnega in moralnega reda. Ivan Lapajne je v svojem prispevku nakazal nekaj tez o vplivanju ekonomskih problemov med razvitimi in nerazvitimi državami na oblikovanje moralnih vrednot. Formuliral je faktorje, ki so igrali v preteklosti odločilno vlogo pri oblikovanju moralnih vrednot v odnosih med jugoslovanskimi narodi. Skupni cilji našega družbeno-ekonomskega razvoja pa bi bili:

a) »Boljši življenjski standard in razvitejši samoupravni socialistični odnosi.

b) Rast občanov-proizvajalcev v osveščene nosilce in mobilizatorje zmogljivosti našega razvoja.«

Ob koncu lahko rečem, da je simpozij dosegel svoj namen in se ni sprevrgel v forum, katerega naloga bi bila sestaviti moralni kodeks. Zato je toliko težje razumeti nekatere udeležence simpozija, ki so izražali bojazen, kako to, da smo se začeli ukvarjati z moralo. Tako stališče lahko pomaga tistim družbenim silam, ki jim ni do raz-

čiščevanja družbenih problemov, ki hočejo ohraniti dosedanje stanje in ne želijo, da bi se uveljavljala nova demokratična moralnopolitična hotenja. Poseben uspeh organizatorjev simpozija, za naše slovenske razmere, vidim tudi v tem, da se jim je posrečilo pritegniti k problematiki strokovnjake iz drugih, nefilozofskih strok. Taka orientacija k skupnemu delu in organiziranju edino lahko zagotovi uspehe daljnosežnega pomena.

ANDREJ KIRN

Ljudje v novem mestu - Velenje 1965

Vrzel, ki jo v naši družboslovni literaturi predstavlja dejstvo, da nimamo domačih socioloških del, je bržkone začetniška šibkost v razvoju vsake nove znanstvene panoge, ki si v okvirih narodove kulture išče svoj življenjski prostor. Priznati pa je treba, da je naša založniška dejavnost v zadnjem času precej bolj naklonjena izdajanju priznanih tehtnih dosežkov iz svetovne zakladnice sociološke misli. Medtem ko vse kaže, da bomo pri prevajanju sčasoma tako le nadomestili zamujeno, pa so razmere na področju domačega ustvarjanja manj spodbudne. Zlasti dela, ki bi rasla iz sociološkega opazovanja, iz empiričnega raziskovanja naše družbene resničnosti, so še sila redek pojav na našem založniškem nebu.

Delu »Ljudje v novem mestu«¹ smemo zato brez večjih pridržkov priznati vse prednosti pionirstva, kot tudi vse hibe, s katerimi so bolj ali manj »obdavčena« vsa pionirska prizadevanja.

Knjiga »Ljudje v novem mestu« je v nekem smislu lahko sociološka monografija Velenja, ki predstavlja kot novo mesto poseben strukturalni in funkcionalni tip lokalne skupnosti pri nas. Delo, ki je plod ene vidnejših raziskovalnih akcij na področju sociologije lokalnih skupnosti v Sloveniji, temelji izključno na obširnem, empirično zbranem gradivu. Čeravno je nosilec raziskave, ki je izšla

¹ Informativni bilten št. 17, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri univerzi v Ljubljani. Nosilec raziskave: Zdravko Mlinar in skupina sodelavcev.

v Informativnem biltenu Inštituta za sociologijo in filozofijo, Zdravko Mlinar, je posebnost dela tudi ta, da ima zanjo večje ali manjše zasluge tudi kar enajst študentov sociologije, ki so z njim sodelovali. Večini od njih je bilo to delo nedvomno preizkusni kamen, na katerem so prvič pokazali moč svojega sociološkega znanja in misli, pridobljene med študijem.

Raziskava je razdeljena v dvanajst poglavij, od katerih vsako prikazuje vsebinsko zakrožen izsek iz družbenega življenja Velenjčanov. Ne da bi se podrobneje ustavljali pri posameznih poglavjih, preletimo to vsekakor obsežno, skoraj sedemsto strani zajemajoče gradivo.

Zdravko Mlinar poskuša ugodoma najprej določiti cilje omenjene sociološke raziskave. Med cilje praktičnega značaja sodi raziskava možnosti organiziranja, načrtnega vplivanja na proces vključevanja priseljencev v novo mestno skupnost. Tudi urbanistično planiranje se bo moralo bolj kot doslej ravnati po sociološko utemeljenih koordinatah in ne zgolj po ekonomsko-tehnoloških pokazateljih. Raziskava naj bi pokazala tudi, kako k urejanju krajevnih in komunalnih vprašanj pritegniti širši krog prebivalcev in le tanko plast vodilnih; kako povečati občutljivost danes tako potrebnega »živca« družbene odgovornosti; in kako povečati obveščenost občanov, ki se je doslej omejevala na sila ozek krog »aktivnih, vodilnih in osveščenih« v komuni. Priznati je treba, da so vsi omenjeni cilji po svoji zahtevnosti in kompleksnosti sila širokopotezno zamišljeni. Bržkone kar preveč

širokopotezna, da bi jim bila lahko ta sicer ne ravno skromno zastavljena raziskava povsem kos. Ko se namreč človek pozorno pretolče skozi študijo, mu v zavesti še zmeraj ostaja odprto vprašanje, kako se lotiti urejanja prej omenjenih problemov. Zdi se, kot da le-ti koreninijo tudi zunaj področij, ki jih je zajela raziskava. Zaradi stroge empirične usmeritve pa se raziskava ni upala posegati s svojih sicer navidezno varnih, s statistiko okrepljenih položajev, na področja morda manj empirično zavarovanih, zato pa sociološko kreativnejših in kljub temu logičnih iskanj družbenih korelatov omenjenim problemom. Čeravno si je raziskava zadala nalogo ovreči ali potrditi dolgo vrsto hipotez — in to je tudi storila — se ji poglavitnih ciljev, ki si jih je bila zastavila v uvodu, ni posrečilo doseči.

V poglavitnem je raziskava tvegala zato, ker je na ta sila kompleksna vprašanja poskušala odgovoriti na ne povsem in ne vedno ustrezen način. Splošni model, po katerem se je ravnala, uporablja *prostor* (fizična in funkcionalna distanca) ter *čas* (čas dosedanjega in predvidenega bivanja v Velenju) kot neodvisni spremenljivki. Skozi vso raziskavo imamo potemtakem priložnost opazovati prizadevanja avtorjev, da bodo dokazali, kako in koliko *prosto* in *čas* človekovega bivanja v Velenju pri posameznih kategorijah ljudi (različnega spola, starosti, poklica, izobrazbe i dr.) oblikujeta njihove *odnose* (priateljске, sosedске in sorodstvene), budita njihovo *aktivnost* (družbenopolitično in kulturno

aktivnost, iniciativnost in pripravljeno za prostovoljno delo), dopuščata njihovo *informiranost* (v kraju in soseski) in končno vcepljata vanje različne *vrednote* (vrednotenje medosebnih odnosov, poklicev, aktivnosti, stanovanj, zadovoljnost s krajem).

Večina operativnih hipotez upošteva tak ali drugačen vpliv prostora in časa na nakazane elemente družbenega življenja priseljencev. Ne da se zanikati, da čas in prostor bivanja ljudi v marsičem utemeljujeta njihovo družbeno obnašanje in vrednotenje. Priznati je celo treba, da je to prvi primer sistematičnejšega proučevanja okoliščin, ki vežejo človeka bolj ali manj tesno k njegovi družbeni okolici. Na nekatere hipoteze raziskovalcev bi pa vendarle kazalo izreči kritično pripombo. V mislih imam zlasti tiste hipoteze, ki skoraj da nimajo značaja hipoteze. Hipoteza ni nekaj ugotovljenega, znanega. Narobe, upoštevati mora različnost možnosti, terjati preverjanje, saj dopušča več možnosti rešitve. Katera hipoteza »drži«, ne vemo, zato se je pa tudi lotimo raziskovati. Če pa je kaka odvisnost oziroma pogojenost že ugotovljena, je povsem nesmiselno in jalovo scientistično prizadevanje po njenem ponovnem dokazovanju.

Naj navedem nekaj takih hipotez, ki jih je raziskava »preverjala«. »Čim dalj časa živijo doseljenci v novem kraju, tem manjše je število odnosov, ki jih še vzdržujejo s prebivalci v prejšnjem kraju stalnega bivališča.« — Ali: »Čim bolj so prebivalci zadovoljni z življenjem v kraju, tem bolj so nanj nave-

zani in se ne nameravajo izseliti.« In še: »Število stikov, ki jih ima posameznik z drugimi prebivalci, upada vzporedno z naraščanjem fizične distance.« Tovrstnih, že pred raziskavo znanih »hipotez« bi lahko naštel še nekaj. Da ne bom krivičen, pa moram ugotoviti, da bolehajo na takih »prozornih« hipotezah številna sociološka raziskovanja pri nas. Raziskujemo nekaj, kar je že raziskano ali pa je izkustveno tako logično, da ni treba nobene posebne raziskave, če hočemo ugotoviti, katera hipoteza je prava. Verjetno ne bo pretvegana trditev, da je večino nas mladih sociologov študij »obremenil« s posebnimi vrstami predsodkom, da je resnično in prepričljivo le vse tisto, kar bomo z empirično raziskavo potrdili. Vse premalo pa smo dojemljivi za tiste empirične »podatke«, ki bi jih morali sproti in dnevno črpati iz življenja. Življenje samo je konec koncev en sam veličasten, živ in neizumetničen sociološki eksperiment, od katerega bi se moral sociolog največ učiti in naučiti in to znanje tudi znati vgrajevati v posplošitve in razlage.

In kakšni smo mi? Brž ko ne raziskujemo več, prenehamo biti sociologi. Brž ko se nam izteče sedemurni delavnik, tudi prenehamo biti sociologi. Poklic, ki ga imamo, jemljemo vse preveč neprizadeto kot poklic in vse premalo kot del našega življenjskega navdušenja, prepričanja in kot način našega specifičnega opazovanja življenja. Sociolog v nas bo umrl tisti hip, ko se nam bo mišljenje zožilo zgolj na neznamen, suhoparen svet statistike in empirike, ko nas bo

ta svet začel tako močno tiščati k tlom »številčne sociologije«, da si ne bomo več upali — in ne mogli — nikoli dvigniti h kreativnejšim, samostojnejšim oblikam mišljenja.

V knjigi »Ljudje v novem mestu« je najobsežnejše in gotovo tudi kakovostno najbolj dognana poglavje »Prijateljski, sosedski in sorodstveni odnosi v Velenju«. Zdravko Mlinar je najbrž tudi pri nas s svojo študijo posvetil v to doslej dokaj neproučeno področje neformalnih odnosov med ljudi. Ko avtor definira pojem »prijateljski odnos« in obrazloži človeško in družbeno potrebo ljudi po tovrstnih intimnejših, neformaliziranih odnosih, ga najprej zanimajo načini navezovanja prijateljskih odnosov. Pri tem ugotovi, da je skupno delo ljudi najmočnejši vir prijateljstva. Presenetljivo pa je, da je temu funkcionalnemu načelu združevanja skoraj povsem enakovredno tudi prostorsko načelo. Skupaj stanujoči ljudje se sprijateljijo skoraj prav tako pogosto kot ljudje, ki skupaj delajo. Zlasti velja to za prišleke in za nekatere kategorije ljudi.

Prav zanimive so tudi raziskave, kateri prebivalci imajo prijatelje in koliko jih imajo, dno tudi prostorsko načelo. Skuprijatelji in kako pogosto se med seboj obiskujejo.

Marsikatera ugotovitev iz poglavja o sosedskih odnosih bi morala zanimati urbanistične načrtovalce. Na to, s kolikimi sosedi človek vzdržuje odnose, kakšna je vsebina teh odnosov, prav gotovo vpliva tudi tip urbanistične konglomeracije.

V poglavju »Kdo se s kom družijo v Velenju« odkriva Mlinar

tista družbena nagnjenja, ki ljudi prijateljsko povezujejo. Zanimaga, kako izrazita je težnja, »da se enaki družijo z enakimi, s tem pa oddaljujejo od drugih, ki imajo drugačne strukturne karakteristike«. In res je raziskava potrdila veljavnost načela družjenja »enaki z enakimi«. Starost, zlasti pa izobrazba in položaj na delovnem mestu so tiste močne zblíževalne okoliščine, ki povzročajo, po več sociopsiholoških lastnostih značilne homogene skupine prijateljev. Te ugotovitve so zlasti pomembne za pravilno razumevanje strukture in integriranosti ljudi v lokalni skupnosti.

K. Derlink obravnava v svojem prispevku »Aktivnost nad 18 let starega prebivalstva Velenja v družbeno-političnih organizacijah in društvih«. Najprej obdela pojem interesne skupine in naznači nekatere njene značilnosti. Nato se loti analize rezultatov ankete, pri čemer posveti največ pozornosti strukturi in značilnostim funkcionarjev.

S. Šavli-Tramšek oriše kulturno prosvetno aktivnost Velenčanov. Za sicer skopim opisom kulturnoprosvetnega življenja v mestu in ustreznih institucij pa obširneje razgrne strukturo potrošnikov in ustvarjalcev kulturnih dobrin. Zanimivo je njeno razmišljanje o sociološkem pomenu klubskega življenja ljudi v lokalni skupnosti.

Prav zanimive, čeravno, žal, v sedanjem času že močno pozabljene teme se loteva I. Močnik-Polenec. Prostovoljne dejavnosti alias »udarniškega dela« v Novem Velenju ni doletela usoda pozabe in razvrednotenja, kot se je to zgodilo bržkone po

vseh večjih krajih v Sloveniji. Zato utegnejo nekatere ugotovitve, raziskave o tem, kako poteka v Velenju prostovoljno delo, kdo se ga udeležuje in zakaj, rabiti kot spodbuda za strmo-glavljenje dogme, da je dandanes moč in treba prav vse akcije in vsako delo nagrajevati (bolje: plačevati) edinole z denarjem.

Nič manj privlačno in pereče vprašanje obdeluje S. Pelhan v poglavju »Od pobude za akcijo do realizacije«. Poblizje razišče, kdo so nosilci pobud za razne akcije v mestni skupnosti in kakšno usodo doživljajo pobude občanov, preden se uresničijo (če do tega sploh pride).

Bogdan Kavčič, ki je bil pri raziskavi tudi svetovalec za metodološka vprašanja, tudi tokrat podrobno obdeluje problematiko informiranosti občanov. — Vprašanje informiranosti je bilo doslej že nekajkrat raziskovano, tako da so tokrat rezultate le potrdili večinoma že znane ugotovitve drugih raziskav.

J. Sintič je v poglavju »Navezanost Velenjčanov na svoj kraj« posegel na področje integriranosti prebivalcev v njihovo lokalno skupnost. Eden od pojavov premajhne navezanosti je tudi fluktuacija, kateri poskuša pisec odkriti vzroke. Sintič pravilno ugotavlja kompleksnost vzročnega ozadja za večjo ali manjšo zraščeno posameznika s svojo družbeno okolico. Na navezanost ljudi na svoj kraj ne vplivajo samo ekonomski, materialni razlogi. Le-ti so res odločujoči, vendar spet ne tako, da ne bi bili pomembni tudi učinki socio-psiholoških dejavnikov v človeku in njegovi »družbeni matici«, v kateri živi.

Vprašanje navezanosti ljudi na mesto nadaljuje A. Frank, ki je opisala probleme integracije priseljencev v Velenju. Na katere težave prišleki najpogosteje naletijo, kako jih rešujejo, koliko časa potrebuje priseljenec, da se vživi v nove razmere, kakšni so problemi s sezonskimi delavci in mladoletnimi prestopniki in končno, kolikšne skrbi so priseljenci deležni — to so vprašanja, na katera poskuša odgovoriti.

Posebej bi moral zanimati urbaniste sestavek F. Šalija, ki je dovolj argumentirano predstavil nekatere sociološke vidike stanovanjskega vprašanja v Velenju. Ko opisuje lik rudarja, pisec poudarja, kako zgrešeno je mnenje, da tip urbanistične aglomeracije nima nobenega vpliva na oblikovanje vzorcev družbenega obnašanja prebivalcev posameznega tipa naselja ali stanovanja. V tej študiji pisec živahneje kot večina drugih sodelavcev raziskave prikazuje, kateri ljudje stanujejo v katerih vrstah stanovanj kot tudi njihove želje, kje in s kom bi želeli stanovati.

S. Čebrian proučuje zadovoljnost prebivalcev v Velenju. Pri tem posluša razkriti vse okoliščine, ki to zadovoljnost vzdržujejo ali krhajo. Na koncu razgrne pisano paleto razlogov, ki delajo življenje v Velenju prijetno ali neprijetno.

Izjemoma tehtno je napisano poglavje »Nosilci funkcij v Velenju«. Pisec M. Kerševan se je zagrizel v vprašanje slojevitosti naše družbe. Pri tem je prišel do ugotovitve, »da obstajajo strukturne karakteristike, ki bi bile lahko osnova za formiranje sloja. Za socialno stratifikacijo

pomembni kriteriji se kumulirajo: šolska izobrazba, položaj v organizaciji dela, dohodek, poklic in v zvezi s tem največje možnosti vplivanja na odločanje o javnih in skupnih zadevah».

Vendar pisec ne vztraja pri trditvi, da gre v tem primeru že za sloj, ker mu gradivo ne omogoča meritve povezanosti in zaprtosti te grupacije. Pribija pa, da so očitni simptomi »prenosa« vrednot in simbolov ugleda na otroke.

Na koncu te res razsežne študije prispeva L. Tratnik-Mencingerjeva razmišljanje o poklicnem vrednotenju kot indikatorju socialne mobilnosti.

Pri tem bežnem pregledu gradiva, ki ga prinaša študija, je treba nosilcu raziskave Z. Mlinarju priznati nedvomne pedagoške zasluge, ki jih je imel kot vodja raziskovalne skupine. Na univerzi se raziskovalnemu delu le redko posreči pritegniti tudi študente, tako, da bi le-ti sodelovali pri vseh fazah raziskave od priprav pa do zaključne redakcije tekstov. Raziskava je potemtakem rabila tudi kot šolski primer sociološke raziskave, pri kateri so študentje lahko uporabili svoje metodološko-statistično znanje in se naučili osnovne discipline raziskovanja.

Ce je kaj, potem bi metodi in stilu raziskovalcev mogli očitati kvečjemu pretogo ujetost v metodološke in statistične ožine, ki so jim onemogočale, da bi lahko samostojneje sodili o pojavih, ki so jih proučevali. Vsaka misel oziroma ugotovitev, ki so jo izrekli, je morala prej skozi temeljito in drobno premlevanje statističnega rituala. Tematika bi namreč dopuščala širši razmah

misli. Vprašanja bi bilo moč pretresti globlje, če bi le bolj upoštevali neposrednejše, lastne izkušnje in rezultate lastnega opazovanja življenja. O njih bi bilo moč sklepati bolj neodvisno od »statistično-tabelarnih izkušenj« in korelacij.

Sociologija je za človeka po svoji tematiki ena najzanimivejših znanstvenih vej. Vendar jo glede popularnosti prekaša marsikatera prirodoslovna veda, čeprav zanj še kako veljajo železni zakoni znanstvenosti, ki da so neprivlačni za povprečnega bralca. Prav gotovo se bo naša sociologija v svojem boju za uveljavitev morala vsaj v nekaterih delih znebiti svoje premajhne popularnosti. Ne na račun svoje znanstvenosti, resnosti in resnicoljubnosti, vsekakor pa na škodo svoje dolgočasne, sive, brezbarvne in netemperamentne obleke, kakršno si običajno nadeva sociološko pisanje. Manjka nam zavzetosti, poleta duha in domišljije, slikovitosti in dilematičnosti mišljenja. Sociologova misel se zgolj v ozkosrčnem ozračju statistike ne more razmahniti. Mehanicistični način odkrivanja in potrjevanja družbenih dejstev in resnic samo s pomočjo statističnih izračunov, ki jih delajo stroji namesto ljudi, je nepopravljivo siromašenje in ožene socioloških pogledov na življenje.

Vendar pa moramo omenjeno študijo šteti le kot prvi korak mladih sociologov, ki se morajo najprej naučiti osnovnih »obrtniških« spretnosti, da se bodo lahko kasneje ustvarjalneje in pronicljiveje lotevali družboslovnih problemov.

MARJAN TAVČAR

Beleške o tujih revijah

LA PENSÉE

št. 126, marec—april 1966

V uvodnem članku druge letošnje številke opisuje Marianne Debouzy gibanje »Nove levice« v ameriških univerzitetnih krogih. Protest ameriških intelektualcev je naperjen proti vojni v Vietnamu in okrutnostim, ki jo spremljajo. Intelektualci so še toliko bolj nezadovoljni s politiko svoje vlade, ker so na volitvah prav oni množično podprli Johnsova. Ogorčenje zoper konformizem se kaže tudi v ostri kritiki visokošolskega učnega sistema, učnih metod ter učnega osebja. Večina ameriških univerz in visokošolskih zavodov se nahaja v osamljenih majhnih mestih in na podeželju. Študentje so sorazmerno odrezani od sveta. Odhajanje študentov v velika univerzitetna središča (Berkeley, New York) je nov množičen pojav. Toda, izgubljeni v anonimni množici, študentje niso nič drugega kot številke v tovarni znanja, kjer jim pouk, razbit na številne specialnosti, vzbuja vtis popolne dehumanizacije. Ni naključje, da je prav Berkeley postal središče gibanja proti vojni v Vietnamu. Ameriško »Novo levico« sestavljajo zvečine študentje, člani dveh zelo aktivnih organizacij: Students for a Democratic Society in Students Non-Violent Coordinating Committee. Gibanju se pridružujejo tudi študentje drugih organizacij, med njimi tudi skupina trockistov iz Young Socialist Alliance.

»Nova levica« ni samostojna politična organizacija, marveč gibanje, v katerem sodelujejo ljudje z različno politično orientacijo, ki pa jih združujejo skupni taktični nameni. Protest proti vojni v Vietnamu še ni množično gibanje, toda počasi se razširja iz zaprtih intelektualnih krogov na cesto in prerašča v konkretno politično akcijo.

Obširno študijo o socialni revoluciji in razvoju zahodne Afrike je prispeval Yves Benot.

Charles Bettelheim objavlja nadaljevanje in konec svoje študije o problemih prehodnih gospodarskih obdobjih v socializmu s poglavjem:

— Socialne kategorije in način socialistične proizvodnje. V uvodu obširno citira Marxa in Lenina ter polemizira s člankom Ernesta Mandela: Trgovski razred v prehodnem obdobju, ki je bil objavljen v reviji *Economica*, junija 1964. Pregarjati trgovski razred v imenu abstraktne ideje in čistosti socialistične družbe, je po mnenju Bettelheima le zavlačevanje razvoja socialistične ekonomije in časa, ko bo ta razred izgubil sam po sebi. Poglavitna značilnost socialističnega gospodarstva je, da se načrtno razvija v skladu z ekonomskimi, socialnimi in političnimi razmerami. Avtor izčrpno analizira perspektive tehnično-ekonomske integracije, nacionalizacije, socializacije ter sklepa svoj prispevek z oznako lastnine in njene podrejenosti skupnim družbenim interesom.

Gilbert Mury objavlja v rubriki Sociološka kronika zanimiv sestavek pod naslovom *Katoliška tradicija in delo duhovnikov*. V njem obravnava dve knjigi Emila Poulata o duhovnikih-delavcih. Poulat se zanima za delo le kot za poklicno aktivnost ter ga ne obravnava z zgodovinskega aspekta razrednih bojev. Mury ostro napada nedoslednost in znanstveno pomanjkljivost Poulatovih tez, ki vnašajo v sociologijo religije dvoumnosti in skonstruirane dokaze.

— as —

VOPROSY EKONOMIKI,

št. 1, 2, 3, januar—marec 1966

V prvi letošnji številki osrednje sovjetske ekonomske revije, zagovarja G. Kosjačenko v članku *Realizacija kot kazalec planskega razvoja socialističnega gospodarstva* misel, da je ocena realizirane proizvodnje po obsegu in profitu, osnova in izhodišče za materialno stimulacijo delovnega kolektiva. V članku obravnava še načine plačevanja prodane realizacije.

Kreditiranje kot enega izmed vzrokov za zaostajanje kmečkega gospodarstva obravnava Mitjuškin v članku:

»Problemi izpopolnjevanja kreditiranja v kmečkem gospodarstvu«. Sistem pred-ujmov je zastarel za kolektivno množično proizvodnjo. Zanimiv je članek Čeprova o buržoazni kritiki sovjetske ekonomike, kjer med drugim zavrača tezo, da pomenijo novi gospodarski ukrepi popuščanje kapitalističnemu načinu proizvodnje.

Poglavitna tematika druge številke so problemi *zviševanja efektivnosti družbenega proizvoda*.

Hacaturov zastopa v članku *O naložbah kapitala v osnovna sredstva* misel, da se ta morajo povečati, če naj se poveča dohodek. Poudarja pomembnost kazalcev ekonomičnosti in rentabilnosti ter obravnava njihovo merjenje. Članek *Kazalci in materialne spodbude izkoriščanja proizvodnih skladov* in članek *Metode opredelitve računskih kazalcev naložb v sklade po podjetjih* se dopolnjujeta; prvi govori o odnosih med skladi podjetij in proračunom, o načinu in količini, ki bi se morala stekati v proračun; drugi pa obravnava ključne formule za izločanje teh sredstev in jih podrobneje razlaga.

V isti številki obravnava S. Orlovskaja *politiko dolgoročnega kreditiranja naložb kapitala v kmetijska gospodarska podjetja* v evropskih socialističnih državah.

Tretja številka obravnava *polemike o direktivah XXIII. kongresa KP SZ glede petletnega plana* razvoja narodnega gospodarstva (1966—1970).

Posebno pozornost zasluži članek Igolnikova-Korovina, ki govorita o sistemu direktivnih in diferenciranih kazalcev planiranja in ocenjevanja podjetij. S. Lenskaja piše o problemu kroženja socialističnih proizvodnih skladov ter se zadrži pri vprašanju amortizacije in vprašanju obratnih sredstev. V članku *Problemi izpopolnjevanja kmečkega gospodarstva na stopnji moderne razvoja* poudarja Lemešev pomembnost sproščanja planiranja v kmečkem gospodarstvu. O smernicah XXIII. kongresa, o plačilu dela v kolhozih, razglablja Jemeljanov in pravi, da le kompleksno obravnavanje materialne spodbude lahko zagotovi razvoj kmečkega gospodarstva.

— je —

»Markstistična kronika« aprilske številke prinaša študijo Jeana-Paula Dolléja *Od levičarstva do »socialističnega humanizma«*. Komunistično gibanje ima danes opraviti s temeljnim problemom marksizma: kako zasnovati ustrezen odnos med *historičnim materializmom*, splošno teorijo o zakonitostih, na katerih temelji vsaka družbena formacija, in *revolucionarno prakso*, ki se na podlagi teh zakonitosti zavzema za odpravo kapitalističnih ali fevdalnih proizvodjalnih odnosov. Odgovor na to vprašanje lahko najdemo med drugim v delih utemeljiteljev marksizma in v teoretični tradiciji, ki jo predstavljajo Korsch, Lukacs, Roza Luxemburg in italijanska struja, ter končno v različnih poskusih, označenih nejasno kot »socialistični humanizem«. Avtor skuša v članku prikazati, da pojmovanje, ki istovetno prakso in zgodovino in si teorijo zamišlja kot splošno teorijo zgodovine, ni v skladu z znanstvenim marksizmom Marxa in Engelsa.

Poleg nekaj literarnih prispevkov priobčuje revija še sestavek o francuskem gledališču in študijo Richarda Kostelanetza o ameriškem »absurdnem« romanu.

— jk —

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PHILOSOPHIE,

št. 2., 3., februar—marec 1966

Večji del revije je posvečen prispevkom s konference *»Imperializem in svetovni nazor — O razvoju filozofije v Zvezni republiki Nemčiji po II. svetovni vojni«*. Dieter Bergner, *O odnosu med svetovnim nazorom in politično-družbeno vodilno idejo v ideologiji nemškega imperializma*, meni, da je ostajanje na površini temeljni pogoj za buržoazno vladavino idej. Monopolna buržoazija si prizadeva izključiti vsako opozicijo. To hotenje je navzoče tudi v ideologiji. Konceptija »formierte Gesellschaft«, ki postaja vse bolj vodilna, vsebuje različne strani ideološkega razvoja v Zvezni republiki Nemčiji po letu 1945. Gre za najbolj sklenjeno ideo-

loško formulacijo, v kateri so ohranjeni antikomunistični in revanšistični cilji nemškega imperializma. »Die formierte Gesellschaft« naj bi bila tretja stopnja v razvoju moderne nekomunistične industrijske družbe. Wolfgang Hise, O krizi buržoazne filozofije in njenih svetovnonazorskih razvojnih tendencah, trdi, da ne gre za krizo konkretne buržoazne filozofske smeri, ampak za proces odmiranja načina filozofskega mišljenja, ki je ideološko formuliral eksistenčne pogoje buržoazije. Zadnja stopnja tega razvoja je prehod k marksizmu.

Dieter Noske, »Industrijska družba« — Ideologija in stvarnost, ugotavlja, da igra ideja »industrijske družbe« čedalje večjo vlogo v buržoazni ideologiji. Nič več ni zanimiva produkcija, ampak njena organizacija. Največ pozornosti zbuja tista skupina produkcijskih odnosov, ki neposredno odraža nivo produktivnih sil, medtem ko lastninski produkcijski odnosi niso več tako zanimivi. Posamezniku stojijo nasproti hierarhija proizvodne organizacije, ne pa lastnik proizvodnje. Ta lastnik je za posameznika pogosto anonimen. Prav te spremenjene razmere odseva kategorija »industrijska družba«. Postavlja se tudi vprašanje, če ni kriza buržoazne ideologije tudi v tem, da en del buržoaznih družbenih znanstvenikov teži k marksizmu.

I. S. Kon, Svetovni nazor in kritična sociologija v ZDA, v zelo temeljiti analizi izlušči temeljne značilnosti, ki to skupino naprednih sociologov (L. Baritz, A. W. Gouldner, E. Fromm, H. Marcuse, C. W. Mills, I. L. Horowitz i dr.) razločujejo od vseh drugih. Zanje sociologija ni le specializirano raziskovanje družbenih dejstev, temveč tudi vsepobno pojmovanje sedanosti in prihodnosti človeške družbe. Ta skupina ne privoli v stališče »deideologizacije, nepartijnosti, sociologije.

Götz Redlow, Svetovni nazor in vzgoja v modernem času, meni, da se je filozofija, še zlasti marksistična, zmerom največ ukvarjala z duhovno povezanostjo med ljudmi. Svetovni nazor mora prežeti celotno življenjsko prakso ljudi. Avtor zasleduje osnovno razvojno črto razmerja med »bios praktikose

in »bios theoretikose«. To razmerje je vzniknilo v starogrški družbeni praksi. Materialistično pojmovanje »theoria« prvih jonskih filozofov se je preko orfikov in pitagorejcev vse bolj spreminjalo v idealistično pojmovanje, v ideal čiste teorije, ki naj bi bila sama sebi namen, indiferentna do življenjskih problemov. Pri izgubi zavesti o celotni vlogi človeka v svetu je nevarnost, da se človeka kot manipulirajočega objekta polastijo antihumanistične sile. Maria Makai, O dialektiki moralne zavesti, ločuje v problematiki logiko ali genetično epistemologijo moralnih oblik in spoznavnoteoretski aspekt moralne zavesti. Avtorica je svoj prispevek posvetila prvemu krogu vprašanj. R. Lüther, Filozofski problemi biologije, sistematizira nekatere obče značilnosti živih materialnih sistemov. Herbert Hörz, O dialektiki odnosa med vsebino in formo, pokaže z analizo tega odnosa v stabilnih fizikalnih sistemih, kako je mogoče natančneje opredeliti obče filozofske teze s podobnimi raziskovanji na drugih specialnih področjih. Odnos »struktura—funkcija« ne more zamenjati odnosa »vsebina—forma«, ampak ga lahko samo dopolnjuje. O značilnosti kemične oblike gibanja materije piše S. Poller.

— ak —

WEG UND ZIEL,

št. 4, 5, april—maj 1966

V uvodniku Nacionalne politve 1966 je ugotovljeno, da so volitve potrdile, da ne SPÖ ne KP ni dovolj upoštevala — kar pa je spretno izrabila ÖVP — odpora, ki se je nakopičil proti koalicijski praksi, in da je čutili potrebo po novih poteh in možnostih; temu »Program za Avstrijo« SPÖ ni mogel ustrezati. Izid volitev je hud poraz za celotno delavsko gibanje. Usodno bi bilo, če SPÖ ne bi iz tega povzela sklepa, da mora zdaj samokritično osmisliti svojo politiko. Wilhelm Frank trdi v članku, Znanost in delavsko gibanje, da je to stoletje prvo, v katerem se materialne produkcijske oblike niso razvile iz pričujočih praktičnih izkušenj, ampak iz teoretičnega raziskovanja. Znanstveno delo je v velikih laboratorijih pridobilo industrijski značaj. V strahu pred

zlorabo znanstvenih dosežkov navezujejo mnogi znanstveniki stike z neprednimi demokratičnimi silami in posebno z delavskim gibanjem. Friedl Fürnberg ugotavlja v prispevku z naslovom *K volilnemu izidu*, da je buržoaziji v vrsti dežel, med njimi tudi v Avstriji uspelo pritegniti na svojo stran malomeščanstvo in celo del delavstva. Če se bo ta proces nadaljeval, utegne nastati nevaren položaj. Pereč je postal *problem mlade generacije*, ki ni preizkusila, kaj je vojna in kaj je fašizem, in ima zato drugačno stališče do preteklosti in s tem tudi do sedanjosti in prihodnosti. Mladina ne ve, da je bil antikomunizem poglavitno orožje fašizma, ko je uveljavljal svojo politiko. Tudi socialistične stranke so pomagale zastrupiti ljudstvo z antikomunizmom, izkoriščajoč težave in napake v socialističnih deželah in komunističnem gibanju sploh. V veliki meri je od enotnosti in odločnosti sindikatov odvisno, katero smer bo ubirala Avstrija. Ernesto Ragioneri, *Katoliki, komunisti, socialisti* obravnava temeljni *problem enotnosti demokratičnih sil Italije* nasproti rastoči moči monopolov. Distanciranje Cerkve od krščansko demokratske stranke omogoča drugačno uveljavljanje demokratičnih sil, ki so prisotne v katoliškem gibanju. Franz Marek prikaže v prispevku *Maršizem in nacija* neustreznost Stalinove definicije nacije pri obravnavanju te problematike v azijskih in afriških deželah.

Revija prinaša tudi povzetek resolucije centralnega komiteja KP Francije o ideoloških in kulturnih problemih.

-ak-

PROBLEMY MIRA I SOCIALIZMA

št. 1, 2, 3, 4, jan.—april 1966

V reviji obravnavata kar dva članaka s področja ekonomike temo, ki se nanaša na SEV: N. Fadejev — *Razvoj ekonomskih odnosov v okviru SEV* in članek *Ekonomika dežel SEV v sodobni etapi*. Prvi članek analizira gospodarsko in tehnično osnovo članic SEV, nato pa se ustavlja ob ključnih problemih, kot so koordiniranje nacionalnih planov, specializacija in kooperacija ter nadaljnje perspektive razvoja; drugi članek

pa predvsem na statističen način prikazuje razvoj nekaterih panog gospodarstva v SEV.

Grčija je zastopana s člankom *Borba za demokracijo*, ki obravnava vzroke krize, dvorni prevrat, poskus, da se zaustavi demokratični razvoj dežele, enotnost akcije kot prvo nalogo demokratičnega gibanja. J. Bjom, predsednik svetovne zveze miru, odgovarja na vprašanja v zvezi z kongresom v Helsinkih — predvsem o enotnosti akcije za mir.

Druga številka z uvodnim naslovom *Afrika danes* je v celoti posvečena temu kontinentu. Med številnimi sestavki zaslужijo pozornost: *O Afriškem socializmu*, *Politične partije, Sindikati, Pot Gane* in *Razredna struktura tropičnih dežel*.

V tretji številki je Latinska Amerika zastopana z dvema člankoma: *Študentje v latinskoameriški revoluciji* in *Nekateri problemi delavskega gibanja v Latinski Ameriki*. Oba članka govorita predvsem o mestu, ki ga zavzemajo nosilci naprednih gibanj, študentje in delavci, ter o njihovem organiziranju. Izpopolnjevanje organizacije in novi sistem plačevanja kolhoznikov, optimalna velikost gospodarstev in specializacija proizvodnje — to so bistveni problemi, ki jih obravnava članek M. Lemeševa *V novih razmerah*. Posebno pozornost zasluži članek V. Laptejeva *Razvoj pravic socialističnih podjetij v SZ*, ki obravnava nov način planiranja in delne težnje po samoupravljanju, ki se razvijajo vzporedno z novim sistemom planiranja.

V četrti številki zasluži pozornost članek *Vloga narodnih svetov v sistemu socialistične demokracije* (S. Zavodski), ki govori predvsem o vlogi svetov na vseh področjih družbenega življenja v Poljski, končuje pa z mislijo, kakšna je nova naloga partije nasproti svetov. Članek *Prva konferenca narodov treh kontinentov Azije, Afrike in Latinske Amerike*, zelo pregledno analizira delo komisij in vsebino resolucij, ki so bile sprejete na konferenci. Sestavek *Naloga italijanskih komunistov v boju za mir, demokracijo in socializem* obravnava probleme in stališča, ki so značilna za italijansko komunistično partijo.

V vseh štirih številkah je še vrsta manjših sestavkov, ki se nanašajo na obsodbo agresije v Vietnamu, ter razna poročila o delu posameznih partij.

-ee-

STUDIA SOCIOLOGICZNE,

št. 1., januar—marec 1966

Uvodni članek A. Jasinske, »*Mikro in makro družbene determinante Marxove misli*«, obravnava *genezo* Marxove družbene misli, predvsem njen revolucionarni značaj. Pri tem se skuša izogniti dvema skrajnostma, s katerima tudi polemizira: *psihologističnim teorijam*, ki skušajo pojasniti Marxovo revolucionarno usmerjenost s potezami njegovega temperamenta, s konflikti z neposrednim okoljem, ali celo z nevrotičnostjo, in *abstraktno zgodovinskim pojmovanjem*, ki govore le o razredih, ne vidijo pa Marxovega resničnega življenja.

W. Bieńkowski, Nekatera vprašanja družbenega razvoja, obravnava *problem institucij z vidika družbenega razvoja*. Pri tem šteje *sociologijo za znanost o institucijah*. Institucije opredeli kot stalne, utrjene oblike skupnega delovanja. Procesi institucionalizacije se polotijo vseh vrst človeške aktivnosti. Za institucije je značilna notranja petrifikacijska dinamika, ki povzroča vedno večjo neprilagodljivost in nesposobnost tako za sprejemanje kot za dajanje novih pobud. Deželam, katerih institucije postanejo bolj ali manj nesposobne v tem smislu, se lahko pripeti, da se ne morejo več razvijati, če ni spodbud od zunaj (primeri izoliranih kultur). Avtomatičnega razvoja v evolijskem smislu torej ni. Za sodobne institucije je osnovni petrifikacijski proces birokratizacija; tej se ni mogoče izogniti. Čim bolj nujne so nekatere institucije, tem hitreje se razrastejo čez dejanske potrebe po organiziranju določenih družbenih aktivnosti.

E. Neyman prikazuje in kritično ocenjuje *konceptijo sacred - secular* M. Beckerja v zvezi z družbenimi spremembami in klasifikacijo družb. »*Sacred*« so tiste družbe ali njihovi deli, ki vrednotijo v nasprotju s spremembami; »*secular*« pa tiste, ki so naklonjene spremembam. K. Zagorski v daljšem članku kritizira teorijo potreb ameriškega socialnega psihologa Maslowa.

A. Kamiński ugotavlja, da so ženske kot demografsko-socialna kategorija pogosto predmet posebnih obravnav, zelo malo pa je študij o moških kot posebni kategoriji. Njegova študija obravnava primere *družbene neprilagojenosti moških*. Kot poseben problem navaja šolske in vzgojne težave dečkov ob skoraj popolni feminizaciji učiteljskega poklica. Od člankov, ki povzamejo rezultate raziskav, sta zanimiva še članka B. Łobodzińskiej o *izbiranju partnerja in sklepanju zakonskih zvez* na Poljskem ter J. Komorowske o *pozitivnih in negativnih posledicah »vdora« televizije v družinsko življenje*. Posledice so odvisne tudi od tipa odnosov med družinskimi člani. Televizija v hiši pospešuje demokratizacijo odnosov v družini.

S. Ehrlich skuša sistematizirati *problematiko mednarodnih »skupin pritiška«* kot del sociologije mednarodnih odnosov kapitalističnega sveta. Strokovnjak za afriške zadeve S. Chodak piše tokrat o *Družbenih razredih v »črni Afriki«* — v predkolonialnem, kolonialnem in sedanjem obdobju. Avtor napoveduje *čedalje ostrejša navzkrižja med domačo buržoazijo in državo oz. elito*, ki se je bojevala za neodvisnost in je konstituirala državno oblast — zlasti če se slednja zavzema za širše ljudske interese. Članek je bil napisan že pred zadnjimi vojaškimi udari. Več člankov je posvečenih *metodološkemu problemu sociologije*.

— mk —

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- KALE Eduard: Uloga historije u revolucioniranju stvarnosti. — Politička misao 1965, br. 3, str. 114—121.
- MIRIĆ Jovan: Univarzalna zajednica kao uvjet slobode. — Politička misao 1965, br. 3, str. 121—132.
- VUJIĆ Antun: Marksizam i ontološke pretpostavke. — Polet - Zagreb 1966, br. 26.

II. FILOZOFIJA

- DAMJANOVIĆ Milan: Naučno-filosofski pravac u savremenoj estetici. — Izraz 1966, br. 4, str. 354—370.
- HRIBAR Tine: Človek kot bog. — Tribuna 20, 27. IV. 1966, št. 22. 23.

III. SOCIOLOGIJA

- McCLOSKEY-TREFETHEN: Operativna istraživanja. Naučno donošenje odluka. Preveo Zlatko Juranić. Zagreb, Panorama 1965, 366 str. -- II/8651-8.
- SULTERER Vilko: Procjena radnih mesta. Metodske osnove, razvoj i primjena. Zagreb, Informator 1966, 208 str. — II/8898-7/9.
- BJELAJAC Stojan: Birokratski otpori socijalističkom preobražaju sela. Socijalizam 1966, br. 3, str 337 do 350.
- DILIĆ Edhem: Aspiracije i profesionalna orijentacija seoske omladine. — Sociologija sela 1965, br. 10, str. 3—22.
- GLUSČEVIĆ Manojlo: Ekonomski razvoj i transformacija nerazvijenih društava. — Sociologija sela 1965, br. 10, str. 22—34.
- GOLOB Matija: Spopad med okolji oddaljenega zaledja in mestnimi okolji. Priroda-človek in zdravje 1966, št. 1—2, str. 12—16.
- KOBAL Miloš: Delikventni mladoletniki z območja dveh različnih kultur. Primerjava med Londonom in večjimi slovenskimi mesti. — Revija za kriminalistiko in kriminologijo 1965, št. 4, str. 101—130.
- LAJOVIĆ Janez: Seljak, seoska kuća i selo u Sloveniji. — Sociologija sela 1965, br. 10, str. 34—47.
- MARTINIĆ Tena: Socijalizam kao negacija dihotomije »radno« i »slobodno« vrijeme. — Politička misao 1965, br. 3, str. 104—114.
- MILANOVIĆ Vladimir: Teorijsko zasnivanje egzaktne nauke o društvu u sociologiji Džordža Lanberga. Pregled 1966, br. 1—2, str. 73—87.
- MOJSIN Danica: Sociolog u našem društvu. — Gledišta 1966, br. 4, str 587—591.
- : Položaj žene u poljoprivredi. Konferencija za društvenu aktivnost žena Hrvatske. Diskusija Ljube Kuml, Ane Kulić, Ruže Mihajl. — Sociologija sela 1965, br. 10, str. 59—66.
- : PROMENE u socijalnoj strukturi jugoslovenskog društva. Sastanak u Splitu. FIAMENGO Ante: Samoupravljanje i prevladavanje klasne strukture. VIDAKOVIĆ Zoran: Podela rada i ostaci klasne strukture. POPOVIĆ Mihailo: Značaj raspodele moći za analizu. LUKIĆ Radomir: Eksploatacija kao element društvene klase. PERIĆ Ivan: struktura, položaj i uloga radničke klase. JEROVSEK Janez: Socijalna diferencijacija i struktura moći. — Socijalizam 1966, br. 3, str. 350—380.
- : RADNI kontigent stanovništva 1921—1966. — Jugoslovenski pregled 1966, br. 2, str. 43—49.
- RUDOLF Branko: Ob pravdi o slovenskem kmetu. — Naši razgledi 23. IV. 1966, št. 8.

V. ZNANOST—KULTURA—
PROSVETA—SOLSTVO

- BERISAVLJEVIĆ Zika: O kulturi polemike. Gledišta 1966, br. 3, str. 388—395
- CALDAREVIĆ Mladen: Nacionalne kulture u socializmu. — Politika 30. IV. 1966.
- ČANADANOVIĆ Mirko: Jezik i medjunacionalni odnosi. — Polja 1966, br. 92.
- GLUSCEVIĆ Zoran, STANKOVIĆ Milo, MANOJLOVIĆ i dr.: Mogućnosti satire danas. — Gledišta 1966, br. 4, str. 535—555.
- RALIĆ Prvoslav: Kritika kao teorija i kritika kao praksa. — Socijalizam 1966, br. 3, str. 315—326.
- VUKMANOVIĆ Svetozar: Radni čovjek osnovni faktor o kojem treba da zavisi položaj i razvoj kulturnih djelatnosti. Govor na sjednici CV SSJ. — Rad 15, IV. 1966, br. 15.
- BAKARIĆ Vladimir: O potrebi naučnije obrade svih karakteristika sadašnjeg trenutka sveučilišta. Razgovor o visokom školstvu. — Univerzitet danas 1966, br. 1, str. 3—13.
- BERTONCELJ J.: Sistem in metode dela pri preobrazbi strokovnih šol. — Nova proizvodnja 1965, št. 6, str. 263—269.
- FIAMENGO Ante: Ideja povezivanja fakulteta društvenih nauka. — Politička misao 1965, br. 3, str. 3 do 20.
- : ODPRTO PISMO filozofske fakultete slovenski javnosti. — Tribuna 13. IV. 1966, št. 21.
- KRAIGHER Boris: Pripomba na razpravo o reformi šol druge stopnje. — Delo 25. IV. 1966.
- PAVLOVIĆ Branko, MARJANOVIĆ Aleksandar: O vaspitanju. — Gledišta 1966, br. 4, str. 523—535.
- SEGULA Iva: Razumljiva ostrina. Ob predlogu za unapredjenje sistema obrazovanja na II. stupnju. — Naši razgledi 3. IV. 1966, št. 8.
- TOMSIĆ Vida: V prizadevanje za intenzivno gospodarjenje je uključena tudi prosveta. Pogovor na televiziji s kolektivom učiteljsišča v Beogradu. — Delo, Borba, Vjesnik, Politika, Komunist 6. V. 1966.

VASILJEVIĆ Tihomir: Naša visokoškolska politika. — Gledišta 1966, br. 4, str. 495—507

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- BIBIĆ Adolf: Politička znanost: da ili ne? Diskusije o političkoj znanosti u socijalističkim zemljama — u SSSR, ČSSR, Poljskoj. — Politička misao 1965, br. 3, str. 87 do 98.
- DRUSKOVIĆ Drago: Zapiski o vprašanjih narodnosti. — Sodobnost 1966, št. 4, str. 400—412, št. 5, str. 526—536.
- FIAMENGO Ante: Odumiranje ili podružtvljavanje politike. — NIN 1. V. 1966, br. 799.
- KRESIĆ Andrija: Politički apsolutizam, anarhija i autoritet. Diskusija o suštini vlasti i karakteru autoriteta u socializmu. — Gledišta 1966, br. 4, str. 472—486.
- SMILAGIĆ Nerkez: Epohalna valencija politike i razvitah političkih nauka. — Politička misao 1965, br. 3, str. 22—48.
- VIDOVIĆ Zarko: Nužnost konstituisanja nauke o politici. — Politička misao 1965, br. 3, str. 57—86.
- ZYCHOWSKI Marian: Za poljsku koncepciju političkih nauka. — Politička misao 1965, br. 3, str. 49 do 57.

2. Družbeno politički sistem SFRJ:

- BRKIĆ Zvonko: Kadrovska politika v luči gospodarske reforme. — Komunist 6. V. 1966, št. 18.
- CVETKOVIĆ Marijan: Podrška zahtjevima proizvođača. Referat na četvrtom plenumu CK SK Hrvatske. — Vjestnik 27. IV. 1966.
- DZUNOV Risto, NAJDEVSKI Dimče: Zdravstvena zaštita i dohodak osiguranika. — Socijalizam 1966, br. 3, str. 299—315.
- : GRADIVO Druge konferencije ZMS. Vključevanje mladih v družbeno politično življenje. — Mladina — Zapiski 1966, 26. III. 2. IV., št. 12, 13
- : Kaj pomeni mladim ljudem mladinska organizacija. Pogovor uredništva s Tomislavom Badovincem,

- Miljenkom Zrelcem in Janezom Kocjančičem. — Komunist 11. III. 1966
- KATIĆ Duje: Teorija i praksa naših medjunacionalnih odnosa. Izlaganje na IV. plenumu CK SK Hrvatske. — Telegram, Vjesnik 29. 30. IV. 1966.
- KRAIGHER BORIS: Kaj smo z reformo že dosegli. Aktualni pogovori beogradske televizije. — Delo, Borba, Vjesnik, Politika 22. 29. IV. 1966, Ekonomska politika 23. 30. IV., br. 734. 735.
- MILOSAVLEVSKI Slavko: Problemi izbornog sistema. — Gledišta 1966, br. 4, str. 485—495.
- PASIĆ Najdan: Protivrečnosti i napredak. Nacionalni odnosi u novom društvenom kontekstu. — Politika 30. IV. 1966.
- PASIĆ Najdan: Centralizem in decentralizacija v luči birokratskih nasprotij samoupravljanja. — Komunist 1. IV. 1966, št. 13
- PEROVIĆ Mirko: Upravne funkcije i upravne službe. — Socijalizam 1966, br. 3, str. 326—337.
- SEKULIĆ Nikola: Dosljednost komunističke. — Socijalizam 1966, br. 3, str. 291—299.
- SMOLE Albin: Problem pravne zakonitosti. — Pravnik 1966, št. 4—6, str. 145—159.
- TODORVIĆ Mijalko: Slobodni proizvođač i radna zajednica — nosioci medjunacionalne i međujurpubličke saradnje. Razgovor sa novinarima »Politike«. — Politika 30. IV. 1966.
4. Delavska in progresivna gibanja
- STOJKOVIĆ Momir: Radnička klasa i radnički pokret Afrike. Beograd. Rad 1965. 70 str. — II/2368—16.
- CVETKOVIĆ Čedomir: Nova platforma finskih komunista. 14. kongres KP Finske. — Socijalizam 1966, br. 3, str. 390—401.
- MILATOVIĆ Veljko: Afrika očekuje od svjetskog sindikalnog pokreta akcije za suzbijanje neokolonijalističkog pritiska. Razgovor poslije posjeta sindikatima nekih afričkih zemalja. — Rad 11. III. 1966, br. 10
- PRIBIČEVIĆ Branko: Promene u evropskom kapitalizmu i radnički pokret. — Medjunarodna politika 16. IV. 1966, br. 387.
- SERGEJEVA Natalija: Osećanje drugarske podrške. XXIII kongres KPSS. — Medjunarodna politika 1. V. 1966, br. 386.
- STANIĆ Janez: Poudarek na praktičnih ukrepah. Zapiske po XXIII. kongresu KP SZ. — Naši razgledi 23. IV. 1966, št. 8.
- VITOROVIĆ Nikola: Oslobodilački front Južnog Vijetnama. Beograd, Sedma sila 1966. 62 str. — 9011-6/42.
5. Mednarodni odnosi:
- BARISIĆ M.: Rat bez ideologije. Vijetnamski sukob — funkcija u kinesko-američkim odnosima. — Vjesnik 30. IV. 1966.
- EREMIJA Boško: SAD i rat u Vijetnamu. — Socijalizam 1966, br. 3, str. 401—408.
- DJERDJA Josip: Neuspjehi — samo trenutni. Nesvrstani danas. — Vjesnik 10, 11. 12. IV. 1966.
- : Dvadeseto zasjedanje Generalne skupštine. Govor pape Pavla VI. — Spoljnopolitička dokumentacija 1965, br. 3, str. 385—405.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

- BUKOVIĆ Ivan: Za nove društvene odnose u našoj privredi. Zagreb, Privredni vestnik 1965, 121 str. — 11434
- : KOMUNIKACIJE u industriji. Preveli Marijan Novak i Jadranka Njerš. Zagreb, Panorama 1965. 318 str. — 9806-10.
- LANG Rikard: Tečaj političke ekonomije. Zagreb, Informator 1964. 322 str. — II/10 000-1/2/1.
- KUKOLEČA Stevan, KOSTIĆ Zivko: Organizacija proizvodnje. Knjiga I. Zagreb, Informator 1966. 462 str. — II8898-7/13.
- POČKAR Gregor — MILOVANČEVIĆ Đorđe: Ekonomika Jugoslavije. Beograd, Rad 1965, 496 str. — 11355
- SAMARDŽIJA Miloš: Privredni sistem Jugoslavije. II. deo. Materijalna i društvena struktura proizvodnje. Beograd, Naučna knjiga 1966, 192 str. — II/9997-2
- FRKOVIĆ Mirko: O sistemu društvenog planiranja. — Radna i dru-

- štvena zajednica 1966, br. 1, str. 711—727.
- GLIGORIĆ Slavka: Perspektive saradnje sa zemljama SEV-a. — Medjunarodna politika 1. V. 1966, br. 386.
- HADZI VASILEV Mito: Pojav privatne lastnine v socializmu. Odlomek iz »Pogledic 2/66. — Komunist 6. V. 1966, št. 18.
- JANIČIĆ Dušan: Metodologija za izradu elaborata o skraćivanju radne sedmice. — Samoupravljanje 15. III. 1966, br. 92
- JURANČIĆ Ilija: Ocenjevanje delovnih mest. — Kadrovska politika 1966, št. 2, str. 26—29.
- KULISIĆ J.: Koncentracija i internacionalizacija. Dileme i suprotnosti zapadnoevropske integracije. — Privredni pregled 6. 7. IV. 1966.
- KURDULIJA Momčilo: Konkursi u praksi. — Gledišta 1966, br. 4, str. 509—521.
- MARKOVIĆ Petar: Društveno-ekonomska kretanja u poljoprivredi i selu planinskog područja. — Sociologija sela 1965, br. 10, str. 43—52.
- MUCALOV Zivko: Jugoslavija i zemlje u razvoju. Saradnja u izvozu opreme i investicione izgradnje pre i posle reforme. — Medjunarodna politika 1. V. 1966, br. 386.
- : NOVE smernice razvoja sovjetske privrede. — Dokumentacija međ. radničkog pokreta 1965, br. 5, str. 3—37
- : OSNOVNI stavovi o razvoju poljoprivrede u programskim dokumentima. — Jugoslovenski pregled 1966, br. 2, str. 49—55.
- PUHAN Milan: Analiza izvedene analitske ocene delovnih mest. — Kadrovska politika 1965, št. 10, str. 145—155
- UREVC Franc: Devizni režim in devizni rezultati. — Naši razgledi 9. IV. 1966, št. 7.
- VACIĆ Aleksandar: Uz jednu koncepciju daljeg razvoja našeg privrednog sistema. — Gledišta 1966, br. 4, str. 595—606.
- VIDAKOVIĆ Bogdan: Proizvodna saradnja u poljoprivredi. Teze. Socijalizam 1966, br. 3, str. 381—390.
- VIDAKOVIĆ Radovan: Mehanizam djelovanja GATT-a i medjunarodna ekonomska suradnja. — Politička misao 1965, br. 3, str. 132—146.
- VIDETIĆ R.: Načela splošnega sporazuma. Zahteve, ki jih članstvo GATT postavlja pred naše gospodarstvo. — Delo 17, 18, 19. IV. 1966.
- VIDETIĆ Rudi: Slovenija v širšem gospodarskem prostoru. O gospodarskih integracijah in regionalnih grupacijah. — Naši razgledi 23. IV. 1966, št. 8.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

- NESIĆ Slobodan: Organizacija tržišta štampe u Jugoslaviji. — Novinar 1966, br. 1, str. 90—99.
- SETINC FRANC: Naš tisk, radio in televizija so odsev naše družbe in časa. Referat na občnem zboru Društva novinarjev. — Delo 18. IV. 1966.
- SIRCELJ Jože: Neke karakteristike takozvane zabavne štampe. — Novinar 1966, br. 1, str. 44—55.

X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA

- AMBROZIČ-NOVLJAN Lado: Partizanska protiofenziva. Vojno-zgodovinska študija o zimskih bojih prvih štirih slovenskih brigad na Slovenskem in skupaj z dvema hrvatskima brigadama na Hrvatskem od 26. nov. 1942 do marca 1945. Ljubljana, Borec 1965, 238 str. — 11407
- GLAVAN Tone: Lužiški Srbi. Ljubljana, Slovenska Matica 1966, 309 str. — 11436
- KIMOVEC Žiga: Čas bogati nekoč ustvarjene vrednote. Na slovesni seji IO GO SZDL Slovenije ob 25-letnici ustanovitve OF. — Delo 28. IV. 1966.
- PRVA proletarska. Zbornik. Slovensko izdajo so pripravili Milosav Bojić, Koča Jončić, Vlado Kavčič in Pavle Zavcar. Ljubljana, Borec 1966, 666 str. — 11424
- : SIMPOZIJ o OSVOBODILNI FRONTI. Uvodna beseda Josipa Vidmarja. — Delo 29. 30. IV. 1966.

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

- FILKORN Vojtech: *Metóda vedy*. Bratislava 1956. 202 str. — 11. 349-1.
 INGARDEN Roman: *Das literarische Kunstwerk*. Tübingen. Niemeyer 1965. XXIV + 431 str. — II/10. 235.
 OTAZKY dialektiky poznania. Bratislava 1961. 374 str. — 11. 349-8.

III. SOCIOLOGIJA

- JAROSINSKA Maria: *Adaptacija mladzieży wiejskiej do klasy robotniczej*. Wrocław (itd.) 1964. 176 str. — II/5068-17.
 JONES Howard Mumford: *A strange new World. American Culture: The Formative Years*. New York, The Viking Press (1965), XIV + 464 str. — 5101 P
 PIAGET Jean: *Études sociologiques*. Geneve 1965. 202 str. — III/239-32.
 PRZECLAWSKY Krzysztof: *Spoleczna funkcja urbanistów a ich przygotowanie do zawodu*. Wrocław (itd.) 1964. 123 str. — II/5068-15.
 WOSKOWSKI Jan: *O pozycji społecznej nauczyciela*. Łódź — Warszawa 1964. 239 str. — II/5068-16.

V. ZNANOST—KULTURA—
 PROSVETA—SOLSTVO

- : *USING Mass Media in the Schools*. New York, Appleton — Century — Crofts 1962. 292 str. — II/9580.

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela
 —: *COMMUNICATIONS and Political Development*. Princeton 1963. 381 str. — II/9582-1.
 3. Družbenopolitični sistemi in politične organizacije
 —: *READINGS in American Political Behavior*. Englewood Cliffs 1966. 338 str. — II/9553-11.

5. Mednarodni odnosi

- RONDOT Pierre: *L'Islam et les musulmans d'aujourd'hui*. 1,2. zv. Paris, Edition de l'Orante (1960). — 5050 P

VII. POLITIČNA EKONOMIJA
 IN GOSPODARSTVO

- CAUDE Roland: *Organisation générale et méthodologie de l'entreprise*. Paris 1964. 283 str. — II/10. 234-1.
 FERON Robert: *Organisation de la production*. Paris 1964. 255 str. — II/10. 234-3.
 LUCHE René: *Le crédit et les banques*. Paris 1965. 238 str. — II/10. 234-5.
 PERROT-DESNOIX Philippe: *Vente marketing publicité. L'organisation commerciale*. Paris 1965. 271 str. — II/10. 234-8.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA
 OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

- : *PEOPLE, Society, and Mass Communications*. New York, The Free Press of Glencoe 1964. 595 str. — II/9586.
 PETERSON Theodore: *Magazines in the Twentieth Century*. Urbana, University of Illinois Press 1964, XI + 484 str. — 5114 P
 SCHRAMM Wilbur: *Mass Communications*. Urbana, University of Illinois Press 1960. 695 str. — II/9588.
 SCHRAMM Wilbur: *The People Look at Educational Television*. Stanford, Stanford University Press 1963. 209 str. — II/9577.

IX. RELIGIJA IN VERSKE
 ORGANIZACIJE

- The ATLANTIC Futur. The Record a Conference held at Ditchley Park from 6 to 8 May 1963. Edited by H. V. Hodson. (London), Longmans (1964). XI + 129 str. — 5100 P
 REŠETNIKOV N. A.: *Klerikalizm*. Moskva, »Mysl'« 1965, 448 str. — 5177 P

X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA

- SKARZYNSKI Aleksander: *Polityczne przyczyny powstania Warszawskiego*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo 1965, 432 str. — 5049 P

Iz vsebine naslednjih številčk:

Stane Kavčič:

Kontinuiteta generacij

Stane Kranjc:

Nesporazumi o »depolitizaciji«

Rado Miklič:

Družbeno-ekonomska problematika urejanja delovnih razmerij

Niko Toš:

Aktualni problemi študija sociologije

P. Klinar-B. Markič:

Meščanska parlamentarna demokracija ter odnosi med poslanci in političnimi partijami

Anton Žun:

Teorija elite in demokracija

J. H. Westergaard:

Razredna členitev v kapitalizmu izobilja (mitologija in realnost)

Milan Veljaševič:

Vzroki krize v Indoneziji

Sonja Dapčević-Oreščanin:

Politika LR Kitajske v Aziji

Draginja Arsić:

Problematika ekonomskega razvoja in sodelovanja v okviru SEV

TUJI AVTORJI

LOUIS ALTHUSSER, francoski marksist, pisec številnih razprav in večjih del: *Montesquieu et l'histoire* (1959), *Lire le Capital*, kolektivno delo (1965) in *Pour Marx* (1965).